ISSN 2304-5809

4(07) 2014

МОЛОДИЙ ВЧЕНИЙ

ISSN 2304-5809

Науковий журнал «Молодий вчений»

№ 4 (07) квітень, 2014 р.
Частина II
Щомісячне видання

Члени редакційної колегії:

Глущенко Олеся Анатоліївна
доктор філологічних наук (Росія)

Змерзлий Борис Володимирович
доктор історичних наук (Україна)

Іртищева Інна Олександрівна
доктор економічних наук (Україна)

Марусенко Ірина Михайлівна
доктор медичних наук (Росія)

Мінін Ігор Владиленович
доктор технічних наук (Росія)

Мінін Олег Владиленович
доктор технічних наук (Росія)

Морозенко Дмитро Володимирович
кандидат ветеринарних наук (Україна)

Нетюхайло Лілія Григорівна
доктор медичних наук (Україна)

Пекліна Галина Петрівна
доктор медичних наук (Україна)

Романенкова Юлія Вікторівна
доктор мистецтвознавства (Україна)

Стратонов Василь Миколайович
доктор юридичних наук (Україна)

Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович
доктор технічних наук (Україна)

Швецова Вікторія Михайлівна
кандидат філологічних наук (Росія)

Яригіна Ірина Зотовна
доктор економічних наук (Росія)

Коректура: О. Скрипченко
Дизайн: А. Юдашкіна
Верстка: Н. Ковальчук

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
Матеріали публікуються в авторській редакції.
Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та видавця. Будь-яке використання – з обов'язковим посиланням на журнал.

Свідоцтво про реєстрацію ЗМІ:
КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2014
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2014

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Антіфєєва Х.О.
Гендерна педагогіка як чинник формування мистецтва жити студентської молоді у проблемному полі філософії освіти.....6

Випасняк Г.О.
Амбівалентність святості у романі М. Де Унамуно «Тітка Тула» та повісті «Святий Мануель добрий, мученик».....8

Шкурко Н.С.
Использование архетипов героя и трикстера в создании образов политических деятелей 12

Крутій Ю.М.
Людина і Бог у тлумаченні Аврелія Августина.....15

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Акулова Н.Ю., Дацева А.В.
Коммеморація в художній структурі роману Ірен Роздобудько «Якби».....20

Соломахіна Ю.Ф.
Питання інтерпретації міфу в авторському тексті.....24

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Александренко О.В., Веселовська Н.О.
Кримінологічна характеристика злочинів неповнолітніх.....28

Веклич В.О.
Забезпечення й захист прав та свобод людини і громадянина як критерій концентрації влади.....30

Желіховська Ю.В.
Форми та способи охорони цивільних прав та інтересів нотаріусом.....33

Чижаєв В.І.
Звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачене ст. 45 КК України (дійове каяття): юридично-правові аспекти.....39

Шкурідін Є.Є.
Поняття альтернативних джерел енергії 42

ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Бахов І.С., Нгуен М. Кионг
Форми і методи педагогічної підтримки учнів мігрантів 46

Височан Л.М.
Гра, як засіб вивчення освітньої галузі «природознавство» в початковій школі.....49

Губа Н.О., Шаферюк Т.А.
Вплив проявів невротизації на соціально-психологічний клімат співробітників МНС.....52

Малинівська Л.І.
Актуальні проблеми організації та вдосконалення навчання з питань цивільного захисту у ВНЗ.....56

Мішедченко В.В., Кулик Л.О.
Засоби формування у молодших школярів відчуття музичного ритму.....59

Писанка К.О.
Школа на шляху до сталого розвитку.....63

Писанка К.О.
Проблеми екологічної освіти та виховання в різних країнах світу.....65

Радченко С.В., Царькова О.В.
Формування та розвиток особистості обдарованої дитини.....71

Рожнова В.М., Демидчик Г.С.
Каліграфічні хвилинки – одна із форм удосконалення графічних навичок письма.....74

Semenchenko T.O.
Assessment of the prospective language teachers' learning achievements at australian universities 76

Шевчук М.А.
Педагогические условия управления процессом формирования профессиональной компетентности будущих учителей средствами проектных технологий.....79

МЕДИЧНІ, ФАРМАЦЕВТИЧНІ ТА ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ

Викторова И.А., Коншу Н.В., Киселева Д.С.
Семейная гипермобильность суставов: клинико-генеалогические особенности, прогнозирование риска развития остеоартроза..... 84

Нетюхайло Л.Г., Басараб Я.О.
Механізми запалення у обпечених (огляд літератури).....89

Тодоріко Л.Д., Сем'янів І.О., Сака А.А.
Поліморфізм генів глутатіон-s-трансферази у хворих на туберкульоз легень із супутнім ураженням гепато-панкреато-біліарної системи.....98

Хоменко В.Г.
Коррегирующее действие мелатонина хроноритмических нарушений фибринолиза и протеолиза тканей почек.....101

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Гордієнко А.В.
Щодо проблем втілення політики мультикультуралізму в добу глобалізації: світові та українські перспективи.....106

Корольова Ю.М.
Проблема федералізації України.....112

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

Бутов Р.С.
Комплексная программа физической реабилитации для слабовидящих детей 13-15 лет.....118

Нездолій А.О., Малецька З.В.
Вивчення гострої токсичності цукерок із вмістом L–карнітину та глюкозаміну.....121

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Дем'янова Н.О.
Етностилістична лінія в контексті українського та балканського наївного живопису XX – початку XXI століття.....126

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Колесникова В.В.
Новейшие рекламные тенденции в газете «Bild» (Германия).....130

Шаванов С.В.
Соціальна психологія сучасних інформаційних війн.....133

НАШІ АВТОРИ.....138

CONTENTS

PHILOSOPHY SCIENCES

Antifeeva K.A.
Gender pedagogy as a factor of the art of living in troubled students field philosophy of education.....6

Vypasnyak G.O.
An ambivalence of sanctity in M. De Unamuno's novel «Aunt Tula» and story «Saint Emmanuel the Good, Martyr».....8

Shkurko N.S.
Use archaic types of heroes and trickter in creating the iimages of political figures.....12

Krutiy J.M.
A man and a God in the interpretation of Aurelius Augustine.....15

PHILOLOGICAL SCIENCES

Akulova N.Y., Datseva A.V.
Commemoration in artistic structure of the novel by iren Rozdobudko «If».....20

Solomakhina J.F.
Problem of interpretation of myth in a literary text.....24

JURIDICAL SCIENCES

Aleksandrenko O.V., Veselovska N.O.
The criminological characteristics of juvenile crimes.....28

Veklych V.O.
Maintenance and protection of human and citizen rights as the criteria of concentration of power.....30

Zhelihovska Y.V.
Forms and methods of protection of civil rights and interests notary.....33

Chyzhaiev V.I.
Person's exemption from criminal liability under art. 45 Of the CC of Ukraine (effective confession): legal aspects.....39

Shkuridin E.E.
Concept of alternative energy sources.....42

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Bakhov I.S., Nguen M. Kyong
Forms and methods of pedagogical support of students-migrants.....42

Vysochan L.M.
Playing as a means of studying the educational sector «natural» in elementary school.....49

Schaferyuk T.A., Guba N.O.
The influence of neurotization's displays on the socio-psychological climate of the moe's co-workers.....52

Malinovsky L.I.
Actual problems of learning and improvement of civil protection in universities.....56

Mishedchenko V.V., Kulyk L.A.
Means of forming the younger pupils feeling rhythm.....59

Pysanka K.O.
School on the way to sustainable development.....63

Pysanka K.O.
Problems of environmental education and training in different countries.....65

Radchenko S.V., Tsar'kova O.V.
Formation and development of the personality of the gifted child.....71

Rozhnova V.M., Demydchyk H.S.
Calligraphic moments – one of the forms of improving writing skill graphics.....74

Semenchenko T.O.
Assessment of the prospective language teachers' learning achievements at australian universities.....76

Shevchuk M.A.
Pedagogical conditions of management formation of professional competence of future teachers by means of project technologies.....79

MEDICAL, PHARMACEUTICAL AND VETERINARY SCIENCES

Victorova I.A., Konshu N.V., Kiseleva D.S.
The family hypermobility of the joints: clinico-genealogical features, prediction of risk of disease progression.....84

Netyukhaylo L.G., Basarab Y.A.
Mechanisms of inflammation in deification (a review of the literature).....89

Todoriko L.D., Semianiv I.O., Saka A.A.
Gene polymorphism of glutathione-s-transferase in patients with pulmonary tuberklulosis concomitant defeat of hepato-pancreatic-biliary system.....98

Khomenko V.G.
Remedial effect of melatonin the hronoritmical disturbances of fibrinolysis and proteolysis kidney tissue.....101

POLITICAL SCIENCES

Gordienko A.V.
Towards the problem of multicultural policy realization at the age of globalization: world and Ukrainian prospects.....106

Korolyova Y.M.
Problem of federalization of Ukraine.....112

PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

Butov R.S.
Complex program of physical rehabilitation for children of 13-15 years with bad sight.....118

Nezdolii A.O., Maletska Z.V.
Study of sharp toxicity of candies containing L-carnitine and glucosamine.....121

CULTUROLOGY

Demyanova N.O.
Ethnic line in context to the Ukrainian and Balkan naive art 20 – beginning of the 21st century.....126

SOCIAL COMMUNICATION

Kolesnikova V.V.
The latest trends on the advertising pages of the German newspaper «Bild» 130

Shavanov S.V.
Social psychology of modern information warfare.....133

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 37.013.73:176

ГЕНДЕРНА ПЕДАГОГІКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦТВА ЖИТИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Антіфєєва Х.О.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

У статті з філософсько-освітніх позицій досліджено проблему мистецтва жити, а також проаналізовано роль гендерної педагогіки як чинника розвитку мистецтва жити в полі освітнього простору. Розглянуто гендерну педагогіку, яка є складником філософсько-освітніх і культурологічних концепцій і виступає засобом подолання наявних гендерних стереотипів через перегляд змісту предметів, що вивчаються, рольову соціалізацію, переосмислення ролі викладача тощо. Метою її є пом'якшення гендерних стереотипів завдяки створенню толерантних умов для формування особистості студента засобами освіти. Досліджено філософсько-рефлексивне поле мистецтва жити, що формується й розвивається поза межами філософії освіти й надає актуальності цій роботі.
Ключові слова: гендер, гендерна педагогіка, мистецтво жити, толерантність, освітня стратегія.

Постановка проблеми. Новий етап людського розвитку характеризується якісними змінами у всіх сферах суспільного життя, зміною світоглядних орієнтацій, переосмисленням системи цінностей, що обумовлюють спроби різних дослідників і філософів інтерпретувати та аналізувати проблему статті.

У сучасних умовах неможливо ставитися до особистості без урахування соціокультурних її особливостей. З'являється новий категоріальний апарат, що містить терміни з ключовим словом «гендер», які дають змогу більш повно вивчити особистість та її особливості. Соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивідів підтримує соціально-рольовий статус особистості, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, суспільному виробництві. Останнім часом гендерні дослідження стали невіддільною частиною педагогічних, психологічних і філософських наук, а гендерна проблематика виокремлюється в різних її галузях.

Гендерна педагогіка не ізольована від філософсько-освітніх і культурологічних концепцій. Вона, що є відносно новою цариною в межах гендерних досліджень, розкриває сутність і завдання гендерного виховання, його вплив на особистість. Отже, вона розуміє під освітньою процедурою активне слухання, навчання критичного мислення, розвиток «зростання свідомості», артикулювання власного погляду [6, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблема мистецтва жити перебуває у центрі уваги багатьох сучасних філософів: представників гуманістичного психоаналізу (А. Маслоу, Е. Фромм, К.-Г. Юнг), дзен-буддизму (Ч. Тарт), філософії постмодернізму (П. Адо, Р. Барт, Ж. Бодріяр, Ж. Делез, М. Фуко). Проблема мистецтва жити в її різних ракурсах привертає увагу й українських дослідників (Г. Горак, А. Єрмоленко, К. Карпенко, Г. Ковадло, Н. Корабльова, С. Кримський, М. Култаєва, В. Лозовий, В. Лях, В. Малахов, М. Попович, Л. Ситниченко, Л. Сохань, І. Степаненко, М. Степаненко, В. Табачковський, Н. Хамітов та ін.). Педагогічний аспект мистецтва жити переважно досліджувався в межах концепції компетентнісно орієнтованої освіти, що активно впроваджується останніми роками в різних країнах світу, зокрема й в Україні (Б. Вульфсон, І. Єрмаков, Т. Каткова, Б. Рей).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми заключається в теоретичному філософському аналізі проблеми гендерної педагогіки як чинника формування у студентів мистецтва жити.

Мета статті полягає у філософському аналізі мистецтва жити й гендерної педагогіки в полі освітнього простору.

Методологічні основи гендерної педагогіки охоплюють аксіологію – філософське вчення про матеріальні, культурні, духовні, моральні й психологічні цінності особистості, систему педагогічних поглядів, засновану на розумінні й утвердженні цінності особистості незалежно від статі; культурно-історичну теорію розвитку особистості, що визнає примат соціального над натурально-біологічним у психічному розвитку людини (Л. Виготський, А. Леонтьєв, А. Лурія та ін.); постмодерністські ідеї про конструктивістську природу культури, про статеву належність і сексуальність людини; ідеї соціологів і психологів про гендерну ідентичність як базову структуру особистості на всіх етапах її розвитку, про неперервність процесу конструювання й реконструкції гендера кожним індивідом упродовж усього життя, про природу стосунків дитини й суспільства у процесі гендерної соціалізації, про школу як одну з важливих гендерних технологій; вчення про андрогінію як умову ефективного розвитку й самореалізації особистості; педагогічну антропологію як філософську базу статевої соціалізації; положення про вплив статевого диморфізму на розвиток особистості в різні вікові періоди; положення про гендер як форму прояву соціальної ідентичності; положення про закономірності психосексуального розвитку й формування мотиваційної сфери особистості; соціокультурну теорію сексології та сексуальної культури; теорії чоловічої й жіночої сексуальності.

Проблему гендеру в педагогічній науці висвітлено у трьох основних аспектах: як таку, що має місце в освіті; впровадження й реалізація гендерного підходу на різних рівнях освіти; розроблення програм із гендерної педагогіки для ВНЗ [2, с. 58]. Мистецтво жити розглядається як такий рефлексивний світогляд, у системі якого філософія є не лише засобом пізнання самого себе, а насамперед засобом забезпечення сенсу власного існування, воно наголошує на величезній ролі, яку відіграє людина у зміні власного життя на краще. З того розмаїття, яке відображене у полісемантичності поняття «людина», сутнісним для нашого дослідження є визначення суб'єкта світогляду як носія індивідуальних смисложиттєвих питань (провини й відповідальності, рішення й вибору, ставлення людини до свого покликання й до смерті тощо), причому не пасивного, а такого, що активно формує у себе ці питання, а пізніше втілює свої погляди у власній життєдіяльності, що виступає як «певна можливість створення нових ситуацій і структур, що сприяють відтворенню «людського» в людині, певна здатність «збирати» себе, тоталізованого й децентрованого,

© Антіфєєва Х.О., 2014

і відповідально самовизначатися, вчитися (наважитися вчитися) мислити самому, бажати самому, обирати самому, діяти самому. Одним із наріжних понять такого підходу є поняття відповідальності у значенні послідовного ціннісного самовизначення, «освоєння» власних міркувань, вибору, цінностей, переконань і вчинків.

У філософії XX–XXI ст. увага до проблематики мистецтва жити істотно зростає, а переосмислення місця «мистецтва жити» в системі життєвих цінностей починає розглядатися як один із головних чинників запобігання антропологічної катастрофи. Визначено два основні шляхи відродження поняття «мистецтво жити», що формуються й у межах новітньої парадигми гуманізму (як наслідок «зустрічі» Заходу й Сходу), і в межах постновітньої парадигми гуманізму (як наслідок трансформації етики від раціональної нормативної теорії моральних Абсолютів до практичної філософії). Філософія мистецтва жити з часів елінізму має також інструментальний вимір, що визначає, як саме слід піклуватися про себе. Головним тут є пізнання себе, відкриття себе як об'єкта, гідного уваги, що досягається завдяки взаємопов'язаним групам практик – «процедурам випробування», що розвивали здатність до самообмеження як необхідну передумову володіння собою; практик самоаналізу, метою яких є оцінка зробленого для відтворення принципів діяльності й виправлення їх у майбутньому; роботи думки над собою. І на інструментальному рівні філософія мистецтва жити не розробляє рецепти оволодіння зовнішніми атрибутами життєвого успіху, а занурює людину в етичний контекст «доброчинного життя».

На підставі розрізнення понять «уміння влаштовуватися в житті» і «мистецтво жити», в якому зафіксовано гуманістичну наповненість, встановлюється сумарність ціннісних основ мистецтва жити й ціннісних засад сучасної педагогічної практики. Життєтворча освітня стратегія дає можливість гармонізувати в межах особистісної освітньої парадигми інтереси й вимоги індивідуального життя («піклування про себе») й суспільного розвитку (вимоги будувати своє життя, здійснювати свою життєдіяльність і професійну діяльність на засадах етики відповідальності). Визначаючи ціннісно-орієнтаційний потенціал життєтворчої освітньої стратегії як форми конкретизації особистісного підходу в освіті, варто наголосити, що в суспільстві ризику зростає попит на креативний потенціал особистості, який інтегрує її здатності до інновацій і соціальної мобільності, до самоорганізації у посттрадиційному й мультикультурному світі, до творчого й відповідального самовираження і самореалізації. Орієнтація освіти на формування й розвиток в особистості всіх цих здатностей і означає, по суті, залучення поняття «мистецтво жити» до ціннісно-смислового фундаменту особистісної парадигми освіти [4, с. 162].

Філософія освіти, як і філософія в цілому, – сфера, яка разом з еволюцією передбачає певні стабільні основи, що зберігають своє значення на будь яких етапах розвитку людства. Але під впливом тих чи інших процесів окремі з цих ідей набувають особливого значення. З'являються нові ідеї, які повинні враховуватися особливо в педагогічній освіті. Першою такою ідеєю називають сьогодні ідею людиноцентризму в освіті і в педагогіці. Українські освіті необхідно розробляти філософсько – теоретичні моделі навчання у системі педагогічної освіти у єдності її основних компонентів, визначати особливості та шляхи інноваційного навчання у системі професійного становлення майбутніх вчителів і педагогів – практиків, перспективи творчого застосування західного досвіду в умовах системи підготовки вчителів України [5].

Філософія освіти повинна включати в себе аналіз філософських основ різних моделей освіти, так як обпираючись на них можна вирішити ряд науково – досліджуваних задач при побудуванні моделей сучасної освіти.

Основою формувального середовища в системі освіти є навчальна діяльність. Процес навчання має бути сприйнятий як невіддільний складник практики піклування про себе, що особливо важливо в суспільстві знань із його вимогою навчатися все життя. З огляду на цю вимогу мають бути розроблені та впроваджені й відповідні форми організації педагогічного процесу, насамперед ті, які стимулюють розвиток самостійного, критичного, творчого мислення, оскільки саме розвиток творчої індивідуальності є однією з визначальних цілей особистісно орієнтованої освіти, що відповідає вимогам майбутнього інноваційного суспільства.

Висновки і пропозиції. Отже, на кожному етапі свого історичного поступу філософія мистецтва жити є важливим світоглядним чинником індивідуального та суспільного розвитку й репрезентує в рефлексивній формі той діапазон можливостей розуміння й дії у процесах життєтворчості людини, який, з одного боку, відповідає філософсько-антропологічним уявленням певного часу, а з іншого, – запитам суспільства щодо продуктивної самореалізації людини. Отже, гендерна педагогіка повинна сприяти формуванню у студентської молоді мистецтва жити в полі освітнього простору.

Список літератури:

1. Введение в гендерные исследования: учебное пособие / под. ред. И. А. Жеребкиной. – Харьков : ЧЦГИ, 2001. – Ч. 1. – 708 с.
2. Гендерний розвиток в Україні: реалії і перспективи / [Т. Мельник, Л. Лобанова, Т. Ніколаєнко та ін.]. – К. : Програма розвитку ООН, 2003. – 104 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 71 с.
4. Иванова О. А. Гендерный подход к организации образовательного процесса / О. А. Иванова // Образование взрослых: перспективы развития в XXI веке. – СПб. : ИОВ РАО, 2003. – С. 161–165.
5. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації. Аналітичне дослідження: [Проект ПР ООН, МФ «Відродження]/ В.Олійник (керівник проекту), Я. Болюбаш, Л. Даниленко, В. Довбищенко, І. Єрмаков, С. Клепко; за ред.. П. Згаги. – Полтава – Київ: ПОІППО, 2003. – 103с.
6. Філософські абриси сучасної освіти: монографія / авт. кол. : І. Предборська, Г. Вишинська, В. Гайденко, Г. Гамрецька та ін. ; [за заг. ред. І. Предборської]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 226 с.

Антифеева К.А.
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

ГЕНДЕРНАЯ ПЕДАГОГИКА КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИСКУССТВА ЖИТЬ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В ПРОБЛЕМНОМ ПОЛЕ ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация
В статье с философско-образовательных позиций исследована проблема искусства жить, а также проанализирована роль гендерной педагогики, как фактора развития искусства жить в поле образовательном пространстве. Рассматривается гендерная педагогика, как таковая, которая не существует отдельно от философско – образовательных и культурологических концепций. А такая, которая выступает как средство преодоления существующих гендерных стереотипов путем просмотра содержания изучаемых, ролевой социализации, переосмысление роли преподавателя и др.. Целью ее является смягчение гендерных стереотипов через создание толерантных условий для формирования личности студента средствами образования. Исследуется философско-рефлексивное поле искусства жить, которое формируется и развивается вне философии образования, что и предоставляет актуальности данной работе.
Ключевые слова: гендер, гендерная педагогика, искусство жить, толерантность, образовательная стратегия.

Antifeeva K.A.
Melitopol State Pedagogical University named after Bogdan Khmelnitsky

GENDER PEDAGOGY AS A FACTOR OF THE ART OF LIVING IN TROUBLED STUDENTS FIELD PHILOSOPHY OF EDUCATION

Summary
In the article from the philosophical and educational positions investigated the problem of the art of living, as well as examine the role of gender pedagogy as a factor in the development of the art of living in the cultural – educational space. We consider gender pedagogy, as such, does not exist apart from the philosophical – educational and cultural concepts. And the one that serves as a means of overcoming gender stereotypes by viewing the content studied, role socialization, redefining the role of the teacher and others. Its aim is to mitigate the gender stereotypes through the creation of tolerant environment for the formation of the personality of the student by means of education. Examines the philosophical and reflective field of the art of living, which is formed and develops outside the philosophy of education, provides the relevance of the work.
Keywords: gender, gender pedagogy, the art of living, Tolerance, the educational strategy.

УДК 82–312.2(460)

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ СВЯТОСТІ У РОМАНІ М. ДЕ УНАМУНО «ТІТКА ТУЛА» ТА ПОВІСТІ «СВЯТИЙ МАНУЕЛЬ ДОБРИЙ, МУЧЕНИК»

Випасняк Г.О.
Івано-Франківський національний медичний університет

Статтю присвячено дослідженню рецепції святості у романі іспанського письменника М. де Унамуно „Тітка Тула” і повісті „Святий Мануель Добрий, мученик”. Намагаючись зрозуміти сутність святості, автор відходить від загальноприйнятого християнського потрактування цього поняття й акцентує на суперечностях, які переслідують святих і водночас притаманні загалом християнській релігії.
Ключові слова: святість, християнство, амбівалентність, М. де Унамуно.

Творчість М. де Унамуно потребує глибокого осмислення у сучасному українському літературознавстві передусім через духовну кризу вітчизняного суспільства, охопленого егоїзмом і спрагою до накопичення матеріальних благ. Схожа проблема охопила Іспанію більше як сто років тому, саме тоді коли й були написані найвизначніші художні і філософські твори М. де Унамуно. Українські дослідники звертаються до розгляду окремих аспектів його творчості, з-поміж яких – екзистенційна проблематика (Н. С. Парова), конструювання національної ідеї, пошук національної ідентичності на сторінках творів іспанського митця (О. В. Голуб, О. В. Пронкевич) тощо.

Релігійна тематика у творчій спадщині М. де Унамуно посідає одне з чільних місць. Чи не основною проблемою для нього є віднайдення гармонії між християнськими догмами і реальними духовними потребами людини, а також усвідомлення важливості релігії у її житті. Роздуми митця на цю тему викладено у філософських есе „Агонія християнства”, „Про трагічне відчуття життя”.

Філософські погляди автора зумовили особливість його прози, яка стала „відкритим духовним простором, де порушуються найважливіші екзистенційні проблеми” [3, с. 555]. Власне, проблема людської святості, людського ідеалу життя і поведінки для нього є однією з визначальних. У творах

© Випасняк Г.О., 2014

М. де Унамуно є чимало образів з виразними агіографічними елементами. Для розуміння того, що стало поштовхом до їхньої появи, варто врахувати кілька моментів. По-перше, згідно з авторською філософською концепцією, кожна людина прагне безсмертя, а життя святого є певною запорукою вічності хоча би в пам'яті людей, для яких він був ідеалом. По-друге, на думку іспанського митця, у душі кожної людини криється „затоплене поселення", яке є „кладовищем душ наших дідів" [6, с. 525]. Це є і національна пам'ять, і ментальність, це сума національних духовних почуттів, переживань, сумнівів, які не зникають безслідно, а передаються з покоління в покоління. Образ святого для Унамуно є частиною національної інтраісторії, оскільки найвідоміші іспанці (як реальні, так і персонажі художньої літератури) тісно пов'язані з релігією, зокрема Тереза з Авіли, Ігнатій де Лойола, зрештою, дон Кіхот. Зважаючи на те, що у передмові до роману „Тітка Тула" автор зауважує, що ця історія могла відбутися тільки в Іспанії, а також якщо врахувати, що він співставив Дон Кіхота зі святою Терезою з Авіли („тересіанські та донкіхотські корені... нічим між собою не відрізняються" [7, с. 381]), можна зробити висновок, що житійні риси автор вважав притаманними іспанцям у зв'язку з тим, що в їхній національній пам'яті залишився духовний спадок святої Терези з Авіли, Ігнатія де Лойоли, Сервантеса/дон Кіхота.

Водночас варто зауважити, що письменник акцентував на універсальності поняття святості, не прив'язуючи його виключно до християнської релігії і до її сповідників. Для нього святість – це означник певного типу поведінки, світогляду, не залежно від того, яку релігію сповідує людина. Яскравим прикладом є Антигона, про яку згадано у передмові до роману „Тітка Тула" як про „святу давньогрецького поганства". Святість може бути зовнішньою, коли формально дотримано всіх її атрибутів, і внутрішньою, коли навіть за відсутності видимих ознак святості, душевний стан людини, глибина її переживань, духовних прагнень цілком відповідають сутності цього поняття. Для М. де Унамуно всі елементи духовного життя людини є такими, про які не варто багато говорити, бо це їх профанізує, а ними, натомість, треба жити: „наше життя має бути постійним і безмовним «нехай буде воля Твоя!» і безперервним «нехай прийде царство Твоє!» – цього не треба ні промовляти, ні навіть думати про це – цим треба жити" [7, с. 420]. Іспанський письменник шукає проявів праведності і святості у повсякденному житті звичайних людей, бо саме там, на його думку, можливо віднайти „вічне, постійне – метаісторичну (антиісторичну) або «інтраісторичну» Іспанію, явлену в символах, образах, снах, метафорах" [3, с. 550].

Визначальна риса агіографічних персонажів Унамуно і відповідно, відмінність від канонічних зразків, полягає в глибині їхніх внутрішніх переживань, в усвідомленні конечності життя і боротьбі зі смертю, що триває упродовж усього існування. Цю боротьбу іспанський письменник називав агонією, причому такий душевний стан людини, на його думку, зумовлений дещо викривленим тлумаченням догмату про воскресіння. Унамуно вважав, що більшість християн розуміє це поняття як тілесне, фізичне відродження, натомість набагато важливішим є духовне воскресіння, яке можливе навіть у цьому світі за умови, якщо людина буде по-справжньому жити. Під справжнім він розумів таке життя, результати якого не залишаться непоміченими людством і історією. Фізична людина, на думку митця, є тілом смерті, натомість якщо вона живе в інших людях, для інших людей, то таким чином забезпечує собі вічність і водночас упродовж свого життя приглушує біль душевної агонії.

У головних героїв роману „Тітка Тула" і повісті „Святий Мануель Добрий, мученик" різні, так би мовити, «стадії» агонії: у Мануеля вона більше усвідомлена і стала невід'ємною частиною його життя, тоді як у Тули, яка довший час дотримувалася раз і назавжди обраного шляху, лише на схилку віку починають закрадатися думки про правильність її вибору, про вартісність її особистої офіри. Але в обох випадках йдеться про певний вид зречення і самопосвяти якійсь справі: Тула присвятила себе вихованню дітей, отець Мануель – опіці парафіянами та збереженню в їхніх душах віри.

Саме через розгляд агонійності як визначальної риси внутрішнього світу людини у творах М. де Унамуно настільки тонка межа між святістю та гріховністю. Скажімо, ставлення Тули до Раміро після смерті Роси виразно ілюструє стан помежів'я: з одного боку, вона не бажає одружуватися з ним, бо таким чином уникне статусу мачухи для своїх небожів, а з іншого – її поведінка зумовила ряд фатальних подій, серед яких смерть Раміро і його другої дружини Мануели. Думку про те, що від святості до гріховності – один крок, автор вкладає в уста Раміро: „Ти свята, Хертрудіс.., але свята, яка створює грішників" [7, с. 456]. Після смерті Мануели Тула сама неодноразово роздумувала над тим, якою мірою вона винна у ситуації, що склалася. А коли помер Раміро, вона почала сприймати власних небожів і нащадків Мануели як дітей свого гріха. Саме тому материнські турботи Тули про дітей „межували з містичною спокутою та містичним культом" [7, с. 474].

Відштовхуючись від думки О. Пронкевича, що „образ матері асоціювався в Унамуно з баскською культурою, яка, з одного боку, надавала притулок од самотності, а з другого, замикала його в обмеженому провінційному просторі" [3, с. 549], образ тітки Тули набуває певного символічного значення. Вона і справді створила для себе та своїх дітей мікросвіт, поза межі якого намагалася не виходити сама і не дозволяла робити це іншим. Хертрудіс була для своїх дітей усім: і батьком, і матір'ю, і берегинею дому, і вчителькою життя, і духовним наставником.

Хоч у характері Тули є чимало агіографічного, проте М. де Унамуно більше цікавлять ті риси, завдяки яким можливо уникнути ідеалізації, і які водночас додають образу суперечливості та реальності. Принагідно зауважимо, що у творчості іспанського митця взагалі не простежується тенденція до ідеалізації котрогось із персонажів: вони завжди залишаються просто людьми зі своїми чеснотами і вадами.

В образі Тули виразними є впертість, свободолюбивість і вірність власним світоглядним орієнтирам: „Ця жінка завжди намагалася не допустити, щоби нею хтось керував, а тим паче – чоловік. Норми своєї моральної поведінки, свої релігійні переконання та вірування вона формувала на основі того, що чула довкола себе й що вичитувала з книг, про те тлумачила все по-своєму" [7, с. 442], вона весь час намагалася „з'ясувати, в чому... корінь зла" [7, с. 472]. Часом Тула сама розглядала ці риси власної вдачі як вияв гордині, але й надалі продовжувала жити так, як вважала за потрібне.

Уже згадувалося, що в художній творчості М. де Унамуно реалізує основні постулати своєї філософської системи, і роман „Тітка Тула" не є винятком. Його фінал особливо красномовно відображає авторське бачення вічного життя: „Чи померла

тітка Тула? Ні, не померла, бо вона й далі жила в родині й променилася в ній новим життям... вічним життям безсмертного сімейного зв'язку... Її ім'я промовляли як заклинання, як ім'я канонізованої домашньої святої" [7, с. 494]. Звідси висновок, що життя для інших принесло свої плоди, і Тулу було винагороджено безсмертям у пам'яті її вихованців.

У повісті „Святий Мануель Добрий, мученик" М. де Унамуно найбільше випробовує традиційний погляд на святість, немовби намагаючись перевірити його істинність та щирість. Зовнішні ознаки праведності, на думку автора, як правило, є оманливими, оскільки контрольовані розумом. Важливими натомість є внутрішні передумови, які підштовхують людину до ведення особливого способу життя. Проте часом складається враження, що письменникові самому важко визначитися, який із аспектів святості – зовнішній чи внутрішній – є важливішим, так як перший з них спонукає оточуючих бути кращими, проте другий є власне святістю. В образі отця Мануеля поєднано обидва, і саме конфлікт між зовнішніми і внутрішніми проявами святості є центральним у повісті.

Мануель живе немовби між двома правдами: між тією, яка є загальноприйнятою і допомагає людям жити, і тією, яка завдає йому душевних мук і якою задля добра загалу він не може майже ні з ким поділитися. Отець вважає, що пізнав Бога: „Бог... перебуває тут, як і будь-якому іншому місці, і ви побачите Його звідси. І всіх нас у Ньому, і Його в нас" [6, с. 524]. Водночас він переконаний, що „той, хто побачить Бога в лице, хто у сні побачить очі й лице Його, той помре неминуче і назавжди" [6, с. 538]. Така думка є однією з причин, чому Мануель нікому не відкриває правди про Бога, яку він пізнав. Він боїться, що його народ після цього буде приречений на смерть. „Нехай тоді наш народ не бачить лиця Божого доти, доки живе" [6, с. 538].

Автор підкреслює, що мучеництво Мануеля полягає в тому, що він зумів хоч і коштом неймовірних власних зусиль, не лише зберегти, але й укріпити віру своїх прихожан, адже релігія допомагає людям жити: „Я тут для того, щоби дозволити жити душам моїх парохіян, щоби зробити їх щасливими, щоби допомогти їм уявляти себе безсмертними, а не вбивати їх... Нехай живуть. Саме для цього існує церква – допомогти їм жити. Істинна релігія? Усі релігії істинні, якщо вони сприяють духовному життю народів, які сповідують їх, якщо вони втішають їхню необхідність народження заради смерті, і найбільш істинна релігія для кожного народу – його релігія, що створила його. А моя? Моя релігія втішає мене тим, що я втішаю інших, хоча й утіха, яку я даю, не є моєю втіхою" [6, с. 528]. Мануель смиренно приймає свій хрест і ставиться до того, чим він займається, як до „професії, якою він повинен жити" [6, с. 523].

Ласаро й Анхеліта – єдині, кому він довірив свою таємницю, кого зробив до певної міри своїми духівниками і водночас духовними послідовниками, кому міг сповідатися і від кого міг прийняти розгрішення, і кого міг повчати: „Потрібно жити. І потрібно давати життя" [6, с. 530]. Без сумніву, мається на увазі життя у всіх його проявах – як фізичному, так і духовному. Сам Мануель давав своїм парафіянам життя, вселяючи їм надію на спасіння, на вічність після смерті. Анхеліті він радить замкнути усілякі релігійні сумніви всередині себе заради того, щоби жити далі. Бо в іншому разі життя втрачає сенс. І це цілком закономірно, адже якщо людина починає задумуватися над скінченністю життя, над тим, що після смерті чекає невідомість, її неминуче охопить депресія і втрата інтересу до життя, тому задоволення життям – на думку отця Мануеля – це найголовніше.

У філософії Унамуно любов є тим елементом, який об'єднує різні погляди автора у систему. У філософському есе „Про відчуття трагічності життя" він акцентував на тому, що вірить в існування Вищої сили, Творця світу, проте не до кінця сприймає християнське розуміння Бога. На його думку, лише завдяки любові людина може пізнати Господа: „Бога віднаходить той, хто шукає Його з любов'ю і заради любові, натомість Він (Господь. – Г. В.) непізнаваний для того, хто досліджує Його холодним розумом, безлюбовно" [див. 5]. У даному випадку показовими є образи Ласаро, який лише відмовившись від своїх прогресистських поглядів, зумів зрозуміти отця Мануеля, а також дон Прімітіво, дядько Роси і Тули (роман „Тітка Тула"). Останньому автор надав красномовне ім'я, підкреслюючи, що для того, щоб стати святим, не обов'язково бути вченим, достатньо лише відчувати душею, володіти „знанням, якого неможливо навчитися" [7, с. 393]. Тула характеризує дядька як святого: „Він знав..., що одна його присутність освячувала наші бажання... Він нас виховав. А щоби нас виховати, йому було досить свого життя, такого чистого, такого прозорого, такого світлого" [7, с. 407]. „Вбогі побожні жінки не раз плакали, слухаючи його проповіді, з яких не розуміли жодного слова. І я знаю, чому так було. Один його голос вкладав у душі любов і вмиротвореність" [7, с. 408].

Унамуно вважав, що людина не може перебувати в ізоляції, бо в такому разі вона буде позбавлена можливості дарувати любов. А якщо вона не любить, то перестає бути особистістю. Саме тому ні Тула, ні отець Мануель не пішли в монастир, бо там вони були би ізольовані від людей. Хоча дон Прімітіво казав, що якби Тула пішла в монастир, вона стала би другою Терезою. На думку М. де Унамуно, у монастир йдуть не для служіння Богові, а для того, щоби не служити цьому світові, і навіть молячись та просячи Господа про охорону людей від спокус, чернець передусім матиме на увазі себе, власні спокуси.

Мануель відчував, наскільки йому важко перебувати тривалий час без людського товариства, про що зізнавався у розмові з Ласаро: „Я не народився для відлюдництва, для пустельництва; самотність убила б мою душу, а щодо монастиря, то мій монастир – це Вальверде де Люсерна... Я мушу жити для своїх людей і померти для своїх людей. Як я зможу врятувати свою душу, якщо не врятую душі своїх людей?" [6, с. 517-518]. Наодинці, вважав отець, важко знайти спасіння і душевну гармонію, оскільки на людину чекає чимало небезпек, найбільшою з яких є вона сама і її думки. Тому краще працювати серед людей і для людей, таким чином знаходячи душевний спокій.

У повісті „Святий Мануель Добрий, мученик" Унамуно неодноразово згадує твір Кальдерона „Життя – це сон". Саме у сні людина має можливість забути про реальність, абстрагуватися від неї. Така позиція, на думку митця, створює ілюзію, що життя чогось варте. „Вірити – це снити" [6, с. 537], – вважає Мануель, тому й просить Анхеліту молитися, щоб „усі грішники снили до смерті про воскресіння тіла і вічне життя" [6, с. 538].

Як у романі „Тітка Тула", так і в повісті „Святий Мануель", поряд з головним персонажем з агіографічними рисами присутній інший, не менш житійний образ. Зазвичай він вирізняється більшим смиренням, ніж головний персонаж, його не мучать

релігійні сумніви, оскільки він сприймає життя таким, яким воно є. У романі це дон Прімітіво, у повісті – блазень Бласіліо. Останньому Мануель неодноразово казав: „Святим є ти, шановний блазню; я бачив, як ти працюєш і зрозумів, що твоя робота не лише годує твоїх дітей, але й веселить інших" [6, с. 516 – 517]. Наприкінці роману Анхеліта також робить висновок, що Бласіліо був не менш святим, як Мануель. Знаковим є те, що він помер разом з ним, тримаючи його за руку. Найімовірніше образ блазня є уособленням стражденної душі святого отця.

Як і Тула, так і Мануель залишають після себе своїх послідовників. У першому випадку це Мануела, а другому – Ласаро й Анхеліта. І цей факт є свідченням того, що їхні життя були справжніми, реалізованими і не марними.

Отож, твори М. де Унамуно не лише оригінально аргументують мотивацію людських вчинків, більшість з яких спрямована на досягнення безсмертя, але й ілюструють, наскільки важливу роль відіграє в житті людини релігія, не має значення, яка її назва. Важливо, що вона є тим віросповіданням, якого дотримувалися предки, у якому залишили частину себе. Релігія окрім того, що допомагає жити, є ще й частиною національної душі, тому її також слід плекати як цінність національного значення. М. де Унамуно вчить своїх читачів вмінню працювати не тільки з думкою про себе, але передусім про оточуючих. Саме зі щирої турботи про ближнього може розпочатися духовне відродження цілого народу. Художні твори М. де Унамуно демонструють читачеві, що різноманітні релігійні догми вказують напрямок до духовного розвитку, але оскільки людина не може бути до кінця досконалою, то змушена постійно розриватися між тим, ким вона хоче бути і тим, ким вона є. Цієї боротьби не треба боятися, а сприймати її як належне, як невід'ємну частину земного життя, як сходинки до духовного вдосконалення. Лише з такою життєвою позицією можливо жити повноцінно і залишитися у пам'яті нащадків.

Список літератури:

1. Голуб О. В. Релігійний чинник формування національної ідеї / О. В. Голуб // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – №1. – С. 30 – 34.
2. Парова Н. С. Екзистенційна проблематика у творчості Мігеля де Унамуно / Н. С. Парова // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Parova.htm
3. Пронкевич О. Роман як засіб екзистенційного експериментування: післямова / Олександр Пронкевич // Унамуно М. де. Вибрані романи. Туман. Абель Санчес. Тітка Тула. Святий Мануель Добрий, мученик / Міґель де Унамуно; Пер. з ісп. О. Маєвська та В. Шовкун; упоряд. О. Фешовець; післям. О. Пронкевич. Вид 2-е змінене. – Львів : Астролябія, 2012. – С. 548 – 571.
4. Унамуно М. де. Житие Дон Кихота и Санчо // Електронний ресурс. Режим доступу: http://lib.rus.ec/b/356612/read#t1
5. Унамуно М. де. О трагическом чувстве жизни у людей и народов // Електронний ресурс. Режим доступу: http://4itaem.com./book/o_tragicheskom_chuvstve_jizni_u_lyudey_i_narodov-401231
6. Унамуно М. де. Святий Мануель Добрий, мученик// Унамуно М. де. Вибрані романи. Туман. Абель Санчес. Тітка Тула. Святий Мануель Добрий, мученик / Міґель де Унамуно; Пер. з ісп. О. Маєвська та В. Шовкун; упоряд. О. Фешовець; післям. О. Пронкевич. Вид 2-е змінене. – Львів : Астролябія, 2012. – С. 505 – 547.
7. Унамуно М. де. Тітка Тула // Унамуно М. де. Вибрані романи. Туман. Абель Санчес. Тітка Тула. Святий Мануель Добрий, мученик / Міґель де Унамуно; Пер. з ісп. О. Маєвська та В. Шовкун; упоряд. О. Фешовець; післям. О. Пронкевич. Вид 2-е змінене. – Львів : Астролябія, 2012. – С. 377 – 504.

Выпасняк Г.О.
Ивано-Франковский национальный медицинский университет

АМБИВАЛЕНТНОСТЬ СВЯТОСТИ В РОМАНЕ М. ДЕ УНАМУНО „ТЕТЯ ТУЛА" И ПОВЕСТИ „СВЯТОЙ МУЧЕНИК МАНУЭЛЬ ДОБРЫЙ"

Аннотация
Статья посвящена исследованию рецепции святості в романе испанского писателя М. де Унамуно „Тетя Тула" и повести „Святой мученик Мануэль Добрый". Пытаясь понять сущность вятості, автор отступает от общепринятого христианского понимания этого понятия и акцентирует на противоречиях, преследующих святых, и в свою очередь, свойственных самой христианской религии.
Ключевые слова: святость, христианство, амбивалентность, М. де Унамуно.

Vypasnyak G.O.
Ivano-Frankivsk National Medical University

AN AMBIVALENCE OF SANCTITY IN M. DE UNAMUNO'S NOVEL „AUNT TULA" AND STORY „SAINT EMMANUEL THE GOOD, MARTYR"

Summary
The article deals with a problem of reception of the sanctity in the novel of Spain writer M. de Unamuno „Aunt Tula", story „Saint Emmanuel the Good, Martyr". Trying to understand how the sanctity really is, the author steps out of traditional opinion and concentrates on dilemmas which torture saint's soul and Christian religion in general.
Keywords: sanctity, Christian religion, ambivalence, M. de Unamuno.

УДК 336.72

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРХЕТИПОВ ГЕРОЯ И ТРИКСТЕРА В СОЗДАНИИ ОБРАЗОВ ПОЛИТИЧЕСКИХ ДЕЯТЕЛЕЙ

Шкурко Н.С.
Северо-Восточный федеральный университет имени М.К. Аммосова

Массовому сознанию жителей небольших городов и сельских террито-рий, этнокультурных регионов России свойственна склонность к персонализации власти, увязыванию ее с конкретными политическими фигурами. Встраивая в архаическую основу «культурного героя» или разрушителя традиционного мира трикстера востребованные конкретным региональным сообществом качества правителя, защитника, бунтаря создатели политических мифов формируют и транслируют с помощью СМИ аттрактивные образы политических деятелей, способных получить голоса конкретной группы избирателей.

Ключевые слова: политическая мифология, СМИ, культурный герой, «отец нации»; деятельная забота, этнорегиональные элиты, разрушитель устоев, трикстер.

Постановка проблемы. Существенные перемены в политическом сознании жителей крупных российских мегаполисов и провинции после 2011-2012 гг., обусловили жесткую конкуренцию правящей и оппозиционных партий за голоса избирателей. В условиях отсутствия признанных достижений в экономике, реализации социальных программ, успех избирательных кампаний политиков и глав регионов во многом зависит от имиджа политика, умело созданного политттехногами и внедренного в массовое сознание населения с помощью «фабрик новостей». Именно аттрактивный образ «своего» кандидата побуждает российских избирателей голосовать «сердцем», отдавать голоса кандидатам, наиболее отвечающим их представлениям и чаяниям.

Цель данной статьи – уточнить применение архетипов героя и трик-стера в конструировании имиджа российских политиков. Политические мифологемы стали неотъемлемой частью современной жизни, поэтому для адекватного восприятия и реагирования на них, следует более осознанно изучать «продукты политтехнологий».

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические основы исследования заложены в классических трудах Н.Макиавелли, Т. Гоббса, Ф. Ницше, Г. Лебона, М. Вебера, Э. Фромма, М. Фуко. Научные работы современных зарубежных исследователей П.Берда, Дж.Вудворта, В. Доти, Н. Лумана, П.Радина, Р.Такера, У.Фланегана и др.посвящены образам политических лидеров, существующим в массовом сознании электората. Процессы формирования и ротации региональных политических элит проанализированы Л.Я.Гозманом, О.В. Гаман-Голутвиной, О.Ф. Лейченко, Д.В. Ольшанским, А.С. Панариным, Г.Г. Почепцовым, Е.Б. Шестопал и др. На уровне Республики Саха (Якутия) проблемы регионального политического класса изучались В.С. Луковцевым, А.Г. Новиковым, А.Г. Пу-довым и др.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Политические мифологемы стали неотъемлемой частью современной жизни, поэтому для адекватного восприятия и реагирования на них, повышении политической культуры жителей российских регионов следует более осознанно изучить навязываемые избирателям «продукты политтехнологий».

Изложение основного материала. Н.Р. Балынская полагает, что выбор во время избирательной кампании делается избирателями опосредованно, благодаря профессиональной работе пиар-специалистов, сумевших квалифицированно «подстроить» образ кандидата под востребованный в конкретном регионе и в конкретный период времени тип руководителя. Имидж политика уральская исследователь определяет как искусственно созданный конструкт, действующий в сфере виртуальной политической реальности и влияющий на предпочтения и мотивацию электората [1, с.63]. Т.А. Невская характеризует имидж как воспринимаемый целостно (рационально, эмоционально, иррационально) образ политика, создающий о нем определенное впечатление и мнение окружающих, а также активно моделируемый посредством современных коммуникационных технологий, призванных вызвать определенное отношение окружающих к лидеру [2, с.95]. По мнению автора, имидж представляет собой глубоко и эмоционально окрашенное отношение электоральных групп к созданному профессиональными политтехнологами продукту коммуникационных процессов. Имидж интегрирует в себе совокупность идеальных (символических) и функциональных компонентов, дающих представление о современном политике. Среди идеальных составляющих выделяются личностные характеристики (внешность, харизма и др.), организаторские способности, стратегии поведения и взаимодей-ствия с аудиторией. К функциональным компонентам относятся социальный (административный) опыт, манера пове-дения, в том числе и речевое поведе-ние и др.

Формирование имиджа политического лидера в массовом сознании строится с помощью разработки «легенды» и далее – переводом абстрактного проекта имиджа в адекватную каналам СМК и потенциальным избирателям эмоционально-образную форму, которую можно транслировать по каналам СМК с минимальными искажениями.

Эффективным механизмом политтехнологов выступает архетип – способ связи образов, переходящих из поколения в поколение и позволяющих личности погружаться в миф. Архетипы обеспечивают взаимосвязь эпох и взаимопонимание людей в политической сфере, особенно при выстраивании образов героя и антигероя, активно применяемых пиар-технологами во время избирательных кампаний, начиная с 1991 года.

Использование архетипа Героя – одного из вариантов ритуализированного политического общения – обеспечивает в условиях предвыборной кампании мотивацию потенциальных избирателей к совершению голосования за конкретного кандидата. Дж. Кэмпбелл рассматривает вхождение человека в политику как путешествие героя в мифическом мире, где ему встречаются препятствия и проблемные ситуации, друзья-союзники и враги, стремящиеся помешать его миссии [3, с.256].

© Шкурко Н.С., 2014

Использование архетипа Героя для «героизации» имиджа конкретного политика позволяет построить агитационную биографию и презентовать кан-дидата как пассионарную личность, готовую к подвигам и жертвам на благо общества. Героизация кандидата осуществляется следующими способами:

• Акцентируется выполнение социально значимых действий (боевой офицер, служивший в «горячих тосках»; учитель-подвижник, спасающий це-лый город от наркотиков, врач, добровольно поехавший на ликвидацию ЧС);

• Деятельность кандидата носит уникальный характер, подчеркивающий признание в профессиональных кругах (разработал уникальную технологию возрождения тундровых экосистем..., заложил основы суверенитета республики, создатель региональной научной школы);

• Наличие опекаемых и защищаемых (в агитационных текстах этот ста-тус обретают дети, пенсионеры, инвалиды, представители коренных малочисленных народов Севера);

• Созидательная деятельность кандидата разворачивается на фоне хаоса, правового беспредела, разрухи, материальной неустроенности и др.;

• Представление кандидата как носителя национальных (этнокультур-ных) ценностей: рождение в трудовой семье, нравственная чистота (женат, имеет четырех сыновей, старший сын в многодетной семье колхозника), до-стойная семья, добродетельная жизнь. В агитационных текстах прослеживаются черты агиографического повествования.

Так, Президент РФ Владимир Путин – имеет в глазах российских избира-телей репутацию «государственника», руководителя, которому удалось восстановить порядок и экономику после потрясений ельцинской эпохи и развала Советского Союза.

Политтехнологи в полной мере реализуют в СМИ архетип героя совре-менной России, полного сил и энергии: бывший офицер КГБ – элитной сило-вой структуры, активно покоряющий воздушную и водяную стихии (погружение в подводной лодке, пилотирование истребителя, полет на дельтаплане, сбор амфор с морского дна). Президент РФ проводит много времени в тренажерном зале, уверенно держится в седле, метко стреляет, мастерски катается на горных лыжах, ценит классическую музыку и балет. Он немногословен, ответственен, сторонник ЗОЖ, отправляет за решетку зарвавшихся олигархов и чиновников.

Мифологический герой близок простому народу, разделяет его радости и печали, поэтому российские СМИ подробно описывают, как Президент России посещает семьи простых россиян, дарит детям из бедных семейств нарядные платья и компьютеры, трудоустраивает их безработных отцов, ест борщ с комбайнерами, общается с байкерами, выходит на татами с юными дзюдоистами, т.е. демонстрирует свою близость электорату и понимание его радостей.

За повышение роли России в мире и весомый вклад в международное сотрудничество Президенту России дважды было присвоено звание «Человек года». Имидж В. В. Путина как гаранта стабильности и «спасителя России» обеспечил его победы на трех президентских выборах.

Политическое лидерство в Республике Саха (Якутия) реализуется в условиях удаленности от федерального центра, экстремальности, алаасного менталитета (алаас – маленькая поляна с озером, окруженная тайгой, – северный вариант «родного хуторка»), этатизма и патернализма. Неоднородный характер политического пространства Республики Саха (Якутия) с 36-ю северными, промышленными и традиционно сельскими улусами определяет специфику политической жизни в зависимости от предпочтений наиболее сплоченных электоральных групп (Так, 30% населения республики – население традиционных сельских улусов и перебравшиеся в столицу республики мигранты из сельской местности составляют, – по мнению официальных экспертов, – электорат находящегося у власти Президента РС(Я) Е.А.Борисова).

В этнических республиках главы символически ставит регионального лидера почти вровень с главой государства. Поэтому в Якутии, где стоит во-прос о сохранении специфики региона, заключенного, – по мнению ряда политиков, ученых и общественных лидеров республики – в культуре титуль-ного этноса, политические вопросы неизбежно сталкиваются с национальной составляющей и этнокультурность выступает важным ресурсом в борьбе за социальные и политические права [4, 155].

При наличии полностью контролируемых информационных потоках и консолидированной элите региональный лидер обретает классические «мифологические» характеристики творца нового мира и борца со злом. Эпоха М.Е.Николаева – первого Президента РС(Я), – продолжает в течение последних 12 лет трактоваться региональными СМИ, как десятилетие «радикального обновления строительства новой демократической Якутии»; «расцвета науки, поступательно-неуклонного дрейфа Якутии к «стабильности и благополучию» в рамках «циркумполярной цивилизации». Причина такого политического долгожительства – продуманное обращение к социальной памяти народа саха, выразившееся в сопоставлении деятельности Первого Президента РС(Я) с Тыгыном [5, с.25], который после многочисленных побед над независимыми родами стал тойоном межплеменного объединения якутов и заложил, – по мнению ряда региональных историков, – основы якутской государственности в первой чет-верти XYII вв.

Первый Президент Республики Саха (Якутия) Михаил Николаев родился, как и Тыгын, на хангаласской земле и, хотя политическую карьеру делал в северных улусах, пройдя путь от молодого ветеринарного врача до главы региона, реализовал в полной мере мечты честолюбивых земляков о создании «алмазного эмирата». Ни в одном российском регионе в «лихие 90-е» не уделялось такого внимания вопросам образования (была создана сеть Президентских школ, массовое обучение студентов за границей, 25% надбавки сельским учителям, врачам, культработникам). Часть «алмазных» денег была вложена в развитие медицины, спорта, международные конференции и престижные акции, направленные на популяризацию культуры титульной нации: конгрессы по шаманизму, варганной музыке и др. [6, с.85].

Все решения М.Е. Николаева – умелое использование суверенитета в отношениях с федеральным центром, создание «алмазного эмирата», возрождение традиционной культуры народа саха, культ высшего образования, ЗОЖ и спорта, – подавались региональными СМИ как исторические деяния культурного героя, очередная победа в трудном деле соперничества-противостояния с федеральным центром во имя новой Якутии, высокообразованной и духовно богатой: «По характеру мысли, по усзначительности совершаемых дел, по устремленности в будущее он оправдал право быть Первым Президентом республики» [7, с.57]. Уход М.Е.Николаева с поста главы республики в 2001

году обусловил разработку новой серии политических мифов о «золотом веке», сохраняющих свои позиции в массовом сознании якутян.

Электорат ныне действующего главы республики Е. А.Борисова – население традиционно непромышленных улусов республики – ожидает от него решений социальных проблем якутского села, так каждая пятая сельская семья официально живет ниже уровня бедности (долги фермерских хозяйств республики превышают их годовые доходы).

Готовясь к выборам 2015 года, региональные и приезжие политтехнологи акцентируют народное происхождение главы республики (он уроженец Чурапчинского улуса с ярко выраженными этнокультурными традициями, жители которого в своих предках числят внука легендарного прародителя народа саха, культурного демиурга Элляя – Боотур Ууса), его доступность и верность этнокультурным традициям, щедрую помощь землякам. Так, Е.А.Борисов лоббировал открытие в 4 км от своего родного села Чурапча института физической культуры и спорта федерального статуса (это при функционирующем на базе СВФУ крупнейшем в ДВФО Институте физической культуры и спорта). XIX Спартакиада по национальным видам спорта «Игры Манчаары-2012» также была проведена в Чурапче, причем главным аргументом в пользу выбора места проведения стало не наличие соответствующей инфраструктуры, а факт отсутствия крупных спортивных соревнований за 27 лет в данном селе и былые олимпийские победы чурапчинских борцов на Олимпийских играх 1972 и 1976 гг. [8].

Глава региона разделяет беды и заботы своего электората: карает про-штрафившихся чиновников, облетает отдаленные территории, организует помощь при ликвидации стихийных бедствий (пожары, летняя засуха и наводнения). Его деяния транслируются в прайм-тайм региональным телевидением, занимают передовые полосы русско-и саха-язычной прессы.

Менее успешны усилия пиартехнологов по формированию имиджа главы республики как успешного управленца-профессионала – от умения отстаивать интересы Якутии перед центром (на практике – продажа акций крупнейщей бюджетообразующей компании республики «АЛРОСА» на Московском фондовом рынке, сворачивание социальных программ пришедших в республику концернов), хозяйственность; организаторские дарования (бывший министр сельского хозяйства); прагматизм.

Архаическим культурным героям, твердо ориентированным на сохранение мира и порядка, противостоит темная натура трикстера, разрушителя существующего миропорядка и создателя нетрадиционных путей развития. Архаический трикстер и его современный вариант – оппозиционный политик – лавируют в борьбе за выживание, нарушают существующие правила и стандарты, интригуют и сопротивляются. Разоблачая своих политических противников, т.е. высмеивая их, трикстеры делают всеобщим достоянием тщательно хранимые секреты и «темные дела» находящихся у власти, деноминируют привычные ценности социума, вводят новые критерии и оценки.

Для образа политического трикстера XXI века характерны базовые характеристики, сохранившиеся с архаических времен, включающие альтернативную позицию и гибкие принципы, разрушение традиционных запретов и устоев, посредничество между двумя мирами, обличение (высмеивание) политических врагов, декларационность и интрига. Обозреватель Ю. Иоффе из «The New Republic» дифференцирует такие характеристики лидера оппозиции А. Навального, как эпатажность, смелость, готовность к изменению картины мира и менталитета сограждан, эффективная политическая тактика, суть которой выражается положением: «Страшно воевать в одиночку с ветряными мельницами, но если хочешь привлечь к атаке других, надо убедить их, что мельницы только кажутся страшными». Из автора одного из самых читаемых блогов о коррупции, А.Навальный стал идеологом осознавшего себя как политическая сила «среднего класса», продемонстрировав десяткам тысяч москвичей, что можно и должно жить счастливо и деятельно, отбросив чрезмерную осторожность»[9].

Азарт разоблачений политических врагов, амбиции, дерзость, пылкие декларации об изменении мира выступают составными частями имиджа лидера российской ЛДПР В.В. Жириновского – истинного политического трикстера. Активно сыгранная роль честного оппозиционера принесла ему седьмую строчку в топе «7 самых честных политиков» информационного агентства РБК и третье место у пользователей Facebook (Иван Грозный, Алексей Навальный, Владимир Жириновский, Иосиф Сталин и Иван Ох-лобыстин).

Ф.Н. Тумусов – яркий представитель региональной оппозиции, неодно-кратно боровшийся за пост главы республики. Электорат «справедливоросса» составляют нижний слой среднего класса, низкоквалифицированные труженики из промышленных улусов и жители северных районов Якутии. Тумусов резко критикует партию власти и лично главу республики за «сдачу» природных богатств республики федеральным концернам, активно занимается семейной и экологической политикой, защитой интересов жителей заполярных территорий. По твердому убеждению политика, общероссийский цивилизационный кризис не преодолеть без учета мировоззрения, менталитета народов, без ясного осо-знания, что Россия – это, в конечном счете, северная цивилизация. Страну не нужно «поворачивать» на Запад (как считают либералы) или на Восток, ей нужно повернуться лицом к собственному Северу. Последовательно разрушая мифы якутских единороссов о грядущем процветании Якутии после начала эксплуатации железнодорожной магистрали, Тумусов действует как трикстер.

Выводы. Исходя из вышесказанного, можно сделать выводы, что при манипулировании массовым сознанием отечественными СМИ и политтехнологами осуществляется разработка и трансферт политических мифов, в которых образы современных политиков федерального и регионального уровня заменяют героев и трикстеров мифов традиционных. Бинарная оппозиция архитипов «мы – они» позволяет представлять современный политический процесс на общероссийском и региональном уровнях как арену противостояния сил Добра и Зла. Модернизация архаической матрицы героя-спасителя локальной территории или России позволяет эффективно инсталлировать современную реальность со знаковыми событиями прошлого и стратегической программой построения будущего.

Использование архетипа героя обеспечивает устойчивые рейтинги Прези-денту РФ В.В. Путину, а в Якутии – главе республики Е.А.Борисову. Имидж современного лидера оппозиции эффективно внедряется благодаря применению «вечного» архетипа трикстера – разрушителя и критика старого мира.

Список литературы:
1. Балынская Н.Р. Специфика участия СМИ в политиче-ском процессе современной России /Н.Р.Балынская. – Екатеринбург: УрАГС, 2009. – 234 с.
2. Невская Т.А. Личность политического деятеля как фактор, определяющий электоральный выбор /Т.А.Невская // Вестник Московского университета. Сер.18. Социология и политология. 2007. №2. – С.91-96.
3. Кембелл Дж. Пути к блаженству. Мифология и транс-формация личности / Дж. Кембелл – М.: Открытый мир, 2008. – 320 с.
4. Лубский Р.А.Этатизм как принцип взаимодействия человека и государства //Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012.- № 6 (16). – С. 155- 159.
5. Гоголев, А.Е. Социальная история якутов в XVII – 50-х гг. XIX веков /А.Е.Гоголев // Общество, право, личность в условиях российской колонизации. – Якутск: СО РАН, 2004 – С.18-28
6. Платонова Р.И. Специфика формирования конкуренто-способного специалиста спортивно-педагогического профиля: опыт регионального вуза РС(Я) //Ученые за-писки университета им. П.Ф.Лесгафта, 2009. – №12 (58) – С. 85-90
7. Новиков А.Г. О менталитете саха/А.Г. Новиков, А.Г. Пудов. –Якутск: изд-во Ан. Центра, 1996. -146 с.
8. Ухxан сирэ. Игры Манчаары-2012» пройдут в Чурапче //URL: http://uhhan.ru/ news/2009-06-25-1079 (обращение 12.09.2013)
9. Иоффе Ю. Самый опасный на свете блоггер// The New Republic// URL: http://www.inopressa.ru/article/19Jul2013/tnr/navalny (обращение 27.11.2013)

Shkurko N.S.
North-Eastern Federal University named after M.K. Ammosova

USE ARCHAIC TYPES OF HEROES AND TRICKTER IN CREATING THE IIMAGES OF POLITICAL FIGURES

Summary
Mass consciousness of residents of small towns and rural areas, ethnic and cultural regions of Russia inherent tendency to personalize power, linking it with specific political figures . Embedding in the archaic basis of « cultural hero « or the destroyer of the traditional world trickster requested specific regional community as a ruler, protector, rebel political myths form creators and broadcast through the media images of attractiveness politicians can get the votes of a particular group of voters
Keywords: political mythology; mass media ;cultural hero of New time; «father to nations»; active care; ethnic and regional elite; destroyer of the foundations; the trickster.

УДК 291.1:251

ЛЮДИНА І БОГ У ТЛУМАЧЕННІ АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА

Крутій Ю.М.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

В статті розглядається творчість Аврелія Августина, одного з найяскравіших представників філософії Середніх віків. Природа людини і Бога – найбільш актуальна і фундаментальна проблема філософського знання. Августин Блаженний, відкрив нам нове бачення особистості (персони) та її зв'язку з надприродним Богом.
Ключові слова: людина, Бог, природа, рефлексія.

Постановка проблеми. Коли ми говоримо про людину, її особистість, ми завжди стикаємось з проблемою істинності критеріїв, її характеристики. Зрозуміло, що людина як творіння Боже, відбиває Його образ. При цьому виникає питання, якщо елемент божественного присутній у кожній душі, то така присутність мала б удосконалювати людину в моральному розвитку й духовному зростанню. Але ми бачимо, що це не завжди так. Дуже важко сучасному досліднику знайти відповіді там, де їх не існує. В силу цього у даному дослідженні ми звертаємось до богословської і філософської спадщини блаженного Августина, як представника західного християнства, який дав оригінальне трактування природи людини І Бога.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В розвідці розглядаються важливі історико-філософські доробки О. Александрової, Е. Жильсона, О. Лосєва, Г. Майорова, С. Неретіної .

Сучасний дослідник Г. Майоров говорить про те, що "світогляд Августина є архетипом, на який орієнтувались всі філософи-іконописці західноєвропейського Середньовіччя. Саме тому, аналіз його світогляду є водночас аналізом основних вимірів (измерений) ранньосередньовічної думки... Святого Августина не можна назвати гонителем античної культури, а навпаки, повноправним представником і тонким поціновувачем її. Навіть в "Граді Божому" та в перших своїх книгах, він цитує римських поетів та грецьких філософів набагато частіше, ніж Біблію. Демонструє повагу до античної культури своєю ерудицією і самим способом її використання" [1, 515].

Російський вчений, спеціаліст середньовічної філософії С. Неретіна зауважує: "Спочатку Августин розумів Бога тілесно, проте згодом розумів Його як Дух. ... Суб'єктивність – необхідна умова особистості. При цьому персоною називається і Божественна Персона, і людина. Через єднання в Бозі особистість людини не лише не придушувалась, але й була задана надприродна основа для її розвитку... Внутрішня людина починається з любові до Бога" [1, 784].

© Крутій Ю.М., 2014

Російський філософ О. Лосєв стверджує: "Августин користується новим терміном, який у систематичній формі не був знайомий ніякому неоплатонізму, тому не був відомий кападокійцям. Це термін – persona, тобто "особистість"... Особистість в її августинівському розумінні мала всі риси неоплатонівської першоєдності. Також термін "особистість" був досить глибокою відповіддю на християнське віровчення про особистість, котрий вище всього і навіть вище самого космосу"[1, 824].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У своїй статті я прагну показати вплив Середньовіччя на творчість Августина, сформулювати основні ідеї, що стосуються проблеми природи людини та Бога в тлумаченні Августина Аврелія. До мене про блаженного Августина писали та говорили багато, проте кожен безпосередньо повинен читати твори великого діяча Середньовіччя, Августина та вникати в його творчість.

Цілі статті. Основними цілями моєї статті є:

1. З'ясування ролі творчості Августина в Середньовіччі та сьогоденні.

2. Визначення природи людини та Бога в тлумаченні святого Августина.

Виклад основного матеріалу. Характерною рисою філософії середньовіччя є високий рівень одухотвореності всіх сфер людської життєдіяльності християнством. Теології (вчення про Бога) підпорядковувалися всі форми знання, в тому числі й філософія. Філософському знанню ставилися певні орієнтації: природа розглядалася як "образ і подоба духа", а людина – як "образ і подоба Бога" – одухотворена, творча, а не просто тілесна істота. Реальність предметного світу – неістотна реальність, істинною реальністю є духовна сутність. Зовнішні, тілесні характеристики людини є неістотними, головне – духовні характеристики людини. Світ – це двоїсте буття: справжнє – Божественне, духовне, вічне і несправжнє – людське, тілесне, земне, гріховне і смертне. Бог – джерело духовності, а найголовнішою системою знань є теологія, що розкриває суть буття. Тому теології повинна підпорядковуватися філософія.

Як стверджує Г. Майоров: "Середньовіччя, це епоха, коли на зміну освіченому юристу, ритору, граматику чи поету, що символізували колись римську культуру, прийшли церковний проповідник і релігійний демагог, монах і аскет, коли римські театри та ростри (*ораторська трибуна на форумі в Давньому Римі – Ю. К.*) почали отримувати той покинутий та антикварний вигляд, який вони мають тепер, а поруч з ними почали будувати собори та монастирі, що на деякий час відмежували себе від "світла" світської культури" [1, 522]

Середньовічна філософія починається періодом апологетики, представники якої агресивно виступали із критикою античної культурно-філософської спадщини. До відомих апологетів II-Ш ст. належать Тертуліан, Юстін, Климент, Татіан, Оріген. Апологетики виступали проти утиску на християнство як з боку світської влади, так і з боку «язичницьких», тобто античних філософів. Деякі твори апологетів були спрямовані проти ранньохристиянських єресей. В боротьбі проти античної культури апологетики поступово перейшли до заперечення не тільки філософії, але й розуму взагалі. Тертуліану належить відомий вислів: «Вірую, тому що абсурдно». Але, незважаючи на вороже ставлення до античної філософії, апологетики все ж не могли уникнути її впливу. Факти збігу деяких положень християнського віровчення з ідеями античної філософії, апологетики пояснювали впливом християнства на філософію.

Виразною спробою філософського обґрунтування християнського світогляду є патристика, котра була визнана офіційно церквою у філософії, та розроблялась «батьками церкви» (Василь Великий, Григорій Нисський, Августин Блаженний, Іоан Дамаскін, Афанасій Олександрійський та ін.). Вони і сформулювали висхідні принципи середньовічної манери філософування.

Одним з найбільш яскравих представників патристики був Аврелій Августин (354-430 рр.). Світогляд Августина глибоко теоцентричний: в центрі його роздумів – Бог як творець усього сущого. Проблеми Бога та його ставлення до світу в Августина є центральним.

Філософ-богослов ще в дитинстві засвоїв деякі релігійні уявлення, однак його батьки основну увагу зосередили на його світській кар'єрі та доклали усіх зусиль, щоб він здобув гуманітарну освіту, котра б забезпечила успішну кар'єру вчителя, юриста чи урядовця.

Велику роль у становленні Августина як особистості відіграла його мати – свята Моніка. З часом її лагідність, покора і молитви вплинули на Патриція, що прийняв християнство, і на його матір. Колишні формальні стосунки цієї пари переросли в теплу духовну прихильність. Шлюб приніс трьох дітей: Августина, Навігія і Перпетуа. У дитинстві Августина готували до Хрещення, але не охрестили. Мати завжди говорила йому про любов Божу і розповідала про свою віру. Овдовівши у віці 40 років св.Моніка вирішила цілком присвятити себе Богові, відмовилася від мирських радощів, допомагаючи бідним і сиротам, не забуваючи при цьому про свій материнський обов'язок, виховання і навернення свого примхливого сина.

Деякі мислителі поділяють життя блаженного Августина на три періоди:

1) від народження до хрещення – характеризується впливом античної (неоплатонівської) догматики, написаними філософськими діалогами «Проти академіків» (скептиків), «Про порядок» (386р.) – перша праця в якій подано обґрунтування семи вільних мистецтв, підготовленими циклами вивчення філософії «Монологи» (387р.), «Про блаженне життя»(386р.), «Про кількість душі»(388-389рр.), «Про вчителя»(388 -389рр.), «Про музику»(388-389 рр.), «Про безсмертя душі »(387 р.), «Про істинну релігію»(390р.).

2) прийняття священства. Августин цікавиться екзегетикою Святого письма, особливо приділяє увагу тлумаченню першої книги Старого Завіту – Буття, а також послання апостола Павла. Пише «Сповідь»

3) священниче і єпископське служіння. Третій етап – Августин займається питаннями генезису світу, а також есхатологією. Пише твір під назвою «Град Божий».

Професор Г. Майоров поділяє життя теолога Августина на два етапи:

1. Перший етап – навернення в християнство – це період філософських пошуків, сумнів та коливань, життєвих перемін, нестійкості волі, душевного неспокою. Результати цього періоду Августин підводить в автобіографічній "Сповіді" – найбільш щирому та психологічно наповненому творі.

2. Другий – початок 80-х років IVст., позначений філософським догматизмом, стабілізацією життєвих та теоретичних позицій, консерватизмом волі, душевною рівновагою і впевненістю в своїй правоті. Цей період також завершується певною сповіддю – твором "Перегляди".

"На першому етапі Аврелій Августин переживає за власну долю, а на другому – за історичну

та есхатологічну долю людства" [1, 516-517]. Автор стверджує, що Августин обравши шлях християнського пастиря і проповідника, робить авторитет Церкви вищим арбітром свого мислення та відмовляється від будь-яких інтимних симпатій.

Гаряче стремління до досягнення мудрості охопило його після прочитання діалогу Ціцерона "Гортензій" (до нашого часу збереглися тільки фрагменти). Це спонукало його до прочитання Біблії, оскільки він пам'ятав, як мати підносила мудрість цієї книги, і як вона вшановувала Христа. Однак істину в той час він знайшов не в Церкві.

На його тодішній погляд, релігія християн була недостатньо раціональною і філософською, а мова перекладу Біблії видалась грубою, темною і далекою від античних аналогів. Тоді Августин звернувся до маніхейства, на той час популярного. Августин говорить: "*Quaerunt unde malum, in qua quaestione saepe auditjres erigunt ad quarendum*". ("Питають звідки зло, і таким чином спонукають слухачів задавати питання"). Сувора аскетична мораль маніхейства виключала завоювання ним широких народних мас. Недоліком була також відсутність богослужінь, без яких неможливо вплинути на широкі народні маси. Вадою був також погляд на людину, як на творіння диявола. Дуже важка і заплутана космогонія поганського характеру – вражала християнських богословів. Г. Майоров наголошує, що "Августин зійшовся з маніхеями відразу після першого знайомства з текстом Біблії (точніше, з старозавітною книгою Буття) що закінчилось повним розчаруванням. Зречення від маніхейства знаменувалось для Августина трьома "одкровеннями", що послідовно змінювали один одного:

1) Встановлення неспроможності маніхейської теорії.

2) Відкриттям у неоплатоніків нової, протилежної маніхейській, теорії походження зла (зло не є реальністю).

3) Виявленням алегоричного та історичного способів тлумачення Біблії, що виключає недоладності (несообразности) буквального її прочитання" [1, 545].

З точки зору Августина, історія розімкнута жертвою Христа. Остання дала початкову точку відліку новому часу, в якому долається замкнутий горизонт античної долі.

У "нової" історії є мета, в якій є справедливість і правда. В світлі Нового Заповіту історія постає як процес, направлений до спасіння людини, в якому Бог – мета, людина – шлях. Кожний історичний момент стає унікальним і вирішальним з точки зору завдання спасіння. Лінійність історії для вчителя Церкви, її початок і кінець – це, передусім осмисленість історії. Августин саме тому і не сприймає історичного циклізму, бо у ньому не має змісту. Не має змісту сама жертва Христа – Сина Божого яка, в розумінні християн, раз і назавжди була принесена за гріхи людства. Основою ж для цієї осмисленості історії є божественне піклування про людину, божественне провидіння. Воістину, виступаючи родоначальником європейського персоналістичного й історичного пізнання, видатний німецький теолог Адольф Гарнак називав Августина "першою сучасною людиною", адже завдячуючи його геніальності на ґрунті християнського Одкровення була вперше чітко проголошена ідея особистості. Можна впевнено сказати, що блаженний Августин був першим "екзистенціалістом": він перший відкрив особливу сферу трагічного людського "існування", як буття на грані між світом і Богом.

Отже особистий досвід Богопізнання та істинне "переродження у Христі" за молитвою матері, стали для Блаженного Августина найважливішим життєвим звершенням, що відкрив шлях і йому, та тим, хто вивчатиме його життя, до самозаглиблення, критичної переоцінки, духовного та інтелектуального зростання.

Християнській основі своєї філософії Августин надавав великого значення. Оскільки Бог є центром філософського мислення, то світогляд Августина Аврелія був теоцентричним. Бог є найвищою сутністю, тільки його існування витікає з власної природи, все інше з необхідністю не існує. Він єдиний, існування якого незалежне, решта існує лише завдяки божественній волі. Бог є причиною існування будь-якого сущого, всіх його перемін; він не тільки створив світ, але й постійно його зберігає, продовжує його творити.

Бог є також найважливішим об'єктом пізнання, оскільки пізнання мінливих, релятивних речей безглузде для абсолютного пізнання. Бог є причиною пізнання, він вносить світло в людський дух, в людську думку, допомагає знаходити людям правду. Він є найвищим благом і причиною будь-якого блага. Так само як усе існує завдяки Богу, так і кожне благо виходить від Бога. Спрямованість до Бога для людини є природною, і тільки через єднання з ним людина може досягнути щастя.

Як зауважує сучасний дослідник В. Кремень, «Душа у вченні Августина є самобутньою субстанцією, яка не може бути ні тілесною властивістю, ні видом тіла. Вона не містить у собі нічого матеріального, володіє лише функцією мислення, волі, пам'яті, але не має нічого спільного з біологічними функціями. Від тіла душа відрізняється досконалістю, яка обумовлюється тим, що душа близька Богу і безсмертна. Душа, а не тіло пізнає Бога. Перевага душі над тілом вимагає, щоб людина турбувалася про душу, пригнічуючи прагнення до чуттєвих насолод" [2, 255].

Істину про Бога не може пізнати розум; її може пізнати лише віра, яка радше належить до волі, ніж до розуму. Підкреслюючи роль почуттів або серця, Августин стверджував єдність віри і пізнання. При цьому він прагнув не піднести розум, а лише доповнити його. Віра і розум взаємно доповнюють одне одного. «Розумій, щоб міг вірити, віруй, щоб розуміти» -це положення відповідає духові християнства, і на цій основі могла будуватися наступна фаза – схоластика.

Дослідження вічного духовного буття Бога, постійної мінливості, загибелі одиничних речей та явищ привели Августина до проблематики часу. Відповідно до його розуміння, час є мірою руху та змін, властивих усім «створеним» конкретним речам. Перед створенням світу часу не існувало, але він проявляється як наслідок божественного творення. Міру зміни речей дав Бог. Августин пояснює виміри часу: минуле, теперішнє і майбутнє. Ні минуле, ні майбутнє не мають дійсної орієнтації, вона властива лише теперішньому, завдяки якому щось може мислитись як минуле або майбутнє. Минуле пов'язане з людською пам'яттю, майбутнє полягає в надії. Тільки Бог раз і назавжди поєднує теперішнє з минулим і майбутнім.

Важливою є концепція єдності людської і божественної історії, які спливають у протилежних, але взаємно нероздільних сферах, змістом яких є битва двох царств (градів) – божого і земного. Божий град – це частина людства, яка своєю моральнорелігійною поведінкою заслужила у Бога спасіння і милосердя; в земному граді залишаються люди самолюбні, жадібні, егоїстичні, які забули про Бога. Божий град поступово зміцнюється в суспільно-історичному розвитку, зокрема після приходу Ісуса Христа.

Августин заснував принципи нової християнської філософії. Він подає Бога як нескінченність, а світ – як продукт надприродної сили і творення милості. Творчість мислителя була сполучною ланкою між філософією Платона і мислителями середньовіччя. Августинівська традиція тривалий час вважалась єдиною ортодоксальною філософією, аж до XIII століття -до часу, коли Тома Аквінський створює нову модель ортодоксального філософського вчення.

Августин розвив визнане на Заході офіційним вчення про первородний гріх і про божественну благодать, в силу якої людство отримує надію на порятунок. Він розробив нову хронологію історії, засновану на так званих шести вікових проміжках світу. Нову християнську концепцію історії, яку створив Августин відрізняли від античної також лінійне сприйняття часу, який в очах віруючих мав початок і кінцеву ціль, а також універсалізм у підході до людства, яке розглядалось як потомство. Це потомство бере свій початок від єдиного коріння і втягнуте у всесвітньо-історичний процес розвитку.

Наука підпорядкована мудрості, оскільки навчає лише вмінню користуватися речами, в той час як мудрість орієнтує на пізнання вічних божественних справ і духовних об'єктів. Звідси виводиться теза про незаперечну першість віри перед розумом (віра передує розумінню) і, зрештою утверджується беззастережний авторитет церкви як останньої інстанції у ствердженні будь-якої істини.

Августин у «Сповіді» відкрив новий предмет дослідження – переживання людини, внутрішню духовну особу. Греки не знали сфери внутрішніх переживань як чогось самостійного. Для них особа виявляла себе через дію. З моменту, коли зовнішня діяльність стала регламентованою, коли релігія загострила моральні почуття, самі помисли, порухи душі почали сприйматися, як дія. Християнство не тільки відкрило, а й розбудувало цю внутрішню духовну особу. Августин дав цікавий аналіз часу, виходячи із структури внутрішніх переживань. У душі він розрізняє три настанови: чекання, спрямоване в майбутнє; увагу, пов'язану із сучасним; пам'ять, яка утримує минуле. Завдяки цим настановам душа «конституює», творить час. Час, на думку Августина, існував би навіть за умови існування однієї лише душі. Ідея «конституювання» часу на основі внутрішніх переживань набула популярності у філософських течіях XX ст. – феноменології та екзистенціалізмі.

Висновки та пропозиції. Величезну роль в історії Середніх віків та в сьогоденні займає творчість Августина Блаженного, котрий відкрив нове бачення особистості (персони) та її зв'язку з надприродним Богом В праці "Про Град Божий" Августин сформулював теорію абсолютного панування божественного приречення у світі. Щодо існування свободи у людини, то Августин не заперечував цього, але в той же час безмежна влада божества могла проявити себе в ході історичних подій. Таким чином, мислитель теоретично обґрунтував можливість чуда, віра в яке стане характерною рисою середньовічного світогляду.

Отже, християнська філософія св. Августина справила величезне значення на релігійні догмати церкви, на ідеологічний світ Середньовіччя та загалом на культуру і філософську науку.

Такими були основні, але далеко не всі переконання Аврелія Августина. В наступних розвідках планується виділити основні ідеї творів Августина та їх вплив на сьогодення.

Список літератури:

1. Августин: Pro et contra / Личность и идейное наследие блаженного Августина в оценке русских мыслителей и исследователей. Антология Издательство Русского Христианского гуманитарного института, Санкт-Петербург, 2002, 972 с.
2. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник /В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. 528 с.
3. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Том 2. Средневековья. – ТОО ТК «Петрополис», 1994. – 368 с.

Крутий Ю.М.
Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

ЧЕЛОВЕК И БОГ В ТОЛКОВАНИИ АВРЕЛИЯ АВГУСТИНА

Аннотация
В статье рассматривается творчество Аврелия Августина, одного из самых ярких представителей философии Средних веков. Природа человека и Бога – наиболее актуальная и фундаментальная проблема философского знания. Августин Блаженний, открыл нам новое виденье личности (персоны) и ее связи со сверхприродным Богом.
Ключевые слова: человек, Бог, природа, рефлексия.

Krutiy J.M.
Ivan Franko State Pedagogical University in Drohobycz

A MAN AND A GOD IN THE INTERPRETATION OF AURELIUS AUGUSTINE

Summary
This article considers works of Aurelius Augustine, one of the brightest representatives of the Middle Ages philosophy. Human nature and nature of God – is the most fundamental and actual problem of philosophy.
St. Augustine opened a new vision of the individual (persons) and its connection with the supernatural God.
Key words: man, God, nature, reflection.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 821.161.2-312.9.09'06

КОММЕМОРАЦІЯ В ХУДОЖНІЙ СТРУКТУРІ РОМАНУ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «ЯКБИ»

Акулова Н.Ю., Дацева А.В.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Стаття являє собою одну з перших спроб подати комплексний аналітичний коментар щодо практик коммеморації радянського минулого з огляду на їх обумовленість імперативами сьогодення, представлених у сучасній мас-літературі (на матеріалі роману Ірен Роздобудько «Якби»).

Ключові слова: коммеморація, «місця пам'яті» («lieux de mйmoire»), художня структура, бінарна опозиція, художня деталь.

Постановка проблеми. Актуальний вектор сучасних міждисциплінарних досліджень у соціально-гуманітарній сфері становлять так звані memory studies, присвячені аналізу феноменів колективної та культурної пам'яті, процесам ком-меморації тощо. Їх методологічним підґрунтям є концепція історичної пам'яті, уперше цілісно сформульована французьким соціологом М. Хальбваксом [16]. На його думку, історичну пам'ять як «сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і позанаукових знань і колективних уявлень соціуму про спільне минуле» [12, с. 42] слід вважати важливим фактором соціальної, етнічної, національної тощо самоідентифікації групи і відмежовувати від офіційної історії, що постає штучно сконструйованою ідеологічною версією минулого, інструментом маніпуляції свідомістю мас.

В основу цих роздумів покладено уявлення про те, що кожне покоління «переписує» історію відповідно до імперативів сучасності. Цей цілком природній процес сприяє кращому осягненню як минулого, так і теперішнього [7, с. 4]. «Пам'ять, – зазначає А. Мегілл, – однаково багато може повідомити про сучасний стан того, хто пригадує, як і про минуле загалом. Пам'ять – це образ минулого, суб'єктивно сконструйований у теперішньому» [10, с. 124]. Інституції пам'яті, відтак, можна розглядати як «дзеркало нашої ідентичності й архів правди про нас» [6, с. 33].

Отже, інтерес до минулого становить невід'ємну складову самосвідомості сучасного суспільства. Важливим елементом соціальних процесів сучасної культури, однією з форм трансляції історичної пам'яті є феномен коммеморації, тобто «процес запам'ятовування-пригадування через актуалізацію подій, образів і персоналій минулого в контексті сучасних поглядів і потреб» [1]. Механізмом реактуалізації досвіду минулого П. Нора вважає «місця пам'яті»: сакральні предмети, архітектурні споруди, події, постаті, явища, асоціації тощо. Ці своєрідні «свідки» попередньої епохи, що пов'язують людину з минулим, посідають певне місце не тільки у фізичному, але й у віртуальному просторі культури [15].

Формою коммеморативної репрезентації вповні може виступати й художня література, оскільки вона несе відбиток свого часу (на необхідності розглядати художньо-літературний текст як історичний документ наполягають сучасні дослідники [див., наприклад: 4]). У такому ракурсі роман Ірен Роздобудько «Якби» (2012) постає частиною колективної соціально-історичної пам'яті. Проте для пропонованого дослідження твір цікавий насамперед у плані його репрезентативних можливостей. Фантастична фабула «подорожі в часі» (за текстом – у 1980 рік) мотивує детальне відтворення образів радянського минулого, що стають джерелом формування нових культурних сенсів українського сьогодення. Це дозволяє авторці розгорнути культурну матрицю цілого покоління, заявити про важливі проблеми сучасності. З огляду на зазначене, актуальність нашої розвідки є безсумнівною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Ірен Роздобудько становить невід'ємну складову сучасного українського літературного процесу і, закономірно, привертає увагу критиків і літературознавців. Науковці звертають увагу на прагнення письменниці стати майстринею детективного жанру (Н. Галушка, О. Приходченко, Л. Старовойт). Цікавими є праці, які розкривають Ірен Роздобудько як авторку-психолога (Н. Герасименко, Л. Горболіс, Ю. Соколовської). З'явилися спроби аналізу її творчості в компаративному плані (О. Сташенко, К. Ткач). Велика роль у дослідженнях творчого доробку письменниці відводиться гендерному аспекту (Г. Авксентьева, Н. Павлюк, К. Ткач). Однак у вітчизняному літературознавстві досі немає дослідження, яке б представило українську письменницю в аспекті популярних сьогодні *memory studies*.

Мета статті полягає у визначенні особливостей художнього осмислення письменницею образів історичної пам'яті з позицій сучасної культури, а також способів їх конкретної репрезентації в аналізованому тексті.

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих форм коммеморативної репрезентації є сукупність історичних подій і дат, які посідають певне місце в пам'яті нації. «Історія, – пише М. Хальбвакс, – розподіляє чергу століть на періоди, як сюжет трагедії, на декілька актів. Але, якщо в п'єсі у кожному окремому акті триває одна дія зі спільними персонажами [...] у випадку історії виникає враження тотального оновлення». Причому важливою є не хронологія подій, а все, що відрізняє один період від інших [16]. Оскільки спогади про знакові події минулого відтворюються крізь призму теперішнього і мають вибірковий характер, їх можна вважати репрезентантами актуальних потреб суспільства на кожному конкретному етапі його розвитку.

Узагальнене символічне уявлення сучасника про добу «брежнєвського застою», а ширше – про радянське минуле, формує в романі Ірен Роздобудько 1980 рік. У Щорічнику Великої Радянської енциклопедії він характеризується як «багатий на події історичного, суспільно-політичного значення» [3, с. 7], однак авторка акцентує тільки деякі з них: «*Того літа відбулися Олімпійські ігри в Москві і помер Висоцький. Йшла афганська війна*» [13, с. 63]. Згадується також Усерадянський комуністичний суботник, присвячений 110-й річниці від дня народження Леніна, у якому взяли участь сто п'ятдесят мільйонів людей.

У романі історичний факт подається крізь призму бачення головної героїні і набуває особливого ідейно-естетичного сенсу. Наративна тканина твору організована в специфічний спосіб: авторка почергово вдається до форм оповіді від першої і третьої осіб, причому остання зберігає суб'єктивне бачення героїні.

© Акулова Н.Ю., Дацева А.В., 2014

Психологічна дистанція між наратором і персонажем майже повністю нівелюється. Така єдність оцінок дійсності героєм та оповідачем сприяє ідейній цілісності твору. «Внутрішній» кут зору тридцятирічної Вероніки Івченко, чиє дитинство минало в СРСР 1980-х, розкриває комплекс світоглядно-етичних імперативів українця початку XXI століття.

Художню інтерпретацію зазначених подій можна описати в межах бінарної опозиції «удаваний / трагічний пафос». На нашу думку, саме в такій системі ціннісних координат слід розглядати рефлексію героїні щодо Олімпійських ігор і війни в Афганістані, ленінської річниці та смерті Висоцького. Ці історичні антитези слугують своєрідними інструментами критики радянських реалій, засвідчують авторську настанову НЕ оминати «гострі кути» в питаннях потрактування трагічних подій минулого.

Тема обвинувачення тоталітарного минулого розвивається в напрямку від суб'єктивного ракурсу бачення героїні (*«…про ігри знала лише тому, що на екрані весь час показували ведмедика з кільцями на паску. І він мені категорично не подобався – був надто пласким, великим, з банальною посмішкою і круглими очима. Як на дитячий смак – досить несимпатичний»* [13, с. 63]), поступово об'єктивізуючись через висловлювання поглядів інших персонажів («із минулого» (*«… а всю шваль вже повивозили за сто перший кілометр […] мені здається це правильним: нема чого повій і бомжів іноземцям показувати»* [13, с. 118–119]; *«Не знаю, як там у вас було, а я надивився на хабарництво, крадіжки і суцільне нехлюйство […] Недооблицьовані стіни заливали білою фарбою, щоб було схоже на білу плитку, аби держкомісія прийняла. Думав: помітять. Ні фіга! Помітили – і прийняли…»* [13, с. 120]), до сучасної інтерпретації подій (*«19 липня 1980 – в Москві відкрилися Олімпійські ігри, які бойкотували 45 держав світу […] Керівництво СРСР розглядало ці ігри як найважливішу ідеологічну акцію. Москву треба було показати всьому світові як головну вітрину соціалізму. Ідея олімпійського бойкотування належала Великій Британії, Канаді та США у зв'язку із протестом проти вторгнення радянських військ до Афганістану та переслідуванням радянських дисидентів»* [13, с. 64–65]). Як бачимо, смислова градація має іронічний характер (утім, такого відтінку набувають уже перші згадки про Олімпіаду).

Фальшива патетика Олімпійських ігор протиставляється справжньому трагізму афганської війни. Показово, що Ірен Роздобудько повсякчас згадує обидві події у спільному контексті. При цьому щира емоційна оцінка сумних сторінок історії залишається незмінною: *«Афганістан… З цієї далекої і невідомої країни котру у дворі називали «Афган», наприкінці того жахливого літа привезли труну з тілом сина тітоньки Ніни, і вона одразу постаріла…»* [13, с. 63]. Варіюється саме ідеологічний ракурс бачення тоді і тепер: *«…Ми виконуємо свій інтернаціональний обов'язок […] Ми? Свій обов'язок? Ви комусь зобов'язані? Це просто втручання в чужий дім! […] Але там геройськи гинуть наші хлопці! […] Так… Але вони гинуть нізащо…»* [13, с. 123].

Сучасна людина не потребує подібних виправдовувань, оскільки історична перспектива трьох десятиліть знімає таку необхідність. М. Хальбвакс пояснює це тим, що з плином часу суспільство знаходить у собі нові ресурси і обирає нову мету [16]. Розпад СРСР спричинив активну розбудову національної ідентичності новоутворених держав, які, здебільшого, «обрали шлях осуду радянського періоду історії [...] Пострадянський період сприймався як довгоочікувана свобода від окупантів [...] При цьому каменем спотикання стали трагічні епізоди радянської історії...» [11, с. 49]. Це одна з важливих причин, чому радянська політика героїзації учасників воєнних дій в Афганістані піддається в наш час різкій критиці. Описувані події мисляться сьогодні як «*негероїчний* [курсив Н. Данилової. – *Н.А., А.Д.*] воєнний конфлікт» [2]. Саме таку оцінку знаходимо на сторінках роману Ірен Роздобудько «Якби».

У межах зазначеної вертикалі цінностей розглядаємо також історичні факти поховання Висоцького та святкування ювілею Леніна в романі. До речі, сама авторка ніби підштовхує читача до порівняльного осмислення цих пам'ятних дат, які у свідомості її героїв «із 1980-х» сягнули загальнонаціонального масштабу. Інструментом критики радянського минулого в цьому випадку стає художня деталь, яка об'єднує смерть «співця щирості у нещирий час» і річницю народження «вождя революції»: *«…смерть Висоцького майже увесь наш двір сприйняв, як власну, – весь день з вікон линули досить погані магнітофонні записи його пісень, утворюючи неймовірну какофонію. Чоловіки нервово курили і розливали горілку під дерев'яними дахами дворових альтанок»* [13, с. 63]; *«…міцний старигань, що днює й ночує на лаві, пригадав ще одну урочисту подію – сто десяту річницю з дня народження Леніна, що якраз припала на той рік, і про грандіозний суботник на честь цього свята, в якому взяло участь 150 млн чоловік. І про три пляшки горілки, за які вони з «дружбанами» вивозили сміття за місто»* [13, с. 212]. Пам'ять про обидві урочистості постає звульгаризованою через ритуалізований звичай розпивати горілку, як-то кажуть «і в горі, й у радості». Образ опошленої (в чехівському розумінні) буденщини сфумато постає перед читачем і прирівнює ці події. Авторка вимальовує абсурдну дійсність, класичну гірку іронію долі за радянським зразком: з одного боку, «неймовірна какофонія», утворювана неякісними магнітофонними записами (оскільки інших просто не було), продовжує лунати на знак ушанування пам'яті того, хто не витримував фальші, з другого – «грандіозний суботник», що об'єднав мільйони не «за ідею», а за «три пляшки горілки».

Мотив «купування людини за горілку» з'являється в тексті неодноразово. Цей «національний напій» стає своєрідним оречевленим символом «приспаної свідомості» радянських громадян: *«Посміювались над тодішніми «виборами», коли в папірці було лише одне прізвище і одна партія. Проте любили цей день, тому що на ділянках в буфеті було багато дешевого вина, горілки і бутерброди з червоною ікрою по п'ять рублів за штуку»* [13, с. 80]. Не випадково, побачене Веронікою з історичної перспективи суспільство вона характеризує як *«**безпробудний** застій»*, *«**амнезоване** населення»*, *«**анабіоз** тридцятирічної давнини»* [виділено нами. – Н.А., А.Д.] тощо.

Зазначимо, втім, що протягом роману еволюціонує також ставлення героїні до її теперішнього, оцінка якого характеризується схожою риторикою: *«Про свій особистий анабіоз і байдужість – анабіоз цілої купи розумних людей, яким все стало «до фєні» і «по фєні». Крім того, аби напакувати свою квартиру їжею і шматтям»* [13, с. 213]. Важливо, що до таких висновків героїня приходить тільки після своєї безпосередньої «зустрічі з минулим». У контексті умовного характеру ситуації стає зрозумілим, чому таким болючим видається прозріння (*«Анабіоз тридцятирічної давнини виглядав обнадійливіше»* [13, с. 213]). Адже Вероніці випадково «пощастило» прожити декілька днів у реальних умовах СРСР, що для решти сучасників неможливо, а отже – анабіоз триватиме.

Рефлексії головної героїні твору навколо знакових подій 1980 року, у який вона випадково потрапила, спонукають її до роздумів про те, *«як швидко*

людина забуває погане» [13, с. 211]. А. Клейтман та Л. Щеглова зазначають, що феномен забування сьогодні трактують у філософсько-антропологічному, соціокультурному та психологічному аспектах [5]. Ірен Роздобудько схиляється до третього підходу, розуміючи здатність людини забувати негативний досвід як природний захисний механізм: *«Пам'ятаємо лише хороше. Ковбасу за «рупь двадцять», молоко в склянках за «двадцять дві», звісно, копійки… Суцільний спокій, зупинка посеред історії під назвою «застій»* [13, с. 212]. Іронічні інтонації, які містить наведений уривок, а також викладені вище роздуми дозволяють зробити висновок про те, що 1980 рік для фантастичної подорожі в часі своєї героїні письменниця обрала не випадково. У художньому світі Ірен Роздобудько доба «брежнєвського застою» стає проекцією сучасних уявлень людини про Радянський Союз у цілому.

Предмети і явища, які є складовою художнього світу, виступають носіями певних смислів, маніфестантами конкретних моделюючих категорій. Сенс згадуваного у творі явища або предмета може бути встановлено тільки в зіставленні з низкою інших явищ або предметів, що мають тотожне або антитетичне значення. Тому, на думку Є. Фаріно, їх слід розглядати як складову парадигми або системи більш високого порядку [14, с. 279]. У нашому випадку системо-твірним чинником є емоційно-оціночний комплекс уявлень групи сучасників про спільне радянське минуле.

Якщо розглядати образи-предмети і явища роману Ірен Роздобудько «Якби» в контексті категорії «місць пам'яті», вони постають як певний набір стереотипів нашої свідомості, що пробуджують специфічні спогади про минуле. Світ речей уже з перших сторінок твору з легкістю занурює читача в атмосферу певного часу. Такі цілком звичні реалії сьогодення, як офіси, ток-шоу, інвестори, ноутбуки, мобільні телефони, автоматично відтворюються авторкою на лексичному рівні і так само автоматично сприймаються читачем. Однак це враження швидко зникає, коли в художню тканину тексту проникають елементи радянської «екзотики» – телефонні будки, «хрущовки», вінілові платівки тощо. Ці анахронізми, хоч і відійшли в історію не так давно, викликають у Вероніки суперечливі почуття: *«Я почала підійматися на третій поверх, дивуючись тому, що тут нічого не змінилося. Сумно […] що через стільки років люди живуть так само […] Я не знала, розчулюватись чи сердитись на цей безпробудний застій […] Я стояла перед дверима з номером 8. І вже напевно сердилась: за тридцять років навіть оббивку не змінили!»* [13, с. 30–31].

Таку амплітуду переживань головної героїні легко пояснити: образи минулого набувають позитивного психоемоційного забарвлення, коли становлять частину особистого досвіду молодої жінки. Повернувшись у той момент свого минулого, коли родина ще була повною і щасливою, матір живою, а дитинство безтурботним, Вероніка, природньо, не може уникнути ностальгії: *«Каша була трохи підгорілою… / Зовсім трохи. Але я добре пам'ятала цей запах – запах підгорілої каші. / Вона [мати. – Н.А., А.Д.] завжди забувала вчасно зняти її з вогню. / Я слухняно відкрила рота і… / І сльози покотилися по моїх щоках»* [13, с. 182]. Проте предмети і явища, котрі виступають символами наднидивідуальної історичної пам'яті фактично завжди мають у тексті негативну оцінку, оприявнюють іронічне ставлення героїні (як, зрештою, й інших персонажів-сучасників) до минулого: *«… все було дефіцитом. Одяг. Косметика. Книги. За книгами ми їздили до лісу – там на вихідні збиралися книгомани – і з землі купували у спекулянтів книги, яких не було в магазинах […] Веселе було життя!»* [13, с. 81].

Авторка не цурається й відверто негативних різких оцінок. Вислови типу *«вчорашній день», «ретро», «музейний експонат», «нафталінові поради», «доісторичний раритет»* тощо упродовж розвитку сюжету неодноразово лунають із вуст представників нашого сьогодення. Подеколи з'являється навіть гірке усвідомлення марно витрачених літ: *«Але для мене дійсно той час був абсолютно порожнім […] Було таке відчуття, що живеш у банці з водою і час від часу вистрибуєш до її звуженого горлечка, щоб вхопити ковток повітря»* [13, с. 80].

Ця проблема в Ірен Роздобудько набуває філософського звучання і перегукується з назвою твору. *«…У життя немає способу «якби», – переконана Вероніка Івченко* [13, с. 12]. Тому не варто сумувати за минулим. Однак «уроки історії» забувати не слід: *«…сьогоднішнє, якщо ви в координатах свого руху опинилися «на нулі», може не радувати – до того часу, поки ви не зробите крок назад […] Головне – результат: видужання і усвідомлення подальшого руху»* [13, с. 225]. Цікаво, що ця «теорія», за задумом письменниці, належить лікарці «всесоюзного масштабу», вісімдесятилітній Аделіні Паулівні – персонажеві, який у творі репрезентує варіант архетипу Мудрого Старого.

Коммеморативний потенціал предметів і явищ в романі повною мірою розкривається, коли письменниця зіставляє типологічно подібні образи минулого і теперішнього: *«…тоді я лежала в своїй спальні з паперовими шпалерами в дрібну квіточку. Зараз такі шпалери не приліпили б і в провінційній їдальні»* [13, с. 52] або ще більш різко: *«…якби мені тоді хтось сказав, що наші люди зможуть вільно подорожувати світом чи заробляти більше призначеного максимуму в сто двадцять «ре», – я б, певно, не повірив і здав ту людину в дурку…»* [13, с. 81]. Наведені приклади не потребують коментарів. Вероніка, без перебільшення, почувається сторонньою у світі свого дитинства (*«І всі люди для мене – інопланетяни»* [13, с. 140]). Парадоксальним чином, – пише Д. Лоуенталь, – у міру збільшення темпів архівації минулого відбувається його дезактуалізація і воно перетворюється на «чужу країну» [8, с. 579]. Цікаво, що героїня майже дослівно відтворює цей термін (*«…все ж таки це ж не в* ***іншу країну*** [виділено нами. – *Н.А., А.Д.*] *мандрувати»* [13, с. 24]).

Упродовж розвитку сюжету читач має можливість спостерігати, як змінюється ставлення протагоністки до предметів побуту, що її оточують як у минулому, так і в теперішньому. Іронічна оцінка майже всіх ретро-речей і явищ (за винятком хіба що паперового фотоальбому [див.: 13, с. 40]) поступово відступає на задній план. Це відбувається в міру того, як Вероніка починає осмислювати сучасність у межах опозиції «духовне / матеріальне». Усвідомлення заміни справжнього щастя побутовим комфортом (*«Я поглянула на полиці. Там стояв крем для рук у скляній бляшанці і болгарський шампунь «Роза». Я посміхнулась: для того, аби нормально скупатися і вимити голову, треба буде повертатися у двадцять перше сторіччя!»* [13, с. 90]) – це одночасно момент болісного прозріння (*«Після ванни з піною-кремом на основі олії авокадо і миття голови австрійським шампунем, що «збільшує об'єм вдвічі» […] все це здалося більш далеким і не менш дивним, ніж це дивне літо. Згребти б всі ці причандалля у великий пакет і винести туди, де запах зубної пасти «Поморин» і бадузана в пластиковій фігурці у вигляді качечки були символами безумовної дитячої радості. Кинути б це все посередині захламадженої кухні і сказати – ось, розбирайте! Це те, заради чого тривають ваші бездумні і безнадійні дні»* [13, с. 214–215]). На наш погляд, за масштабами психоемоційного напруження таке руйнування аксіологічної

системи у свідомості Вероніки можна співвіднести з вибуховим ефектом філософського відкриття Ф. Ніцше для своєї епохи – «Бог помер!»: колишні цінності втратили легітимність, нові ще не вироблено.

Утім, натяк на критику сучасності, втоми від неї імпліцитно присутній уже з перших сторінок твору. Цю функцію виконують пейзажні описи. Урбаністичні пейзажі початку XXI століття набувають негативного емоційно-експресивного забарвлення (образні вислови типу *«урбаністична пустеля», «марсіанський пейзаж», «башти-монстри»* підкреслюють внутрішню відчуженість героїні) і протиставляються радянському місту 1980-х: *«Скрізь височіли новобудови […] Все заасфальтоване, зацементоване, запаковане в пластик і метал. / Сучасний «спальний район» […] Але побачене не викликало жодного оптимізму. Замість затишних зелених дворіків і зворушливих п'ятиповерхових «хрущовок» бачила перед собою голомозі башти на двадцять поверхів, довкола яких не було жодного дерева […] Одразу пошкодувала, що приїхала»* [13, с. 24–25]. Підкреслимо, що подібних описів у романі чимало і така розстановка акцентів не змінюється упродовж всього твору. «Затишні зелені дворики» стають символом тихої ностальгії дівчини за минулим. І це не дивно, адже в одному з таких дворів минав час її щасливого дитинства. Для маленької Ніки це був її світ, де вона знала кожен куточок і почувалася цілком захищеною.

Формуванню позитивного образу минулого через пейзаж сприяє цікава художня деталь – при кожній згадці про рідне подвір'я Вероніки в описах обов'язково з'являються білі простирадла: *«Переді мною знову відкрилася зворушлива панорама цього вцілілого острівця […] лабіринт з мотузок, на яких сушилися простирадла. / Легкий вітерець надимав їх, мов вітрила. / Довкола простирадл бігали, граючи в схованки, дітлахи […] Мене охопив приємний спокій»* [13, с. 48]. Практично завжди вони асоціюються зі спокійним, упорядкованим життям мешканців подвір'я. Семантика білого кольору, який вважається символом чистоти, подвоюючись (адже простирадла щойно випрані!) і навіть потроюючись (неодмінна присутність дітей – незіпсованих поки що духовно, тобто «чистих»), сугерує думку про моральну чистоту громадян Радянського Союзу. Не випадково Вероніка, блукаючи містом, натрапляє на такі ж подвір'я, *«як дві краплі води схожі на її власне»* (зрозуміло, у сенсі того враження, яке вони справляють на героїню).

Важливо підкреслити, що тільки остання згадка про білі простирадла набуває іронічного відтінку: *«… На вулиці Жовтневій нічого не змінилось […] і майданчик у дворі майорів білими прапорами білизни. Таке враження, що по всіх околицях тривала капітуляція»* [13, с. 142]. Позитивна дотепер символіка раптом втрачає своє звичне семантичне навантаження, оскільки Вероніка нарешті починає усвідомлювати природу того «спокою» і «моральної досконалості», які виявляються назагал позірними. Зазначимо, що це відбувається паралельно з усвідомленням ницості ідеалів і її теперішнього. Таким чином, 1980-ті, за образним висловом Аделіни Паулівни, є «початком хвороби», а початок XXI століття – її наслідками. Отже, Ірен Роздобудько у романі «Якби» показує банкрутство моральних імперативів як покоління батьків, так і їхніх дітей, пропонує шукати джерело проблем у нашому минулому.

Висновки і пропозиції. Будь-який мистецький артефакт, у тому числі й художньо-літературний текст, за своєю онтологічною сутністю становить імпліцитну форму коммеморативної репрезентації. Діалог історії та сьогодення, особливий спосіб інтерпретації теперішнього через образи минулого («місця пам'яті») постає зі сторінок роману Ірен Роздобудько «Якби». На «розважальному матеріалі» (сюжет твору має фантастичну основу з виразною детективною інтригою) письменниця змогла розкрити причини моральної деградації українського суспільства початку XXI століття.

Розкодовування смислових полів роману Ірен Роздобудько «Якби» ми розпочали з аналізу спогадів про події, що постають у творі продуктивним способом інтерпретації минулого. Авторка звертається до чотирьох знакових подій радянської історії 1980-го року. Відтворюючи колективні та індивідуальні спогади, письменниця вдається до їх зіставлення, яке відбувається не прямо, а опосередковано, – через залучення індивідуально-авторської символіки, використання елементів «лейтмотивної техніки» (термін Т. Манна) тощо.

Привертає увагу і світ речей у романі. Образи предметів поліфункціональні: по-перше, вони дають змогу достовірно описати тло, на якому відбуваються події; по-друге, мають коммеморативну природу, а тому стають джерелом формування культурних сенсів.

Обережна спочатку і доволі різка згодом критика сучасності здійснюється Ірен Роздобудько через показ внутрішньої еволюції головної героїні роману. Психологічний конфлікт Вероніки Івченко має двоїстий характер: з одного боку, дівчина вирішує суто особисті проблеми (причини затинання, взаємини із чоловіком тощо), а з другого – письменниця показує процес поступового визрівання її національно-державної та соціокультурної ідентичності. Важливо, що обидва вектори самодостатні, однаковою мірою тримають читача у напруженні. У той же час, твір позбавлений надмірного дидактизму й моралізаторства. Адже пересічний читач не перейматиметься розшифровкою додаткових смислів, які майстерно приховано авторкою у підтексті.

У подальшому доцільно простежити специфіку художнього моделювання менталітету як способу трансляції історичної пам'яті, а також охарактеризувати мнемонічну функцію образів історичних постатей.

Список літератури:

1. Васильева Е.О. Коммеморация в практиках современной живописи: память о модерне в постмодерне [Электронный ресурс] : автореф. дисс... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 – Теория и история культуры / Васильева Елена Олеговна // Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. – Режим доступа: http://www.dissercat.com/content/kommemoratsiya-v-praktikakh-sovremennoi-zhivopisi#ixzz2fAgJez42.
2. Данилова Н. Мемориальная версия Афганской войны (1979–1989 годы) [Электронный ресурс] / Наталья Данилова // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2–3. – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/dan17-pr.html.
3. Ежегодник Большой советской энциклопедии / гл. ред. В.Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1981. – Вып. 25. – 624 с.
4. Зверев В.В. Новые подходы к художественной литературе как историческому источнику / В.В. Зверев // Вопросы истории. – 2003. – № 4. – С. 161–166.
5. Клейтман А. Модусы забвения в онтологии культуры : [монография] / А. Клейтман, Л. Щеглова. – Волгоград : Изд-во ФГБОУ ВПО ВАГС, 2012. – 152 с.
6. Клейтман А.Ю. «Эпоха коммеморации»: мнемонические основания социо-культурной идентичности / А.Ю. Клейт-

ман // Память и памятники : материалы семинара. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2012. – С. 29–46. – (Волгогр. ист. семинар ; вып. 3).
7. Курилла И.И. Историческая память и публичная коммеморация / И.И. Курилла // Память и памятники : материалы семинара. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2012. – С. 4–12. – (Волгогр. ист. семинар ; вып. 3).
8. Лоуэнталь Д. Прошлое – чужая страна / Дэвид Лоуэнталь; пер. с англ. А.В. Говорунова. – СПб. : Владимир Даль, 2004. – 620, [2] с.
9. Макаров А.И. Феномен памятника в современной культурной ситуации / А.И. Макаров // Память и памятники : материалы семинара. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2012. – С. 19–29. – (Волгогр. ист. семинар ; вып. 3).
10. Мегилл А. Историческая эпистемология : монография / Аллан Мегилл; пер. с англ. М. Кукарцевой, В. Катаева, В. Тимонина. – М. : Канон+; Реабилитация, 2007. – 480 с.
11. Простаков С.А. Украина: борьба за память versus национальное единство / С.А. Простаков // Память и памятники : материалы семинара. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2012. – С. 46–58. – (Волгогр. ист. семинар ; вып. 3).
12. Репина Л.П. Историческая память и современная историография / Л.П. Репина // Новая и новейшая история. – 2004. – № 5. – С. 33–45.
13. Роздобудько І. Якби / Ірен Роздобудько. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 253, [1] с.
14. Фарино Е. Введение в литературоведение : учебное пособие / Ежи Фа-рино. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2004. – 639 с.
15. Франция-память / Пьер Нора [и др.]; пер. с фр. Д. Хапаевой. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1999. – 328 с. – (Новая петербургская библиотека: Коллекция «Память века»).
16. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память [Электронный ресурс] / Морис Хальбвакс // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2-3 (40-41). – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html.

Акулова Н.Ю., Дацева А.В.
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

КОММЕМОРАЦИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СТРУКТУРЕ РОМАНА ИРЭН РОЗДОБУДЬКО «ЕСЛИ БЫ»

Аннотация
Статья является попыткой предоставить комплексный аналитический комментарий по поводу практик коммеморации советского прошлого с точки зрения их обусловленности императивами современности, репрезентируемых современной масс-литературой (на примере романа Ирэн Роздобудько «Если бы»).
Ключевые слова: коммеморация, «места памяти» («lieux de mйmoire»), художественная структура, бинарная оппозиция, художественная деталь.

Akulova N.Y., Datseva A.V.
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University

COMMEMORATION IN ARTISTIC STRUCTURE OF THE NOVEL BY IREN ROZDOBUDKO «IF»

Summary
The article is one of the first attempts to submit a comprehensive analytical comment as for practices of commemoration of the Soviet past seeing their condi-tionality imperatives of nowadays, which are represented in modern mass-literature (based on the novel by Iren Rozdobudko «If»).
Keywords: commemoration, «places of memory» («lieux de mйmoire»), artistic structure, binary opposition, artistic detail.

УДК 82.09:82 – 343: 801.8

ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МІФУ В АВТОРСЬКОМУ ТЕКСТІ

Соломахіна Ю.Ф.
Херсонський державний університет

У статті розглянуто особливості авторської інтерпретації міфологічних сюжетів та образів у художній словесності. Визначено основні типи та прояви міфологізму творчості письменників. Проаналізовано змістову наповненість поняття міф та міфопоетика в авторському тексті.
Ключові слова: міф, інтерпретація, міфологізм, міфотворення, образ-символ.

Література як вид мистецтва послідовно зберігає зв'язок з міфологією на всіх етапах свого розвитку, відбувається постійний взаємовплив: «міф «перетікає» в літературу у вигляді сюжетно-композиційних схем (міфологема) та окремих елементів (міфема)» тощо, тоді як у літературі можуть «вироблятися» вже «нові» міфи. Більш того, як стверджує О.Лосєв, міфологічні методи літератури здатні до «реалістичного відображення життя». Міфологічні структури з більшою чи меншою інтенсивністю вплiталися

© Соломахіна Ю.Ф., 2014

авторами в текст художнього твору й мистецьки інтерпретувалися ще з античності [3].

Міф як феномен сьогодні привертає увагу літературознавців, філософів, культурологів. Даючи йому нові визначення, намагаючись з'ясувати форми втілення і можливості, дослідники шукають присутність міфологем у мистецьких творах. Серед дослідників міфу відомі такі науковці, як Е. Дюркгейм, М. Еліаде, О. Лосєв, О. Потебня, О.Волков, Б. Маліновський, А. Нямцу, В. Антофійчук, Н. Молотаєва, Ю. Мединська, М. Мишанич, Н. Ротова та ін.

У концепції зарубіжних дослідників про позачасову актуальність міфу та міфотворення визначено важливі питання: чи можливий міф у літературі, якщо так, то чи він перебуває в межах літератури, чи виходить за її рамки; що є цим міфом – усі твори автора чи їх частина; з яких елементів і в який спосіб твориться міф у літературі.

Актуальною проблемою сучасного літературознавства, зокрема і нашого дослідження, стають особливості авторської інтерпретації міфологічних сюжетів та образів у художній словесності. Також часто обговорюється питання присутності міфологічної складової в літературному творі – інсталяції міфу й міфолоелементів у літературі (Н. Ротова). Вагомим аспектом дослідження у літературознавстві, яким ще переймався Ф. Шлегель, є акцентування уваги на мотивації, що спонукає письменника звертатися до міфу.

Тому важливо з'ясувати феномен побутування язичницького міфологічного сюжетно-образного матеріалу в літературознавчому дискурсі та окреслити окремі теоретичні аспекти його тлумачення та трансформації [2, с. 21-25]. А також описати наскільки міцно міф увійшов у літературний твір та виявити його слід у тканині твору.

Прикметною особливістю літератури ХХ ст. стало активне звернення до міфологічних констант і проникнення їх у свідомість людини на психологічному, емпіричному рівні, а також модифікація міфологемних образів та символів, що зумовило виникнення авторського міфотворення [7, с 228-236].

Адамчук Н.В. виділяє основні типи художнього міфологізму у творчості письменників:

– створення митцем власної оригінальної системи міфологем;

– реконструкція давніх міфологічних сюжетів, інтерпретованих з більшою чи меншою часткою довільного «осучаснення»;

– введення окремих міфологічних мотивів чи персонажів у канву реалістичної оповіді, збагачення конкретно-історичних образів універсальними смислами й аналогіями;

– відтворення таких фольклорних та етнічно самобутніх пластів національного буття і свідомості, де ще присутні елементи міфологічного світогляду;

– притчевість, лірико-філософська медитація, орієнтована на первісні, архетипові константи людського і природного буття [1, с. 8-9].

Типологія художнього міфологізму Н.В. Адамчук обумовлює наступний літературознавчий аспект: автор є активним учасником міфотворення, але разом з тим може реалізувати етнічно самобутній міф (активно провокуючи інтертекстуальність – різнобічний зв'язок текстів різних культурних епох за змістом, жанрово-стилістичними особливостями, структурою, формально-знаковим вираженням). Питання важливе, бо здебільшого розглядають власне міфологічні образи, котрі реалізовані митцем в контексті сучасної для нього епохи, та введення їх у текст як необхідного стилетворчого компоненту, за допомогою якого автор проникає в глибинний зміст давніх уявлень народу та наповнює міфічні образи сучасним змістом.

Процес трансформації міфу демонструє різницю між першоджерелом і наслідуваннями. Тому письменник спонукає реципієнта порівнювати запропонований варіант зі своїм попереднім знанням цього міфологічного матеріалу. Протосюжет і новий варіант співіснують у свідомості реципієнта, тобто сприймання задане, запрограмоване автором [2, с. 24-25].

Міф є однією з найскладніших реальностей культури. Його можна вивчати й інтерпретувати у численних й взаємодоповнюючих аспектах [4]. З цією думкою важко не погодитись. Митець, піддаючись таємним глибинам підсвідомості, вдається до потуг власної міфічної пам'яті, зображаючи сюжет, образ, мотив давнього світогляду. Часто у процесі літературного творення трапляється й несвідоме використання подібних елементів «колективної та несвідомої» пам'яті. Виникає проблема – як інтерпретувати міфічні прояви: розглядати як свідомо використаний компонент чи як процес гри авторської підсвідомості.

Міф, особливе світовідчуття, служить глибинною підвалиною літературної творчості, що, в свою чергу, сприймається однією з його можливих маніфестацій. Н. Ротова стверджує, що міф органічно входить у творчий процес і розглядається як один із засобів творення художньої моделі світу [4]. Здебільшого міф дійсно є органічним елементом, який осучаснюється, вплітається у поетичний рядок та допомагає авторові й читачеві вийти на єдиний рівень сприйняття художнього слова. Представники порівняльного методу в дослідженні міфології Я. Грімм та М. Мюллер вивчали міф передусім як потужний творчий художній потенціал.

Демидюк Л. М. розглядає міф як ментальний феномен, породжений міфологічним мисленням, що існує в людській свідомості поряд з логічним (науковим). На основі концепцій К.Леві-Строса, Я.Голосовкера та О.Лосєва міф визначено як синтетичний підхід до дійсності, що пропонує співпереживання зі світом, а не його дослідження. Це всеохопне інтуїтивне знання, яке не розчленовується на раціональні складові.

Науковець О. Козлов для зняття «термінологічної перевантаженості слова «міф» пропонує ввести «поняття «міфоцентричний твір» для означення всіх сучасних творів, орієнтованих або на конкретний міф, або в цілому на структурні принципи давньої міфології. Якщо мова йтиме про певного автора чи мистецьку групу авторів, тоді слід говорити про проекцію національного міфу. Для української літератури подібним міфом є слов'янський – язичницький, а згодом і християнський, що органічно поєднуються та взаємодіють.

Для розкриття семантики міфіф та давніх символів в творчості того чи іншого автора необхідно зіставити аспекти значень у різних контекстах – фрагмент одного тексту може увиразнювати значення фрагменту з іншого. Для систематизації символів у художніх творах доречно використовувати поняття метатропу, яке ввела Н.Фатєєва для дослідження повторюваних текстових елементів та виявлення закономірностей міжтекстових зв'язків. Поняття метатропу використовується на означення тематично згрупованих значень символу, що входять до міфологічної парадигми.

Поетика міфологізму в авторському тексті створює таку художня реальність, у якій відбувається еквівалентний «переклад» архаїчної мови міфологічного символізму. У виявленні типів художньої реальності автор здебільшого свідомо тематично обмежує емпіричний матеріал виокремленням сакральних міфологічних мотивів.

Для функціонування міфологічних структур характерна циклічність, оскільки на рівні форми «незмінні елементи живуть вічно, переходять у спад-

щину від покоління до покоління, мандрують по народах і являють собою, зрештою, загальновживану мову» [6, с. 16].

Безпосереднє звертання письменника до постатей героїв чи окремих образів-символів певного міфу (міфології) найчастіше викликане бажанням здійснення нової інтерпретації міфологічної оповіді або ж її елементів, утвердження міфу в сучасному світі, «вписування» сучасних реалій у міфологічний контекст. Змістова наповненість міфу може передаватись автором по-різному, що також залежить від творчих надзавдань інтерпретанта [3].

Під поняттям міф в авторському тексті слід розуміти: міф визнається продуктом колективної художньої творчості; міф розглядається як універсальна модель для побудови символів та є найважливішим джерелом сюжетів і образів у всі часи розвитку мистецтва; міфом може стати створена автором «за законами художньої правди» нова реальність, яка моделюється відповідно до передбачуваними законами давньої свідомості [5].

Багатомірність інтерпретацій і тлумачень міфу, зокрема і язичницького, зумовлена здатністю автора відчувати різноманітність і полівалентність явищ життя, з одного боку, та прагненням застосовувати ту саму модель до тексту – з іншого. Щоб з'ясувати, наскільки інтерпретація міфологем сприяє розумінню тексту взагалі, треба припустити, що літературний твір, безвідносно до будь-яких трактувань, уже сам по собі інформативний та осмислений.

На характер розроблення міфологічного матеріалу в творі впливають і нашарування на міф у процесі його передачі, і власний погляд автора на міфи, а також естетичні особливості художньої форми. Поетичне перероблення автором міфологічного сюжету являє собою інтеграцію в текст міфологеми. При цьому естетична складова твору підпорядковує собі міфологічну структуру, а сюжет міфу стає додатковою структурою. Поки міф використовується як сюжет, він може залишатися просто моделлю, але в процесі творчості міф може включатися в твір також на стилістичному та мовному рівнях і служити розширенню художнього світу доробку, додаючи новий вимір [2, с. 25].

Список літератури:

1. Адамчук Н.В. Традиційна міфологія як основа художньої концепції Валерія Шевчука: автореф. дис. ... докт. філ. наук: 10.01.01 / Н.В. Адамчук. – Київ. – 2008. – 16 с.
2. Гура Н.П. Інтерпретація й трансформація міфу: міфопоетичний аспект / Н.П. Гура // Вісник Запорізького національного університету, Запоріжжя, Філологічні науки. – 2011. – № 2. – С.25.
3. Міфологізм та міфопоетична парадигма літературного твору в аспекті порівняльної типології української та західноєвропейської «прози про землю» кінця XIX -першої третини XX ст. [Електронний ресурс]: http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/20/5.pdf.
4. Ротова Н.В. До проблеми дослідження міфологічного аспекту художнього твору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com.
5. Фрейденберг А. Міф і література давнини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-referat.com.
6. Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра /О. М. Фрейденберг [под ред. Н.В. Брагинской]. – М.: Лабиринт, 1997. – 448 с. – с.16.
7. Фрис І. Неоміфологізм у слов'янських літературах XX ст. / І. Фрис // Проблеми слов'янознавства. Вип. 56. – 2007. – С. 228-236.

Соломахина Ю.Ф.
Херсонский государственный университет

ВОПРОСЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ МИФА В АВТОРСКОМ ТЕКСТЕ

Аннотация
В статье рассмотрены особенности авторской интерпретации мифологических сюжетов и образов в художественной словесности. Определены основные типы мифотвореств писателя. Проанализирована смысловая наполненность понятия миф и мифопоетика в авторском тексте.

Ключевые слова: миф, интерпретация, мифологизм, мифотворчество, образ-символ.

Solomakhina J.F.
Kherson State University

PROBLEM OF INTERPRETATION OF MYTH IN A LITERARY TEXT

Summary
The article describes the features of the author's interpretation of the mythological themes and images in the literature. The main types of the creation of the myth were defined. Semantic content and concept of myth in the author's text were analyzed.

Keywords: myth, interpretation, myth creation, method of the poetic implementation of myth, image-symbol.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 343.2.7

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІХ

Александренко О.В., Веселовська Н.О.
Національна академія внутрішніх справ

Досліджено сутність та зміст кримінологічної характеристики злочинів неповнолітніх. Розглянуто проблему «неповнолітні та злочинність». Показано важливість профілактичної діяльності державних органів та недержавних організацій для запобігання підлітковій злочинності.
Ключові слова: кримінологічна характеристика, злочин, неповнолітні, профілактична діяльність, соціальне сирітство.

«Те, що зроблено проти дітей, вони зроблять потім із суспільством»
д-р Карл Менінгер

Актуальність теми. Найцінніше, що є у дорослих, у держави, у людства – це діти. Ми піклуємося про них з самого народження і мріємо про те, щоб вони стали великими людьми. Виникає питання: звідки ж тоді беруться неповнолітні злочинці?

Постійно працюючи з підлітками як голова молодіжної організації скаутів, методист з питань туризму і охорони культурної спадщини Райдержадміністрації, фахівець із соціальної роботи та юрист дитячого ВІЛ-центру, автор розглядає питання кримінологічної характеристики злочинів неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему кримінологічної характеристики злочинів неповнолітніх вивчали такі вчені як: І.О. Бугера, В.М. Пащенко, Ю.М. Зархін, В.Т. Красильников, Р.О. Петров, Т.С. Марчевська та інші, зробивши аналіз проблем злочинності неповнолітніх та визначивши ефективні шляхи їх попередження та подолання.

Виділення частин загальної проблеми, які раніше не розглядалися. В даній роботі розглядаються такі проблеми, як соціальне сирітство, проводиться паралель між матеріальним становищем та злочинністю неповнолітніх, розкриваються особливості злочинів неповнолітніх.

Ціль статті. Ціль даної роботи полягає в тому, щоб на основі чинного законодавства та наукових розробок дослідити сутність та зміст кримінологічної характеристики злочинів неповнолітніх, розглянути проблему «неповнолітні та злочинність», показати важливість профілактичної діяльності державних органів та недержавних організацій для запобігання підлітковій злочинності.

Виклад основного матеріалу. Дуже часто однією з основних причин злочинності неповнолітніх називають погане матеріальне становище: ніби вони прагнуть кращого життя і тому йдуть на злочин. З багаторічного досвіду роботи з підлітками можу сказати, що різне матеріальне становище призводить до різних злочинів, тому що вирішуються саме ті проблеми, які виникли в силу саме такої життєвої ситуації: одному не вистачає нормальної їжі тому він вчиняє крадіжку, а інший – син багатих батьків «біситься з жиру»: такому мало будь-яких іграшок і задоволень, він не може зупинитися і тому як правило стає врешті-решт наркоманом або кінчає життя самогубством.

Соціальне сирітство – одна з найстрашніших виразок нашого часу. В роки війни сироти були неминучі, їх батьки гинули у вогні, під бомбардуванням і на фронтах. Сьогодні фронт – асоціальна сім'я, у п'яному угарі якої страждають і нерідко гинуть діти. З року в рік збільшується кількість таких сімей, діти заполонили притулки, дитячі будинки, вокзали. Діти, які виросли без сім'ї, без материнської ласки і турботи, замикають злочинне коло. Розірвати його нелегко, але при небайдужому підході спеціалістів, волонтерів та простих сімей, які приймають на виховання чужих дітей, можливо врятувати не тільки цих дітей, а і майбутнє покоління ще ненароджених, врятувати все наше суспільство!

Злочинність неповнолітніх – дуже непроста тема і вона завжди була гострою актуальною правовою та суспільною проблемою. Її намагаються вирішити вчені і практики: юристи, педагоги, соціальні працівники, медики, міліція, політики, громадські діячі... Чому так важливо побороти підліткову злочинність? Тому що вона є гарантом розвитку її майбутньому. Дуже малий відсоток неповнолітніх вчиняє злочин з легковажності, несвідомо або через випадковий збіг обставин. Злочинність неповнолітніх є частиною всієї злочинності в країні, такі особи важко піддаються перевихованню. Можна сказати, що такі особи – ніби «інкубатор» майбутніх рецидивістів.

Нажаль, на сьогодні неповнолітні – одна з найбільш кримінально уражених верств населення. Вони важко переносять такі явища, як політична або економічна криза, безробіття, нерозуміння їх духовного світу... Вони бояться виносити свої проблеми на загал, але довіряють їх друзям-одноліткам, персональній сторінці в групах соціальних мереж, «кричать» про свої переживання і відчуття в статусах. І тут дуже важливо хто зверне увагу на їх проблеми, переживання, хто яку пораду дасть... Якщо це буде людина, налаштована асоціально, або якщо спілкування приведе до утворення групи, нової компанії (особливо секретної, закритої для інших), то підліток легко піддасться впливу, стане сміливим у вчинках і рішеннях, а «за компанію» злочин вчиняється набагато легше.

Дуже важливим є інститут сім`ї. Саме в родині дитина відчуває, що вона потрібна, що її сприймають, поважають, підтримують і люблять. Якщо вдома дитина відчуває підтримку, то в підлітковому віці їй не потрібно доказувати батькам, що вона – особистість, яка має право на самостійні вчинки, на свої думки, на ставлення до життя, держави або релігії... Такий підліток не потребує підтримки «чужого авторитетного дядька», тому що і члени його родини, і сам він – самодостатні особистості.

Особливостями злочинів неповнолітніх є:

- злочини неповнолітніх є частиною загальної злочинності, але вчиняються особами від 14 до 18 років.

- перехідний вік взагалі має свої особливості, пов'язані з гормональною перебудовою організму дитини, до яких долучаються нестабільність ін-

© Александренко О.В., Веселовська Н.О., 2014

ституту сім`ї, спотворення моральних цінностей, які зазвичай є основою формування особистості; безробіття, фільми та передачі, у яких культивується жорстокість, «красиве життя», до якого можна прийти шляхом легкого збагачення, незайнятість дітей та підлітків у позаурочний час тощо.

- неповнолітні не можуть вчиняти деякі види злочинів, наприклад посадові.

Дуже часто особи, яким стало відомо про злочини неповнолітніх, в тому числі і потерпілі, не повідомляють правоохоронні органи з різних причин: одним «шкода» зіпсувати репутацію і майбутнє підлітка, а іншим легше зробити вигляд, що нічого не трапилося. Часто злочин вчиняє син чи донька посадової особи або відомої людини, і потерпілий розуміє, що справа вирішиться не в його користь...

Порівняння статистичних показників з минулими роками свідчать про те, криміногенна ситуація у підлітковому середовищі ускладнюється. Неповнолітніми скоюється все більше жорстоких злочинів: навмисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, розбійних нападів. За статистичними даними, кожен одинадцятий неповнолітній скоює злочинні дії у нетверезому стані. Переважна більшість тяжких злочинів проти особи – навмисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень – вчинено підлітками під впливом алкоголю чи наркотичних речовин, однак службами у справах неповнолітніх якщо і проводяться профілактичні заходи, то вони є нудними для підлітків, вони не переймаються проблемою і не намагаються з нею боротися.

Важливою причиною скоєння злочинів неповнолітніми є невирішена проблеми організації дитячого дозвілля. Перевірки стану виховної роботи за місцем проживання неповнолітніх практично не проводяться. Перевірка діяльності дитячих гуртків, клубів, спортивних секцій здебільшого носять корупційних характер. Ця проблема ускладнюється тим, що триває процес комерціалізації дитячого дозвілля, що позбавляє підлітків з малозабезпечених сімей можливості відвідувати такі заклади. Так, у Вінницькій області відсоток дітей, охоплених організованими формами відпочинку, становить лише 10,5, у Закарпатській – 10,6, у Хмельницькій – 13,5. Паралельно з цим працюють комерційні комп'ютерні клуби, де підлітки за плату мають доступ до ігор, зміст яких ніким не контролюється і які, як правило, пропагують культ насильства і жорстокості. Репертуар ігор, що пропонується неповнолітнім, становлять жахи, катастрофи, бойовики тощо.

Таким чином, причинами підвищення стану злочинності та бездоглядності у молодіжному середовищі є:

- порушення вимог чинного законодавства України, спрямованого на зміцнення моральних засад суспільства та розвиток духовності і формування здорового способу життя,

- незайнятість дітей та підлітків корисними і змістовними видами дозвілля,

- негативний вплив у сім'ї, відсутність можливості у батьків у кризовій ситуації забезпечити мінімальні потреби дітей.

- недоліки шкільного виховання, незайнятість підлітків суспільною працею,

- формальна робота з підлітками правоохоронних органів та служби у справах неповнолітніх,

- пропаганда в ЗМІ, літературі стандартів антигромадської поведінки (насильства, жорстокості, наркотиків, порнографії), комп'ютерні ігри тощо.

Окремим пунктом хочеться сказати про таку соціальну проблему, як «діти вулиці». Для того, щоб їсти, взагалі вижити – ці діти скоюють злочини. І хоча такі діти є в різних країнах, в тому числі в Швеції, Великобританії, Хорватії, Італії тощо, всі вони мають в основі назву: «діти – втікачі», «діти – біженці». Як для розуміння кримінологічної характеристики, так і для профілактики злочинів неповнолітніх дуже важливим є розуміння 4 основних типів неповнолітніх злочинців:

1) Випадковий. Підліток, який є цілком слухняним і позитивним, потрапивши в особливу ситуацію, у силу випадкового збігу обставин, легковажності і неготовності до опору, здійснює протиправне діяння.

2) Нестійкий. Підліток потрапляє у відповідну ситуацію і через свою нестійку позицію скоює злочин.

3) Негативний. У підлітків цього типу переважає негативна спрямованість особистості, що не досягла рівня сталої переваги злочинної поведінки над іншими.

4) Злісний. Такий підліток має стійку домінуючу антисуспільну спрямованість особистості, яка зумовлена всією поведінкою цієї особи.

Для неповнолітніх злочинців характерне ослаблене почуття сорому, нестриманість, грубість і жорстокість, емоційна неврівноваженість, пихатість, ледарство, впертість, нечутливість до страждань інших, у них помітно ослаблені вольові якості.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, можна зробити висновки, що потрібно посилити відповідальність і контроль дорослих за поведінкою дітей, посилити контроль за неблагополучними сім'ями, особливо звернути увагу на розвиток дітей, слідкувати за моральним станом неповнолітніх, збільшити кількість та якість профілактичних мір з попередження злочинності неповнолітніх.

Та попри всі негаразди необхідно і державним, і недержавним організаціям докласти усіх зусиль, щоб допомогти державі повернути підліткам, які стали на хибний шлях злочинності, щасливе дитинство.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України. 2002р.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27.02.2004р. «Про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність»
3. Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003.
4. Закон України «Про охорону дитинства» (2001, N 30, ст.142)
5. Закон «Про органи і служби у справах неповнолітніх і спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р.
6. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 р.
7. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001.
8. Інструкція з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей 2012 р.
9. Бугера О.І. Засоби масової інформації як один з чинників впливу на протиправну поведінку неповнолітніх //

Матеріали V Міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених «Політ 2005». – Київ: Національний авіаційний університет, 2005. – С. 532.
10. Пащенко В.М. Особливості злочинності неповнолітніх// Проблеми протидії злочинності неповнолітніх: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20-21 квітня 2006 року) / За заг. ред. д.ю.н., проф. В.П. Пєткова, к.ю.н. Цимбалюка М.М. – Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2006. – 150 с.
11. Совершенствование деятельности по раскрытию и расследованию пре ступлений, совершённых несовершеннолетними: Сборник научных статей по материалам научно-практической конференции (20 июня 2007 года). – Ижевск, 2008. – 78 с.
12. Червоненко Г.О. Актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх.//Протидія злочинності неповнолітніх: досвід та сучасні проблеми: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 квітня 2010 року). – Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2010. – 214с.

Александренко Е. В., Веселовская Н.А.
Национальная академия внутренних дел Украины

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация
Исследована сущность и содержание криминологической характеристики преступлений несовершеннолетних. Рассмотрена проблема «несовершеннолетние и преступность». Показана важность профилактической деятельности государственных органов и негосударственных организаций для предотвращения подростковой преступности.
Ключевые слова: криминологическая характеристика, преступление, несовершеннолетние, профилактическая деятельность, социальное сирітство.

Aleksandrenko O.V., Veselovska N.O.
National Academy of Management

THE CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF JUVENILE CRIMES

Summary
In this work was researched the essence and the content of criminological characteristics of juvenile crimes. And, also, the problem of «minors and criminality» was considered there. This work shows the importance of prevention activities of state authorities and non-governmental organizations to preventing juvenile crime.
Keywords: criminological characteristics of the crime, crime, minors, juvenile, prevention activities, social orphanhood.

УДК 342.7:321(477)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ Й ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК КРИТЕРІЙ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВЛАДИ

Веклич В.О.
Національний університет харчових технологій

Питання щодо концентрації влади на сьогодні нам видається одним з найважливіших у контексті реалізації державою її функцій. Видається доречним дати визначення самої концентрації влади. Також для подальшого удосконалення діяльності держави важливо окреслити можливості щодо подолання суперечностей, які виникають у процесі здійснення державного управління та регулювання суспільних відносни на загальнодержавному рівні.
Ключові слова: права людини, влада, держава, оптимізація держави, концентрація влади.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку різних країн зумовлює проблему щодо концентрації влади, її відмінностей та належної оцінки. Відтак, необхідно окреслити відповідний критерій, що дав би змогу дослідникам та науковцям об'єктивно підходити до оцінки стану влади на державному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців тривали й продовжують розроблятися різні дослідження влади. При цьому найбільшого визнання здобули праці таких вчених, як М. Вебер, П. Бурд'є, П. Сорокін, М. Фуко, О. Тоффлер, Н. Луман, Е. Гідденс, Х. Ортеги-і-Гассет, З. Бжезинський, Ф. Фукуяма, Ю. Габермас, Ж. Блондель, С. Московічі та В. Халіпов. Проблема розподілу влад розглядалася у класичних працях Платона, Аристотеля, Марсилія Падуанського, Ж. Бодена, Ш. Монтеск'є та інших авторів. Можна виділити ґрунтовне монографічне дослідження А. Жук "Парламент, Президент, уряд: через взаємостримування до порозуміння" [8], але разом з тим на сьогодні у жодному дослідженні не було ґрунтовно опрацьовано проблеми концентрації влади саме як такої.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні реально вагомою є

© Веклич В.О., 2014

проблема об'єктивної оцінки влади, доктринального окреслення поняття "концентрація влади" та розробка її критерію.

Ціль статті. Автор прагне розглянути визначення влади, запропонувати на основі опрацьованого матеріалу поняття "концентрації влади", окреслити його зв'язок з практичними проблемами, що інтерполюються через забезпечення й захист прав та свобод людини і громадянина, а також розробити авторську класифікацію за характером концентрації влади.

Виклад основного матеріалу. Сучасне розуміння проблеми реалізації функцій держави з необхідністю потребує удосконалення категоріального апарату, оскільки без урахування діяльності органів державної влади у її практичному вираженні неможливо чітко окреслити необхідні заходи щодо подолання відхилень у розвитку держави та країни. А тому ми маємо чіткіше визначити такі категорії як "влада", "концентрація влади", окреслити роль та значення належного забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина при реалізації влади.

Визначення концентрації влади на сьогодні потребує подальшого опрацювання, оскільки виокремлення питання щодо ролі прав та свобод людини і громадянина у функціонуванні механізму держави зумовило потребу у подальшому розвитку понятєвого апарату.

Т. Парсонс вважав, що влада становить особливу інтегративну якість соціальної системи, яка має на меті підтримку її цілісності, координацію загальних колективних цілей з інтересами окремих елементів, а також яка забезпечує функціональну взаємозалежність підсистем суспільства на основі консенсусу громадян та легітимізації лідерства [5, с. 79].

Л. Герасіна зазначає: "влада – це не тільки соціальний феномен, що проектується людьми,має відповідну специфіку і власні риси, це також соціально-політичний інститут суспільства й держави" [4].

Л. Дунаєва акцентує увагу на тому, що "більшість сучасних трактовок політичної влади, а також самих визначень категорії «влада» пов'язують її функціональне значення з необхідним порядком та згодою між людьми, оптимальним управлінням та доцільним регулюванням людських відносин" [6, с. 73].

Разом з тим Ю. Шемшученко, вказуючи у "Юридичній енциклопедії" на різноманітність визначень "влади", вважає доречним навести наступні з них:

1) це відносини між людьми, коли одні командують, а інші підкоряються;

2) це здатність досягати поставленої мети;

3) це спроможність соціально-політичної системи забезпечувати виконання прийнятих нею рішень;

4) це спосіб самоорганізації людської спільноти, заснованої на розподілі функцій управління і виконання;

5) це можливість і здатність проводити свою волю [12, с. 489].

У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" наведено наступне визначення: "концентрація – це збирання, скупчення, зосередження кого-, чого-небудь в одному місці"[2, с. 452].

Відтак, не заперечуючи актуальності наведених вище позицій різних авторів, ми можемо вказати, що під концентрацією влади доречно розуміти такий стан суспільних відносин, за якого певна група осіб або деяка сукупність органів державної здатні справляти владний вплив на інших учасників суспільних відносин з метою досягнення поставленої ними мети та виконання прийнятих рішень, що реалізується шляхом зосередження ними влади.

У вітчизняній науці поняття, ознаки і зміст системи стримувань і противаг доволі детально було розглянуто у згаданій монографії Н. Жук. Саме завдяки цьому механізму на загальнодержавному рівні вдається стримувати різні неправові прояви або відхилення, що можуть призводити до надмірної концентрації влади. Відтак, можна погодитися, що "противаги, таким чином, становлять собою техніко-правові засоби забезпечення рівної значимості (вагомості) гілок влади у різних сферах реалізації державної влади" [8, с. 51].

Якщо розглядати концентрацію влади, то тут доречно вказати на те, що сучасний механізм стримувань та противаг має розвиватися відповідно до стану суспільних відносин. При цьому слід завважити динамічний характер останніх, що разом з тим і зумовлює потребу у розвитку самого цього механізму.

Р. Мартинюк акцентує нашу увагу на тому, що: "внаслідок концентрації влади і механізмів управління президентський режим має тенденцію попереджувати, обмежувати і швидко та ефективно вирішувати протиріччя, кризи, що можуть нести небезпеку для суспільства. У такому контексті, як гарант додержання Конституції, прав і свобод людини, Президент покликаний виконувати стабілізуючу роль у функціонуванні державного механізму Республіки в режимі конституційної законності" [11, с. 117].

Беручи до уваги характер нашого дослідження слід зауважити, що концентрація влади, а також потреба у чіткому визначенні її критерію мають на сьогодні цілком актуальний характер, оскільки рівень суспільних відносин, досягнутий у більшості країн світу, з необхідністю пов'язується з розробленими й затвердженими як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні. Наприклад, Загальна декларація прав людини [9], Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1986 року № 41/120"Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини"[3], Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [7], а також Конституція України [10].

Сам факт концентрації влади передбачає відмінності у її реальному характері. Зокрема, вже зараз можна констатувати, що залежно від політичної ситуації концентрація влади у контексті діяльності органів державної влади може бути наступною:

1) недостатньою;

2) оптимальною;

3) надмірною.

При недостатній концентрації влади можна спостерігати неспроможність уряду дієво впливати на ситуацію в країні, у окремих її регіонах або ж у певних сферах суспільних відносин. Наприклад, коли на місцевому рівні реальним впливом користуються кримінальні угруповання, що можуть становити небезпеку для життя, здоров'я, майна та власності громадян. До цього переліку можна додати й інші характеристики.

При надмірній концентрації влади ми можемо спостерігати домінування у владних відносинах процесів, пов'язаних зі свавільним вирішенням питань загальнодержавної ваги. Наприклад, розподіл державних витрат, що не має попереднього науко-

вого й політичного обґрунтування. Тобто, за цієї ситуації створюються передумови для подальших зловживань з метою реалізації інтересів осіб або груп, котрі володіють реальним владним впливом.

Як видно, у обох згаданих вище випадках, створюються широкі передумови для порушення прав та свобод людини і громадянина. При цьому владний вплив як можливість для реалізації владних інтересів перебуває у деякою кількісно обмеженої групи (або декількох груп) людей. Значна частина населення за цих обставин може зазнавати різноманітних утисків та зловживань, які так чи інакше пов'язуються з порушеннями прав та свобод людини і громадянина або спричиняють їх.

Наша позиція щодо саме такого визначального характеру прав та свобод людини і громадянина значною мірою ґрунтується на проведеному дослідженні системи засобів впливу держави на суспільні відносини та процеси, що реалізує основний зміст її діяльності у сфері прав і свобод людини і громадянина, згідно з яким функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина набуває першочергової ваги, оскільки інші функції держави (напрямки її діяльності) прямо чи опосередковано пов'язані з нею й фактично мають похідний характер, оскільки держава фактично існує задля створення умов, за яких живуть, існують та розвиваються її громадяни, а також для їх подальшого покращення [1]. Сутність критеріальної відмінності може полягати у кількісному або груповому складі осіб, які можуть користуватися благами за відповідних умов, у характері цих благ, а також у можливостях для користування цими благами.

У наш час цілком певно можна стверджувати, що сучасна номенклатура ("перелік") прав та свобод людини і громадянина безпосередньо відображає значний спектр відповідних здобутків людської цивілізації. Але при цьому слід звернути увагу на ту обставину, що разом з розвитком цивілізації розширюються можливості окремих осіб, що також з часом має набувати відповідного вираження у діяльності держави. Тож, питання концентрації влади з необхідністю має пов'язуватися і з перспективним характером розвитку суспільних відносин, коли державою будуть з часом гарантуватися нові права її громадянам, що з необхідністю інтерполюватиметься у їхніх можливостях.

Таким чином, ми можемо констатувати, що за оптимальної концентрації влади держава володіє достатньою повнотою влади та відповідними можливостями задля досягнення існуючих перед нею цілей та завдань, спроможна активно діяти та ефективно функціонувати. При цьому права та свободи людини і громадянин є оптимально захищеними й забезпеченими, що ґрунтується на визнанні людини у якості основної цінності. Діяльність органів державної влади за цих умов має здійснюватися на засадах відкритості, прозорості та професіоналізму, що унеможливлювало б зловживання та неправові прояви у середовищі державних службовців.

Висновки та пропозиції. На основі розглянутого матеріалу доречно вказати на потребу щодо подальшої розробки категоріального апарату задля дослідження стану концентрації влади у державі, оскільки у межах однієї публікації важко окреслити різні аспекти владних відносин, які зазнають впливу різноманітних факторів, а також, у підсумку, самі впливають на суспільні відносини в цілому у країні. Усвідомлення вагомості належної діяльності держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина так само має бути належно оціненим науковцями та практиками, оскільки розвиток країни значною мірою залежить від індивідуального розвитку її громадян, що інтерполюється саме через їхні права та свободи. Відтак, оцінка концентрації влади на основі визначення рівня забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина у державі набуває значної практичної ваги. Але разом з тим слід взяти до уваги необхідність опрацювання чітких показників задля відповідної об'єктивної оцінки (кількісних та якісних або їх поєднання). Відтак, наше дослідження є підґрунтям для подальших наукових розробок.

Список літератури:

1. Веклич В. О. Функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Веклич Владислав Олександрович ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2013. – 16 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] : 170 000 / уклад., гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1427 с.
3. Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1986 року № 41/120 / Офіційний веб-сайт ООН. – Режим доступу: http://daccess-dds-ny.un.org /doc/resolution/gen/nr0/500/56/img/nr050056.pdf?OpenElement.
4. Герасіна Л. М. Інститут публічної влади у модерному та постмодерному науковому вимірі. / Л. М. Герасіна // Державне будівництво. – 2011. – № 1. – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/1/07.pdf
5. Дегтярев А.А. Политическая власть как регулятивный механизм социального общения / А.А. Дегтярев // Политические исследования. – 2006. – № 3. – С. 78–93.
6. Дунаєва Л.М. Сучасні концепції політичної влади та їх класифікації у політичній науці. / Л. М. Дунаєва // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Серія: Політологія. – 2011. – Вип. 123. – С. 73-76.
7. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show/995_004.
8. Жук Н. Парламент, Президент, уряд: через взаємостримування до рівноваги [Текст] : монографія / Н. Жук. – Х. : Харків юрид., 2007. – 320 с.
9. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року / Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – С. 3103.
10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (в редакції від 30 вересня 2010 р. на підставі Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30 вересня 2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1 [Спеціальний випуск] – С. 15.
11. Мартинюк Р. С. Положення Президента України в системі поділу влади: політико-правовий аспект. / Р. С. Мартинюк // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – Львів: Вдавництво Львівської комерційної академії. – 2005. – Випуск 5. – С. 113-120.
12. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 1: А – Г. 672 с.

Веклич В.А.
Национальный университет пищевых технологий

ОБЕСПЕЧЕНИЕ И ЗАЩИТА ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА КАК КРИТЕРИЙ КОНЦЕНТРАЦИИ ВЛАСТИ

Аннотация
Вопрос относительно концентрации власти на сегодня нам представляется одним из важнейших в контексте реализации государством его функций. Представляется уместным дать определение самой концентрации власти. Также для дальнейшего совершенствования деятельности государства важно очертить возможности преодоления противоречий, возникающих в процессе осуществления государственного управления и регулирования общественных отношений на общегосударственном уровне.
Ключевые слова: права человека, власть, государство, оптимизация государства, концентрация власти.

Veklych V.O.
National University of Food Technologies

MAINTENANCE AND PROTECTION OF HUMAN AND CITIZEN RIGHTS AS THE CRITERIA OF CONCENTRATION OF POWER

Summary
As for now the issue of the concentration of power seems to be as the one of the most important in the context of the state functions. Though it seems appropriate to define the concentration of power. Also, for further improvement of the state's functioning it is important to outline the possibilities of overcoming the contradictions that arise in the process of governance and regulation of public relations on the national level.
Keywords: human rights, power, state, state optimization, concentration of power.

УДК 347.961.4

ФОРМИ ТА СПОСОБИ ОХОРОНИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ НОТАРІУСОМ

Желіховська Ю.В.
Хмельницький університет управління та права

Досліджено теоретичні питання форм та способів охорони та захисту цивільних прав та інтересів нотаріусом. Визначено складові елементи охорони та захисту суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів. Проаналізовано концепції розуміння форми захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів.
Ключові слова: законні інтереси, форми захисту, нотаріус, цивільні права, охоронювані законом інтереси, нотаріальна форма охорони, нотаріальна дія, нотаріальна функція, нотаріальні органи, нотаріальна діяльність, правочин, нотаріальне провадження.

Постановка проблеми. Важливим питанням теорії та практики розбудови правової держави є охорона прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що слугує своєрідним індикатором стану та рівня розвитку громадянського суспільства і держави. У сучасній правовій науці та практиці недостатньо приділено уваги науковим прогнозам розвитку нотаріату, а також важливості його у сфері охорони цивільних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуване нами питання найбільше повно досліджувалося Г. П. Ареф'євим, В. П. Воложаніним, С. В. Крилевим, Д. М. Чечетом, О. П. Вершиніним, А. М. Кожухар, С. Я. Фурсою, та іншими науковцями.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вклад у дослідженні даного питання видатних науковців в теоретичному аспекті є безмежно великим, але питання форм та способів охорони цивільних прав та інтересів саме нотаріусом майже не досліджений.

Мета статті. Головною метою є дослідження форм та способів охорони цивільних прав та інтересів нотаріусом.

Виклад основного матеріалу. В літературі до складових елементів захисту суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів відносять: об'єкт, що підлягає захисту; суб'єкт – особа, права та інтереси якої порушено і яка володіє суб'єктивним правом на захист; спосіб захисту; форма захисту [1, с. 31]. Так, відповідно до зазначеного, слід відмітити, що об'єктом цивільної охорони є суб'єктивні цивільні права та інтереси. Водночас, слід звернути увагу, що у ст. 18 ЦК України, яка носить назву «Захист цивільних прав нотаріусом» зазначається, що нотаріус здійснює захист цивільних прав. Думаємо, що таке штучне звуження об'єкту нотаріальної охорони є не виправданим та таким, що не відповідає сутності визначених правовідносин. З огляду на це, ми пропонуємо змінити назву статті 18 ЦК України на «Охорона цивільних прав та інтересів нотаріусом» з метою розширення кола об'єктів, які повинні підлягати нотаріальній охороні. За аналогічних обставин слід доповнити

категорією охоронюваного законом інтересу і сам текст вказаної статті.

Що стосується суб'єкту нотаріальної охорони, то безперечно з однієї сторони це буде нотаріус, який здійснює охоронні функції, а з іншої сторони фізичні та юридичні особи, держава.

Розглядаючи питання класифікації форм захисту цивільних прав і інтересів, з урахуванням усіх зазначених вище точок зору, проблему форм захисту цих прав можна звести до двох форм: юрисдикційної та неюрисдикційної. Основне розмежування між ними полягає в тому, що захист прав та інтересів у юрисдикційній формі здійснюється різними спеціально уповноваженими на даний вид діяльності державою органами, із властивим кожному з них певним процесуальним порядком діяльності, тоді як захист прав та інтересів в неюрисдикційній формі протікає в рамках матеріального правовідношення і здійснюється, як правило, самими учасниками правовідносин. Поряд з особливостями в природі юрисдикційних органів – їхньої організації, діяльності, компетенції, порядку вирішення справ, – спільною ознакою юрисдикційної форми захисту прав та інтересів є те, що вона здійснюється органом, уповноваженим на вирішення подібного роду юридичних справ. Крім того, діяльність щодо захисту прав і законних інтересів відбувається в певній процесуальній формі, встановленій законом для даного органу, а ухвалений у справі правовий акт володіє обов'язковістю [14 с. 125]. Як вірно відмічається в літературі, юрисдикційна форма захисту є «діяльністю державних органів із захисту порушених або оспорюваних суб'єктивних прав» [3, с. 16]. Зміст такої форми полягає в тому, що уповноважена особа, яка вважає, що її право та інтереси порушені, звертається за захистом до компетентних державних органів [4, с. 27], які обираються в силу спеціального закону, або ж домовленості сторін (наприклад, у випадках, що передбачені Законом України «Про третейські суди»). Застосування цієї форми також можливо і у разі застосування імперативних колізійних норм національного законодавства у правовідношеннях за участю іноземного елемента, законодавчих норм, які застосовуються в силу специфічних рис окремих правовідносин.

Відмічаючи важливість неюрисдикційної форми для захисту цивільних прав та інтересів, ми все ж таки в межах нашого дослідження звернемо основну увагу на структуру юрисдикційної форми захисту. Традиційно, юрисдикційна форма захисту поділяється на дві підформи: судову та адміністративну [5, с. 26]. Водночас, ми вважаємо, що такий підхід суттєво збіднює всі можливі варіанти застосування юрисдикційної форми захисту. Тому, одним із нагальних питань сьогодення ми вважаємо необхідність розширення юрисдикційної форми захисту цивільних прав та інтересів [5, с. 26] та закріплення поряд із судовим та адміністративним порядком захисту – охорону прав фізичної та юридичної особи нотаріусом (нотаріальний захист).

Водночас, ми не можемо погодитись із думкою, що діяльність нотаріальних органів (нотаріусів) у своїй основі має забезпечувальний характер і не спрямована безпосередньо на захист порушеного права. Винятком із цього правила є лише повноваження нотаріуса щодо вчинення виконавчих написів, які спрямовані на стягнення заборгованості [6, с. 30]. До речі, саме такий підхід зафіксований і в чинному законодавстві. Так, відповідно до статті 18 ЦК України чітко зазначається, що нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документів у випадках та в порядку, встановлених законом. На наше переконання, такий підхід є доволі застарілим і діяльність нотаріуса щодо охорони цивільних прав та інтересів учасників цивільних відносин є більш різноманітною. Безперечно, що вчинення виконавчого напису є одним із основних, але далеко не єдиним способом захисту.

Нотаріальна форма охорони регулює суспільні відносини, пов'язані із охороною суб'єктивного права особистості без допомоги судових органів. Даний інститут несудового захисту є охоронним інститутом, який має окреме нормативно-правове регулювання. Нотаріальна форма охорони наділена наступними ознаками: відносною самостійністю, специфічністю способу правового регулювання. В рамках даного інституту існують групи норм, що регулюють окремі способи нотаріальної охорони.

Нотаріальна форма охорони, на нашу думку повинна включати в себе: по-перше, діяльність спеціально уповноважених органів та осіб щодо застосування права, яка відбувається з дотриманням певних процедур; по-друге, якщо відсутня спеціальна процедура несудового захисту прав людини, то в кожному конкретному випадку особа самостійно визначає порядок захисту свого права виходячи з власних інтересів і можливостей. Особливістю процедур, що застосовуються в рамках несудового захисту прав людини, є те, що особі надається можливість самостійного їх вибору для захисту свого права. Які вчинки буде здійснювати особа, захищаючи своє право – це на її розсуд, головне, щоб це було в рамках закону.

Правовий конфлікт може виражатися не тільки у правовідносинах певних осіб. Він має місце й у випадку, якщо є інші реальні перешкоди (або загроза їхнього виникнення) при здійсненні цивільних прав. На подолання цих перешкод спрямована насамперед діяльність нотаріуса щодо встановлення фактів. Можна виділити два напрямки діяльності нотаріату щодо попередження правових конфліктів та сприяння їх вирішенню:

1) діяльність нотаріату як інституту превентивного правосуддя, тобто по безпосередньому забезпечення охорони прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, що дає можливість уникнути звернення до суду за захистом тих же прав;

2) діяльність із охорони прав фізичних і юридичних осіб уже на стадії судового розгляду і вирішення спору, коли звернення до правосуддя уникнути не вдалося. У даному випадку діяльність інституту нотаріату спрямована на сприяння повному і всебічному дослідженню обставин справи, оптимізуючи процес доказування, полегшуючи і спрощуючи діяльність правосуддя.

Слід констатувати, що нотаріат істотно відрізняється від органів судової системи та правоохоронної системи України. Принциповим є чітке розходження в характері справ, які підлягають вирішенню органами нотаріату і судами: під юрисдикцію судів підпадають справи, основою яких є спір суб'єктів про матеріальне право, безспірні ж справи відносяться до компетенції нотаріату.

Відсутність спору повинно мати місце між суб'єктами тих правовідносин, на регулювання або охорону якого спрямований потенціал нотаріальної дії [7, с. 98]. Необхідно мати на увазі, що спірний характер справи може випливати не лише з розбіжностей суб'єктів правовідносин з приводу взаємних прав і обов'язків, але й з об'єктивного стану матеріальних правовідносин. В якості орга-

© Желіховська Ю.В., 2014

ну превентивного правосуддя інститут нотаріату виконує такі основні функції щодо забезпечення та охорони прав фізичних та юридичних осіб. По-перше, нотаріат як орган превентивного правосуддя забезпечує можливість примусового виконання зобов'язань без звернення до суду. По-друге, опосередковуючи діяльність учасників цивільного обороту, нотаріат вносить свою частку у формування та чітке закріплення взаємних прав і свобод суб'єктів цивільних правовідносин. Посвідчуючи договори вже на стадії узгодження умов договорів у процесі їх укладення та при підготовці до вчинення інших нотаріальних дій, нотаріус відіграє важливу роль в охороні та попередженні можливих суперечок між учасниками цивільного обороту, вже тим самим профілактично знижуючи кількість цивільно-правових спорів. У світлі охорони прав фізичних та юридичних осіб діяльність нотаріату має велике значення для підвищення юридичної грамотності населення, оскільки в процесі цієї діяльності роз'яснюється зміст всіх положень угоди та наслідків їх застосування, наміри вчинення нотаріальних дій сторін приводяться у відповідність з чинним законодавством. Здійснюючи сприяння розв'язанню правових конфліктів, нотаріуси забезпечують докази, необхідні в разі виникнення справи в судах або адміністративних органах. Ця діяльність здійснюється до моменту виникнення справи у суді, в умовах, коли наявність спору про право матеріальному ще тільки передбачається. Зокрема, інститут нотаріату здатний значно спростити і прискорити процес вирішення справ судами, він сприяє більш повному дослідженню обставин справ, забезпечуючи тим самим конституційне право людини і громадянина на судовий захист [8, с. 49–52]. У процесі позовного провадження нотаріат як орган превентивного правосуддя сприяє повному встановленню обставин справи, так як юридична сила виданих нотаріусом документів практично абсолютна [9, с. 30].

Вдосконалення діяльності нотаріату як превентивного правосуддя позитивним чином позначиться на якості забезпечення і охорону прав фізичних та юридичних осіб, а також сприятиме ефективній роботі системи правоохоронних органів у цілому і насамперед судів. На нашу думку, нотаріуси можуть вивільнити суди від значного обсягу справ. При сьогоднішній завантаженості судів розширення нотаріальної компетенції могло б сприяти більш ефективній роботі судової системи [10, с. 119].

З огляду на все наведене вище слід відмітити, що нотаріальна форма охорони є певним системним процесом, який має відповідні провадження. Аналізуючи положення Закону України «Про нотаріат» є можливість визначити критерії класифікації нотаріальних проваджень за різними підставами, хоча в юридичній літературі виділяється лише один спосіб класифікації. Спроби більшості вчених процесуалістів розробити класифікацію нотаріальних проваджень зумовлюється намаганнями авторів визначити певні шляхи дослідження правових концепцій для окремих груп нотаріальних проваджень [10, с. 119]. Так, В. Н. Аргоновим пропонується поділяти нотаріальні дії на: обов'язкові та необов'язкові. Критерій розмежування між цими групами за його позицією полягає в тому, що деякі суб'єктивні права неможливо реалізувати без їх нотаріального оформлення, а інші цілком залежать від волі фізичних та юридичних осіб [11, с. 37]. Але така підстава для класифікації в більшості випадків є умовною, оскільки як в обов'язкових, так й в необов'язкових провадженнях присутнім є принцип диспозитивності. Не існує прав, які б особа зобов'язувалася реалізувати. Право на звернення до нотаріальних органів вважається обов'язковим в залежності від об'єкту правочину та його договору, але залежить від волевиявлення заявника [10, с. 119]. К. С. Юдельсон, в своїй класифікації виділяє: а) посвідчення правочинів; б) засвідчення безспірних обставин; в) охоронні дії; г) встановлення правового положення відсутнього; д) підтвердження майнових прав; е) забезпечення зобов'язань; ж) сприяння виконанню зобов'язань; з) забезпечення доказів; и) примус до виконання безспірних обов'язків [10, с. 119]. Однак, така класифікація є далека від досконалості. Так, в деяких випадках вона орієнтована на дуже широкі напрямки (засвідчення безспірних обставин), а в інших на конкретні нотаріальні провадження (посвідчення правочинів) або на дуже вузькі напрямки (сприяння виконанню обов'язків). Крім того, виділення великої кількості груп є нераціональним.

Цікавий підхід пропонують З. А. Іскендеров та І. А. Кесарева [12, с. 65–68], які класифікують нотаріальні провадження за етапами розвитку правовідносин і виділяють чотири групи таких проваджень:

1. Провадження, спрямовані на виникнення і підтвердження правовідносин: а) посвідчення правочинів; б) видача свідоцтв про право на спадщину; в) видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя.

2. Провадження, спрямовані на забезпечення і здійснення цивільних правовідносин: а) накладання заборони на відчуження нерухомого майна; б) прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів; в) вчинення виконавчих написів; г) вчинення протестів векселів; д) пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків.

3. Провадження, що мають охоронне значення: вжиття заходів до охорони спадкового майна;

4. Провадження універсального характеру, які прямо або побічно стосуються різних правовідносин: а) засвідчення вірності копій документів і виписок з них; б) засвідчення справжності підпису на документах; в) засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу; г) посвідчення факту, що громадянин є живим; ґ) посвідчення факту перебування громадянина в певному місці; е) вчинення морських протестів; є) передача заяв фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам; ж) прийняття документів на зберігання.

Близькою до розглянутої класифікації є пропозиція Р. Г. Кочар'янца будувати систему нотаріальних функцій з урахуванням впливу нотаріальних проваджень на розвиток правовідносин. Аналізуючи поняття «нотаріальні функції» і «нотаріальні дії», дослідник прийшов до висновку, що в законі ці поняття безпідставно ототожнюються, і визначив відношення між нотаріальними функціями і нотаріальними діями, яке, на його думку, полягає в тому, що нотаріальні дії є формою реалізації нотаріальних функцій. У класифікації, запропонованій Р. Г. Кочар'янцем [13, с. 12–14], визначено коло нотаріальних дій через реалізацію нотаріальних функцій:

1. Нотаріальні дії, спрямовані на реалізацію функції виникнення правовідносин: а) посвідчення договорів; б) посвідчення довіреностей; в) посвідчення заповітів.

Зазначена нотаріальна функція реалізується у випадках, коли закон надає нотаріальному оформленню обов'язковості: правочин не дійсний, оскільки він не посвідчений нотаріусом.

2. Нотаріальні дії, спрямовані на реалізацію функції підтвердження наявних правовідносин: а) видача свідоцтва про право на спадщину; б) видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя; в) видача свідоцтва про придбання жилого будинку з прилюдних торгів.

На відміну від попередньої, ця функція реалізується вже після виникнення правовідносин, і нотаріальне оформлення не є юридичним фактом, необхідним для його виникнення. Однак, встановлення державного контролю за оформленням правовідносин, які вже виникли, є гарантією їх законності.

3. Нотаріальні провадження, спрямовані на реалізацію функції забезпечення суб'єктивних прав: а) вживання заходів до охорони спадкового майна; б) накладання заборони на відчуження нерухомого майна; в) забезпечення доказів; г) вчинення морських протестів; ґ) прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів; д) посвідчення фактів.

4. Нотаріальні провадження, спрямовані на реалізацію функції примусового виконання зобов'язань, які становлять зміст правовідносин: а) вчинення виконавчих написів; б) вчинення протестів векселів; в) посвідчення неоплати чеків.

5. Нотаріальні провадження, спрямовані на реалізацію функції допоміжного характеру: а) засвідчення справжності підпису на документі; б) засвідчення вірності копій документів і виписок з них; в) засвідчення вірності перекладу документу з однієї мови на іншу; г) передача заяв громадян та організацій іншим громадянам й організаціям; д) прийняття документів на зберігання;

Слід визнати класифікацію нотаріальних проваджень за їх цілеспрямованістю і змістом, яка запропонована групою науковців. Згідно з цією класифікацією всі нотаріальні провадження поділяють на чотири групи [2, с. 10; 144, с.13; 253, с. 379-380]:

1) нотаріальні провадження, спрямовані на посвідчення безспірного права;

2) нотаріальні провадження, спрямовані на посвідчення і засвідчення безспірного факту;

3) нотаріальні провадження, спрямовані на забезпечення охорони майна та документів;

4) нотаріальні провадження, спрямовані на надання документам виконавчої сили.

До першої групи виділених нотаріальних проваджень зараховуються нотаріальні провадження, пов'язані з видачею свідоцтв. Об'єктом охорони при розгляді подібних справ є наявні суб'єктивні права осіб. Нотаріус підтверджує суб'єктивні права осіб, причому дії нотаріуса не мають правоутворювального значення, а спрямовані на підтвердження наявного права.

До групи нотаріальних проваджень, спрямованих на посвідчення і засвідчення безспірного факту, зараховують: посвідчення правочинів, посвідчення факту, що особа є живою, посвідчення факту перебування особи в певному місці, посвідчення факту передачі заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам, прийняття у депозит грошової суми чи цінного папера. До цієї ж групи зараховують дії, спрямовані на засвідчення фактичних даних: вірності копій документів і витягів із них, справжності підписів на документах, вірності перекладів документів з однієї мови на іншу, вчинення морських протестів. Об'єктом охорони при розгляді подібних нотаріальних справ є законні інтереси, суть яких полягає в наданні юридичної вірогідності певним фактам [15, с. 20].

У групі нотаріальних проваджень, спрямованих на забезпечення охорони майна і документів, виділяються: вживання заходів до охорони спадкового майна, прийняття на зберігання документів, накладання заборони на відчуження нерухомого майна. Об'єктом охорони при розгляді подібних нотаріальних справ є забезпечення збереженості певних матеріальних об'єктів. До групи нотаріальних проваджень, спрямованих на надання документам виконавчої сили, зараховують: вчинення виконавчого напису, опротестування векселів, пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків.

Щодо останньої четвертої групи, то ми вважаємо, що провадження, спрямовані на надання документам виконавчої сили, не відповідають змісту нотаріальної діяльності, оскільки виходять за межі безспірної юрисдикції. Із трьох нотаріальних проваджень, які входять до цієї групи, тільки вчинення виконавчого напису спрямовано на надання документам виконавчої сили.

Протест векселя і посвідчувальний напис про неоплату чеку слід зараховувати до групи нотаріальних проваджень, спрямованих на посвідчення безспірного факту. У даному випадку маємо на увазі безспірний факт невиконання зобов'язання, який, незважаючи на це, не є безспірним фактом порушення права, оскільки висновок про правомірність чи неправомірність невиконання зобов'язання виходить за межі компетенції нотаріату [16, с. 18–20]. Такий висновок можливий лише внаслідок здійснення вищої юрисдикційної діяльності – правосуддя, яке здійснюється від імені держави на підставі Конституції України виключно судами А делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається [17].

Автор погоджується з позицією С. Я. Фурси щодо доктрини комплексного підходу до вчинення нотаріальних дій з метою об'єднання їх в один нотаріальний процес. Але вважається необхідним приділити значну увагу окремим нотаріальним провадженням для виявлення та встановлення характерних особливостей окремих їх груп. Це положення в наступному надасть можливість говорити про створення єдиного порядку їх вчинення і лише після цього, про умови їх об'єднання в один нотаріальний процес [10, с. 120].

Класифікація нотаріальних проваджень має як теоретичне, так і практичне значення. Групуючи нотаріальні провадження за певними ознаками ми вивчаємо їх матеріальну та процесуальну природу, що надає можливість говорити про подальший розвиток теорії нотаріального процесу та її вплив на становлення і вдосконалення законодавства про нотаріат.

С. Я. Фурса виділяє наступні підстави для класифікації нотаріальних проваджень, а саме:

1) за моментом вчинення нотаріального провадження (до правопорушення – правоохоронні, а після – правозахисні);

2) за правовим змістом і метою нотаріального провадження;

3) за порядком вчинення нотаріального провадження;

4) за строками зберігання нотаріальних документів;

5) за кількісним складом учасників нотаріального процесу [10, с. 120].

6) Як випливає з проведеного функціонального аналізу виконуваних нотаріусами повноважень, провадження можна поділяти на правоохоронні, які вчиняються до правопорушення та спрямовані

на попередження його виникнення (передача заяв, передача документів на зберігання, посвідчення певних юридичних фактів тощо), а також правозахисні, які вчиняються з метою усунення вчинених правопорушень (протести векселів, виконавчі написи, охорона спадкового майна тощо).

Правовий зміст і мета нотаріального провадження, як ознака нотаріального процесу може бути розкрита саме через призму запропонованої в юридичній літературі та уточненої класифікації нотаріальних проваджень на чотири великі групи. Об'єднання нотаріальних проваджень у ці групи надасть можливість говорити про спільні та характерні тільки для цієї групи властивості [10, с. 120].

До першої групи відносяться: посвідчення та засвідчення безспірних фактів, а саме: посвідчення правочинів (договори, заповіти, доручення, та інші); засвідчення вірності копій документів та виписок з них; засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу; засвідчення справжність підпису на документах [18]; посвідчення факту перебування фізичної особи в певному місці; посвідчення факту, що громадянин є живим [18]; передача заяв фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам та видача свідоцтва про передачу такої заяви; видаються дублікати документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори; прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів [19]; вчинення морських протестів [18];

До другої групи можна віднести – посвідчення безспірного права: видача свідоцтва про право на спадщину [19]; видача свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя; видача свідоцтва про придбання нерухомого та рухомого майна з прилюдних торгів [19];

Третю групу складають: вчинення виконавчих написів (на оригіналах документів, що встановлюють заборгованість) [19]; вчинення протестів векселів; пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків;

Четверту групу складають охоронні нотаріальні дії: вжиття заходів до охорони спадкового майна; накладання заборони відчуження нерухомого майна; прийняття документів на зберігання.

Також виділяють чотири види нотаріальних проваджень [20, с. 29].

В першу групу можна віднести посвідчення:

1) факту перебування громадянина в певному місці;

2) факту, що громадянин є живим;

3) часу пред'явлення документу;

4) передачі заяв фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам і видача свідоцтва про передачу такої заяви;

5) прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів;

6) вчинення морських протестів.

Аналізуючи дані види проваджень є можливість зробити висновок, що посвідчення безспірних фактів полягає у встановленні нотаріусом існування факту, перевірки особи громадянина, яка звернулася за посвідченням цього факту та надання йому юридичної вірогідності [10, с.121].

До другої підгрупи потрібно віднести посвідчення правочинів, яке полягає у перевірці нотаріусом їх законності, встановлення осіб, перевірка їх дієздатності та правоздатності, роз'яснення сторонам наслідків укладення правочинів .

До третьої підгрупи відносять засвідчення безспірних фактів, а саме засвідчення вірності копій документів та виписок з них; засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу, засвідчення справжності підпису на документах; видача дублікатів документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори [10, с.123].

За порядком вчинення нотаріального провадження існує можливість розрізняти нотаріальні провадження, які вчиняються в один етап (наприклад, щодо вжиття заходів по охороні спадкового майна в Законі передбачено, що заходи щодо охорони спадкового майна тривають до прийняття спадщини всіма спадкоємцями або державою; нотаріальне провадження щодо передачі заяв громадян, підприємств, установ та організацій) та вчинення яких здійснюється у декілька етапів (до багатоетапних нотаріальних проваджень відносяться: передача заяв фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам; прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів; вчинення морських протестів; видача свідоцтва про право на спадщину; пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків; вжиття заходів до охорони спадкового майна; накладання заборони відчуження нерухомого майна; прийняття документів на зберігання).

Класифікація за строками зберігання нотаріальних документів дозволяє виділити наступні строки, які впливатимуть на віднесення нотаріальних проваджень до певних груп, у залежності від тривалості зберігання нотаріальних актів: менше 10 років, тимчасового зберігання до 75 років; постійного зберігання [10, с.126].

Тому з огляду на все вище наведене, можна дійти висновку, що нотаріальна форма охорони цивільних прав та інтересів має чіткі та визначені провадження. Однак, більш чітко дана форма, у матеріально-правовому розумінні, може бути деталізована не стільки в провадженнях, скільки в своїй способах нотаріальної охорони, до яких, відповідно до попереднього аналізу ми б віднесли:

1. Прийняття на зберігання (депозит) (прийняття на зберігання документів; прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів).

2. Вчинення посвідчення юридичних фактів (посвідчення фактів, що фізична особа є живою; посвідчення фактів, що фізична особа перебуває у певному місці; посвідчення часу пред'явлення документів).

3. Вчинення дій, спрямованих на охорону цивільних прав та інтересів щодо спадкового майна.

4. Вчинення виконавчого напису на борговому документі (стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами, що передбачають сплату грошових сум, передачу, або повернення майна, а також право звернення стягнення на заставлене майно; стягнення заборгованості за векселями, опротестованими нотаріусами в установленому порядку).

5. Накладення заборон щодо відчуження (накладення заборони щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно); накладення заборони щодо відчуження транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації).

Список літератури:

1. Теория права и государства / [под. ред.Г.Н.Манова]. – М.: Юрист, 1995. – 336 с.
2. Воложанин В. П. Понятие юрисдикции по гражданским делам / В. П. Воложанин // Проблемы защиты субъективных прав в советском гражданском судопроизводстве. – Ярославль, 1979. – С. 119-128.

3. Вершинин А. П. Субъективное право: проблемы осуществления и защиты. – Владивосток, 1989. – 147 с.
4. Стоякин Г. Я. Правовосстановительные санкции как меры защиты субъективных гражданских прав / Г. Я. Стоякин // Гражданское право и способы его защиты: Сб.научн.трудов СЮИ. – Свердловск, 1974. – Вып. 33. – С. 101-106.
5. Богданова Е. Е. Защита прав и интересов в договорных отношениях/ Е. Е. Богданова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и права, 2008. – 247 с.
6. Вершинин А. П. Способы защиты прав предпринимателей в арбитражном суде / А. П. Вершинин. – СПб, 1996. – 30 с.
7. Грошева О. Нотаріальна і судова форми захисту суб'єктивних прав / О. Грошева // Право України. – 2006. – № 1. – С. 95-98.
8. Фурса С. Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні / С. Я. Фурса. – К., 2003. – 158 с.
9. Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. – Х.: Консум, 1999. – 240 с.
10. Фурса С. Я. Спірні питання нотаріальної науки і практики / С. Я. Фурса // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 1. – С. 36-39.
11. Аргунов В. В. Судебный приказ и исполнительная надпись / В. В. Аргунов // Российская юстиция. – 2008. – № 7. – С. 31-35.
12. Искандеров З. А. Сущность советского нотариата и классификация нотариальных действий / З. А. Искандеров // Вопросы охраны прав личности в укреплении соц. Законности: Материалы научной конференции, март 1966 г. / [Редкол.: В. М. Манохин, В. А. Соколов Отв. ред.: А. Л. Цыпкин, К. С. Юдельсон]. – Саратов, 1966. – С. 65-68.
13. Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона / Л.О. Красавчикова. – М.: Юридическая литература, 1983. – 160 с.
14. Адамович В. Перебудова в діяльності державного нотаріату – необхідна / В. Адамович // Радянське право. – 1988. – № 6. – С.64-67
15. Мельник І. С. Правове регулювання нотаріального провадження щодо опротестування векселя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І. С. Мельник. – Київ, нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. – 18 с.
16. Гвоздик В. Застосування Єдиних та державних реєстрів інформаційної мережі Мінюсту при вчиненні виконавчого напису нотаріусами / В. Гвоздик // Нотаріат для Вас. – 2008. – № 6. – С. 18-20.
17. Конституція України від 26.06.1996 р. № 254к/96–ВР // ВВР. – 1996. – № 30 – Ст. 141.
18. Про затвердження бланків квитанційних книжок форм № 1, № 5, № 47, № П-2, вимог щодо виготовлення та Інструкції про порядок обліку та застосування квитанційних книжок у філіалах підприємства поштового зв'язку та їхніх структурних підрозділах: Наказ Державного комітету зв'язку від 07.12.98 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0314-99
19. Про мови в Українській РСР: Закон Української РСР від 28.10.1989 р. № 8312-XI // ВВР УРСР. – 1989. – № 45. – Ст. 631.
20. Єфіменко Л.В. Ступінь дослідженності питань нотаріату як органу (інституту) охорони цивільних прав у правовій науці / Л. В. Єфіменко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – №8 – 9 . – С.27–39.

Желиховская Ю.В.
Хмельницкий университет управления и права

ФОРМЫ И СПОСОБЫ ОХРАНЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ НОТАРИУСОМ

Аннотация
Исследованы теоретические вопросы форм и способов охраны и защиты гражданских прав и интересов нотариусом. Определены составляющие элементы охраны и защиты субъективных гражданских прав и законных интересов. Проанализированы концепции понимания формы защиты субъективных гражданских прав и интересов.
Ключевые слова: законные интересы, формы защиты, нотариус, гражданские права, охраняемые законом интересы, нотариальная форма охраны, нотариальное действие, нотариальная функция, нотариальные органы, нотариальная деятельность, сделка, нотариальное производство.

Zhelihovska Y.V.
Khmelnitsky University Departments and Law

FORMS AND METHODS OF PROTECTION OF CIVIL RIGHTS AND INTERESTS NOTARY

Summary
The theoretical question forms and methods of protection and the protection of civil rights and interests of a notary. Definitely an element of protection and subjective civil rights and legal interests. The analysis of the concept of subjective understanding forms of protection of civil rights and interests.
Keywords: legitimate interests forms of protection, notary, civil rights, legally protected interests, notarial form of protection, notarial act, notary function, notaries, notary activity, transaction, notarial proceedings.

УДК 343.144: 343.234

ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ ст. 45 КК УКРАЇНИ (ДІЙОВЕ КАЯТТЯ): ЮРИДИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Чижаєв В.І.
Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті виокремлені юридично-правові аспекти щодо підстави, умов та поєднання елементів звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбаченого ст. 45 КК України у зв'язку з дійовим каяттям. Робляться пропозиції щодо вдосконалення складових елементів, доповнених із змінами.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, особа, звільнення, дійове каяття, щире каяття, злочин, підстава, відшкодування.

Постановка проблеми. Побудова в Україні сучасної європейської демократичної правової держави, формування повноцінного громадянського суспільства, проголошення людини (її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки) Конституцією України найвищою соціальною цінністю потребують більш активної реалізації відновлювальної функції кримінального права, диверсифікації засобів її виконання [1]. Це зумовлює необхідність створення найбільш дієвих юридично-правових механізмів вирішення кримінально-правових конфліктів, метою і завданням яких є забезпечення прав потерпілих від злочинів осіб та інтересів держави шляхом звільнення осіб від кримінальної відповідальності та закриття кримінальних справ за нереабілітуючих обставин [7]. Одним з елементів цього є використання пом'якшення кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили злочини, за умови їх позитивної посткримінальної поведінки, що сприяє досягненню оптимальних результатів у згладжуванні заподіяної злочином шкоди, компенсації та відшкодування за завдані збитки.

Дослідження проблем звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям обумовлюється необхідністю і значущістю в сучасному кримінальному праві України інституту заохочення до соціально корисної поведінки. Доволі часто виникають ситуації, у яких реалізація кримінальної відповідальності, як державний засіб протидії злочинності з його імперативними санкціями (нормами) є недоцільною, нераціональною, а іноді й негуманною, що не завжди призводить до досягнення позитивних і результативних зрушень, бажаних для суспільства. Передусім це стосується випадків учинення особою вперше злочину невеликої тяжкості, після якого вона розкаялася, її наступні дії були спрямовані на зменшення шкідливих наслідків скоєного, на надання допомоги правоохоронним органам у розкритті вчиненого злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню окремих юридично-правових аспектів (щодо дослідження поняття, змісту, видів, обставин, що пом'якшують покарання, аналізу заохочувальних норм кримінального права та посткримінальної поведінки, дослідження питань компромісу в кримінальному праві тощо) вивчення даного виду звільнення особи від кримінальної відповідальності присвячено праці Ю.В. Бауліна, Г.І. Глобенко, М.Є. Григор'євої, Л.А. Долиненко, Т.І. Никифорова, М.І. Бажанова, Л.Л. Кругликова, Г.І. Чечеля, В.А. Єлеонського, І.Е. Звечаровського, Ендольцевої А.В., Р.А. Сабітова, Х.Д. Алікперова, Г.О. Усатого, О.О. Житного, М.Є. Григор'євої та інших [9, с. 4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення суттєвих питань, дискусійність проблем, аспектів, пов'язаних з інститутом дійового каяття особи, є за своєю юридично-правовою природою актуальними як для науки сучасного українського кримінального права, маючи велике значення для подальшого його покращення шляхом вдосконалення положень норм КК України, так і для практики його використання.

Мета статті. Мета даного дослідження увібрала в себе виокремлення підстав, умов та поєднання елементів як невід'ємних юридично-правових аспектів розкриття інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбаченого ст. 45 КК України у зв'язку з дійовим каяттям, що є актуальним для науково-теоретичного вдосконалення й правильності практичного розуміння для реалізації.

Виклад основного матеріалу. Крок за кроком законодавець запроваджує певні новації (новели, норми) у кримінальному законодавстві, вдосконалюючи тим самим принципи справедливості, гуманізації кримінального законодавства на сучасному етапі розвитку національної державності як об'єктивної необхідності, зумовленої політичними, соціальними, економічними, організаційними, світоглядними, духовними змінами у суспільному житті, що торкаються криміналізації та педалізації суспільно-небезпечних діянь, встановлює нові кримінальні покарання, що не пов'язані із позбавленням засудженого особистої свободи, передбачає новітні способи вирішення кримінально-правових конфліктів, які забезпечують повне відшкодування потерпілому заподіяної фізичної, майнової, моральної та іншої шкоди тощо. Однією з таких новел є норма про звільнення від кримінальної відповідальності особи у зв'язку з її дійовим каяттям, сформульована в ст. 45 КК України. Вочевидь, що в даному випадку закон передбачає обов'язкове і безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Дійове каяття, як певна форма позитивної посткримінальної поведінки особи після вчинення злочину, що заохочена з боку держави, є безумовною підставою для звільнення такої особи від кримінальної відповідальності. Тобто за загальним правилом дійове каяття, не виключає, а лише пом'якшує кримінальну відповідальність. Тому закон надає даному кримінально-правовому явищу значення обставини, що звільняє від кримінальної відповідальності, тільки при наявності певної умови [18].

Згідно зі ст. 45 КК України звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям здійснюється за наявності наступних умов:

1) особа вчинила злочин уперше. Згідно з п. 3 постанови Пленуму від 23 грудня 2005 р., № 12 такою, яка вчинила злочин вперше, вважається особа, котра раніше не вчиняла злочинів або раніше вчинила злочин, що втратив правове значення, наприклад, якщо особа була звільнена від кримінальної відповідальності або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято

© Чижаєв В.І., 2014

(ст. 32 КК України) [3; 13; 15, с. 102]. Як відзначає О.О. Дудоров у контексті буквального юридично-правового тлумачення даної норми, що наводить на думку стосовно позиції допущення законом звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка раніше вчинила тяжкий або особливо тяжкй злочин [8].

Слід зауважити, що про вчинення злочину вперше може свідчити відсутність у особи судимості за раніше вчинений злочин будь-якої тяжкості, а так само відсутність кримінальної справи, порушеної у зв'язку із вчиненням особою злочину будь-якої тяжкості. Особами, які вчинили злочин вперше, вважаються:

– реабілітовані особи;

– особи, засуджені за вироком суду без призначення покараним або звільнені від покарання;

– особи, котрі відбули покарання за діяння, злочинність і караність яких усунені законом (відповідно до частин 3 і ч. 4 ст. 88 КК України вони визнаються такими, що не мають судимості);

– ті, кого за раніше пред'явленим обвинуваченням судом було виправдано;

– хто раніше, хоч і вчинив кримінально каране діяння, проте в установленому законом порядку був звільнений від кримінальної відповідальності [17, с. 580].

Формулювання "особа, яка вперше вчинила злочин..." фактично дозволяє звільняти особу від кримінальної відповідальності необмежену кількість разів, що нівелює профілактичне навантаження на відповідні статті КК України. Так, Х.Д. Аликперов та О.О. Житний вважають, що один із підходів до розв'язання зазначеної проблеми полягає у закріпленні у КК України умовного характеру деяких видів звільнення від кримінальної відповідальності з тим, щоб особа протягом кількох (2-3 років) відчувала над собою "незримий меч кримінального закону" [4, с. 18; 10, с. 66-67]. Ми поділяємо правову точку зору Ю.В. Бауліна, який говорить про встановлення розгалуженої системи обов'язків і обмежень, що покладаються на звільнену від відповідальності особу протягом певного випробувального строку – періоду контрольованої ресоціалізації [6, с. 78].

Вчинення триваючого або продовжуваного злочину, двох або більше злочинів, які утворюють ідеальну сукупність, не може бути перепоною для застосування ст. 45 КК України. Також, вперше вчиненим вважається злочин, вчинений після звільнення особи від кримінальної відповідальності, на підставах передбачених ст.ст. 45, 46, 47, 48, 49, 86, 87, ч. 1 ст. 97, 106 КК України [14, с. 94].

У юридичній літературі стверджується, що особою, яка вчинила злочин вперше, також визнається особа, яка раніше вчинила злочин на території іноземної держави [16, с. 43-44].

2) діяння належить до злочинів невеликої тяжкості або необережних злочинів середньої тяжкості, тобто умисного або необережного злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання (статті 24, 25 КК України). Злочином невеликої тяжкості як передумовою застосування ст. 45 КК України визнається не тільки закінчений злочин, а й замах на такий злочин, оскільки згідно зі ст. 16 КК України санкцією незакінченого злочину є санкція відповідної статті Особливої частини КК України, що передбачає закінчений злочин невеликої тяжкості. Разом з тим не може визнаватися зазначеною передумовою при-готування до такого злочину, оскільки згідно з ч. 2 ст. 14 КК України готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності [11].

Згідно з ч. 3 ст. 12 КК України злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Законодавець конкретизує особливість, вказуючи на те, що злочин середньої тяжкості повинен бути вчинений з необережності як форми вини (ст. 25 КК України). Це, наприклад, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони чи при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця (статті 118, 124 КК України), умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України), необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України), необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України) та ін. [12, с. 306].

Поряд з цим, з 2001 по 2008 рр. таке звільнення було можливе лише за вперше вчинений злочин невеликої тяжкості. Саме з 15.04.2008 р. (п. 18 Ст. 69-1 Закону України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності"), у зв'язку з гуманізацією кримінальної відповідальності, дана норма зазнала змін – законодавець, крім злочину невеликої тяжкості доповнив ще й необережний злочин середньої тяжкості, що розширило можливість застосування даної статті до більшої кількості злочинних діянь [2].

Дія ст. 45 КК України розповсюджується на осіб, що вчинили одиничний злочин (триваючий, продовжуваний), бо в цьому випадку відсутня множинність.

3) встановлено позитивну посткримінальну поведінку винного, яка дістає вияв у поєднанні таких елементів: щирому каятті особи; активному сприянні розкриттю злочину; повному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди, факт якої повинен бути встановлений тільки тоді, коли вчиненим злочином потерпілому були заподіяні збитки. З огляду на це, відсутність одного з зазначених елементів виключає можливість застосування до особи підстави для звільнення.

Так, за даними судової статистики за І-ші півріччя 2008-2010, 2012 рр. судами загальної юрисдикції звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: 1,5 тис., 1,1 тис., 1,5 тис. та 885 осіб відповідно [5]. Наведені статистичні дані свідчать про збереження відносно сталої тенденції до гуманного відношення державних органів, в особі суду, до кримінально-правових правопорушень, суспільно небезпечних діянь осіб на підставі їх дійового каяття у вчинених злочинах.

Висновки та пропозиції. На нашу думку та з погляду на юридично-правові аспекти каяття як однієї з правових підстав інституту звільнення від кримінальної відповідальності, у поєднанні сукупності своїх елементів (щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих цією особою збитків або усунення заподіяної шкоди) є безпосереднім прийнятим рішенням щодо особи, яка вчинила злочинне діяння, з метою уникнення санкціонованої державою кримінально-правової відповідальності та зняття обов'язку перетерплювання його негативних посткримінальних наслідків.

Досягнення "певного кримінально-правового компромісу з винним", узгодженого в межах прояву гуманізації законодавства, на підставі ст. 45 КК України не повинно виключатись у тому разі, коли винуватий об'єктивно позбавлений можливості виконати всі вимоги щодо права на звільнення від кримінальної відповідальності, встановлені цією нормою.

Доцільним, на наш погляд, орієнтуючись на встановлені у ст. 49 КК України строки давності, внести зміни до норм КК України з метою врегулювання пи-

тання правової заборони повторного звільнення від кримінальної відповідальності за передбаченими в законі підставами протягом певного строку.

З метою вдосконалення надійності і доступності методу пізнання необхідно доповнити відповідну норму із наступними змінами: "... щиро покаялася, *повністю визнаючи свою вину у вчиненому злочині*". Адже постає питання не виключеної можливості імітації каяття або недостовірного каяття (наприклад, у випадку самообмови). Так, з огляду на це, виражене словесно і закріплене письмово визнання особою своєї вини у злочині не завжди є проявом саме щирого каяття, оскільки може поєднуватись з критики чинного законодавства, виправдовуванням своєї протиправної поведінки.

Для мінімізації перешкоджанню формалізації вимог до позитивної посткримінальної поведінки особи і зниженню небезпеки перетворення звільнення від кримінальної відповідальності де-факто з обов'язкового на факультативне, відповідну норму доповнити із наступними змінами: "... активно або *пасивно (звичайно)* сприяла розкриттю злочину".

Норму ст. 45 КК України в частині реального відшкодування у повному обсязі завданих збитків та усунення заподіяної шкоди, як фактичних дій по усуненню негативних наслідків вчиненого злочину, доповнити із наступними змінами: "...повністю відшкодувала завдані нею збитки й *упущену вигоду* або усунула заподіяну шкоду."

Список літератури:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – 30. – Ст. 141.
2. Закон України від 15.04.2008 р., № 270-VI "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності" // Відомості Верховної Ради України. – 2008 р. – № 24. – Ст. 236.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р., № 2341-III //Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
4. Аликперов Х.Д. Освобождение от уголовной ответственности / Х.Д. Аликперов. – Москва-Воронеж, 2001. – С. 18.
5. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у І-ші півріччя 2008-2010, 2012 рр. (за даними судової статистики) / Інформаційний сервер Верховного Суду України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/.
6. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія / Ю.В. Баулін. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
7. Дроздов О.М. Кримінально-процесуальні аспекти звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям / О.М. Дроздов // Юридичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 41-44.
8. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права / Дудоров О.О.; [Переднє слово д-ра юрид. наук, проф. В.О. Навроцького] / МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 952 с.
9. Житний О.О. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у звязку з дійовим каяттям: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право" / О.О. Житний. – Націон. університет внутрішніх справ. – Х., 2003. – 21 с.
10. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям / О.О. Житний. – Х.: Вид-во НУВС, 2004. – С. 66-67.
11. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
12. Кримінальне право України. Загальна частина: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [Ю. В. Баулін та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 454 с.
13. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 7-ме, перероб. та доп. / Відп. ред. Є.С. Стрельцов. – Х.: Одіссей, 2011. – 824 с.
14. Кримінальна правотворчість (Гуманізація кримінального законодавства): Навч. посібник / Автор – упорядн.: П.В. Хряпінський. – Дніпропетровськ: ДВНЗ "Національний гірничий університет", 2011. – 336 с.
15. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р., № 12 "Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05.
16. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / под общ. ред. В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина. – Х.: Одиссей, 2007. – С. 43-44.
17. Українське кримінальне право. Загальна частина: Підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
18. Ярош В.В. Дійове каяття як підстава звільнення від кримінальної відповідальності, передбачена загальною частиною Кримінального кодексу України / В.В. Ярош // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1244-1250 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http. //archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13yvvkku.pdf.

Чижаев В.И.
Институт последипломного образования
Киевского национального университета имени Тараса Шевченка

ОСВОБОЖДЕНИЕ ЛИЦА ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ, ПРЕДУСМОТРЕННОЕ СТ. 45 УК УКРАИНЫ (ДЕЯТЕЛЬНОЕ РАСКАЯНИЕ): ЮРИДИЧЕСКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Аннотация
В статье выделены юридически правовые аспекты относительно оснований, условий и объединения элементов освобождения лица от уголовной ответственности, предусмотренного ст. 45 УК Украины в связи с деятельным раскаянием. Делаются предложения по усовершенствованию составляющих элементов, дополненных с изменениями.

Ключевые слова: криминальная ответственность, лицо, освобождение, деятельное раскаяние, искреннее раскаяние, преступление, основание, возмещение.

Chyzhaiev V.I.
Institute of Postgraduate Education
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PERSON'S EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY UNDER ART. 45 OF THE CC OF UKRAINE (EFFECTIVE CONFESSION): LEGAL ASPECTS

Summary
The article singled out legal and regulatory aspects of the grounds, conditions, and combining elements of person's exemption from criminal liability under art. 45 of the Criminal Code of Ukraine due to effective confession. Making some proposals to improving components supplemented with changes.
Key words: criminal responsibility, person, exemption, effective confession, contrition, crime, basis, reimbursement.

УДК 34:330.346.7

ПОНЯТТЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Шкурідін Є.Є.
Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України

Стаття присвячена проблемам наукового та нормативного визначення альтернативних джерел енергії і містить авторські пропозиції щодо опрацювання зазначеного питання із зауваженнями на співвідношенні із суміжними інституціями, зокрема, такими як: відновлювальні, нетрадиційні джерела енергії, а також альтернативні види палива. У підсумку зауважено на недоліках сучасного законодавчого визначення альтернативних джерел енергії й запропоновано шляхи удосконалення правового забезпечення в цій сфері, що може слугувати підґрунтям при розробці відповідного нормативного регулювання.
Ключові слова: енергія, електроенергетика, джерела енергії, альтернативні джерела енергії, відновлювальні джерела енергії, нетрадиційні джерела енергії, законодавче забезпечення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Енергія виступає невід'ємною складовою життєдіяльності людини, без якої життя людини є немислимим. З давніхдавен людиною використовувалися окрім власної енергії та енергії тварин, ще три різновиди енергії: енергія сонця, енергія вітру та енергія води. І лише майже двісті років тому людиною почали досить активно використовуватися так звані «не відновлювальні джерела енергії», а саме, енергію природних ресурсів. При цьому, слід наголосити, що незважаючи на той факт, що не відновлювальні джерела енергії стали використовуватися людиною значно пізніше ніж відновлювальні, в літературі вони позиціонуються як традиційні, а відновлювальні джерела енергії, переважно розглядаються як нетрадиційні. Вичерпність традиційних джерел енергії обумовило увагу до збільшення використання відновлювальних джерел енергії, які в законодавстві багатьох країн кваліфікуються як альтернативні джерела, з огляду на те, що вони є замінником (альтернативою) найбільш використовуваних, проте обмежених традиційних джерел енергії.

Зростання попиту на енергію в умовах поступового скорочення наявних запасів традиційних енергоресурсів зумовлюють уряди більшості держав, в тому числі й України, формувати відповідне нормативне забезпечення, яке сприятиме залученню альтернативних джерел енергії в господарській обіг. Законодавство України в сфері альтернативної енергетики є досить новим. Однак, як будь-яке нормативне утворення, воно має базуватися на чіткій понятійній базі, провідне місце в якої посідає категорія « альтернативні джерела енергії».

Слід констатувати, що на сучасному етапі законодавче визначення цього терміну має суттєві вади: воно не відображує змісту зазначеної дефініції та не узгоджується з термінологією міжнародно-правових документів, присвячених стимулюванню альтернативної енергетики, що створює певні перешкоди для суб'єктів господарювання під час запровадження компенсаційних механізмів, передбачених такими документами. Необхідність усунення наявних протиріч обумовила актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор,виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми застосування альтернативних джерел енергії останнім часом привертають увагу з боку науковців, здебільшого, з технічних та економічних наук, таких як: Адаменко О. [1], Грушка О. Г. [2], Девяткіна С. С. і Шкварницька Т. Ю. [3], Кувшинов В. В. [4], Легошин Д. В. [5]. Досліджень правового характеру із зазначеної проблематики значно менше. Окремі аспекти правового забезпечення альтернативної енергетики висвітлюються у працях: Джумагельдієвой Г. Д., Асланян Г. С., Молодцова С. Д., Бондар Л. О., Башун А. тощо. Проте дослідженню понятійного апарату законодавства про альтернативні джерела енергії приділена недостатня увага.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою наукової статті є аналіз підходів до теоретичного та нормативного визначення альтернативних джерел енергії та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення існуючої законодавчої термінології у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження самої категорії «альтернативні джерела» слід починати із характеристики

© Шкурідін Є.Є., 2014

видів джерел енергії взагалі. У літературі категорії відновлювальні та альтернативні джерела енергії, здебільшого, вживаються у тотожному змісті. Але ж, як свідчить аналіз, між цими категоріями є певні відмінності.

Термін «відновлювальні» походить від дієслова «відновлювати», що означає приводити у попередній стан. Тобто відновлювальні джерела енергії – це ті джерела енергії, які не вичерпуються при їх використанні, наприклад: сонячні, вітряні, водні, геотермальні і біомаса.

Енергетичні ресурси Землі є продуктами безперервної діяльності

Сонця та можуть бути розділені на дві групи: ті, що акумулюються природою і в більшості випадків, не поновлюються (нафта, кам'яне і буре вугілля, сланці, торф і підземні гази, термоядерна і ядерна енергія тощо) і ті, що не акумулюються, але постійно відновлюються (сонячне випромінювання, вітер, потоки річок, морські хвилі і приливи, внутрішнє тепло Землі тощо) [6].

Відновлювальна енергія присутня в навколишньому середовищі у вигляді енергії, що не є наслідком цілеспрямованої діяльності людини і це є її відмінною ознакою. У технічній літературі під відновлювальними джерелами енергії розуміють ресурси енергії, які постійно циклічно поновлюють енергетичну цінність і можуть бути перетворені в корисну роботу. Типовий приклад такого джерела – сонячне випромінювання з характерним періодом повторення через 24 години С. Девяткіна зазначає, що відновлювальні джерела енергії – це джерела на основі постійно діючих або таких, що періодично виникають в навколишньому середовищі потоків енергії [3, с. 56].

Аналіз нормативних визначень відновлювальних джерел енергії свідчить про відсутність загально прийнятого визначення цього поняття. Так, відповідно до резолюції №33/148 Генеральної асамблеї ООН (1978 р.) до нетрадиційних і поновлюваних джерел енергії відносяться: сонячна, вітрова, геотермальна, енергія морських хвиль, припливів і океану, енергія біомаси, деревини, деревного вугілля, торфу, тяглової худоби, сланців, бітумінозних пісковиків і гідроенергія великих та малих водотоків. Міжнародне Енергетичне Агентство (МЕА) визначає такі джерела її як енергію, отриману з сонця, вітру, біомаси, геотермальних, гідроенергетичних та океанських ресурсів, а також твердої біомаси, біогазу та рідких біопалив.

Тобто визначення поняття відновлюваних джерел енергії здійснюється через наведення переліку можливих її видів, що з точки зору правил юридичної техніки, не можна вважати вдалим. Слід зазначити, що визначення відновлюваних джерел енергії, яке міститься у вітчизняному законодавстві, зокрема, у Законі України «Про енергозбереження», де під вказаними джерелами енергії розуміють джерела, що постійно існують або періодично з'являються в навколишньому природному середовищі у вигляді потоків енергії Сонця, вітру, тепла Землі, енергії морів, океанів, річок, біомаси [7], є більш виваженим, оскільки ньому знайшла закріплення кваліфікуюча ознака відновлюваних джерел енергії, а саме: відсутність зв'язку між їх виникненням та діяльність людини.

Термін «альтернативний» означає такий, що допускає вибір однієї з двох або декілька можливостей. Альтернативні джерела енергії в енциклопедичній літературі визначаються як спосіб, пристрій або споруда, що дозволяє отримувати електричну енергію (або інший необхідний вид енергії) з енергії поновлюваних або практично невичерпних природних ресурсів і явищ та заміняє собою традиційне джерело енергій, що функціонує на нафті, газі або вугіллі [8, с. 114]. Аналогічне розуміння альтернативних джерел енергії надається в технічній літературі [9].

В економічній літературі альтернативні джерела енергії визначають як інші джерела або інші способи виробництва, ніж спалювання викопних видів палива або ділення ядерного палива [10, с. 198-199]. У такому визначенні досить чітко прослідковується сутність альтернативних джерел енергії як замінника традиційних джерел.

В українському законодавстві відсутнє чітке законодавче обґрунтування застосування категорії «альтернативні» щодо джерел енергії, що зумовлює розбіжності в їх трактуванні.

Легальне визначення альтернативних джерел енергії надається у Законі України «Про альтернативні джерела енергії», де під ними розуміються відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль і припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний гази, газ метан, дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів [11].

Наведення переліку видів альтернативних джерел енергії, з одного боку, дозволяє кваліфікувати як такі нові джерела енергії, які декілька років тому ще не розглядалися в зазначеній якості (газ з органічних відходів, газ каналізаційно-очисних станцій, біогаз тощо). Проте відсутність кваліфікуючих ознак, які є характерними саме для цього виду джерел енергії, стримує розвиток інших, не вказаних у Законі напрямків альтернативної енергетики. Для того, щоб суб'єкт господарювання, який має намір впроваджувати новітні технології в цій галузі, мав можливість скористатися передбаченим законодавством «пакетом пільг», потрібно кожний раз вносити зміни до законодавства, що по-перше, призведе до обтяження тексту закону зайвою деталізацією, невластивою нормативно-правовому акту такого рівня, по-друге, негативно позначиться на стабільності правового регулювання у сфері альтернативної енергетики.

Більш вдалим прикладом використання терміну «альтернативний» в законодавстві України є Закон України «Про альтернативні види палива» де зазначається, що альтернативні види палива – це тверде, рідке та газове паливо, яке є альтернативою відповідним традиційним видам палива і яке виробляється (видобувається) з нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини [12]. У наведеному прикладі у тексті нормативного акту чітко визначається, саме до чого це паливо є альтернативою (замінником).

З метою усунення неоднозначного підходу до кваліфікації джерела енергії як альтернативного пропонується уточнити законодавче поняття «альтернативні джерела енергії», шляхом викладення у ст. 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» їх визначення у наступній редакції: альтернативні джерела енергії – поновлювальні, постійно існуючі або періодично виникаючі у довкіллі джерела енергії, які є альтернативою (замінником) відповідним традиційним (невідновлювальним) джерелам енергії.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким

чином, на підставі проведеного дослідження наукового та нормативного забезпечення категорії «альтернативні джерела енергії», слід констатувати, що на сьогодні застосування інституту «альтернативні» стосовно енергетики не є законодавчо обґрунтованим, оскільки у жодному законодавчому акті України чітко не зазначається саме до чого вказані джерела енергії виступають альтернативою (замінником). У зв'язку з чим виникає необхідність чіткого нормативного визначення категорії «альтернативні» стосовно джерел енергії із одночасним зауваженням на той факт, що інституція «альтернативні» є більш широкою у порівнянні з категорією «відновлювальні», оскільки в свою чергу альтернативні джерела енергії можна розподіляти на: постійно існуючи, відновлювальні та періодично виникаючі, тобто поняття «альтернативні» та «відновлювальні» співвідносяться як загальне та його складова.

Список літератури:

1. Альтернативні палива та інші нетрадиційні джерела енергії / О. Адаменко, В. Височанський, В. Льотко, М. Михайлів. – Івано-Франківськ : IME, 2001. – 432с.
2. Грушка О.Г. Альтернативні джерела електричної енергії: навч. посіб. / О. Г. Грушка. – Чернівці : Рута, 2008. – 84с.
3. Девяткіна С.С. Альтернативні джерела енергії: навч. посіб. / С.С. Девяткіна, Т.Ю. Шкварницька. – К. : НАУ, 2006. – 92с.
4. Кувшинов В.В. Підвищення потужності серійних сонячних установок при комбінованому виробленні теплової та електричної енергії: автореф. дис. На здобуття наукового ступеня канд. техн. наук: спец. 05.14.08 «Перетворювання відновлюваних видів енергії» / В.В. Кувшинов; НАН України, Ін-т відновлюв. енергетики. – К., 2012. – 19 с.
5. Легошин Д.В. Енергетична ефективність автономної вітроелектроустановки зі стабілізацією частоти обертання ротора за умов косого обдування: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. техн. наук: спец. 05.14.08 «Перетворювання відновлюваних видів енергії» / Д.В. Легошин; НАН України, Ін-т відновлюв. енергетики. – К., 2012. – 19 с.
6. Куликова Л.В. Основы использования возобновляемых источников энергии / Л.В. Куликова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecoclub.nsu.ru/altenergy/common/common2_0.shtm
7. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 р. №74/94-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №30. – Ст.283.
8. Энциклопедический словарь. В 86 т. Репр. воспр. изд. «Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – СПб.: ПОЛРАДИС, 1993. – Т.2. – 964 с.
9. Подгорный И. Альтернативные источники энергии / И.Подгорный // Малая и альтернативная енергетика. – 2003. – №3 (31). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eprussia.ru/epr/31/2042.htm.
10. Белоглавлек О.И. Международно-правовая защита инвестиций в области энергетики / О.И. Белоглавлек. – К.: Таксон, 2011. – 396 с.
11. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003р. №555-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №24. – ст. 155.
12. Класифікація нетрадиційних, відновлюваних і альтернативних видів паливно-енергетичних ресурсів та аналіз їх властивостей / Н.В. Ребенок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esteticamente.ru/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2010_43/7.htm

Шкуридин Е.Е.
Институт экономико-правовых исследований Национальной академии наук Украины

ПОНЯТИЕ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ

Аннотация
Статья посвящена проблемам научного и нормативного определения альтернативных источников энергии и содержит авторские предложения по перспективным направлениям изучения этого вопроса с акцентированием внимания на соотношении со смежными институтами, в частности, такими как возобновляемые, нетрадиционные источники энергии, а также альтернативне виды топлива. В итоге выделены недостатки современного законодательного определения альтернативных источников энергии и предложены пути совершенствования правового обеспечения в этой сфере, что может служить основой при разработке соответствующего нормативного регулирования.
Ключевые слова: энергия, электроэнергетика, источники энергии, альтернативные источники энергии, возобновляемые источники энергии, нетрадиционные источники энергии, законодательное обеспечение.

Shkuridin E.E.
Institute of Economic and Legal Research The National Academy of Science of Ukraine

CONCEPT OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES

Summary
Presented a scientific paper is devoted to problems of scientific and regulatory definition of alternative energy sources and includes proposals for the author's scientific study of this issue with emphasis on the relationship with related organization, in particular, such as renewable, alternative energy sources and alternative fuels. As a result, identified shortcomings of the modern legal definition of alternative energy sources and ways of improving the legal security in this area that can serve as a basis for developing an appropriate regulatory framework.
Keywords: energy, power, energy sources, alternative energy, renewable energy, alternative energy sources, legislative support.

ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.091

ФОРМИ І МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВ МІГРАНТІВ

Бахов І.С., Нгуен М. Кионг
Міжрегіональна Академія управління персоналом

Досліджено теоретичні та практичні питання забезпечення педагогічної підтримки учнів-мігрантів у навчально-виховному процесі.
Ключові слова: міграція, міжкультурна взаємодія, пізнавальна діяльність, корекція, полікультурний простір.

Постановка проблеми. Дослідження проблем міграції в контексті освітньої парадигми актуалізують значущість підтримки та захисту особистості учнів-мігрантів та їх адаптації в полікультурному освітньому середовищі. Ступінь адаптаційних можливостей визначається їх індивідуально-особистісними особливостями, готовністю до змін, знанням культури приймаючої сторони, умов життя, схожістю і відмінностями між культурами, знанням мови.

У дослідженні різноманітності проблем учнів-мігрантів зростає вагомість моніторингу, оскільки основна політика щодо учнів-мігрантів спрямована на боротьбу з існуючими проблемами.

Мета статті. Визначити причини, що уповільнюють процес інтеграції учнів-мігрантів у нове полікультурне середовище, визначити форми та методи педагогічної підтримки учнів-мігрантів в навчально-виховному процесі.

Для вирішення даних проблем, необхідно мати точну інформацію про причини, що їх спричинили. Метою нашого моніторингу є:

- організація безперервного і систематичного спостереження за становищем дітей-мігрантів;
- вивчення факторів і умов впливу на стан здоров'я дітей-мігрантів;
- дослідження життєвих умов дітей-мігрантів.

Аналіз результатів проведеного нами анкетування зумовив визначення педагогічних умов, які б відповідали дітям-мігрантам з проблемами в навчанні.

Програма спирається на наступні психолого-педагогічні принципи:

- введення в зміст навчання розділів по заповненню прогалин у знаннях;
- корекційної спрямованості навчально-виховного процесу;
- корекції пізнавальної діяльності.

О. В. Гукаленко виділяє ряд специфічних *ознак*, притаманних педагогіці роботи з учнями-мігрантами: – її сутнісні характеристики базуються на національних категоріях (мова, історія, мистецтво) в поєднанні з загальнонаціональними; – у формуванні її сутності визначальним є принцип глобалізму; – її функціонування проходить в рамках мультикультурного суспільства та полікультурного освітнього простору [41,51].

Одним з базових принципів педагогіки роботи з дітьми-мігрантами є постійне вираження досвіду міграції як основний принцип рівноцінності культур. Теорія і практика полікультурного виховання вимагає від навчального закладу, щоб він став місцем культурної дискусії щоб дати можливість учням пережити особистісні відмінності разом з їх однолітками, навчитися вирішувати проблеми міжкультурної взаємодії шляхом діалогу і співпраці [1 190].

У процесі роботи з мігрантами важливо спиратися на головну мету педагогіки – формування людини культури, яка має людську гідність, пошук умов гармонійного співіснування різних етнічних і расових груп. Для досягнення висунутої мети необхідно вирішувати наступні завдання:

- виховання дбайливого ставлення до людей різних національностей, що проживають в країні, до їхньої мови, соціальних цінностей;
- виховання віротерпимості і толерантності, забезпечення мирного вирішення виникаючих конфліктів культур;
- виховання глибокої поваги до народів, що населяють спільну Батьківщину;
- обґрунтування і реалізація соціально-освітньої технології допомоги і підтримки дітям-мігрантам [1, 190].

З урахуванням навчально-виховних завдань програма підтримки та адаптації учнів-мігрантів в полікультурній освіті також включає в собі вивчення таких характеристик мігранта, як:

1. стартовий рівень знань про приймаючу сторону залежно від культурного рівня та етапу навчання особистості;
2. національні та соціально-психологічні особливості учня-іммігранта, його інтересів;
3. потребнісно-мотиваційна сфера, соціальний і матеріальний статус сім'ї мігранта.

Дослідницею О. В. Гукаленко [1] запропоновані методи і форми педагогіки роботи з мігрантами, поєднання загальнопедагогічних форм роботи зі специфічними (моніторинг, діагностика, педагогічні моделювання, стимулювання інтересу і прилучення до діяльності, сприяння і творчість). На її думку, у розробці змістовної характеристики специфічних методів рекомендовано враховувати:

- вікові та індивідуальні особливості учня;
- специфіку міжкультурного спілкування дітей мігрантів з однолітками і дорослими;
- можливості навчального закладу, педагога надати конкретну допомогу мігрантам щодо їх підтримки в міжкультурній адаптації [1, 102].

В процесі розробки програми навчально-виховної роботи з дітьми-мігрантами в загальноосвітній школі ми ґрунтувалися на концепціях особистісно-орієнтованої освіти, розглянутої з позицій гуманізму (Є. В. Бондаревська); на науково-дослідних роботах відомих фахівців у галузі полікультурної освіти: М. Л. Воловікової, О. В. Гукаленко, В. Кніп, М. Люстіга, С. Ньютона, Л. М. Сухорукової, П. Фрер, Н.П. Цибанева та ін.

Загальні положення цих дослідників дозволили нам визначити особливості та умови розвитку педагогічної підтримки дітей-мігрантів в полікультурному освітньому просторі, які включають наступні компоненти:

- методологічний;
- змістовний;
- практичний.

Методологічний компонент передбачає визначення форм і методів навчально-виховної роботи з дітьми – мігрантами ; складання педагогом психологічного портрета учня – мігранта та визначення міжкультурної взаємодії між учнями (освіта, орієнтування, інструктаж, тренінг).

© Бахов І.С., Нгуен М. Кионг, 2014

Змістовний компонент передбачає визначення структури навчально-виховної роботи, основні підходи та умови її організації; уточнення напрямки діяльності і завдань освітньої установи в галузі полікультурного освітнього простору.

Практичний компонент передбачає організацію служби допомоги учням-мігрантам, яка включає адміністративний, корекційно-педагогічний, психологічний і виховний блок; розробку основних умов забезпечення ефективності навчально-виховної роботи (науково-дослідна та інноваційна діяльність педагога, кадрове забезпечення).

Реалізація навчально-виховної роботи з учнями-мігрантами вимагає застосування наступних педагогічних форм і методів:

1. *Метод* моніторингу та діагностики як найбільш прогресивний у педагогіці роботи з учнями-мігрантами; дає можливість оцінити стан дітей, перспективу їх адаптації в іншокультурне суспільство, виявити потенціал школи, ВНЗ, сім'ї щодо захисту особистості.

2. *Метод* педагогічного моделювання дозволив нам розробити та обґрунтувати конкретні напрями пошуку в створенні умов для педагогічної підтримки учнів-мігрантів. Найбільш актуальними в рамках нашої програми були наступні методи: переконання, демонстрація позитивного прикладу, створення проблемних ситуацій, проведення рольових ігор, використання засобів масової комунікації.

Ми поділяємо думку Г. Триандиса [2] про те, що практична спрямованість цих методів реалізується за допомогою наступних завдань:

- познайомити учнів з міжкультурними відмінностями в міжособистісних відносинах;
- інтегрувати елементи культури дітей-мігрантів в навчальний матеріал;
- здійснити можливе перенесення отриманих знань на нові ситуації.

3. *Метод* стимулювання інтересу до навчальної діяльності дає установку на міжкультурну діяльність. У цьому зв'язку рекомендовано проводити такі етнокультурні заходи, як святкування національних свят та пам'ятних для дітей-мігрантів дат. Одним з основних педагогічних принципів проведення перерахованих заходів є принцип участі в них кожної дитини, в тому числі і мігранта. Організація «Круглого столу» на тему «Чи знаємо ми звичаї сусідніх народів», сприятиме стимулюванню в учнів інтересу до міжкультурного спілкування та навчальної діяльності, підвищення рівня володіння учнями-мігрантами українською мовою, що в більшості випадків є гальмівним моментом у навчальному процесі. При підготовці цих заходів важливо враховувати не тільки індивідуально-психологічні особливості учнів-мігрантів, а й особливості їх національної культури.

Отже, у педагогіці роботи з дітьми-мігрантами доцільне застосування загальнопедагогічних методів, прийомів, засобів. Найбільш актуальними в полікультурному просторі є:

- переконання, роз'яснення;
- позитивний приклад і демонстрація;
- створення проблемних ситуацій;
- рольові ігри;
- використання засобів масової комунікації.

Апробація форм і методів полікультурної освіти виявила ряд труднощів, які полягають у забезпеченні педагогічного процесу кадрами, які володіють технологіями полікультурної освіти. У цьому зв'язку все більше актуалізується професійна підготовка вчителя, орієнтованого на роботу з дітьми-мігрантами.

Проведення анкетування допомогло нам виявити найбільш типові труднощі, пов'язані із зміною програм навчання, мовним бар'єром, перервою в навчанні.

Істотні відмінності дітей від нового середовища перебування, соціальна незахищеність, незнання мови – все це істотно ускладнює процес навчання і вимагає педагогічної допомоги і підтримки. Ось чому часто можна спостерігати невдоволення учня-мігранта самим собою, внутрішню боротьбу і двоїстість вибору – приймати іншу, «чужу» культуру, традиції чи ні.

За результатами порівняльного аналізу розумових здібностей дітей-мігрантів (використана нами методика таблиць Шульте) можна зробити висновок про труднощі, що виникли в процесі здійснення педагогічної підтримки дітей-мігрантів:

1) в наявності культурної дистанції, що виявляється між учнями-мігрантами та місцевими дітьми;

2) в гуманістичній спрямованості професійної діяльності педагога з підтримки дітей – мігрантів;

3) в ступені близькості між батьками і дитиною;

4) у рівні соціальної адаптації та наявності соціальних і культурних відмінностей у дітей – мігрантів, що може послужити причиною приниження, дискримінації.

Побудова змісту полікультурної освіти ґрунтується на загальнодидактичній теорії чотирикомпонентного складу загальної освіти (В. В. Краєвський, І. Я. Лернер, М. Н. Скаткін) [3]. Виходячи з цієї теорії будується чотирикомпонентна структура змісту полікультурної освіти: розвиток соціокультурної ідентифікації учня як умова розуміння і входження в полікультурне середовище; оволодіння основними поняттями, що визначають різноманітність світу; виховання емоційно позитивного ставлення до різноманітності культур; формування умінь, що складають поведінкову культуру світу.

У відборі змісту полікультурної освіти важливо враховувати:

- соціокультурне оточення учнів (етнічний і конфесійний склад, установки та упередження, що панують в оточенні);
- індивідуальні інтереси школярів до проблем полікультурного суспільства в цілому або окремих соціокультурних груп;
- етнічні, соціально-економічні особливості регіону (причини компактного проживання етносів, провідні форми їхньої господарської діяльності);
- непостійну соціокультурну ситуацію в регіоні, країні, світі (процеси зближення країн, етнічних і конфесійних груп, розвиток конфліктів та їх причини, культурну експансію і формування націоналізму і т.д.);
- методологічні, методичні та особистісні можливості як окремого педагога, так і всього педагогічного колективу освітньої установи [4].

Перевага надається формам навчальної діяльності, що забезпечує не тільки прояв або актуалізацію особистісних смислів, а й можливість організації роботи з ними. Учитель повинен спиратися на зворотний зв'язок у роботі з учнями, яка може бути організована через діалогові форми роботи – семінари, конференції, колоквіуми, прес-конференції тощо.

Практичні форми діяльності також забезпечують «прояв» змісту учнів (рольові ігри, уроки-екскурсії, уроки-концерти і т. ін.), що може стати основою для організації діалогу. Однією з головних вимог при цьому є створення комфортних умов, що виключають недовіру і емоційно-моральну напруженість, а також використання освітніх можливостей соціального середовища [5].

Відповідно до цілей і завдань полікультурної освітньої діяльності такі автори інноваційних концепцій виховання, як О. С. Газман, Л. І. Новикова виділяють все різноманіття методів на чотири групи:

· методи актуалізації соціокультурної ідентифікації і визначення мети;

· методи отримання нових знань і практичних умінь і навичок;

· рефлексивні методи;

· методи моделювання, проектування та перепроектування діяльності [6].

Завдання актуалізації соціокультурної ідентифікації реалізуються методами історичних оповідань, бесід, дискусій, драматизації, вивчення місцевих звичаїв, етикету, оповідань про предків. З їх допомогою підвищується рівень національно-культурної ідентифікації учнів. Названі методи повинні забезпечити позитивне самовизначення школярів до полікультурної освітньої діяльності, підготувати учнів до міжкультурного діалогу.

Провідними методами, які можуть бути використані при виконанні завдань формування системи знань про полікультурної реальності та досвіду практичної діяльності в полікультурному середовищі, заснованої на повазі культурних особливостей учасників діалогу культур, є:

· словесні методи (пояснення, евристична бесіда, дискусія, лекція);

· методи роботи з текстом (інтерпретація, рецензування);

· практичні методи (моделювання, проектування, перепроектування, вправа, тренінг);

· рефлексивні методи (аналіз, проблематизація, депроблематізація).

Значну роль відіграє діалог як метод, який передбачає активну позицію його учасників, насамперед учнів, метод, за допомогою якого вчитель демонструє модельну поведінку, що передбачає повагу учасників діалогу, увагу до їхньої думки, прагнення знайти компроміс.

Слід зауважити, у процесі реалізації програми навчально-виховної роботи з учнями-мігрантами, в рамках полікультурної освіти значну роль відіграють методи діагностики та контролю готовності учнів до активної й адекватної діяльності в полікультурному середовищі.

Відстеження змін, що відбуваються з учнями, проводиться за трьома основними напрямками:

· засвоєння знань про полікультурну реальність;

· розвиток практичних навичок і умінь діяльності особистості в процесі діалогу культур;

· формування емоційної та рефлексивної культури.

Висновки. Таким чином, ми дотримуємося думки авторів інноваційних концепцій виховання про те, що особливе значення мають рефлексивні здібності учнів, що припускають: вміння аналізувати соціокультурну ситуацію і діяльність, здійснювану в ній; здатність фіксувати особисті труднощі в діяльності і виявляти проблеми особистого розвитку; здатність визначати шляхи виходу з утруднень і подолання проблем за допомогою наявного соціального досвіду та розробки нових технологій діяльності [4].

Шляхи виходу з виявлених труднощів і подолання актуалізованих проблем визначаються рівнем розвитку навичок діяльності особистості та її ставленням до полікультурної реальності. Полікультурна освіта знайомить учнів з різними видами і технологіями діяльності, наявними в соціальному досвіді, і формує позитивне ставлення до полікультурного середовища.

Список літератури:

1. Гукаленко О.В. Теоретико-методологические основы педагогической поддержки и защиты учащихся мигрантов в поликультурном образовательном пространстве. – Тирасполь, 2000. – 288 с.
2. Harry C. Triandis and Eunkook M. Suh. Cultural influences on personality. Annu. Rev. Psychol. 2002. 53:133-60.
3. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики. – М.: Академия, 2000. –192 с.
4. Papademetriou D. Think Again: Migrant Foreign Policy. – №109, winter 1999, 150 p.
5. Suarez-Orozco, C. Psychocultural factors in the adaptation of immigrant youth. Rutgers University Press, №7, 2002, pp. 63-71
6. Исаева Т. Е. Педагогическая культура преподавателя как условие и показатель качества образовательного процесса. РГПУ. – 2003. – 312 с.

Бахов И.С., Нгуен М. Кионг
Межрегиональная Академия управления персоналом

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ УЧАЩИХСЯ-МИГРАНТОВ

Аннотация
Исследованы теоретические и практические вопросы обеспечения педагогической поддержки учащихся-мигрантов в учебно-воспитательном процессе.
Ключевые слова: миграция, межкультурное взаимодействие, познавательная деятельность, коррекция, поликультурное пространство.

Bakhov I.S., Nguen M. Kyong
Interregional Academy of personnel management

FORMS AND METHODS OF PEDAGOGICAL SUPPORT OF STUDENTS-MIGRANTS

Summary
The article analyzes theoretical and practical issues of providing educational support for migrant students in the educational process.
Keywords: migration, intercultural interaction, cognitive activity, correction, multicultural space.

УДК.371.73

ГРА, ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ПРИРОДОЗНАВСТВО» В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Височан Л.М.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стаття висвітлює роль гри в навчально-виховному процесі при вивченні освітньої галузі «Природознавство».
Ключові слова: гра, ігри-вправи, сюжетні, рольові ігри, молодший школяр, освітня галузь «Природознавство», навчальна програма.

Постановка проблеми. Висвітлення значення і завдання використання гри на уроках природознавства. Важливим засобом для активізації пізнавальної діяльності молодших школярів є гра. Вона проводяться під час прогулянок, екскурсій, і на уроці для узагальнення знання конкретних об'єктів і явищ природи, які формують конкретні елементарні поняття про природознавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатні педагоги надавали величезного значення включенню гри в навчальну діяльність. Ще К. Д. Ушинський радив вводити елементи цікавості, ігрові моменти в серйозний навчальний працю учнів для того, щоб процес пізнання був більш продуктивним. Відомий педагог С.Т. Шацький називав гру життєвої лабораторією дитинства: «Коли людина грає, він підвищує свої емоції. Нашу школу ми повинні зробити місцем якраз такого пожвавлення». Л.С. Виготський, розглядаючи роль гри у психічному розвитку дитини, зазначав, що у зв'язку з переходом до школи, гра не тільки не зникає, але, навпаки, вона просочує всю діяльність учня. «У шкільному віці, – говорив він, – гра не вмирає, а проникає у відношення до дійсності. Вона має своє внутрішнє продовження в шкільному навчанні і праці». Гра, як відомо, є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю молодших школярів.

Розробкою теорії ігор, з'ясування ролі, структури та їх значення для виховання і навчання дітей займалися психологи Ж. Піаже, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Ельконін. Ще відомі дидакти попереджали проти одорослення навчальної та виховної роботи зі школярами, наполягали на організуючій ролі гри. А. Макаренко вважав дидактично-рольові ігри такими ж важливими для розвитку дитини, як для дорослого – справжню працю.

Він розглядав гру в різних аспектах і, зокрема, у плані підготовки дитини до школи, до праці. Сухомлинський В. стверджував, що без гри нема і не може бути повноцінного розумового розвитку учнів. Це дозволяє стверджувати, що питання про використання ігор та цікавого матеріалу на уроках природознавства в початковій школі є не лише актуальним, але й таким, яке можна вдосконалювати і розвивати, адже все залежить від фантазії і уяви самого вчителя, від того, на скільки творчо він підійде до викладу природознавчого матеріалу, враховуючи інтелектуальні можливості учнів свого класу.

Мета статті – проаналізувати роль гри, як засобу вивчення освітньої галузі «Природознавство» в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Гра – найприродніша форма вияву дитячої діяльності, у якій усвідомлюється, вивчається навколишній світ, відкривається широкий простір для виявлення свого «Я», особистої творчості, активності, самопізнання, самовираження.

Використання гри на уроках природознавства допомагає активізувати діяльність дитини, розвиває пізнавальну активність, спостережливість, увагу, пам'ять, мислення, розвиває творчу уяву, образне мислення, знімає стомлення в дітей, оскільки гра робить процес навчання цікавим для дитини.

Цілком природно, що саме в грі слід шукати приховані можливості для успішного засвоєння учнями продничих понять, формування необхідних вмінь і навичок. Ігри дають змогу індивідуалізувати роботу на уроці, давати завдання посильні кожному учневі, максимально розвивати дитячі здібності.

Якщо спочатку учень зацікавиться лише грою, то дуже швидко його вже цікавитиме пов'язаний з нею матеріал, в нього виникне потреба вивчити, зрозуміти, запам'ятати цей матеріал, тобто він почне готуватися до участі у грі. Гра дає змогу легко привернути увагу й тривалий час підтримувати в учнів інтерес до тих важливих і складних предметів, властивостей і явищ, на яких у звичайних умовах зосередити увагу не завжди вдається. Наприклад, одноманітні ігри стомлюють дітей, виникає байдужість до навчання. Правильно побудована цікава дидактична гра збагачує процес мислення індивідуальними почуттями, розвиває саморегуляцію, тренує вольові якості дитини. ЇЇ цінність передусім в тому, що вона виконує роль емоційної розрядки, запобігає втомі дітей.

Добираючи ту чи іншу гру, вчитель повинен пам'ятати, що процесс створення гри містить ряд станів:

- Вибір теми гри;
- Визначення мети і завдання;
- Підготовка і проведення гри (повідомлення учням теми гри, підготовка наочностей, проведення гри, підбиття підсумків).

Успіх проведення гри залежить від дотримання вимог:

- ігри мають відповідати навчальній програмі;
- ігрові завдання мають бути не надто легкими, проте й не дуже складними;
- відповідність гри віковим особливостям учнів;
- різноманітність ігор;
- залучення до ігор учнів усього класу.

Величезні можливості дає застосування гри під час екскурсій на природу. Розкрити перед дітьми різноманітність і красу навколишньої дійсності, привернути увагу до малопомітних, але істотних ознак легше, якщо залучати дітей до активного емоційного сприймання.

Саме цьому сприяють сюжетні ігри та ігри-вправи з природнім матеріалом. Їх мета – навчити дітей знаходити потрібний предмет за допомогою аналізатора – (дотику, смаку, запаху), оперуючи істотними ознаками; описувати предмети й знаходити їх за описом; знаходити ціле за частиною і частину за цілому; групувати предмети за місцем.

Під час проходження практики, я використову-

© Височан Л.М., 2014

вала такий ряд дидактичних ігор, які допомагали мені організувати цікавий урок з природознавства.

«УПІЗНАЙ ЗА ОПИСОМ»

Мета: удосконалювати знання дитини про овочі та фрукти; учити знаходити предмет за описом; розвивати уважність, дисциплінованість.

Матеріал: муляжі овочів, фруктів та цитрусів.

Хід гри: Вчитель пропонує дітям знайти той предмет, який він опише. Вчитель: кругле, жовте, з червоним бочком, буває кислосолодким, росте на дереві, корисне. Дитина виходить, обирає серед муляжів яблуко, показує його дітям, а діти знаками відповідають: згодні вони чи ні.

Діти дуже добре сприймають ігри на природничу тематику: « З якого дерева листочок або плід», « Знайди 5 однакових листочків».

«З ЯКОГО ДЕРЕВА ЛИСТОЧОК АБО ПЛІД»

Мета: учити дітей добирати листочки та плоди до дерев; розвивати зорову пам'ять, увагу.

Матеріал: ілюстрації дерев та листочків (ялинка, горобина, каштан, липа, клен); картинки (шишка, горобина, каштан, липовее насіння).

Хід гри: Вчитель пропонує назвати виставлені дерева, а потім знайти їх плоди та листочки.

«ЗНАЙДИ П`ЯТЬ ОДНАКОВИХ ЛИСТОЧКІВ»

Мета: Закріплення знань про природу листвяних дерев та кущів. Формування навичок співвідношення листя з самими рослинами. Розвиток спостережливості.

Хід гри: Гру треба проводити під час осінньої екскурсії на прогулянці у парку, сквері, саду. Вчитель показує дітям листок з дерева або куща. Учні повинні знайти по 5 листків цієї ж рослини (до того ж знайти їх на землі, а не зірвати), принести їх учителю, назвати дерево або кущ, з якого вони опали. Виграють перші 5 чоловік, які правильно виконали завдання.

Найповніше потребам розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку відповідають пізнавальні ігри. Головна їх особливість полягає в тому, що пізнавальні задачі приховані. Граючись, дитина не думає вчитись навчання тут відбувається саме собою. Захоплюють дітей ігри з картинками, загадками про рослини і тварини, естафети, ігри – вікторини:

«Що в лісі росте?»

Хід гри. Вчитель називає квіти, а діти повинні швидко сказати, де квіти ростуть. Польові, лісові та польові квіти потрібно називати упереміш, наприклад: троянда, календула, ромашка, дзвіночки, проліски ...

Гра **„Влаштуй виставку картин на тему „Зима – літо"**

Встановити відповідності між картинками. Що належить до зими, а що до літа.

За дидактичними картками "Хто зайвий?"

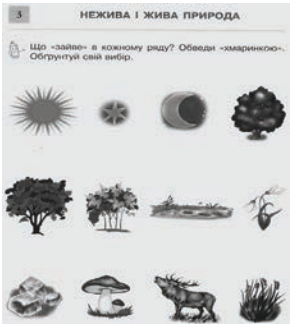

«ЗНАЙДИ КВІТКУ»

Мета: закріплювати вміння дітей знаходити та називати квіти «куточка природи».

Хід гри.

Вчитель пропонує дітям знайти квітку, яку він називає. Діти знаходять її, повторюють її назву.

Розв'язанню питань екологічного виховання найбільшою мірою сприяють *творчі сюжетно-рольові ігри.* Встановлено, що пізнавально-виховний ефект гри досягається при дотриманні методики, де організація, розподіл ролей і підготовка до гри зберігають її неповторну чарівність, дитячу безпосередність, а також забезпечують знання про об'єкти гри, наближення її до реальної ситуації. Ігри в робінзонів, лісових жителів, мандрівників дають можливість кожній дитині прийти до власного вибору взірця поведінки, найближчого до її інтересів, почуттів, переконань.

"Покажемо життя і ріст дерев"

Мета: закріпити з учнями знання про ліс, як цілісну екосистему, про життя та ріст дерев.

Хід гри:

Вчитель говорить, а діти виконують певні рухи:

1. Насіння дерев упали на землю – діти розслаблені присіли вниз.

2. Через рік несміливі паростки виходять зовні – діти обережно піднімають один пальчик.

3. Через 3 роки молоді рослинки досягають висоти 30 сантиметрів – діти присідають, але плечі опущені, руки вільно звисають вниз.

4. Через 10 років дерева досягають висоти 3 метри – діти трішки встають, розпрямляють плечі, руки трохи підняті.

5. Через 30 років дерева досягають висоти 9 метрів – діти встають повністю, рука перпендикулярно до тулуба.

6. Через 70 років верхівки дерев піднімаються

над землею на 18 метрів – всі встають в коло, руки під кутом 45 градусів підняті в гору.

7. Через 100 років дерева мають розкішну крону і висота їх досягає 30 метрів – всі встають на носочки, руки витягують догори як можна вище.

8. Прийшов лісоруб і за 20 хвилин бензопила спилює могутнє дерево – всі присідають згорнувшись у клубочок.

9. Що лишається робити? Висадити нові дерева!

Гра починається з початку, але керівник не говорить дітям що треба робити. Вони повинні рухатися так, як запам'ятали.

Система рольових ігор будується з урахуванням специфічних цілей на кожному етапі навчання. Для дітей молодшого віку основна мета гри полягає в оволодінні конкретними знаннями і правилами поведінки в природному середовищі.

Один із засобів закріплення, систематизації та узагальнення знань про навколишнє середовище – словесні дидактичні ігри. Їх надзвичайно важлива роль полягає в закріпленні природоохоронних уявлень, пробудженні у дітей бажання чинити добро і не порушувати відомі їм правила поведінки в природі, у формуванні позитивних рис. Особливості, які виявляються у ставленні до природи як до об'єкта постійної уваги й турботи.

Гра "Загадки"- "Прогноз погоди»

1. Летить коник, басує, полем-долом пустує.
Ніхто йоготне впіймає. Ніхто його не загнуздає. (*Вітер*)

2. У річці купалася, у хмарі ховалася,
Від блискавки-грому полинула додолу.
На землю спустилася – на сто крапель
розбилася. (*Гроза*)

3. Сидить дід за подушками і стріляє галушками. (*Град*)

4.Не сніг, не лід, а взимку дерева прикрашає. (*Іній*)

5. Хто малюнки на вікні уночі зробив мені? (*Мороз*)

6. Що сходить без насіння? (*Сонце*)

7. Я падаю на ваші хати. Я білий-білий, волохатий. Я прилітаю вам до ніг, а називаюсь просто... (*Сніг*)

8. Вранці хтось в саду бродив і намисто загубив. Потім сонечко гуляло, намистинки позбирало. (*Роса*)

9. Мене просять і чекають, а як прийду – утікають. (*Дощ*)

10. То чорні, то сині по небу ходили, а як набив їх вітер – сльози розпустив. (*Хмари*)

Крім того з учнями молодших класів проводяться уроки-екскурсії, походи, експедиції, вони є не тільки заходами відпочинку, а мають глибоку й серйозну навчально-виховну природоохоронну спрямованість, містять в собі також ряд завдань з екології, що сприяють розвитку творчих здібностей дітей.

Можна виділити три основних підходи до ігрових методів: створення нових ігор з екологічним (природоохоронним) змістом, екологізація традиційних ігор та адаптація народних ігор. За змістом та правилами екологічні ігри можна віднести до кількох груп.

Сюжетно-рольові ігри потребують наявності природознавчого, природоохоронного або екологічного змісту та існування визначених правил. При екологізації традиційних сюжетно-рольових ігор важливо дотримуватися принципів науковості та доступності відбору змісту.

Серед дидактичних можна виділити предметні ігри, які потребують використання для ігор природних об'єктів: шишок, камінців, мушель і т.і. Природний матеріал дозволяє організувати ряд ігор, що сприяють розвитку мислення дитини. Наприклад, об'єкти можна класифікувати за різними ознаками (кольором, розміром, характеру походження, формі). Важливо, щоб діти теж брали участь у зборі природного матеріалу.

Висновок. Для дитини особлива цінність гри полягає не тільки в тому, що вона дає їй можливість як загального, так і фізичного, духовного зростання, а й у плані підготовки до різних сфер життя. Гра для дитини, особливо в молодшому шкільному віці, наділена це й дослідницьким змістом, який дає змогу моделювати все те, що існує поза грою. Саме через гру дитина швидше знайомиться з правилами та нормами спілкування з оточенням – із світом природи, з людьми; швидше опановує навичок і звичок культурної поведінки. У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються. Гра в початковій ланці є засобом пізнання навколишнього світу і себе в ньому, усвідомлення дітьми мети своєї діяльності, опредмечування абстрактних понять, розвитку творчої уяви та здібностей, встановлених людяних взаємин. Більшість вчителів використовує гру як засіб цілеутворення педагогічної діяльності та інтерпретації її в особистості дії учня. Гра допомагає розвивати творчу уяву та творчі здібності дитини.

Отже, найважливіший секрет гри в тому, що вона обов'язково побудована на інтересі і задоволенні. Вона дарує радість і захоплення, адже сам процес гри сповнений несподіванок, а результат – завжди таємниця. Примусити гратися неможливо, захопити грою можна.

Список літератури:

1. Артемова Л.В. Виховання поведінки в дітей в іграх. – радянська школа. – 1964.
2. Бегей В.М., Оліяр М.П.,Степанова Л.В., Файчак З.Є. ігрові форми організації новчальної діяльності учнів у школі I ступеня / За ред. В.М.Бегея.- Львів, 1996.
3. Нечипорук Н.І., Томей О.П. Розвивальні ігри для дітей. –К.: Видавнича група «Основа»,2007.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – Вибр.тв. У 5 т. – К.: Рад.шк.,1977.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів.- К.: Абрис, 1997.
6. Коваль Л.В. Сучасні навчальні технології в початковій школі: Навчально методичний посібник. – К.: Видавництво «Початкова школа»,2006.

7. Початкова школа [електронний ресурс] режим доступу www.mon.gov.ua
8. Державний стандарт початкової загальної освіти – [електронний ресурс] режим доступу www.mon.gov.ua / newstmp/2011/20.04.12.
9. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчання української мовою 1-4 кл. – К.: Видатний дім «Освіта». 2012-392с.

Высочан Л.М.
Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника

ИГРА, КАК СРЕДСТВО ИЗУЧЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОБЛАСТИ «ЕСТЕСТВОЗНАНИЕ» В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация
Статья освещает роль игры в учебно-воспитательном процессе при изучении образовательной области «Естествознание».
Ключевые слова: игра, игры-упражнения, сюжетные, ролевые игры, младший школьник, Образовательная отрасль «Естествознание», учебная программа.

Vysochan L.M.
Precarpatshy Nationaly University Named after Vasyl Stefanyk

PLAYING AS A MEANS OF STUDYING THE EDUCATIONAL SECTOR «NATURAL» IN ELEMENTARY SCHOOL

Summary
This paper highlights the role of play in the educational process in the study of the educational sector «Natural.»
Keywords: game, games-exercises, story, role play, junior schoolboy, Educational industry «Natural Science» curriculum.

УДК 159.96

ВПЛИВ ПРОЯВІВ НЕВРОТИЗАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ СПІВРОБІТНИКІВ МНС

Шаферюк Т.А., Губа Н.О.
Запорізький національний університет

У даній статті надається узагальнення сучасних психологічних, соціальних і психофізіологічних досліджень про причини і наслідки формування проявів невротизації у працівників екстремальних професій. Розкрито вплив наслідків невротизаціїї, у тому числі емоційного стресу, які надають всебічний руйнівний вплив на життєдіяльність організму, підривають здоров'я людей і як наслідок сприяють розвитку міжособистісних конфліктів. Основними завданнями даної статті є дослідження особливостей проявів невротизації та її впливу на соціально-психологічний клімат. У статті висвітлюються проблемні області і питання, що будуються на основі наукового знання і наявних численних шляхів запобігання небажаних наслідків і захисту осіб, які зазнали стресових навантажень.
Ключові слова: невротизація, екстремальна психологія, психічне здо-ров'я, нервово-психічні розлади, стрес.

Постановка проблеми. Робота співробітників МНС завжди пов'язана з важкими завданнями, які часто доводиться виконувати в екстремальних умовах. Для успішного досягнення поставленої мети співробітникам доводиться виконувати надзвичайно складні дії, які вимагають значної психічної напруги, котра впливає як на конкретну особистість, так і на соціально-психологічний клімат в цілому.

Наукова постановка проблеми впливу невротизації ставить ряд досі остаточно не вирішених питань. Однією з них є те, що дана тема все ще не надто розглянута в сучасній психології. Невротичні стани, й у тому числі невротизація відіграють істотну роль у будь-якому виді діяльності та поведінки. Проте теорія невротичних станів далека від завершеності, дуже багато аспектів з необхідною повнотою не вивчені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення впливу невротизації на соціально-психологічний клімат колективу, треба розібратися для початку у самому визначенні невротизації, її функціях та структурі.

За визначенням В.В.Бойко, невротизація – це стан емоційної нестабільності, який може привести до неврозу і невротичної тенденції в поведінці особистості [3, с. 120].

В.А.Гіляровський під поняттям невротизації розумів легку, початкову стадію неврозу, та давав таке визначення – « ...це зриви особистості, що болісно переживаються і супроводжуються розладами в соматичній сфері, вони викликані психічними факторами і необумовлені органічними змінами, з тенденцією до активної переробки та компенсації» [6, с. 74].

© Шаферюк Т.А., Губа Н.О., 2014

Згідно з Р.Б. Кеттеллом [5, с.92], існує два типи невротизації:

1. Невротизація за NT-типом – це так звані « неврастенічні розлади». Цей невроз виникає переважно у віці 20 – 40 років, дещо частіше у чоловіків, ніж у жінок, у умовах виснажуючих розумових і фізичних навантажень, тривалої перевтоми, особистих переживань, конфліктів, тобто в широкому сенсі слова в психогенних умовах. Основним при цьому захворюванні є астенічний синдром. Неврастенія характеризується вираженою роздратованістю. Неврастеніки часто безпричинно кричать і проявляють агресію на своїх друзів і близьких, надміру реагують на психотравмуючі чинники. Людина нездатна зосередитися, її постійно відволікають дрібниці. І, водночас, вона вкрай розсіяна. Крім того, провідним симптомом є наростаюча слабкість, підвищена стомлюваність, можлива фізична слабкість. Порушення сну, часті головні болі, безпричинна тривожність, почуття підсвідомого страху, власної непотрібності, часте бажання побути на самоті. Похмурість, небажання вірити в «світле майбутнє», песимістично-скептичні ставлення до навколишнього світу.

2. Невротизація за PT-типом (психостенія) – хворобливий розлад психіки, що характеризується крайньою нерішучістю, боязкістю, схильністю до нав'язливих ідей. Психостеніки дуже ранимі, сором-ливі, боязкі і разом з тим болісно самолюбні. Для них характерне прагнення до постійного самоаналізу і самоконтролю, схильність до абстрактних, відірваних від реального життя логічних побудов, нав'язливих сумнівів, страхів.

Аналізу впливу невротизації на організм, та соціально психологічний клімат загалом присвячені дослідження авторів – фахівців у галузі соціології, психології та фізіології. Як показало чимало досліджень у цій галузі, у ряді випадків тривала екстремальна ситуація робить украй несприятливий вплив на людину, викликаючи порушення поведінки, конфліктність, соціальні девіації.

Згідно зі спостереженнями Ц.П. Короленка, тривалі психотравмуючі ситуації можуть у деяких випадках призводити до значних змін психічного стану людини, яке реалізується у порушеннях ієрархії значущості, появи проблем в міжособистісних стосунках. Ці стани нагадують симптоми психічного захворювання. Деякі з них короткочасні, зникають після виходу людини з екстремальної ситуації. Однак зміни, що виникають у такій ситуації, здатні викликати і тривалі, менш зворотні зміни в структурі особистості. Найбільш несприятливим варіантом реакцій на екстремальну ситуацію є розвиток апатії, пасивності, що згодом впливає на міжособистісні відносини та якість роботи. Людина припиняє властиву йому активність, не втручається в хід того, що відбувається навколо і подій, які його стосуються, розцінює ситуацію як безнадійну.

Невротизація не обов'язково розвивається і досягає рівня неврозу, тому у особистості є шанс уберегтися від розвитку психічної деформації. Тим не менш очевидні несприятливі комунікативні наслідки невротизації: особистість стає складній і неприємній у взаємодії, психічний статус заважає їй ефективно співпрацювати з партнерами і виконувати професійні обов'язки. Якщо рівень невротизація високий, це ставить питання про профпридатність всіх тих, хто працює з людьми.

Мета статті. Основною метою представленого дослідження було вияв-лення впливу невротизації на соціально-психологічний клімат співробітників МНС.

Виклад основного матеріалу. Предметом дослідження є індивідуально-психологічні особливості особистості співробітників МНС.

Об`єкт дослідження: процес впливу проявів невротизації на міжособистісні стосунки в умовах екстремальної роботи.

Вибірка складалась з 42 чоловік (4 жінки і 38 чоловіків, віком від 21 до 45 років), що брали участь у опитуванні.

Для практичного дослідження теми були взяті такі методики як: опитувальник визначення рівня невротизації і психопатизації (РНП), експрес-методика з вивчення соціально-психологічного клімату в первинному підрозділі організації (О.С. Михалюк і А.Ю. Шалито) на 22 і 25 питань.

Змістовний аналіз шкал УНП показав, що твердження, що входять в шкалу невротизації, містять такі характерні прояви невротичних станів, як швидка стомлюваність, порушення сну, іпохондрична фіксація на неприємних соматичних відчуттях, зниження настрою, підвищена дратівливість, збудливість, наявність страхів, тривоги, невпевненості в собі. Твердження шкали психопатизації охоплюють лише деякі з рис, характерних для психопатичних особистостей: байдужість до принципів боргу і моралі, байдужість до думки оточуючих, підвищений нонконформізм, прагнення виділитися серед оточуючих, лицемірство, запальність, підозрілість, підвищене самолюбство і самовпевненість.

Оскільки рівень невротизації відображає як динамічно змінюються особливості людини (стану), так і відносно більш статичні (властивості особистості), то невротизацію можна представити як варіативну особистісну змінну. Типовий для конкретної людини рівень невротизації, в основному обумовлений його особистісними особливостями, і визначає вірогідний діапазон змін її рівня, що викликаються різними психо-, сомато- і соціогенними чинниками.

Дані кореляційного аналізу, а також контент-аналіз шкал, які створюють твердження дозволили скласти психологічні характеристики особам, які мають крайні оцінки по розроблених шкалах. Нижче приводяться характеристики.

При високому рівні невротизації (висока по абсолютній величині негативна оцінка) може спостерігатися виражена емоційна збудливість, що продукує різні негативні переживання (тривожність, напруженість, неспокій, розгубленість, дратівливість). Безініціативність цих осіб формує переживання, пов'язані з незадоволеністю бажань. Їх егоцентрична особистісна спрямованість виявляється як в схильності до іпохондричної фіксації на неприємних соматичних відчуттях, так і в зосередженості на переживаннях своїх особистісних недоліків. Це, у свою чергу, формує почуття власної неповноцінності, важкість у спілкуванні, соціальну боязкість і залежність.

При низькому рівні невротизації (висока по абсолютній величині позитивна оцінка) відзначається емоційна стійкість і позитивний фон основних переживань (спокій, оптимізм). Оптимізм і ініціативність, простота в реалізації своїх бажань формують почуття власної гідності, соціальну сміливість, незалежність, легкість у спілкуванні.

Високий рівень психопатизації свідчить про безпечності і легковажність, холодному ставленні до людей, напористості, впертості в міжособистісних взаємодіях. Цим особам властива тенденція до виходу за рамки загальноприйнятих норм і моралі, що може приводити до непередбачуваності їх вчинків і створення конфліктних ситуацій.

Низький рівень психопатизації може говорити про обачність, поступли-вості, орієнтованості на

думку оточуючих, про прихильність до суворого до-тримання загальноприйнятих правил і норм поведінки.

Методика УНП була використана з метою визначення рис характеру і стану психологічного здоров'я працівників 3-ДПРЧ, адже специфіка їх роботи пов'язана з екстремальними і непередбачуваними умовами. Дослідження проводилося з особовим складом 3-ДПРЧ МНС з кількістю у 42 особи. Для цього були представлені готові бланки, і питання на які їм пропонувалося відповісти.

Час проведення тесту коливався в межах 60-80 хвилин в більш-менш створених колективом тиші і спокої для концентрації уваги на завданні.

Інтерпретація результатів здійснювалася за допомогою комп'ютерної програми ТЕСТ 20. Отримані дані розподілилися наступним чином:

Так, найбільша кількість респондентів, а саме 68%, можна віднести за рівнем невротизації до прикордонного стану, що свідчить про те, що у них може проявлятися: швидка стомлюваність, порушення сну, зниження настрою, дратівливість, збудливість. У 15% респондентів був рівень невротизації в межах норми.

За показниками психопатизації ми можемо визначити наступне, а саме:

1. Рівень психопатизації в нормі – висловлюють 36% респондентів;

2. Прикордонний стан психопатизації проявляється у 6% респондентів;

3. Високі показники висловили 56% респондентів;

Це свідчить про те, що в даній категорії респондентів проявляються безпека і легковажність, холодне ставлення до людей, напористість, впертість у міжособистісних взаємодіях. Причинами таких результатів можуть бути наступні проблеми: соціально – побутові (особисто не улаштованість в групі), фінансові (кредитні зобов'язання), сімейні обставини, або вплив екстремальної роботи.

З метою вивчення соціально-психологічного клімату в колективі ДПРЧ-3, оцінки рівня сприйняття керівників підлеглими і подальшого вдосконалення і створення сприятливих умов для їх діяльності було проведено анкетне опитування атестованих працівників колективу відповідно до методичних рекомендацій. Респондентам були запропоновані анкети, що стосуються взаємовідносин у колективі між співробітниками і керівництвом, авторитету керівника, ставлення до роботи членів колективу, ряд питань стосувався практичних змін у настрої колективу протягом 2013 року і особистого ставлення до подій працівників зазначеного колективу, вивчалися відносини колективу підрозділу та їх вплив на якість роботи, а також причини, які заважають даному колективу працювати краще і не допускати конфліктних ситуацій, що виникають між колегами. В опитуванні взяли участь 42 співробітника (84% від загальної кількості співробітників), що працюють у даному колективі. За результатами анкетного опитування, яке складалося з 22 питань, були отримані наступні результати:

1. Для міжособистісних відносин в колективі характерний середній рівень співробітництва (45,1%), висока боротьба за вплив (44,2%), середня конфліктність (40,5%). Отримані показники свідчать про присутність конфлікту в міжособистісних стосунках.

2. Опитані працівники вважають, що у відносинах між співробітниками присутні середній оптимізм (40,5%), високий рівень байдужості (47,2%). Середня заздрість (30,2%), озлобленість (27,9%) і дратівливість (27,9%), покірність (20,9%). Ці дані ми можемо побачити з таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів за показниками, що присутні у міжособистісних відносинах

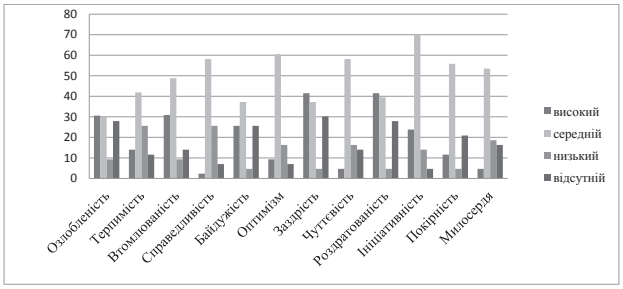

Джерело: розробка автора

· На питання щодо самопочуття, слід зазначити, що у співробітників: високий рівень працездатності (51,2%), середній рівень життєрадісності (46,5%), середній рівень оптимізму (39,5%), висока нервозність (44,2%), висока пригніченість (51,2%) і рівень стомлюваності, середній рівень байдужості (30,2%). Відсутні песимізм (37,2%), схвильованість (44,2%), (див. табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл відповідей за шкалою соціально-психологічного клімату у групі

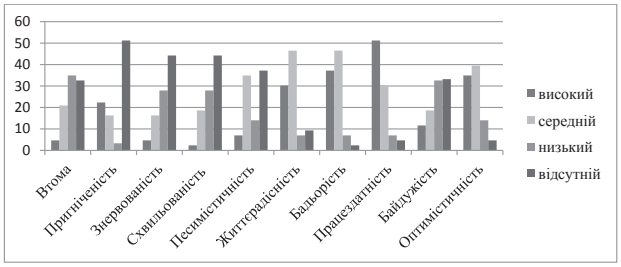

Джерело: розробка автора

На основі отриманих результатів за двома методиками можна сказати, що у співробітників МНС спостерігається досить високі показники стомлюваності, озлобленості, байдужості, схвильованості, конфліктності. Все це проходить на тлі відносно високого рівня невротизації і психопатизації, що свідчить про виражену емоційну збудливість, що у свою чергу, провокує різні негативні переживання (тривожність, напруженість, неспокій, розгубленість, дратівливість) та легковажність, холодне ставлення до людей, напористість, впертість в міжособистісних взаємодіях, вихід за рамки загальноприйнятих норм і моралі. Також, при особистісній розмові між співробітниками, було з`ясовано, що на час проведення дослідження серед співробітників даної ДПРЧ був присутній дуже гострий конфлікт, тож можемо дійти висновку, що все вищесказане може свідчити о підтвердженні гіпотези, що екстремальні умови роботи обумовлюють негативні зміни в емоційній сфері особистості, і як наслідок у соціально-психологічному кліматі співробітників.

Висновки і пропозиції. Сучасні умови служби співробітників МНС дуже негативно впливають на формування особистості. Незалежно від ситуацій, тривалості перебування співробітників в цих екстремальних умовах, вони містять негативну для психіки інформацію та наслідки у міжособистісних відносинах. Часте перебування в небезпечних, а іноді і загрозливих для життя ситуаціях вимагає від співробітників вміння володіти собою,

швидко оцінювати складні ситуації і приймати найбільш адекватні рішення, для більш ефективного виконання поставлених завдань і зменшення надзвичайних ситуацій. Виходячи з отриманих нами результатів ми можемо дійти висновку, що фактори, які щодня впливають на співробітників МНС, найчастіше мають стресовий характер, що в свою чергу може призвести до появи втоми, перевтоми, виникнення різних негативних емоційних станів та міжособистісних конфліктів. Для того, щоб ці негативні фактори не впливали на якість виконання обов`язків та на міжособистісні відносини, треба завчасно виявляти та ліквідовувати їх.

Список літератури:

1. Александровский Ю.А. Пограничные психические расстройства / Ю.А. Александровский // Медицина катастроф. Учебное пособие. – 1996.- 388 с.
2. Дашкевич О.В. Эмоциональная регуляция деятельности в экстре-мальных условиях/ О.В. Дашкевич // – М.,1985. – 48 с.
3. Малкина-Пых И.Г., Экстремальные ситуации. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 960 с.
4. Немов Р.С. Психология: Учебник для ВУЗов: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. Центр ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
5. Правдина Л.Р. Влияние экстремальной ситуации на динамику со-циально-психологических характеристик личности: Автореф. – Ростов н/Д, 2004.-159 с.
6. Стасенко В.Г., Хуторная М.Л. Экстремальная психология и пси-хотерапия экстремальных состояний.-Воронеж: НОУ ВПО «Международный институт компьютерных технологий», 2010. – 204 с.
7. Психологическая наука и образование, Психологическая помощь людям, пережившим психотравмирующее событие. Вихристюк О.В., Миллер Л.В. №5/2010// http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2010/n5/Vihristuk_Miller_Orlova_Leskina_full.shtm

Шаферюк Т.А., Губа Н.А.
Запорожский национальный университет

ВЛИЯНИЕ ПРОЯВЛЕНИЙ НЕВРОТИЗАЦИИ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ СОТРУДНИКОВ МЧС

Аннотация
В данной статье изложено обобщение современных психологических, социальных и психофизиологических исследований о причинах и последствиях формирования проявлений невротизации у работников экстремальных профессий. Раскрыто влияние последствий невротизации, в том числе и эмоционального стресса, которые предоставляют всестороннее разрушительное влияние на жизнедеятельность организма, подрывают здоровье людей и как следствие способствуют развитию межличностных конфликтов. Основными задачами данной статьи является исследование особенностей проявлений невротических состояний и их влияния на социально – психологический климат. В статье освещаются проблемные области и вопросы, строятся на основе научного знания и имеющихся многочисленных путей предотвращения нежелательных последствий невротизации и защиты лиц, подвергшихся стрессовым нагрузкам.
Ключевые слова: невротизация, экстремальная психология, психическое здоровье, нервно-психические расстройства, стресс.

Schaferyuk T.A., Guba N.O.
Zaporizian National University

THE INFLUENCE OF NEUROTIZATION'S DISPLAYS ON THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL CLIMATE OF THE MOE'S CO-WORKERS

Summary
The following article shows us the generalizing of modern psychological, social and psychophysical researches about reasons and consequences of the forming of neurotization's manifestations concerning workers of extreme professions. The influence of neurotization's consequences was disclosed, up to the emotional stress, which force a great destructive influence on the organism, worsen people's health and spread a development of interindividual conflicts as the consequence. The main goals of the following article are the research of peculiarities of neurotization's manifestations and it's influence on the social-psychological climate. The article highlights the problematic areas and issues that are based on scientific knowledge and available ways to prevent many undesirable consequences and to protect individuals who have experienced stress condition.
Keywords: neurotization, extreme psychology, mental health, neuropsychiatric disorders, stress.

УДК 378:355.58

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАННЯ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У ВНЗ

Малинівська Л.І.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Проаналізовано проблему організації та вдосконалення навчання з питань цивільного захисту у ЖДУ імені Івана Франка.
Ключові слова: блок-модель, охорона праці, цивільний захист, безпека життєдіяльності, охорона праці в галузі.

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком промислового виробництва на території України значно підвищується ризик виникнення техногенних надзвичайних ситуацій. Крім того, не слід забувати й про небезпечні природні явища, протистояти яким теж доволі складно. Так, в останні роки все частіше постає реальна загроза виникнення стихійних лих, а також надзвичайних ситуацій техногенного походження – на радіаційно-, хімічно-, вибухо- і пожежонебезпечних об'єктах, гідротехнічних спорудах.

Зважаючи на існуючу соціально-економічну ситуацію в Україні, де проблеми здоров'я і збереження життя стоять дуже гостро, важливість навчання з питань безпеки життєдіяльності, охорони праці та цивільного захисту ні в кого не викликає сумнівів. Однак викладання цих дисциплін у навчальних закладах відбувається не на належному рівні.

Згідно зі статистичними даними, щороку в Україні у надзвичайних ситуаціях гине близько одного відсотка населення. Значна частина втрат у результаті нещасних випадків (дорожньо-транспортних пригод, пожеж, утоплень, отруєння газом тощо) зумовлена не невідворотними обставинами, а недостатньою поінформованістю людей щодо поведінки в разі виникнення надзвичайних ситуацій, відсутністю практичних навичок самодопомоги, недотриманням правил особистої безпеки.

Вищий навчальний заклад (ВНЗ) залишається чи не єдиною установою, де майбутні фахівці можуть одержати необхідні знання з такої дисципліни як «Цивільний захист». Проте і ця можливість з кожним роком стає дедалі примарнішою, оскільки останнім часом чітко прослідковується тенденція до значного скорочення часу на викладання зазначеної дисципліни, а також її об'єднання в єдиний курс із курсами «Безпеки життєдіяльності» і «Охорони праці» та із відповідним скороченням навчального навантаження.

Як наслідок, через зовсім невеликий проміжок часу в державі може скластися ситуація, коли виходитимуть фахівці без відповідних знань, умінь та навичок цивільного захисту. Така ситуація є прямою загрозою для національної безпеки України, оскільки рівень безпеки суспільства в значній мірі залежить від якості викладання зазначеної дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових статтях О. Кобилянської, А. Леонова, Д. Рябініна, Т. Самусь, М. Росновського описані та проаналізовані підходи до викладання цивільного захисту студентам різних спеціальностей (технічних, економічних). Зокрема, А. Леонов, Д. Рябінін розкривають у своїй публікації основні проблеми викладання курсів «Цивільний захист» та «Основи життєдіяльності». Дані статті відображають сучасне ставлення до навчання цивільному захисту. Інформація зібрана з багатьох інформаційних джерел, а також проаналізована з власного досвіду авторів.

О.І. Запорожець, А.В. Русаловський, В.М. Заплатинський, Б.Д. Халмурадов у своїй роботі широко розкривають тему викладання курсу «Цивільний захист у ВНЗ». Досліджується проблема державного регулювання у сфері викладання даного предмету, розглянуто причини і шляхи подолання ситуації, яка склалася.

Т.М. Чорна, В.А. Заєць, Л.П. Нещадим, О.П. Слободян у своїх публікаціях також розглядають проблему викладання цивільного захисту у ВНЗ. Ними проаналізовано головні нормативні документи, які регламентують порядок планування, викладання дисциплін, пов'язаних з безпекою людини, та надані рекомендації щодо вдосконалення навчального плану з викладання курсу „Цивільний захист".

Головною метою статті є аналіз та методи викладання курсу «Цивільний захист» в ЖДУ ім. Івана Франка

Виклад основного матеріалу. Досвід викладання курсу «Цивільний захист» в ЖДУ ім. Івана Франка показав, що в умовах впровадження кредитно-модульної системи навчання потрібні принципово нові підходи як до викладання навчального курсу, так і до його методичного забезпечення (виділення окремих блоків-модулів, розробка нової робочої програми, лекційних та практичних занять, критеріїв оцінювання навчальних досягнень студентів, які вивчають вказаний курс).

На сьогоднішній день головними нормативними документами, що регламентують порядок планування та викладання дисциплін, пов'язаних з безпекою, є накази Міністерства освіти України від 2 грудня 1998 р. № 420 «Про вдосконалення навчання з охорони праці й безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах України», спільний наказ міністра освіти України та начальника штабу – заступника начальника Цивільної оборони України № 182/200 від 20.06.1995 «Про викладання дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільна оборона», а також «Порядок здійснення підготовки населення на підприємствах, в установах та організаціях до дій при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», затверджений наказом № 97 від 23.04.2001 року Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, погоджений із МОН України та

«Положення про функціональну підсистему «Освіта і наука України» єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру», яке затверджене наказом МОН України № 27 від 17.01.2002 року [2, с. 11].

З цих документів випливає, що кількість годин, передбачених для вивчення нормативної навчальної дисципліни, не може зменшуватися при розробці та перегляді освітньо-професійних програм

© Малинівська Л.І., 2014

без погодження з Держгірпромнаглядом, з Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Міністерством освіти і науки України. Крім того, дипломні проекти і роботи випускників вищих навчальних закладів освіти обов'язково повинні містити розділи з питань цивільного захисту та охорони праці [7, с. 3] .

Останнім часом у структурах деяких освітньо-професійних програм стала виявлятися тенденція до об'єднання трьох дисциплін: «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці» та «Цивільний захист» в єдину – «Безпека життєдіяльності» зі звичайним скороченням навчального навантаження. Таким чином, ці дисципліни поєднані у російських ВНЗ. Але в російських програмах з безпеки життєдіяльності зроблено акцент саме на питаннях цивільного захисту, а питання власне безпеки життєдіяльності розчинилися в загальному контексті. Тому нам непотрібно копіювати досвід наших сусідів, хоча й багато в чому схожу, систему вищої освіти. Не треба повторювати чужі помилки.

Розглянемо, наприклад, «Освітньо-професійну програму підготовки бакалавра за спеціальностями напряму – «педагогічна освіта», яка досліджена та схвалена багатьма представниками десятків навчальних закладів України затверджена Міністром освіти і науки України. У цій програмі пункт «Безпека життєдіяльності» складається з трьох модулів [5, с. 2]:

Модуль 1. «Охорона праці»;

Модуль 2. «Безпека життєдіяльності»;

Модуль 3. «Цивільна оборона».

При детальному розгляді змісту цих модулів питання, з яких вони складаються, та їх послідовність є не зовсім зрозумілими. На жаль, це не єдиний приклад.

Свою педагогічну діяльність у ВНЗ викладачі дисциплін циклу «Безпека життєдіяльності» будують на основі декількох документів:

1. Програми нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для вищих навчальних закладів освіти, затвердженої першим заступником Міністра освіти і науки України 04.12.98 р.;

2. Програми нормативної дисципліни «Основи охорони праці» для вищих навчальних закладів освіти, затвердженої першим заступником Міністра освіти і науки України 31.07.97 р., та програми підготовки спеціалістів та магістрів дисципліни «Цивільна оборона» № 182/200 від 20 червня 1995 року.

Послідовність викладання цих дисциплін повинна бути така, відповідно до наказу Міносвіти України №420 від 02.12.98 р., викладання безпеки життєдіяльності доцільно викладати на 1-2 курсі, але викладання на цьому курсі питань курсу «Цивільний захист» не є своєчасним, оскільки цей матеріал важко сприймається студентами, які ще не в повному обсязі засвоїли основні дисципліни своєї майбутньої професії. Тому викладання безпеки життєдіяльності, основ охорони праці та цивільної оборони повинно бути розташовано за семестрами. У контексті з методикою викладання та міжпредметними зв'язками, найбільш правильно викладати курс «Безпека життєдіяльності» на третьому курсі у п'ятому або шостому семестрі. В наступному семестрі доречно ввести наступний курс «Основи охорони праці», а курс «Цивільний захист» – вже майбутнім магістрам або в останньому семестрі бакалаврата [3, с. 246] .

Відповідно до всього вищеперерахованого, можна скласти схему вивчення студентом ВНЗ дисциплін (див. рис. 1) [1, с. 56].

Продовженням циклу навчальних дисциплін, розпочатих «Безпекою життєдіяльності», є «Цивільний захист». Вивчення студентами цієї нормативної дисципліни у ВНЗ України передбачається відповідно до Конституції України (згідно з якою, забезпечення життя та здоров'я людини є обов'язком держави, оскільки людина та її здоров'я є найбільшою цінністю) та на виконання вимог концепції ООН «Про сталий людський розвиток», а також відповідно до Законів України: «Про цивільну оборону України» від 3 лютого 1993 р. № 2974-XII (із змінами і доповненнями); «Про захист населення і територій в надзвичайних ситуаціях техногенного та природного характеру» від 8 червня 2000 р. № 1809-III; Положення «Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р № 1198 [7, с. 4].

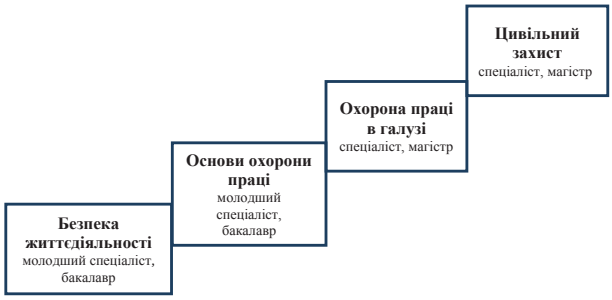

Рис. 1. Схема викладання дисциплін, пов'язаних з безпекою людини, у ВНЗ

«Цивільний захист» є обов'язковою дисципліною, яка включається в навчальні плани як нормативна і самостійна та викладається на кафедрах (циклах) цивільної оборони вищих навчальних закладів. Відповідно до нормативних документів курс «Цивільний захист» повинен зберігати свою самостійність за будь-якої організаційної структури вищого навчального закладу та викладатися студентам освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», «магістр» [1, с. 57].

Актуальність введення в навчальні плани нормативної дисципліни «Цивільний захист» обумовлена тим, що нинішні студенти в майбутньому – потенційні керівники підприємств, організацій та інших об'єктів, а значить – майбутні начальники цивільного захисту. Незалежно від профілю спеціальності вони повинні бути підготовлені до того, щоб організувати вирішення завдань цивільного захисту у випадку виникнення надзвичайних ситуацій місцевого й об'єктового рівнів і, звичайно ж, мати вичерпні знання з профілактики надзвичайних ситуацій, надзвичайних подій, нещасних випадків тощо. Таким чином, майбутній керівник повинен уміти організувати і забезпечити не тільки індивідуальну безпеку, але й безпеку колективу людей, прийняти правильні рішення щодо їх захисту від можливих наслідків аварій, катастроф, стихійних лих.

Об'єднання ж дисциплін та викладання дисципліни «Охорона праці» (замість двох дисциплін: «Основи охорони праці» та «Охорона праці в галузі») раніше, ніж дисципліни «Безпека життєдіяльності», а також викладання дисципліни «Цивільний захист» для студентів освітньо- кваліфікаційного рівня «бакалавр» є недоцільним, оскільки на молодших курсах навчання більшість студентів не мають достатнього уявлення про їх подальшу роботу, а тому не бачать сенсу вивчення цих дисциплін, вна-

слідок чого у студентів виявляється низька мотивація до освіти із зазначеного напрямку [7, с. 5].

Дана проблема набула широкого розголосу останнім часом і почала вирішуватись на більш високому рівні. Міністерством надзвичайних ситуацій України спільно з Міністерством освіти і науки України, Державним комітетом України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду визначено цілі, мету й завдання, які переслідує вивчення студентами всіх спеціальностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями «спеціаліст» та «магістр» дисципліни «Цивільний захист». Обговорювався стан здійснення підготовки ВНЗ за цим напрямком і на засіданні Обласної науково-методичної ради з питань цивільного захисту, безпеки життєдіяльності та основ медичних знань, яке відбулося на базі Рівненського державного гуманітарного університету. Тема зустрічі звучала так: «Організація викладання дисципліни «Цивільний захист» у вищих навчальних закладах». Голова ради Андрій Юсенко розповів про вимоги типової навчальної програми «Цивільний захист», комплексне методичне викладання нормативної дисципліни. Зокрема, він зазначив, що між військовими та освітянами не припиняється полеміка щодо остаточної назви цього напрямку. І якщо перші наполягають на назві «цивільна оборона», а питання цивільного захисту, на їх думку, не повинні носити домінуючий характер, то інші вважають, що цей напрямок діяльності необхідно гуманізувати (демілітаризувати), приділяти посилену увагу вивченню надзвичайних ситуацій, які найчастіше виникають у повсякденному житті, навчити їх попереджати, а також боротися з ними. Останній моніторинг, проведений і в державних, і в приватних навчальних закладах, ще раз підтвердив, що в останніх нормативна дисципліна «Цивільний захист» належним чином не вичитується [8].

«Так не повинно бути, – заявив начальник навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності полковник служби ЦЗ Сергій Вовчук. – Ми зобов'язані сформувати у студентів здатність творчо мислити, вирішувати складні проблеми інноваційного характеру й приймати продуктивні рішення у сфері цивільного захисту з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності випускників, а також досягнень науково-технічного прогресу. Ми не повинні втрачати можливість, яка передбачає засвоєння студентами новітніх теорій, методів і технологій з прогнозування надзвичайних ситуацій, побудови моделей їхнього розвитку, визначення рівня ризику та обґрунтування комплексу заходів, спрямованих на відведення НС, захисту персоналу, населення, матеріальних та культурних цінностей в умовах НС, локалізації та ліквідації їхніх наслідків. Освоївши програму навчальної дисципліни «Цивільний захист», спеціалісти (магістри) у відповідних напрямах підготовки вирішуватимуть професійні завдання з урахуванням вимог ЦЗ, а також володітимуть головними професійними компетенціями для реалізації цих завдань. Без сумніву, це зменшить сумну статистику смертей через нещасні випадки та стихійні лиха» – підсумував начальник освітньої установи [8].

Висновки. Таким чином, при підготовці фахівців не слід недооцінювати роль наук, пов'язаних з безпекою, у формуванні професійних навичок майбутніх спеціалістів абсолютно всіх галузей економіки.

Крім того, у вищому навчальному закладі слід дотримуватись саме ступеневої схеми вивчення зазначених дисциплін, оскільки усвідомлення необхідності набуття знань з «Цивільного захисту» та «Охорони праці в галузі» приходить до майбутніх фахівців лише після отримання базових знань у сфері безпеки життєдіяльності, набуття стійких уявлень про характер технологічних процесів та специфіку роботи підприємств, на яких в подальшому працюватимуть випускники.

Тільки в такому випадку можна бути впевненим, що майбутній керівник після закінчення ВНЗ матиме достатній рівень підготовки та знання, необхідні для забезпечення не лише особистої безпеки, але й збереження життя та здоров'я своїх підлеглих в будь-яких надзвичайних ситуаціях.

Учителі, які викладають цей предмет, повинні завжди пам'ятати про формування знань, необхідних для безпечної життєдіяльності вихованців, насамперед, в умовах території, де вони проживають, умінь діяти в екстремальних ситуаціях. Практичне використання учнями здобутих знань у повсякденному житті є показником-ефективності роботи вчителя з безпеки життєдіяльності та цивільного захисту.

Список літератури:

1. Волненко Н.Б., Богатов О.І., Кулявець Ю.В., Литвиненко В.М. щодо необхідності перегляду навчальних програм з дисципліни «Безпека життєдіяльності» / Волненко Н.Б., Богатов О.І., Кулявець Ю.В., Литвиненко В.М.// Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – 2009. – №9. – С. 54-59
2. Запорожець О. І. Питання державного регулювання викладання у ВНЗ дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Охорона праці та цивільний захист» / О. І. Запорожець, А. В. Русаловський, В. М. Заплатинський, Б. Д. Халмурадов // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 11. – С. 11–13.
3. Кобилянський, О. В. Вивчення безпеки життєдіяльності при підготовці бакалаврів економічного спрямування / О. В. Кобилянський // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка / гол. ред. Г. Терещук. – Тернопіль, 2010. – № 1. – С. 243-250.
4. Питання державного регулювання викладання у ВНЗ дисципліни «Безпека життєдіяльності», «Охорона праці» та «Цивільний захист» / О. І. Запорожець,А. В. Русаловський, В. М. Заплатинський, Б. Д. Халмурадов // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 11. – С. 11-13.
5. Чорна Т.М., Заєць В.А., Нещадим Л.П., Слободян О.П. Проблеми викладань циклу з питань безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах / Чорна Т.М., Заєць В.А., Нещадим Л.П., Слободян О.П.// Безпека життєдіяльності. – 2012. – № 11. – С. 11–13.
6. Інтернет-сайт http://iducz.gov.ua/news/full/93/0/50

Малиновская Л.И.
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ОЩУЩЕНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО РИТМА

Аннотация
Проанализирована проблема организации и совершенствовании обучения по вопросам гражданской защиты в ЖГУ имени Ивана Франко.
Ключевые слова: блок-модель, охрана труда, гражданская защита, безопасность жизнедеятельности, охрана труда в отрасли.

Malinovsky L.I.
Zhytomyr State University named after Ivan Franko

ACTUAL PROBLEMS OF LEARNING AND IMPROVEMENT OF CIVIL PROTECTION IN UNIVERSITIES

Summary
The problem of organization and perfection of studies is Analysed on questions civil defence in WAIT to the name of Ivan Franco
Keywords: block-model, labour protection, civil defence, safety of vital functions, labour protection in industry.

УДК 378

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ВІДЧУТТЯ МУЗИЧНОГО РИТМУ

Мішедченко В.В., Кулик Л.О.
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

У статті визначено сутність поняття «ритм», окреслено шляхи формування чуття ритму в молодших школярів, висвітлені види практичної роботи з учнями початкових класів на уроках музики.
Ключові слова: ритм, музичні здібності, ритмічні рухи, урок музики, молодші школярі.

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті підкреслюється, що головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку та самореалізації кожної особистості, здатної навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

Серед актуальних проблем сьогодення особливої уваги заслуговує питання зростання ролі музичного виховання молодших школярів, у процесі якого відбувається їх становлення як особистостей, формування свідомості, здатності до розуміння музичного мистецтва.

У системі художньо-естетичного виховання дітей музика відіграє велику роль. Збагачуючи їх новими почуттями, думками, знаннями хоровий спів та музичні заняття допомагають формувати любов до свого народу, моральні переконання, естетичні ідеали, художній смак, розширювати кругозір. Під час занять з музики розвиваються музичні здібності учнів, їхній слух, пам`ять, увага, уява. Головною метою музичного виховання в загальноосвітній школі є формування музичної культури школярів як невід`ємної частини їх духовної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу музики на формування духовної культури особистості розглядалися в психологічних дослідженнях Л.Виготського, А.Готсдінера, Б.Теплова та інших. Ці напрацювання є основою й сьогоднішніх концепцій художньо-естетичного виховання підростаючого покоління.

Педагогічні умови естетичного розвитку дітей засобами музики відображені в роботах Е.Абдуліна, О.Апраксіної, Н.Ветлугіної, В.Петрушина, К.Тарасової та інших. Питанням музично-естетичного виховання підростаючого покоління засобами різних видів мистецтва присвячені дослідження Д. Б. Кабалевського, Б. М. Неменського, О. Н. Рудницької, В. О. Сухомлинського та ін.). У останнє десятиліття було видано чимало навчально-методичних посібників з музичного виховання учнів початкової школи (Е.Абдуллін, О.Гумінська, О.Дем`янчук, О.Лобова, С.Науменко, Е. Печерська, О.Ростовський, Л.Хлєбникова та ін.).

Теоретичні передумови вивчення чуття ритму в процесі сприйняття і осмислення музики присутні у працях Б.Асаф'єва, В.Медушевського, Є.Назайкінського, А.Сохора, Б.Теплова, Г.Ципіна та ін. Вітчизняна система музично-ритмічного виховання розроблена Н. Александровою, В. Грінер, О. Коноровою, М. Румер та ін. Н. Ветлугіна застосувала основні положення системи музично-ритмічного виховання щодо розвитку дітей шкільного віку. Усі ці роботи складають значний науковий доробок. Проте, на наш погляд, далеко не всі питання проблеми знайшли в них цілісне і повне висвітлення, зокрема розвиток чуття ритму в музичній діяльності, що тісно пов'язаний з емоційними пережи-

© Мішедченко В.В., Кулик Л.О., 2014

ваннями дитини. Якщо у дитини відсутнє емоційне переживання музики, вона не здатна виразно відтворити ігрові образи, рухатись відповідно до характеру твору.

Мета статті – розглянути засоби формування відчуття ритму у молодших школярів на уроках музики.

Виклад основного матеріалу. Музичне виховання є органічною складовою всього навчально-виховного процесу в школі. Воно відіграє велику роль у гармонійному розвиткові дитини. Музика допомагає школярам глибше сприймати навколишнє життя, виховує любов до своїх рідних, друзів, батьківщини, збагачує і емоційно забарвлює їхню мову, сприяє розвиткові їхніх музичних здібностей.

Музичні здібності – це індивідуально-психологічні властивості особистості, що є передумовою успішного виконання музичної діяльності.

Б.Теплов визначив такі основні музичні здібності:

1. Ладо-тональне відчуття, тобто здатність емоційно розрізняти ладові функції звуків мелодії. Цю якість можна назвати емоційним компонентом музичного слуху.

2. Здатність до слухового уявлення, тобто довільне користування слуховими уявленнями, що відображають звуковисотний слух. Це слуховий компонент музичного слуху.

3. Музично-ритмічне відчуття, тобто відчуття емоційної виразності музичного ритму і його точне відтворення [5, с. 76].

У молодшому шкільному віці під впливом навчання і виховання здійснюється розвиток дитини: відбувається удосконалення відчуттів, сприймання, наочних уявлень. Саме в цей період інтенсивно розвивається музичний слух і відчуття ритму.

Ритм – одне із центральних, основних елементів музики, що обумовлює ту чи іншу закономірність у розподілі звуків у часі. Ритм (походить від грецького –»розміреність», «такт») – це чергування і співвідношення музичних тривалостей і акцентів. Кожний музичний твір має свій ритм, а засобом вимірювання і усвідомлення ритму є метр [1, с.268].

С. Науменко, вважає, що чуття ритму являє собою провідну музичну здібність. Ритм музичного твору часто порівнюють з пульсом живого організму. Ритм – пульс музики, при зупинці якого припиняється її життя, зникає її думка, вичерпується енергія, розпадається форма. Не охопивши закономірностей ритмічного розвитку твору, неможливо зрозуміти і втілити його ідею, осмислити форму [2, с. 27].

Відчуття музичного ритму – це комплексна здібність, куди входять сприйняття, розуміння, виконання, створення ритмічної сторони музичних образів. Сприйняття музичного ритму – активний процес, в якому бере участь слух, зір і нервово-руховий апарат.

Формування почуття ритму в учня – одне з найважливіших завдань музичної педагогіки й водночас – одне з найскладніших.

На позитивну роль рухів під музику вказували у своїх працях В.Бєлобородова, В. Верховинець, Н. Ветлугіна, Н. Гродзенська, Н. Єгіна, Е. Конорова, Є. Мальцева С. Руднєва, М. Румер та інші.

Одним із основних завдань музичного виховання – є розвиток ритмічних здібностей дитини.

Дитина, починаючи з першого року свого життя, зустрічається з численними формами ритмічних дій і сама бере участь у них. Вона крокує, стрибає, танцює, пов'язує ігрові рухи з декламацією віршів, співом пісень. У всьому цьому дитина виявляє свої ритмічні схильності й розвиває ритмічні здібності. Граючись, дитина несвідомо використовує основні ритмічні величини (чверті, восьмі). Учитель музики може використовувати ритмічність дітей і будувати на цій основі вже свідому музичну роботу.

Переходячи до питань методики ритмічного виховання, учитель повинен враховувати особливості психіки дітей. Мистецтво і гра мають загальні суттєві риси: радісну емоційність, образність, моторну активність.

Музичні звуки володіють різними властивостями, вони мають висоту, тембр, динаміку, тривалість. Загальна тривалість звуку лежить в основі музичного ритму. Відчуття емоційної виразності, музичного ритму і відтворення його утворюють одну з музичних здібностей дитини – музично-ритмічне почуття. Воно формується і розвивається у процесі різних видів музичної діяльності: співів, гри на музичних інструментах, ритмічних рухів та слухання музики.

Різні музичні твори викликають у дітей емоційні переживання, породжують певні настрої, під впливом яких і рухи набувають відповідного характеру. Так урочисте звучання святкового маршу радує, бадьорить. Це виявляється у підтягнутій поставі, точних рухах ніг і рук. А спокійний, плавний характер музики дає змогу зробити поставу вільнішою, рухи м`якшими. Принцип контрастності в музиці викликає і контрастний характер руху. Але найбільшою мірою музично-ритмічне почуття формується у процесі ритмічних рухів.

З першого уроку першого класу ми починали розвивати ритмічне відчуття школярів. Вимовляючи яке-небудь ім`я, відмічали кожен його склад плесканням у долоні. Діти повторювали зразок з чіткою координацією мови і плесканням у долоні тихо й голосно, повільно й швидко, ласкаво й сердито. Потім використовували загадки-відгадки: дітей викликали плесканням, не називаючи імен, звертаючи увагу на наголоси.

Такі вправи вносили різноманітність у навчальну діяльність і давали певні результати у розвитку в учнів почуття ритму. Помітивши, що діти легше й з меншою кількістю помилок простукують і проплескують ритм, ніж виконують ритмічний рисунок притупуванням, ми вже з перших уроків включали оплески і простукування, поступово вводячи маршірування і притупування. Робота над розвитком чуття ритму проводилася у формі ігор, побудованих спершу на найпростіших вправах.

На прикладах знайомих пісень, поспівок навчали дітей відтворювати довгі й короткі звуки та їх позначення (довгий – (*ma*), короткі – (*mi-mi*). Після того, як діти навчилися відтворювати ритмічний малюнок вивчених пісень, пояснювали поняття *ритм*. Пізніше знайомили з поняттями пульс і метр та прийомами їх відтворення:

пульс – два пальчики однієї руки торкаються іншої;

ритм – стукаємо олівцем по парті;

метр – на сильну долю плескаємо в долоні, на слабку долю – руки кладемо на парту.

У школі доцільно застосовують різноманітні музично-ритмічні рухи, що пов'язані з навчальним матеріалом уроку і можуть виконувати роль як метод, за допомогою якого діти усвідомлюють окремі поняття музичної грамоти, так і засіб самовираження дитини.

У першому випадку ритмічні рухи діти виконують на прохання вчителя, залежно від поставлених на уроці завдань. Наприклад, під час ритмізації дитячої лічилки (у дводольному розмірі), четвертні тривалості можна відтворити оплесками в долоні,

восьмі – ударами кулачків. Бажано передати також метричну пульсацію, розгойдуючись у різні боки, як маятник годинника.

Без метричної пульсації не може бути ритмічного відчуття взагалі і музичного зокрема. Ці положення лежать в основі методики ритмічного виховання.

Ритм, як доводять дослідники-фізіологи невіддільно пов`язаний з відчуттям руху. Рухові реакції лежать в основі сприйняття всіх компонентів ритму: пульсації долей, акцентів, темпу, тривалостей. Тому для виховання відчуття ритму на уроці ми включали елементи різноманітного характеру (жести, удари, плескання, крокування). Першокласників навчали рухатись у відповідності з характером, темпом музичного твору, доступного дітям за змістом, складністю, об`ємом.

Використовуючи твір «Марш» Є.Юцевича, ми намагалися навчити дітей починати і закінчувати рухи разом з музикою, розпізнавати ритмічні фрази, відмічаючи закінчення зупинкою чи поворотом. Під музику «Полька» М.Глінки діти виконували танцювальні рухи: на сильну долю – плескали в долоні, на слабку – присідали.

На уроках музики в молодших класах ми використовували й інші види роботи. Після ознайомлення з тривалостями нот використовували прийом ритмізації слів, приказок, прислів`їв, лічилок. Це ефективна форма роботи, тому, що живе ритмізоване мовлення допомагає засвоїти ритмічну сторону. Використовуючи метод ритмізації тексту, брали за основу художньо виразні вірші, лічилки, загадки.

Для розвитку відчуття ритму дуже цікаві мовні імпровізації: скласти текст у заданому розмірі, ритмі чи прислухатися до ритму знайомого вірша, прочитати відомі віршовані рядки з різноманітними варіантами.

Дитяча гра – помічник учителя музики, особливо в молодших класах, адже діти цього віку з готовністю і великим бажанням ставляться до тих завдань, які мають ігрові елементи. Саме у грі повнозвучно говорить про себе невичерпна емоційність, творча активність дитини. Найбільш зрозумілими для дітей молодших класів є ритмічні ігри.

Ритмічну пам'ять і слух допоможе розвинути гра «Хованки». Троє учнів виходять до дошки і стають обличчям до класу. Четвертий учень пише на дошці ритмічний малюнок короткої пісні чи поспівки. Увесь клас повинен запам'ятати й відплескати у долоні цей ритмічний малюнок. Перший з тих учнів, які вийшли до дошки, плеще в долоні ритмічний малюнок, другий називає його ритмічними складами *-ma*, *-mi-mi*, третій записує малюнок на дошці. Учні класу перевіряють.

Серед ігор-змагань цікавою є гра „Естафета", яка сприяє розвиткові ритмічного слуху дітей. Під час її проведення учні поділяються на дві групи і стають у дві шеренги. Останній учень кожної шеренги простукує нескладний ритмічний малюнок по плечу товариша, який стоїть перед ним. Той передає естафету далі. Останній учень повинен записати ритмічний малюнок на дошці. Перемагає та команда, яка закінчила гру першою.

Можна запропонувати таку гру. Учитель розповідає: «Одного разу маленьке пташеня, спурхнувши з гнізда, полетіло високо вгору і сіло на верхівку дерева (вчитель грає арпеджіо вгору). Пташка-мама побачила і злякалася, що її дитина може впасти і звеліла негайно спускатися. Музика зараз підкаже вам, послухалося пташеня чи ні» (вчитель грає арпеджіо вгору чи вниз). Рухами рук діти передають напрямок мелодії.

Для відчуття дітьми швидкості руху в музиці можна використати гру «Швидко-повільно». Учитель повідомляє: «Діти, в кожному класі є спокійні і дуже рухливі хлопчики та дівчатка. Чим вони відрізняються?». Учні відповідають: «Спокійні діти рухаються повільно, не кричать, не пустують. Рухливі діти швидко бігають, стрибають, голосно розмовляють». Учитель пропонує учням, слухаючи музику, передати рухами пальців рук (як підкаже їм музика) рухливих і спокійних дітей (звучить мелодія поспівки «Різні діти»).

Для розвитку ритмічного слуху можна пропонувати гру «Луна». Учитель співає декілька звуків або простукує нескладний ритмічний малюнок. Діти повинні повторити запропоноване (відлуння). Хто помилився, вибуває з гри. З великим задоволенням діти грали в «Жмурки», «Світлофор», «Телевізор», «Ехо».

Використання на уроках образно-ігрових рухів допомагає розкриттю й сприйняттю засобів музичної виразності, музичної характеристики того чи іншого образу. Наприклад, під музику п'єс «Сміливий вершник» Р. Шумана, «Кавалерійська» Д. Кабалевського діти своїми ігровими рухами наслідували вершника, демонстрували відчайдушний галоп кавалеристів. Виконуючи українську народну пісню «Веселі гуси», діти передають у рухах характерні риси гусей, бабусі. Ця елементарна творчість дає дітям велику, радість, розвиває в них фантазію, образне мислення.

Гра на музичних інструментах-іграшках є одним з найдоступніших видів дитячої музичної діяльності, в процесі якої розвивається чуття ритму, тембровий та гармонічний слух, збагачується уява, пам`ять, формується мислення, увага.

Найулюбленішим видом роботи з ритмічного виховання є гра на музичних інструментах (ксилофони, металофони, ложки, трикутник, маракаси). Діти з великим задоволенням виконують будь-які види ритмічної діяльності: виконання ритмічних канонів, що є підготовкою до двоголосного співу; підбір ритмічних акомпанементів знайомих чи раніше вивчених пісень у вигляді метричних долей, ритмічного малюнка, ритмічного остинато; виконання творів у ритмі вальсу, маршу, польки та ін.

Не залишається без уваги на уроках і музикування на ударних інструментах. Діти придумують ритмічний акомпанемент на дитячих барабанчиках, бубнах, з допомогою паличок, олівців, брязкалець до таких пісень, як «Савка та Гришка» білоруська народна пісня, «Зацвіла в долині» А.Філіпенка.

Іншим прийомом, який сприяє розвитку чуття ритму, є рух під музику. Діти переживають музику, передають її характер рухами свого тіла. Визначивши помилки дітей, вчитель показує рухи в повільному темпі й без музики відпрацьовує їх з учнями. Після цього учні повинні виконати цей рух самостійно під музику у відповідному темпі.

В умовах шкільного уроку можна організувати невеликий танок у тій частині класу, де немає парт. Учні, які не беруть участі в танку, можуть співати, акомпанувати на дитячих музичних інструментах, створювати ритмічний супровід.

Ефективні також рухи творчого характеру, зокрема руками, елементи танцю, пантоміми. Іноді виконання подібних завдань пов'язане з перевтіленням у певний образ, що сприяє розвитку творчої уяви. Школярі можуть легко імпровізувати під музику, використовуючи плескання в долоні, виразні дії з простими музичними інструментами [4, с.53].

Музично-ритмічні рухи спрямовані на пластичне вираження музики. А саме: загальних особливостей – характеру, настрою, образу музичного

твору; специфічних властивостей – засобів музичної виразності (елементів музичної мови), жанрових особливостей (пісенність, танцювальність, маршовість), оркестровки (імітація гри на музичних інструментах). Головне завдання вчителя – навчити реагувати на всі ці особливості, навчити пластично-ритмічному відтворенню музики.

Хвилеподібними рухами рук учні можуть зображати картину моря («Гра хвиль» з триптиха «Море» К.Дебюссі), хлібну ниву, що колишеться (уривки з кантати «Радуйся, ниво не политая» М.Лисенка). Похитуванням рук із саморобними квітами учні виконують «Вальс квітів» з балету «Лускунчик» П.Чайковського. Поступово розкриваючи долоні рук, зображають бутон квітки, що розкривається, під музику Е.Ґріга «Ранок» із сюїти «Пер Ґюнт».

Інсценізація пісень є одним із часто вживаних форм музично-ритмічних рухів. «Розіграти» пісню завжди допоможе її яскрава образна основа. Таким чином виконання пісні супроводжується виразними рухами окремих персонажів (українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина», М.Лисенко «Пісня Лисички»).

З ігровими рухами тісно пов'язаний музичний фольклор, наприклад: українські народні пісні-ігри «Подоляночка», «А ми просо сіяли» та ін.

Вихованню музично-ритмічного почуття сприяє також прийом «вільного диригування», який, по-перше, відповідає моторній природі музичного сприймання, по-друге – забезпечує цілісне охоплення твору. Цей прийом дозволяє на емоційній основі розвивати музичні здібності, творчу уяву, оскільки диригування навіть простою мелодією вимагає уявлення музичного образу, його звучання і розвитку [3, с. 40].

Висновок. Основою кожного уроку є сама музика, тому слід добирати такі рухи, які були б безпосередньо пов'язані з музичним матеріалом, із засобами музичної виразності, із завданням музичного виховання та навчання.

У роботі зі школярами молодших класів слід використовувати в основному ті рухи, які знайомі дітям із життя і не потребують окремого часу для їхнього виявлення та засвоєння: прості рухи рук, біг, ходьба, елементарні танцювальні кроки.

Рухи під музику слід включати в усі види діяльності на уроці: під час знайомства з музичною грамотою, для кращого запам'ятовування музичного матеріалу, під час слухання музики, для вироблення чистоти інтонації під час гри на дитячих ударних інструментах.

Розвиток музично-ритмічного почуття – процес тривалий і різнобічний. Рух є основним засобом розвитку відчуття ритму, природної музикальності, уяви, прагнення до самовираження, емоційного відгуку на музику, здатності осмислено, усвідомлено сприймати і виконувати музичні твори, основним способом розвитку діяльності й мислення. Тому рух – це найважливіший компонент у музичному вихованні.

Список літератури:

1. Должанский А. Краткий музыкальный словарь /А.Должанский. – Л.: Музыка, 2000. – 448 с.
2. Науменко С.І. Музично-естетичне виховання дошкільнят /С.І.Науменко. – К.: Магістр-S, 1996. – 95 с.
3. Печерська Е. П. Удосконалювати музично-творчий розвиток дітей // Початкова школа. – 2006. – №6. – С. 40.
4. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах /Е.П.Печерська. –К.:Либідь, 2001. – С. 52-54.
5. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей // Теплов Б.М. Избранные труды: В 2 т. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1985. – С. 42-222.

Мишедченко В.В., Кулик Л.А.
Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ОЩУЩЕНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО РИТМА

Аннотация
В статье определена сущность понятия «ритм», очерчены пути формирования чувства ритма у младших школьников, определены виды практической работы с учениками начальных классов на уроках музыки.
Ключевые слова: ритм, музыкальные способности, ритмические движения, урок музыки, младшие школьники.

Mishedchenko V.V., Kulyk L.A.
Glukhiv Alexander Dovzhenko National Pedagogical University

MEANS OF FORMING THE YOUNGER PUPILS FEELING RHYTHM

Summary
The article defined essence of such term as «rhythm», outlined ways of forming primary school children`s sense of rhythm, determined types of practical work with primary school pupils on lessons of music.
Keywords: rhythm, musical abilities, rhythmic movements, lesson of music, primary school pupils.

УДК 378

ШКОЛА НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Писанка К.О.
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті розглядаються основні характеристики освіти сталого розвитку. Сформульовано критерії якості освіти сталого розвитку на рівні школи і вимоги до професійної компетентності вчителя. Доведено необхідність екологічної освіти для сталого розвитку.
Ключові слова: школа, освіта, сталий розвиток, екологічна освіта для сталого розвитку.

Постановка проблеми. Проблема виживання й подальшого існування людства гостро постала вже у другій половині XX ст. Вона обумовлена багатьма чинниками. Зокрема, швидким вичерпанням природних ресурсів; екологічною кризою; несприятливою демографічною ситуацією; злиднями і голодом у багатьох регіонах світу; постійними конфліктами в суспільстві; війнами з використанням зброї масового знищення; небезпекою міжнародного тероризму тощо [5, 1]. На перехресті проблем виникла концепція сталого розвитку суспільства як такого, що надійно забезпечує збереження довкілля і задоволення потреб не лише сучасності, а й наступних поколінь людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємозв'язку загально цивілізаційних процесів переходу до сталого розвитку та модернізації освіти на засадах сталого розвитку досліджуються у роботах Б. Данилишина, В. Кухара, В. Ландика, В. Шевчука та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Характерною ознакою минулого століття було нестримне прагнення людства до забезпечення економічного і технологічного розвитку. Блискуча зовнішність прогресу забезпечувалася за рахунок нещадної експлуатації та збіднення навколишнього середовища. По суті, такі нероздільні сфери, як економіка, довкілля та суспільні інститути, функціонували ізольовано одна від одної. Почала руйнуватися сама природна основа існування та внутрішнього світу людини.

На початку XXI століття головним стратегічним завданням всієї світової спільноти є забезпечення стабільного та ефективного існування сучасної цивілізації на засадах цілісності природного оточення, економічної життєздатності та соціальної справедливості для нинішніх і майбутніх поколінь.

Вирішальне значення для становлення безпечного (тобто, стабільного, сталого) розвитку має стати освіта, яка є рушійною силою для реалізації необхідних суспільних змін. Україна потребує для майбутнього – відповідального та стратегічно мислячого молодого покоління. Цю потребу необхідно забезпечити у першу чергу через освіту шляхом створення шкіл для сталого розвитку, розвитку у дітей ціннісних орієнтацій, що відповідають потребам сталого розвитку як особистісно важливих і доцільних. Освіта для сталого розвитку виступає одним із найпотужніших стабілізуючих чинників соціально-економічного та екологічного розвитку України [4].

Мета статті. Формування особистості соціоприродної системи, здатної розв'язувати сукупність протиріч, що виявляються у наш час між суспільством і природою, між екологією і економікою, між розвинутими країнами і тими, що розвиваються, між багатими і бідними, між наявними потребами людей і розумними потребами, між нинішніми і майбутніми поколіннями.

Виклад основного матеріалу. Фундаментом сталого розвитку є освіта. Міністри навколишнього середовища ЄЕК ООН на П'ятій конференції міністрів "Навколишнє середовище для Європи" (Київ, 2003 рік) визнали, що освіта є одним із головних інструментів, які забезпечують охорону навколишнього середовища та сталий розвиток, і що в рамках екологічної освіти все більше приділяється уваги широкому колу питань, включених до "Порядку денного на XXI сторіччя"; міністри схвалили Заяву про освіту на користь сталого розвитку (надалі в статті ми використовуємо більш вживаний нині термін – "освіта для сталого розвитку", або ОСР). Вони запропонували всім країнам включити концепцію сталого розвитку в свої системи освіти всіх рівнів – від дошкільної до вищої та неформальної освіти до освіти поза навчальними закладами, щоб сприяти освіті як ключовому чиннику перетворень.

За рішенням Ради ЮНЕСКО з 1 січня 2005 року оголошено Десятиріччя освіти для сталого розвитку (2005-2014). У березні 2005 року Україна стала однією з 55 країн, які підписали документ ООН "Стратегія освіти для сталого розвитку".

Світова стратегія сталого розвитку в галузі освіти формулюється таким чином:

- освіта для забезпечення сталого розвитку здійснюється протягом всього життя людини та є невід'ємною частиною процесу загальної освіти;
- вона не повинна обмежуватися системою формальної освіти;
- у межах формальної освіти на всіх рівнях бажано поступово досягти міждисциплінарності;
- слід виховувати свідомих членів суспільства на розумінні взаємозв'язку та взаємозалежності людини і природи, усвідомленні ними необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності кожного до проблем навколишнього середовища;
- забезпечити поширення знань, умінь, навичок для прийняття рішень.

Міжнародне співтовариство наполегливо закликає до переорієнтації усіх галузей освіти на цілі сталого розвитку. У різних країнах впроваджуються й успішно працюють освітні програми для дітей і дорослих з цієї проблеми. Зокрема, у Швеції, США, наших сусідів – Польщі, Росії, Білорусії тощо.

Крокуючи разом зі світовим співтовариством Україна задекларувала орієнтацію на стратегію сталого розвитку. Проте поки що говорити про реальні досягнення немає жодних підстав. ОСР не формується як окремий важливий напрям освіти, не привертає достатньо серйозної уваги Міністерств освіти чи екології. Як результат маємо майже повну непоінформованість населення щодо ідеї та потреб сталого розвитку, відсутність навіть спроб реального запровадження ОСР в наявну систему середньої освіти, і дуже слабкі та мляві кроки в цьому на-

© Писанка К.О., 2014

прямі вищої освіти. Винятком є лише окремі вдалі проекти громадських організацій, які не мають системного й достатньо масштабного характеру.

Отже, впровадження освіти для сталого розвитку в практику навчальних закладів є досить актуальним. Це зумовлює необхідність розробки її теоретико-методологічних основ. Проте, даний щабель загальної освіти не є абсолютно новим у педагогічній практиці.

Узагальнюючи зміст міжнародних документів і висновки ряду дослідників, в якості робочого визначення можна прийняти наступне: освіта для сталого развитку – процес і результат прогнозування і формування людських якостей (знань, умінь і навичок, ставлення, компетенцій, рис особистості, стилю діяльності людей і співтовариств), який забезпечує підвищення якості життя в межах природної ємності природних екосистем.

На основі узагальнення вимог міжнародних документів, вітчизняного і зарубіжного педагогічного досвіду можна запропонувати наступні критерії якості освіти для сталого розвитку на шкільному рівні.

1) Якість навчання:

– педагогічний підхід – учні вивчають відносини між минулим, сьогоденням і майбутнім, альтернативні способи розвитку, освоюють планування, способи зменшення ризиків в умовах невизначеності, критерії вибору рішень в короткостроковій і довгостроковій перспективах;

– конкретні результати в школі та місцевому співтоваристві – практичні зміни, які мають значення для сталого розвитку;

– перспективи на майбутнє – педагоги прислухаються до проблем і очікуванням учнів, навчальні плани відкриті для змін; заохочується спільне навчання; враховується значення практичної діяльності;

– "культура складності" – учні та педагоги беруть невизначеність як частина життя і готують себе до "очікування неочікуваного", усвідомлюючи важливість принципу обережності; на заняттях з усіх предметів учні працюють над власним розумінням проблем розвитку, зіставляють різні інтереси і точки зору в пошуку рішень; учні оцінюють різноманітність (біологічне, соціальне, культурне) як можливість для різноманітних варіантів змін, сприймають власні емоції в якості засобу для досягнення більш глибокого розуміння проблем і ситуацій;

– критичне мислення – учні, працюючи з протиріччями, дивляться на речі з різних точок зору і виявляють співчуття, ідентифікуючи себе з іншими, аргументуючи різні позиції, представляючи нові можливості й альтернативні дії;

– цінності – учні розрізняють фактичні знання і цінності; виявляють цінності, які стоять за тою чи іншою думкою; педагоги роз'яснюють і обговорюють з учнями;

– активна перспектива – учні мають можливість брати участь у прийнятті рішень, навчаючись на власному досвіді;

– співучасть – педагог робить акцент на розвитку в учнів умінь, необхідних для ефективної співучасті і співпраці в процесі прийняття рішень у відповідності з віком і здібностями, створює умови для становлення досвіду участі в демократичних процесах;

– навчальні предмети – теоретичні концепції академічних дисциплін часто наївні і некритичні, тому викладачі звертають увагу на актуальні проблеми та функціональні питання, сприяють розумінню складності процесу розвитку; педагоги відшукують перспективні ідеї в області ОСР, а також застосовують інновації у викладанні традиційних дисциплін.

2) Шкільна політика:

– планування – школа враховує пріоритети ОСР у своїй місії щорічному плані роботи, задовольняє потреби педагогів у підвищенні кваліфікації в галузі ОСР; в навчальному плані виділяється час для вивчення сталого розвитку, педагоги також планують робочий час з урахуванням необхідності осмислення і роз'яснень питань ОСР; в школі існує координатор з ОСР і реалізується програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників та інших фахівців;

– шкільний мікроклімат – соціально-психологічна атмосфера така, що кожен вважає можливим висувати свої інноваційні ідеї та пропозиції; школа розглядається як майданчик, на якому всі зацікавлені сторони на різних рівнях приймають участь у прийнятті рішень; все шкільне співтовариство, особливо батьки, проінформовані про необхідність ОСР;

– оцінка ініціатив в області ОСР на шкільному рівні – школа виділяє час для роздумів і досліджень вчителів з питань ОСР, уточнює і розробляє власні критерії якості для ОСР і використовує їх в системі внутрішнього контролю, встановлює процедури, щоб використовувати досягнення ОСР на благо всієї школи (включаючи тих вчителів, які не залучені в процес ОСР).

3) Управління школою:

– самоврядування – в школі створена рада самоврядування, яка виконує просвітницьку, консультаційну функцію, а також розробляє рекомендації та приймає рішення з питань сталого розвитку;

– управління повсякденним життям – рішення приймаються адміністрацією школи спільно з педагогами, учнями та батьками; суб'єкти освітнього процесу інформуються про хід та результати проведених заходів;

– моніторинг – проводяться регулярні перевірки, що стосуються задоволень потреб школи в галузі сталого розвитку, з участю учнів, викладачів і співробітників; щорічно ставляться нові завдання, робляться нові дії для вдосконалення управління; школа прагне дбайливо керувати ресурсами, отримані результати демонструються як всередині школи, так і для зовнішньої спільноти.

4) Зовнішні зв'язки:

– співпраця з співтовариством – школа виступає як "центр співтовариства", розглядає місцеве співтовариство в якості ресурсу для навчання, а також майданчики для практичних дій;

– партнерські зв'язки і відносини – школа співпрацює з іншими школами в цілях обміну ідеями та досвідом в області ОСР; входить в місцеві, національні чи міжнародні організації / мережі в області ОСР, в рамках яких учні реалізують власні проекти.

5) Використання екологічних технологій:

– мінімізація відходів – реалізується система заходів мінімізації та переробки вторсировини, належної утилізації небезпечних відходів;

– економія ресурсів – колектив школи залучений в економію електроенергії, води, тепла;

– вибір матеріалів і устаткування – при придбанні товарів враховується (поряд з вартістю) вплив на навколишнє середовище їх виробництва та утилізації.

Висновки та пропозиції. Отже, на наш погляд, освіта для сталого розвитку буде ефективною, якщо:

- вона буде починатися з самого народження і її основними етапами стануть сімейна, дошкільна і початкова освіта;

- не тільки сталий розвиток буде включатися до навчальних програм, але й освіта буде вносити реальний внесок у стійкість, підвищення якості життя особистості, сім'ї, роду, місцевого співтовариства, нації, всього людства, біосферна функція якого – зберігання та відтворення життя;

- будуть розроблені конкретні вимірні індикатори ефективності ОСР на різних рівнях (індивідуальному, інституційному, державному, міжнародному тощо);

- джерелами змісту ОСР стануть не тільки наука, а й мистецтво і – головне – практика, коли учні будуть залучені в мотивуючу діяльність з поліпшення стану навколишнього середовища – причому не після здобуття освіти, а безпосередньо в ході навчання;

- державними і виробничо-підприємницькими секторами буде створена необхідна інфраструктура, коли учні, освоївши ті чи інші "зелені" технології (роздільний збір сміття, відновлювальні джерела енергії тощо), зможуть реалізувати їх у повсякденному житті.

Список літератури:

1. Концепция общего экологического образования в интересах устойчивого развития (2010) http://www.raop.ru/content/Prezidium.2010.09.29.Spravka.1.pdf.
2. Електронний журнал "Надихаємо на дії" № 1(1), 2008; № 8 (2), 2011; № 9 (1), 2012.
3. Екологічна криза в Україні // http//www.grinchuk.lviv.ua.
4. Каропа Г.Н Образование для устойчивого развития: истоки, тенденции, перспективы // Материалы Международной конференции по устойчивому развитию. – Минск, 2004. – С. 53-55.

Пысанка К.О.
Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды

ШКОЛА НА ПУТИ К УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ

Аннотация
В статье рассматриваются основные характеристики образования устойчивого развития. Сформулированы критерии качества образования устойчивого развития на уровне школы и требования к профессиональной компетентности учителя. Доказана необходимость экологического образования для устойчивого развития.
Ключевые слова: школа, образование, устойчивое развитие, екологическое образование для устойчивого развития.

Pysanka K.O.
Kharkiv G.S. Skovoroda National Pedagogical University

SCHOOL ON THE WAY TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary
This article discusses the main characteristics of education for sustainable development. The formulated criteria of the quality of education for sustainable development at the school level and requirements for teacher's professional competence. The proved necessity of environmental education for sustainable development.
Keywords: school, education, sustainable development, education for ecologically sustainable development.

УДК 378

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Писанка К.О.
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

В статті розглядаються проблеми розвитку екологічної освіти в різних країнах світу в тому числі і в Україні, доведено необхідність екологічної освіти для сталого розвитку, розкриваються проблеми екологізації освіти у світлі нових Державних стандартів базової і повної загальної середньої, та вищої освіти.
Ключові слова: екологія, екологічна освіта, екологізація, сталий розвиток.

Постановка проблеми. На початку нового тисячоліття людство зіткнулося з безліччю глобальних проблем, від вирішення яких залежить його майбутній розвиток. Однією з них є постійний процес деградації навколишнього середовища, на тлі якого, як зазначають дослідники, в останні роки посилився інтерес людей різних країн світу до прогнозування спільного майбутнього для всіх жителів нашої планети, завоювала Концепція Сталого розвитку [3]. Занепокоєння не тільки за власне життя, але і за життя майбутніх поколінь призводить світова спільнота до формування нової загальної системи цінностей людства – збереження екологічної якості життя.

Стокгольмська конференція з охорони навколишнього середовища в 1972 році прийняла рекомендацію про створення міжнародної програми з освіти в галузі навколишнього середовища, де центральною ланкою стає екологічна освіта. У резолюціях конференції ООН (Ріо-де-Жанейро, 1992

© Писанка К.О., 2014

р.) [11] підкреслене величезне значення екологічної освіти в реалізації стратегії виживання та сталого розвитку людства.

Процес екологізації освіти за кордоном почався значно раніше, ніж в Україні. В країнах Західної Європи та США відбувається зміщення акцентів природоохоронної діяльності з контролю за станом природного середовища до запобігання її забруднення. Спостерігається широке включення питань навколишнього середовища в усі сфери внутрішньої і зовнішньої політики, загострюється увага на тому, що господарська діяльність людини в навколишньому середовищі повинна строго відповідати принципам сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В області екологічної освіти зарубіжними вченими вже протягом декількох десятиліть активно досліджуються проблеми:

визначення філософських, соціальних, культурологічних та інших основ екологічної освіти (В.Є. Гірусов, Н.А. Кармаєв, І.І. Кравченко, Г.А. Кузнєцов, Н.Н. Мойсеєв, Н.Ф. Реймерс, А.Д. Урсул, R.G. Barker, W.R. Catton, D.D. Chiras, R.E. Dunlap та інші);

виявлення сутнісних, змістовних, структурних характеристик екологічного світогляду, екологічної свідомості, екологічного мислення як факторів кардинальної зміни ставлення людини до природи (Г.В. Акопов, А.А. Алдашев, А.А. Брудний, Е.В. Гірусов, Д.Н. Кавтарадзе, Н.М. Мамедов, Є.І. Чердимова, В.А. Ясвин, D.H. Meadows, D.L. Meadows, J. Randers, A.W. Wiecker та інші);

формування екологічної культури як мети екологічної освіти (С.Н. Глазачев, В.П. Горлачов, Н.С. Дежнікова, О.Н. Козлова, І.І. Мазур, О.Г. Тавстуха та інші);

створення системи безперервної екологічної освіти, в тому числі його регіональних систем (А.Ф. Баранов, Н.Б. Дементьєв, Ю.І. Міхальченко, Л.В. Мойсеєва, О.В. Попова, Б.І. Стрелець, Л.Ф. Тараріна та інші);

виявлення теоретико-методологічних підстав загальної екологічної освіти та виховання (А. Н. Захлєбний, І.Д. Звєрєв, В.М. Сенкевич, Г.П. Сікорська, І.Т. Суравегіна, Ch.M. Geesteranus, J.C. Smith, L.F. Schmore, A.J. Suvan та інші);

підготовки педагогічних кадрів до екологічної освіти та виховання в загальноосвітніх закладах (В.І. Блинников, Г.С. Камерілова, С.С. Кашлев, А.В. Миронов, O.D. Duncan, S. Foresman та інші);

аналізу та науково-практичної розробки різних аспектів екологічної підготовки фахівців в установах професійної освіти різного рівня (Є.І. Єфімова, І.М. Кондрашова, Н.А. Лизь, Н.М. Мамедов, К.А. Романова, U. Halbach та інші).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. У світовій літературі було і, ймовірно, буде ще багато спроб визначити більш точно сутність екологічної освіти. Однак кінцеве, завершене, визначення цієї проблеми навряд чи можливе, тому що надзвичайно складно підібрати щось оптимально підходяще як для інтересів і долі людей, так і для об'єктивних законів глобальної системи планети. Більш того, вичерпне визначення мети екологічної освіти може виявитися суто розпорядчим, що неминуче обмежить сферу реалізації цієї життєво важливої проблеми. В цілому ж в глобальному світовому контексті екологічна освіта розглядається як ключова, центральна частина широкого громадського руху за використання та охорону навколишнього природного середовища та досягнення сталого розвитку окремих країн, держав і Землі в цілому.

Мета статті. Дослідити перспективи розвитку екологічної освіти різних країн світу в тому числі і в Україні, а також довести необхідність екологічної освіти для сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI століття екологічна ситуація в усьому світі і в багатьох регіонах України продовжує погіршуватися. Наступ людської цивілізації на навколишнє середовище виявляється в посиленні парникового ефекту, випаданні кислотних опадів, зменшення озонового шару, забруднення гідросфери, знищення лісів і ґрунтового покриву, скорочення біорізноманіття. Всі ці проблеми обговорюються сьогодні у засобах масової інформації та в наукових колах [4].

Причиною наступу цивілізації на природу є в першу чергу демографічний "вибух" – різке збільшення чисельності населення у світі, збільшення потреб людини і людства і як наслідок посилення тиску на навколишнє середовище. Не менш важливу роль відіграє і споживчий характер нашої цивілізації: вихідне уявлення, що природа нескінченно багата і її єдине завдання – служити людям, а також надмірне споживання ресурсів природи і забруднення навколишнього середовища в першу чергу багатими розвиненими країнами.

Проте останнім часом відбувається зміна світогляду людства: все більшому числу людей стає ясно, по-перше, що людина як істота біологічна – не цар природи, а тільки її частина, причому цілком залежна від стану біосфери в цілому, і, по-друге, що ресурси природи кінцеві і близькі до вичерпання. Змінити ставлення до природи, дбайливо ставитися до всього живого: і до природи, і до людини, економити природні ресурси, переробляти відходи – ось завдання, які виходять сьогодні на перший план.

Особливу роль у формуванні дбайливого ставлення до всього живого і до ресурсів природи повинна зіграти загальноосвітня школа, оскільки навчання проходять всі члени суспільства. Саме тут нові покоління землян повинні освоїти основи екологічної культури .

Екологічна освіта пройшла довгий шлях у своєму развитку від відносної невизначеності мети і завдань до загального визнання як провідного чинника досягнення стабільності та сталого розвитку сучасного світового співтовариства і планети в цілому.

Спираючись на матеріали численних конференцій і наявнихся з даної проблеми міжнародних стандартів, можна стверджувати, що [8]:

– екологічна освіта – безперервний процес, що охоплює все життя індивіда;

– екологічна освіта – міждисциплінарний і в той же час єдиний цілісний процес;

– екологічна освіта – це скоріше загальний підхід до навчання, виховання та розвиток особистості дитини, ніж якийсь новий навчальний предмет;

– екологічна освіта акцентує увагу на взаємозв'язках і взаимозалежностях, існуючих між людиною, суспільством і природним середовищем;

– екологічна освіта розглядає навколишнє середовище у всій її цілісності та безперервності, включаючи такі аспекти, як соціальний, політичний, економічний, технологічний, моральний, естетичний і духовно-моральний;

– екологічна освіта стверджує, що енергія, природні ресурси та матеріали обмежені і вимагають раціонального та відповідального використання;

– екологічна освіта забезпечує активне залучення учнів в процес їх власного вчення;

– екологічна освіта використовує широке коло методів і способів навчання і викладання, роблячи акцент на практичну діяльность учнів з досліджен-

ня і охорони їх найближчого навколишнього середовища;

– екологічна освіта розглядає екологічні проблеми на різних рівнях їх організації (локальний, національний, глобальний), а також в їх різних часових вимірах (минуле, сьогодення, майбутнє);

– екологічна освіта повинна бути мотивована і підтримана самою організацією, і всім укладом життя навчального закладу (дошкільний навчальний заклад, загальноосвітня школа, позашкільна виховна установа, університет і тощо);

– екологічна освіта підтримує розвиток в учнів почуття чуйності, свідомості, критичного мислення та умінь вирішувати на альтернативній основі різного роду екологічні проблеми і завдання;

– екологічна освіта пов'язана зі створенням нової екологічної етики.

Сутність екологічної освіти полягає зовсім не в тому, щоб вирішити будь-яким способом вже існуючу проблему, тобто провести певне коригування і відновити колишній хід речей, але в тому, щоб зробити світ кращим.

Зміст екологічної освіти співвідноситься з такими проблемами, як здоров'я, здоровий спосіб життя, права людини, справедливість, охорона природи, незалежність, безпека, терпимість по відношенню до політичних, релігійних та соціальних особливостей різних людей і народів. Таким чином, екологічна освіта націлена не тільки на сучасний реально існуючий світ, а й на завтрашній день нашої планети.

Розглядаючи шляхи вирішення проблем екологічного виховання, доцільно проаналізувати відповідний досвід зарубіжних країн, які досягли успіхів у цій галузі [9].

Екологічна освіта стає дійсно актуальною соціально-педагогічною проблемою в Австрії тільки в середині 70-х років, коли питання навколишнього середовища були включені в шкільні програми як міжпредметні теми (1979 р.). У 1984 році міністерство, відповідальне за освіту і охорону навколишнього середовища, створило спеціальну робочу групу (WG) на основі Австрійського товариства охорони природи і навколишнього середовища. Основними видами діяльності цієї групи і понині є: організація спеціальних шкільних проектів (наприклад, "Шкільний сад", "Екологія в школі", "Екологічна майстерня" тощо); проведення природоохоронних акцій (наприклад, "Озон" тощо); розробка спеціальних навчальних посібників і різних дидактичних матеріалів; організація семінарів для педагогів-екологів, а також курсів перепідготовки для всіх фахівців, які беруть участь в екологічній освіті дітей; видання газет і журналів з питань екологічної освіти; розробка спеціальних еколого-освітніх програм типу "Середовище, школа і громадськість"; створення загальнодержавного банку даних з питань екологічної освіти; здійснення координаційних функцій; консультування вчителів, а також інших категорій спеціалістів, які бажають брати участь у шкільних та позашкільних видах еколого-освітньої діяльності, а також у різних проектах, пов'язаних з екологічною освітою дітей.

Слідами багатьох екологічних проблем, які мали місце в Європі, в тому числі в Данії наприкінці 60-х – початку 70-х років, датські вчителі стали розповідати дітям про те, що людина часто негативно впливає на навколишнє природне середовище, викликаючи його забруднення, знищення тварин і рослин тощо, при цьому підкреслювали важливість суворого обліку тих реальних взаємодій, які існують у навколишньому середовищі. У ті роки еколого-освітня робота не мала твердої наукової та законодавчої основи. Зміни відбулися в 1975 році, коли був прийнятий Закон про базову освіту. Саме цей закон став відправною точкою для розвитку датської моделі екологічної освіти. У законі зазначається, що базова екологічна освіта повинна знайомити школярів з датською культурою, культурами інших народів, показувати взаємодію між людиною і природою.

В 1984 році в Данії з'явилася спільна конференція Міністерства освіти і Міністерства навколишнього середовища в розвитку екологічної освіти. У роботі цієї конференції були широко представлені громадськість, неурядові організації, телебачення, преса тощо. У своїй роботі конференція прийняла наступні принципово важливі рішення: екологічні проблеми повинні бути включені у зміст шкільних програм; екологічна освіта має бути обов'язковою складовою частиною підготовки педагогів усіх рівнів; екологічна освіта вимагає самоосвіти вчителів; можливості міждисциплінарної підготовки вчителів мають бути істотно розширені; відповідні навчальні матеріали повинні бути доступні для вчителів всіх рівнів.

У Данії екологічна освіта, особливо в початковій школі, співвідноситься із природничими, соціологічними і гуманітарними підходами. Данські педагоги переконані, що знань самих по собі не достатньо, і вони повинні бути складовою частиною системи цінностей, компонентом якогось екологічного коду сучасної етики.

Позиція Ірландії в цілому близька до позиції Данії. Ірландська система екологічної освіти спрямована на рішення таких завдань: сприяти розумінню комплексності взаємодії між людиною та довкіллям; заохочувати інтерес школярів до економічної, соціальної, політичної та екологічної взаємодії в міських і сільських ареалах; надавати кожному школяреві можливість придбати знання, відносини, цінності, досвід прийняття екологічно відповідальних рішень, а також відповідні практичні вміння та навики, необхідні для захисту і оптимізації природного середовища; створювати і впроваджувати в індивідуальну, групову і загальну свідомість нові екологічно грамотні моделі поведінки і діяльність в навколишньому середовищі, сприяти формуванню в окремих громадян, різних соціальних груп нового ставлення до природи; сприяти придбанню школярами широкого практичного досвіду в справі вирішення екологічних проблем; формувати вміння розпізнавати та класифікувати екологічні проблеми, вирішувати проблемні завдання і ситуації.

Початок історії екологічної освіти в Ірландії відносится до кінця 1960-х – початку 1970-х років, коли вперше питання навколишнього середовища були введені у зміст всіх основних предметів в середніх і старших класах. Спочатку в програмах і навчальних посібниках з біології передбачалося вивчення основ наукової екології, забруднення та охорони природи. Потім ці питання були включені в зміст освіти молодших школярів. У 1990-і роки в Ірландії був утворений Центр з питань екологічної інформації (EN-FO), який надає всім зацікавленим особам і організаціям достовірну інформацію про стан навколишнього середовища, а також про методи екологічної освіти учнівської молоді. Створення цього центру стало джерелом загального інтересу до екологічних проблем Ірландії.

До початку 1980-х років екологічна освіта у Фінляндії була переважно освітою про охорону дикої природи. І лише значно пізніше вона стала екологічною освітою. З моменту створення Міністерства навколишнього середовища (1983 р.) соціальні та

політичні аспекти екологічної освіти отримують якісний і досить повний розгляд.

Перша загальнонаціональна конференція з питань екологічної освіти в Німеччині була проведена в 1980 році. Вона позначила мету і завдання цього виду освіти, підкреслила необхідність включення питань навколишнього середовища в зміст усіх шкільних предметів, відзначила важливість створення спеціальних, окремих міждисциплінарних курсів і їх вивчення на всіх етапах шкільного навчання. Значну увагу також було приділено неформальній, додатковій освіт.

Найважливіші завдання німецької системи екологічної освіти полягають в тому, щоб змінити уявлення і поліпшити знання молодих людей про довкілля, розвинути їх готовність захищати природу, сформувати у підростаючої моделі екологічно відповідальну поведінку. У вирішенні цих завдань вирішальний внесок повинні внести загальноосвітні школи. Екологічна освіта відштовхується від людини, так як саме людина є причиною катастрофічного забруднення середовища.

Історія екологічної освіти в Греції налічує більше 30 років. За цей час в Греції було проведено близько 50 загальнонаціональних семінарів з питань навколишнього середовища, підготовлено кілька об'ємних посібників з цієї надзвичайно актуальної проблеми. Велика частина державних документів націлена на те, щоб розкрити двері школи для широкої суспільності, збагатити цінності сучасних школярів, активізувати зв'язки та взаємодії з соціальним і природним оточенням.

Закони від 31 липня 1990 року і 3 квітня 1991 регламентують включення питань навколишнього середовища в навчальні програми з усіх основних шкільних предметів.

Екологічна освіта в Греції має відповідати слідуючим вимогам: забезпечувати розуміння не тільки факту реального існування екологічних проблем, а й усвідомлення того, що вони є результатом взаємодії багатьох фінансових, соціальних, політичних та економічних причин, причому як в міських, так і в сільських районах; давати кожному учневі можливість придбати знання, відчуття цінності природи, відносини, активний інтерес, а також розуміння та навички, необхідні для захисту і оптимізації місцевого навколишнього середовища; мотивувати окремих громадян, соціальні групи і суспільство в цілому засвоїти нові моделі поведінки, що дозволяють краще керувати навколишнім середовищем.

Конкретні кроки з питань екологічної освіти в Швеції були зроблені в 1970 році у зв'язку з підготовкою та проведенням Європейського року навколишнього середовища (1970 р.). У ті роки питання навколишнього середовища були інкорпоровані в нові дев'ятирічні програми обов'язкового навчання. У той же час був підготовлений і прийнятий до реалізації Національний проект з питання навколишнього середовища. Відповідно до його вимог в Швеції були опубліковані нові навчальні посібники та керівництва для вчителів та учнів. Екологічна освіта отримала пріоритетний статус у міждержавному співробітництві скандинавських країн.

За твердженням шведських експертів, мета екологічної освіти полягає в тому, щоб інформувати громадськість і формувати громадську думку і за допомогою цього робити внесок у стійкий розвиток суспільства. При цьому підкреслюється принципіально важливе значення морально-етичного аспекту екологічної освіти.

Державний "Звіт про утворення з питань природи і навколишнього середовища" (1988 р.) сформулював національний план дій у сфері екологічної освіти в Голландії. Цей документ закликає школи самостійно здійснювати різні види еколого-освітньої діяльності, залучати для цих цілей місцеві, регіональні, національні структури, фахівців та експертів. Довгострокова мета екологічної освіти в Голландії бачиться в тому, щоб зробити його складовою частиною шкільних планів і програм на основі інтересу і добровільного вибору кожного учня.

Згідно із законодавством Голландії, школи мають право самі вибирати зміст і методи екологічної освіти. В цілому ж екологічна освіта розглядається як важливий інструмент, що дозволяє модифікувати поведінку громадян, зроблять їх більш зацікавленими в питаннях природи.

Реформа 1988 року чітко позначила систему нових завдань для загальноосвітніх шкіл Великобританії. Правительство країни визначило екологічну освіту як "серцем" політики досягнення сталого розвитку. Мета ж сталого розвитку, за визначеннями британських експертів, полягає в тому, щоб підтримати спільні дії всіх верств суспільства і економіки потрібно рухатися "плавно", минаючи різного роду кризи. Згідно Національній програмі освіти, школи повинні виконувати такі соціально важливі завдання: давати всім школярам можливість придбати знання, цінності, відносини, досвід прийняття рішень, вміння та навички, які необхідні для захисту і поліпшення навколишнього середовища; підтримувати школярів в їх прагненні спостерігати природу і досліджувати навколишнє середовище з різних точок зору; заохочувати цікавість дітей до навколишнього середовища, а також їх прагнення прийняти практичну участь у вирішенні реальних екологічних проблем.

Франція підкреслює важливість придбання екологічних знань, особливо наукових екологічних понять, які необхідні для розуміння біофізичних, економічних і соціальних механізмів функціонування навколишнього середовища.

У Франції екологічна освіта отримала інтенсивний розвиток після прийняття Міністерством освіти серії документів, що заклали фундамент цієї надзвичайно важливої сфери соціально-педагогічної практики (1977 р., 1983 р.).

"Протокол 1983 року" – державний документ, підписаний 15 лютого 1983 року Міністерством освіти і Міністерством навколишнього середовища, – являє собою основу для спільних дій двох міністерств і націлений на планомірне введення питань типу "людина-природа" в зміст усіх шкільних курсів, а також створення сприятливих умов для організації різного роду практичних, міждисциплінарних акцій за дослідження та охорону навколишньої природи.

"Протокол 1993 року", підписаний 14 лютого 1993 року, фактично оновлює "Протокол 1983 року" і створює основу для практичної реалізації тих рекомендацій, які були прийняті на міжнародній конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992 р.).

У 1992 році Міністерство освіти Франції ухвалило новий всеосяжний план екологічної освіти молоді, в якій центральне місце було відведено питанням змісту і методів формування дбайливого ставлення до природи в учнів початкових і середніх класів загальноосвітніх шкіл.

Екологічна освіта в Бельгії націлена на вирішення таких завдань: розуміння екологічних особливостей в навколишньому середовищі що змінюється; формування соціально-комунікативних умінь і навичок, що дозволяють здійснювати ефективну співпрацю між різними групами людей, за-

цікавленими у вирішенні екологічгних проблем; використання різноманітних методів і прийомів з дослідження і охорони навколишнього природного середовища; пробудження у індивіда бажання засвоїти норми особистої відповідальності для того, щоб гарантувати сталий розвиток всього суспільства; привнесення цінностей у систему критичного оцінювання факторів, що впливають на стан навколишнього природного середовища.

Вперше питання екологічної освіти з'явилися в бельгійських шкільних програмах у другій половині 60-х років, що було ініційовано активістами багатьох суспільних груп і організацій, що займаються охороною природи. Принципово важливе значення в екологізації шкільних програм мав Європейський рік охорони природи (1970 р.). Однак ще більше значення для усвідомлення надзвичайної актуальності цієї проблеми мали численні екологічні кризи.

"Базисна програма екологічної освіти" для середніх шкіл, опублікована в січні 1993 року, дала новий і, мабуть, самий потужний імпульс для розвитку даної сфери соціально-педагогічної практики. Документ, одночасно розкриває питання теорії та методики екологічної освіти, що дає повний огляд педагогічних ідей, має надзвичайно важливе значення як для Бельгії, так і для багатьох інших європейських країн.

Екологічна освіта в загальноосвітніх школах США характеризується надзвичайною різноманітністю форм, напрямів і методологічних підходів, глибоким проникненням ідей екологічної етики у зміст практично всіх шкільних дисциплін, залученням широкої громадськості і, особливо, громадських неурядових організацій до процесу формування у молоді норм дбайливого та відповідального ставлення до навколишнього природного середовища. У цій країні загальновизнаним являється положення про те, що якщо особистість не володіє поняттям "навколишнє середовище" і не розуміє свого власного ставлення до цього середовища, то вона є безграмотною. Таким чином, провідним завданням екологічної освіти є виховання екологічної грамотності учнівської молоді.

Система екологічної освіти Сполучених Штатів Америки покликана вирішити наступні приватні задачі: забезпечити широкі контакти дітей з навколишнім природним середовищем; надати можливості для дослідження живих організмів в природному середовищі їх існування; внести вклад у формування екологічно прийнятних стилів поведінки та діяльності в природі; сформувати сукупність знань про єдність людини, суспільства та природного середовища, про взаємозв'язок локальних, регіональних і глобальних екологічних проблем, про довкілля як системи природних, економічних і соціальних факторів; залучати кожного школяра у вирішення місцевих екологічних проблем; тощо.

Історія екологічної освіти в Китаї налічує трохи більше 20 років. Початок був покладений в 1979 р., коли Комітет екологічного утворення Китайської асоціації наук про довкілля провів конференцію, на якій було запропоновано ввести курс екології в початкових і середніх класах декількох шкіл, спеціально відібраних для цього пілотного проекту [12].

В даний час екологічне навчання в країні стало істотною частиною обов'язкової освіти, хоча уроки екології проводяться головним чином у вигляді факультативів або практикумів за рамками відведеного для шкільних занять часу. Однак іноді навчання екології проводиться на уроках географії та біології в середній школі і на уроках природознавства – в початковій. Школярі оволодівають основами знань про довкілля, вміннями та навичками захисту навколишнього середовища в процесі польових або лабораторних занять.

У результаті дискусій про сучасні вимоги до навчання екології в Китаї з'явилася на світ ініціатива Китайського відділу Всесвітнього фонду дикої природи. У 1997 р. його проект "Ініціатива викладачів екології для Китаю" був підтриманий Міністерством освіти Китаю, а спонсором проекту стала корпорація "Брітіш Петролеум". Проект є спробою привернути увагу до викладання екології у всіх школах Китаю.

Висока екологічна культура національного господарства Японії була досягнута за допомогою освітніх програм в галузі навколишнього середовища, якою охоплені всі сфери національної професійної підготовки. Японці малорелігійні – у них замість ікони мається вівтар краси – ваза з квітами. Ікебани відомі, мабуть, кожному жителю планети. Відносини японців до природи – це особлива національна психологія, в основі якої лежить групова свідомість. А тому й екологічне виховання у них починається ще задовго до школи [7].

У Законі Російської Федерації "Про охорону навколишнього середовища", прийняте 10 січня 2002 р., розділ XIII присвячений екологічному вихованню, освіті та формуванню екологічної культури, зазначається, що з метою підвищення екологічної культури суспільства і професійної підготовки фахівців встановлюється система загального комплексного і безперервного екологічного виховання та освіти, що охоплює весь процес дошкільного, шкільного виховання та освіти, професійної підготовки фахівців у середніх та вищих навчальних закладах, підвищення їх кваліфікації з використанням при цьому засобів масової інформації.

Керівники міністерств і відомств, підприємств, установ та організацій, інші посадові особи та фахівці, громадяни, пов'язані з діяльністю, що надає шкідливий вплив на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території Російської Федерації, зобов'язані мати необхідну екологічну підготовку, яка враховується при призначенні на посаду, атестації та переатестації працівників.

Екологічна освіта РФ передбачає: формування системи знань про взаємини людини і природи, розуміння, що людина не пан природи, а її частина; формування системи екологічних цінностей, емоційного, відповідального, дбайливого, шанобливого ставлення до природи і людини як частини природи; формування діяльнісного підходу до захисту, охорони і відновлення природи і фізичного і духовного здоров'я людини відповідно до принципу "мислити глобально, діяти локально".

Паростки спеціалізованої екологічної освіти в Україні з'являються у середині-кінці 70-х років минулого століття, колі питання охорони природного навколишнього середовища стали вельми актуальними для розвитку держави. Після Стокгольмської (1972 р.) конференції ООН по навколишньому середовищі в СРСР були прийняті законодавчі та нормативні акти, направлені на організацію охорони та контролю стану довкілля. Активізується науково-дослідницька робота з цих питань в науково-дослідних установах та вищих навчальних закладах.

Все це неминуче привело до включення питань охорони навколишнього середовища у курсове та дипломне проектування, в появу розділів в традиційних навчальних дисциплінах, а потім й окремих спецкурсів по багатьох спеціальностях. Поступово з'являються екологічні спеціалізації окремих спеці-

альностей, наприклад "Метеорологічні аспекти забруднення атмосферного повітря" (Одеський гідрометеорологічний інститут – 1975 рік), "Раціональне використання природних ресурсів та охорона природи" (Харківський державний університет – 1980 рік).

З'являються й перші спеціалізовані кафедри екологічного спрямування (1980 рік – кафедра "Раціонального використання природних ресурсів та охорона природи" Харківського державного університету – зав. кафедрою проф. Черваньов І.Г.).

Для української вищої екологічної освіти важливою датою є 24 квітня 1990 року, коли на спільному засіданні колегій мінвузу УРСР та Держкомприроди УРСР постановою за № 11/4/210 була затверджена Республіканська програма екологічної освіти у вищих та середніх спеціальних учбових закладах Української СРС на період до 2005 року. Трьома тижнями раніше була створена Науково-методична комісія з екологічної освіти Мінвузу УРСР (Лист УМК по вищій освіті МВССО Української СРС від 03.04.90р. за № 260-2/131), яку очолив ректор Львівського лісотехнічного інституту проф. Кучерявий В.О. Заступниками голови були призначені зав. кафедрою охорони навколишнього середовища Запорізького індустріального інституту проф. Павленко Ю.П. та зав. кафедрою раціонального використання природних ресурсів та охорона природи Харківського державного університету проф. Черваньов І.Г.

У зв'язку з прийняттям у 1991 році Закону України "Про освіту" [6] та формуванням нової української структури вищої освіти серед науковців, викладачів вищих навчальних закладів на засіданням НМК з екологічної освіти, на численних конференціях [1] йдуть жваві дискусії про зміст екологічної освіти, її місце серед природничих, соціальних та технічних наук. Поступово викристалізовується розуміння необхідності створення концепції сучасної екологічної освіти в Україні [2]. Це найшло віддзеркалення в указі президента України від 12.09.1995р. за № 832/95 – серед стратегічних напрямів розвитку вищої освіти в Україні була поставлена задача "розробити концепцію реформування і розвитку екологічного мислення та здібностей будувати гармонійні відносини з природою" [5].

У відповідності з прийнятим Законом у 1992 році починається формування напрямів підготовки фахівців [10], серед яких у квітні 1992 року з'являється напрям 6.0708 "Екологія", який закріплюється у Переліку напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.05.1994р. за № 325. В цьому Переліку були затверджені 5 спеціальностей в напрямі "Екологія": 7.070801 "Екологія", 7.070802 "Геоекологія", 7.070803 "Радіоекологія", 7.070804 "Моніторинг навколишнього природного середовища", 7.070805 "Прикладна екологія".

Висновки та пропозиції. Встановлено, що екологічна освіта є важливим чинником становлення сталого розвитку суспільства. Вона спрямована на зміну свідомості людей щодо природи, сформованих стереотипів мислення і поведінки, механізмів економіки та соціального розвитку, на прийняття кожною державою і кожною людиною нових принципів етики, культури і справедливості, що базуються на системі обмежень і заборон, що диктуються законами розвитку біосфери.

Розроблено модель формування професійних компетенцій майбутнього еколога. Структура моделі являє собою технологічний алгоритм реалізації компетентнісного підходу організації професійної екологічної освіти в коледжі.

Показано, що підготовка екологів відповідає світовим тенденціям розвитку професійної екологічної освіти. Метою професійної екологічної освіти є формування професійних компетенцій.

Обґрунтовано, що впровадження нових інформаційних технологій веде до появи і поширення в сфері освіти гнучких, швидко перебудовуючих освітніх систем. Вони забезпечують якість і доступність освіти, сприяють формуванню творчих здібностей, розвитку швидкості, гнучкості, оригінальності, точності мислення. Визначено місце інформаційних технологій в екологічній освіті.

Встановлено, що професійна компетентність еколога передбачає не тільки формування знань наукових основ природокористування, але й формування екологічної культури: необхідних переконань, моральних принципів і активної життєвої позиції, тобто створення умов для формування екоцентричного мислення.

В цілому, можна відзначити те, що в розвинених країнах світу йде екологізація всіх рівнів освіти шляхом запровадження національних, регіональних і глобальних проектів і програм.

Список літератури:

1. І Республіканська науково-методична конференція "Екологічна підготовка спеціалістів в інженерних вузах" (жовтень1991 року, Луганський машинобудівний інститут).
2. Білявський Г., Падун М. Єдиним виходом з екологічної кризи є…/Освіта, № 15 (4307), 25.05. 1993р.
3. Вашекин Н.П., Делокаров К.Х., Урсул А.Д. Образование и устойчивое развитие / Н.П.Вашекин, К.Х.Делокаров, А.Д.Урсул. – М., 2001.
4. Дементьева Т.П. Від чистої душі до чистоти довкілля: метод. розробка. – Харків: ХОНМІБО, 2003. – 22 с.
5. Дробноход М.І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою: кол. монографія / М.І.Дробноход, Ф.В.Вольвач, С.І.Іващенко. – К.: МАУП, 2000. – 76 с.
6. Закон України "Про освіту" //Голос України.-І996. -25 квітня.
7. Иванов О.В., Мельник Л.И., Шепеленко А.Н. В борьбе с драконом Когай: Опыт природопользования в Японии. – М., 1991. – С. 203.
8. Каропа Г.Н. Экологическое образование школьников: ведущие тенденции и парадигмапьные сдвиги. [Електронный ресурс] Режим доступа: http://eco-forchildren.ucoz.ru/index/chto_takoe_ehkologicheskoe_obrazovanie/0-5.
9. Национальные системы экологического образования стран Западной Европы и США [Електронный ресурс] Режим доступа: http://eco-forchildren.ucoz.ru.
10. Основні напрями реформування вищої освіти в Україні. Указ Президента України "Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні" від 12.09.1995р., № 832/95.
11. Конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. – Женева, 1993.
12. Юдин А.Г. Китайский проэкт [Електронный ресурс] Режим доступа: http://www.ecolife.ru/jornal/ecob/2002-1-1.shtml.

Пысанка К.О.
Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды

ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В РАЗНЫХ СТРАНАХ МИРА

Аннотация
В статье рассматриваются проблемы развития экологического образования в разных странах мира в том числе и в Украине, доказана необходимость экологического образования для устойчивого развития, раскрываются проблемы экологизации образования в свете новых Государственных стандартов базового и полного общего среднего, и высшего образования.
Ключевые слова: экология, экологическое образование, экологизация, устойчивое развитие.

Pysanka K.O.
Kharkiv G.S. Skovoroda National Pedagogical University

PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION AND TRAINING IN DIFFERENT COUNTRIES

Summary
This article discusses the problems of development of environmental education in different countries including Ukraine, proved the need for environmental education for sustainable development, disclosed to the problems greening education in the light of new State standards in basic and complete secondary and higher education.
Keywords: ecology, environmental education, greening, sustainable development.

УДК 159.9.019.4:616.89-008.442

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Радченко С.В., Царькова О.В.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Стаття присвячена проблемам формування та розвитку обдарованої дитини. Навіть батьки таких дітей не розуміють, як підтримати обдаровану дитину в прагненні до освоєння оточуючого світу так, щоб не пригнітити її творчі здібності та не перебільшити із кількістю завдань, лишивши дитя спілкування з однолітками та безтурботного дитинства. Помітивши дар у своєї дитини, батьки одразу ж перетворюють її в свою візитну картку, намагаючись втілити в ній все те, чого не змогли досягти самі.
Ключові слова: обдарованість, талант, геніальність, інтелект, особистість.

Обдарованість як і раніше залишається загадкою для більшості вчителів, педагогів та батьків. Турбота про обдарованих дітей сьогодні – це піклування не лише про розвиток дитини в цілому, а й розвиток та забезпечення гармонійного а також всебічного розвитку особистості в майбутньому. На сьогоднішній день існує безліч способів виявлення таких дітей, виробляються програми допомоги їм в реалізації своїх здібностей. Проте проблема діагностики та розвитку високо обдарованих і талановитих дітей на всіх етапах їхнього навчання, проблема розуміння дітьми своєї обдарованості і особистої відповідальності за творчу самореалізацію існує.

Проблема обдарованості стає все більш актуальною. Через потребу суспільства в неординарних особистостях. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Проте недостатній рівень психологічної підготовки педагогів до роботи з дітьми, призводить до неадекватної оцінки їх особистісних якостей і всієї їхньої діяльності.

Спершу треба розібратися в самому понятті обдарованості. Обдарованість або загальна обдарованість – рівень розвитку яких-небудь здібностей людини, пов'язаний з їх розвитком. Поняття як таке уперше було сформульоване в середині XIX століття англійським психологом Френсісом Гальтоном. При аналізі розділяється «художня» і «практична» обдарованості.

Ранній прояв здібностей говорить про обдарованість. Б. М. Теплов визначив обдарованість як якісно-своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення більшого або меншого успіху у виконанні тієї або іншої діяльності [7, с. 10]. Також обдарованість і здібності до чогось є прояв особи її унікальності. Вони завжди виражаються в рівні майстерності, в мистецтві, майстерності людини [8, с. 56].

Обдарованість – це поняття загальної психології, яке свідчить про високий рівень задатків, схильностей. Обдарованість є результатом і високого рівня інтелектуального розвитку індивіда. Мало знайдеться в психології проблем, які по кількості досліджень, що тим чи іншим чином її торкалися, можуть зрівнятися з проблемою інтелектуальної обдарованості. У сфері сутнісного визначення поняття справа є далеко неоднозначною. Багато в чому таке становище зумовлено тим, що тут зу-

© Радченко С.В., Царькова О.В., 2014

стрічаються кілька глобальних психологічних проблем, які до цього часу не мають навіть зближеного трактування в психології [5, с. 128].

Розрізняють обдарованість технічну, наукову (зокрема математичну), музичну, поетичну, художню, артистичну та ін. Вищими рівнями обдарованості є талант і геніальність. Оскільки обдарованість виявляється у конкретних психічних процесах, розрізняють моторну, сенсорну, перцептивну, інтелектуальну обдарованість тощо. Для психології важливими є розробка теорії обдарованості як цілісного і системного вияву особистості, а також вивчення особливостей реалізації обдарованості у різні вікові періоди життєдіяльності людини, її індивідуальних відмінностей. Обдарованість є сплавом природженого і набутого індивідом. Людина істота соціальна, її психіка як цілісне утворення опосередкована трудовою діяльністю, вихованням, спілкуванням з іншими. Усі ці соціальні фактори мають вирішальний вплив на формування і яскраві вияви обдарованості особистості [1, с. 87]. Прийнято вважати, що обдарована дитина – це дитина, яка володіє очевидними, інколи видатними досягненнями в певному виді діяльності, інтенсивність вираження, яскравість яких виділяє її серед однолітків.

Спеціальні дослідження, в тому числі проведені автором, доводять – кінець раннього дитинства, дошкільний період – роки, коли соціальна обдарованість і комунікативні здібності починають проявлятися й розвиватися. У дошкільному віці для цього є багато передумов. У цей період активно розвиваються самосвідомість, потреба у спілкуванні, виникають нові його види, в тому числі позаситуативно-особистісні розвиваються пізнавальні процеси (в тому числі соціальна перцепція – значуща складова у структурі соціальних здібностей) [6, с. 95]. У ці роки відбуваються й інші суттєві зміни в емоційній сфері: розвиваються соціальні емоції та почуття, з'являється «емоційне захоплення» і пов'язана з ним діяльність емоційної уяви.

У результаті аналізу досліджень, які проводились з обдарованими дітьми, вдалося виявити деякі істотно важливі здібності, що у сукупності утворять структуру розумової обдарованості. Перша особливість особистості, що може бути виділена таким чином, – це уважність, зібраність, постійна готовність до напруженої роботи. На уроці учень не відволікається, постійно готовий до відповіді. Він віддає себе цілком тому, що його зацікавило. Також дуже цікавою особливістю є те, що високообдарована дитина, нерозривно зв'язана з першою особливістю вона полягає в тому, що готовність до праці в нього переростає в схильність до праці, у працьовитість, у невгамовну потребу трудитися. Третя група особливостей пов'язана безпосередньо з інтелектуальною діяльністю: це особливості мислення, швидкість розумових процесів, систематичність розуму, підвищені можливості аналізу й узагальнення, висока продуктивність розумової діяльності.

Для творчої особистості характерним також є прагнення докопуватися до суті проблеми, з'ясовувати дійсні причини явищ. Загальним вираженням творчої обдарованості в дитячому віці служить випереджаючий розвиток. Істотна роль у творчому пізнавальному розвитку належить процесу розуміння [2, с. 256]. В ході розуміння здійснюється пошук зв'язку між елементами матеріалу. Усвідомлення зрозумілого становить провідну ланка в саморегуляції творчого процесу. У своїх дослідженнях розуміння у творчому розвитку виділила три типи розуміння [3, с. 136]. Учні, що показали найбільш глибоке і адекватне розуміння, мали 1 тип. У них спостерігався розгорнутий пошук смислових зв'язків у матеріалі, високі можливості у прогнозуванні і прагнення до цілісного сприйняття інформації [4, с. 342]. Їх найбільш відмітною рисою з'явилися можливості в прогнозуванні, що дозволяли подолати неповноту інформації.

Серед багатьох психолого-педагогічних проблем творчої обдарованості дитини як пріоритетне можна позначити проблему реалізації творчих потенціалів особистості. Актуальність означеної проблеми зумовлюють три феномена. По-перше, феномен «зняття» обдарованості в міру дорослішання, коли яскраві здібності виявляються лише віковою особливістю і слабішають з віком. По-друге, феномен особистісної деградації, переродження творчої долі (акцентуація, наркоманія, алкоголізм тощо). По-третє, феномен реалізації творчого потенціалу в силу зовнішніх несприятливих обставин. Дуже важлива проблема – виявлення обдарованих дітей. По-перше в сім'ї на ранніх етапах розвитку такі діти в більшості випадків залишаються щонайменше, незрозумілими, а нерідко реакція батьків на активні пізнавальні здібності дитини буває негативною. Установка, характерна для побутової свідомості, – бачити свою дитину такою, як усі. По-друге, активні творчі здібності поєднуються у дітей з підвищеною нервово-психічною збудливістю, яка проявляється в непосидючості, порушення апетиту, сну, легко виникають головні болі тощо. Несвоєчасна медико-психологічна корекція цих проявів призводить до розвитку неврозів та ряду психосоматичних захворювань. По-третє, обдаровані діти, потрапляючи в шкільні колективи, де у більшості їх однолітків середні здібності, відчувають явну чи приховану недоброзичливість і недовіру збоку оточуючих.

Нерідко обдаровані діти нетерпимо ставляться до дітей, що стоять нижче них в інтелектуальному розвитку. Вони можуть відштовхувати оточуючих зауваженнями, виражають презирство чи нетерпіння. Сьогодні створюються спеціальні програми для роботи з обдарованими дітьми, школи в багатьох країнах перебудовуються в бік диференційованого навчання. Розробляються спеціальні комплексно-навчальні програми, в рамках яких учень може пересуватися більш вільно, ніж ніж за звичайною програмою

Отже, забезпечення і розвиток обдарованості – це проблема прогресу суспільства, реалізації його творчого потенціалу та індивідуальних доль.

Правильна побудова взаємин обдарованої дитини з навколишнім світом дозволить йому найбільш повно виявити свої здібності. Слід зазначити, що людина як особистість розвивається на протязі всього життя, але найважливіші особистісні властивості і здібності, психологічний фундамент особистості формується в дитинстві і під керівництвом оточуючих дитину дорослих. Від того, яким було у дитини дитинство, залежить весь вклад його особистості і багато в чому його життєва доля.

Людина не народжується з готовими здібностями. Вродженими є лише анатомо-психологічні передумови формування здібностей. На їх основі під впливом навчання і виховання, в процесі взаємодії людини з навколишнім світом розвиваються його здібності. Обдаровані діти виявляють свої здібності по – різному, а іноді віддають перевагу і зовсім не проявляти. Аж ніяк не всі виключно здатні діти рано починають говорити, навіть якщо для цього є відповідні умови. Нерідко зустрічаються діти, які виявляють неабиякі здібності в більш старшому

віці. Обдарована дитина на відміну від обдарованого дорослого – це ще не сформована людина, його майбутнє поки не визначено, його здібностям тільки ще належить розкритися. Слід пам'ятати, що по відношенню до будь-яких дітям, а тим більше до обдарованих, недоречні як непомірні захоплення, так і прояви дуже критичного, недовірливого ставлення. Обдарованої дитини ніколи не слід виставляти напоказ, звеличувати, робити предметом радості і гордості батьків і школи. Не слід і приходити у відчай, що він не схожий на інших, примушувати його бути «як всі». Єдине, що слід заохочувати в дитині, – це його цілеспрямовану діяльність, бажання працювати заради роботи, а не марнолюбна прагнення обігнати товаришів. Найбільш правильна форма виховання обдарованих дітей – звертатися з ними без зайвої афектації і в той же час посилювати в них прагнення до подальшого розвитку, самовизначення, закріпленню індивідуальних схильностей і проявів. Правильна побудова взаємин обдарованої дитини з навколишнім світом дозволить їй найбільш повно виявити свої здібності.

Список літератури:

1. Красноголов В.О. Комплексна психодіагностика якостей. Визначення творчої індивідуальності дітей і шляхів її розвитку / В.О. Красноголов // Обдарована дитина. – 1999. – №2. – С. 87
2. Немов Р.С. Психология. Кн. 3. Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика / Р.С. Немов. – М.: Просвещение, 2000. – 256 с.
3. Немов Р.С. Психология / Р.С. Немов. – М.: Просвещение, 1999. – С. 136.
4. Основы психодиагностики: Учеб. пособие для студентов вузов / Под. общ. ред. А.Г. Шмелева. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 342 с.
5. Общая психология / Под ред. С.Д. Максименко. – М.: Рефл-бук, 1999. – С. 128.
6. Савенков А.И. Диагностика детской одаренности как педагогическая проблема / А.И. Савенков // Педагогика. – 2000. – №10. – С. 95.
7. Теплов Б.М. Способности и одарённость / Б.М. Теплов // Психология индивидуальных различий. Тексты. – М.: изд-во Моск. Ун-та, 1982. – С. 10.
8. Шадриков В.Д. Способности человека / В.Д. Шадриков. – М.: Воронеж, 1997. – С. 56.

Радченко С.В., Царькова О.В.
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ ОДАРЕНОГО РЕБЁНКА

Статья посвящена проблемам формирования и развития одаренного ребенка. Даже родители таких детей не понимают, как поддержать одаренного ребенка в стремлении к освоению окружающего мира так, чтобы не подавить его творческие способности и не переборщить с количеством задач, оставив дитя общения со сверстниками и беззаботного детства . Заметив дар у своего ребенка, родители сразу же превращают ее в свою визитную карточку, пытаясь воплотить в ней все то, чего не смогли достичь сами.
Ключевые слова: одарённость, талант, гениальность, интеллект, личность.

Radchenko S.V., Tsar'kova O.V.
Melitopol State Pedagogical University. B. Khmelnitskogo

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY OF THE GIFTED CHILD

Summary
The article is devoted to the problems of forming and development of the gifted child. The parents of such children do not understand how to support the gifted child in aspiring to mastering of the surrounding world so that not to intimidate his creative aptitudes and not to go over the top with the quantity of tasks, leaving the child of socializing with the children of his age and carefree childhood. Noticing a child's gift, parents turn it at once into the visiting-card, trying to embody in it everything that they couldn't reach by themselves.
Keywords: gift, talent, genius, intellect, personality.

УДК 373.3

КАЛІГРАФІЧНІ ХВИЛИНКИ – ОДНА ІЗ ФОРМ УДОСКОНАЛЕННЯ ГРАФІЧНИХ НАВИЧОК ПИСЬМА

Рожнова В.М., Демидчик Г.С.
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Досліджено одну з форм удосконалення каліграфічного письма – каліграфічні хвилинки та особливості їх проведення в початкових класах. Вивчено досвід провідних вчителів-методистів.
Ключові слова: письмо, каліграфічні хвилинки, вимоги до графічних навичок.

Постановка проблеми. Навчання каліграфічного письма і систематична робота над формуванням почерку учнів – одне з головних завдань школи. Роль графічних навичок у навчально-виховному процесі надзвичайно велика, оскільки без оволодіння графікою не можливе вивчення будь-якого навчального предмета. Тому розвиток мовлення та навички каліграфічного письма є «вічними» завданнями, які покликана розв'язувати початкова школа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Успішному розв'язанню цих завдань сприяють ряд дисертаційних досліджень Н.М. Боднар, Н.Н. Волоскова, В.О. Ілюхіна та ін..

Методиці навчання каліграфії велику увагу в свій час приділяли П.О. Градобоєв, В.С. Горбач, Ф.З. Греков, І.Є. Євсєєв, І.Є. Кирей та ін. Педагогічні та психологічні умови навчання каліграфії розробляли Є.В. Гур'янова, М.К. Щербакова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак дослідниками висвітлено питання формування навички каліграфічного письма, ефективні методи і методичні прийоми навчання письма, причини і шляхи подолання недоліків у письмі учнів, тоді як систематична робота з удосконалення умінь писати красиво, каліграфічно у 2-4 класах є актуальною і водночас недостатньо розробленою. Окремі аспекти проблеми удосконалення графічних навичок письма розкрито в дослідженнях методичного характеру В.А. Трунової, І.В. Цепової, М.І. Чабайовської, Н.М. Боднар та ін..

Мета статті. Метою нашої статті є визначення ролі, місця і змісту каліграфічної хвилинки як однієї з форм удосконалення графічних навичок письма учнів 2-4 класів.

Виклад основного матеріалу. Навчання письма – дуже складний процес, що вимагає безупинного напруженого контролю. Його результативність значною мірою залежить від рівня розвитку мислення дитини, її пам'яті, зорового й орієнтаційно-просторового сприйняття.

Письмо – це «система умовних лінійних (графічних) знаків для передавання тих чи інших елементів мови». Сама «мова є знаковою системою відносно дійсності, а письмо – це знакова система відносно звукової мови (отже, письмо – це знаки знаків)» [6]. І цією системою повинні оволодіти молодші школярі відповідно до затверджених «Єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань» [2].

Починаючи з 2 класу, здійснюється перевірка сформованості графічних навичок: форми, розміру, нахилу, поєднання літер; культури оформлення письмової роботи, швидкості письма і враховується в оцінці письмової роботи учнів [4] (табл. 1).

Дотримання норм за кожним із названих параметрів оцінюється двома балами (в сумі буде 12 балів). За незначне відхилення від норми за тим чи іншим параметром знімається 1 бал, за значне – 2 бали.

Таблиця 1

Вимоги до графічних навичок

Прізвище, ім'я учня	Швидкість письма	Графічні навички				Культура оформлення роботи	Оцінка за каліграфію, швидкість письма і культуру оформлення роботи	Оцінка за грамотність
		форма літер	розмір літер	нахил літер	поєднання літер			

Джерело: [4]

З метою удосконалення навички письма вчитель застосовує різні форми роботи (письмо під такт, під диктовку, з коментуванням, різні види списування, письмо на класній дошці) з обов'язковою вимогою до учнів: писати каліграфічно. Все це набуває особливого значення для поступового опанування учнями безвідривного письма і скоропису [5].

Зупинимось на одній із вправ, яка називається «Хвилинка каліграфічного письма».

Ця вправа проводиться на кожному уроці української мови в 2-4 класах протягом 6-8-хвилин. В цей час діти вправляються у письмі букв, їх поєднань, слів, речень і зв'язних текстів [3].

Основним завданням вправ з каліграфії має бути детальніша робота над формами всіх літер алфавіту, над різними видами їх з'єднань у міру складності написання, вдосконаленням усіх якостей письма (нахил, лінійність, рівномірність елементів), а також прискоренням його темпу, пов'язаного з формуванням безвідривного і ритмічного написання складів, невеликих слів і т. ін. До того ж, ця робота передбачає формування у школярів культури оформлення письмових робіт (розміщення слів на рядку; дотримання поля, абзаців, акуратності виправлень тощо) [3].

Вправи з каліграфічного письма у 2 класі проводяться однакові для всіх учнів. У 3 і більше у 4 класі вони мають індивідуальний характер. Для каліграфічних хвилинок пропонується у 2 класі до двох рядків.

У 2 класі здійснюється повторення графічного зображення літер та їх поєднання спочатку за генетичним методом, пізніше – за алфавітом. Надалі 3-4 класи на основі перевірки учнівських робіт, враховуючи допущені помилки у з'єднаннях і написанні букв, учитель пише зразки букв, буквосполучень й окремих слів, речення, у зошитах учнів, за якими вони й вправляються в письмі. Саме з таких технічних вправ розпочинається урок української мови. Під час розгляду письма запланованих букв та окремих їх сполучень слід обов'язково коментувати написане, звертаючи особливу увагу учнів на структуру і назву кожного елемента, букви в цілому, способи поєднання букв.

Завдяки повсякденним, хоч і короткочасним вправлянням письмо стає для дітей цікавішим і

© Рожнова В.М., Демидчик Г.С., 2014

менш стомливим. Крім того, систематичні вправляння дають змогу зосередити увагу учнів і вчителів на щоденному формуванні техніки письма.

Як показує практика шкільного навчання, каліграфічні хвилинки можна зробити змістовнішими, цікавими, якщо наповнити їх необхідною лексичною, орфографічною й мовленнєвою діяльністю [5]. Досвідчені вчителі намагаються ефективно використовувати час, відведений на каліграфічну хвилинку, тому буква ними вводиться не в будь-яке слово, а в те, що містить орфограму, яка вивчалася на попередньому уроці чи уроках.

Так, заслужений учитель України, викладач-методист Київського педагогічного коледжу А. Мовчун пропонує поглиблювати, наприклад, лексичну роботу на цьому етапі уроку. Вводиться буква в слово і з'ясовується його лексичне значення, розглядається етимологія слова як важливий засіб формування інтересу до мови. Етимологічна робота зі словом надає кожній каліграфічній хвилинці неповторності, підвищує пізнавальну активність учнів [5].

Вчитель – методист Політехнічного ліцею НТУУ «КПІ» м. Києва Т.П. Хоменко пропонує хвилинки каліграфії на основі творів Василя Сухомлинського зі збірки «Всі добрі люди – одна сім'я», які вправлятимуть дітей не тільки у правильному написанні літер та їхніх з'єднань, а й вчитимуть бути добрими, чемними, шанобливими у ставленні до старших, викликатимуть співпереживання, співчуття, бажання прийти на допомогу тому, хто в біді. Бажано ці хвилинки каліграфії проводити після ознайомлення з творами Василя Сухомлинського на уроках розвитку мовлення та позакласного читання [7].

Б б Бб ба бі бе бр тб зб

Бажання трудитися – то найдорожча знахідка.

Завдання: визначити частини мови; записати транскрипцію слова **бажання**.

В в Вв Вив вч вс мв нв яв

Вивчиш азбуку – навчишся читати. Умітимеш читати – з кожним днем розумнішатимеш.

Завдання: підкреслити дієслова; підібрати слова, близькі за значенням до слова **азбука**.

Г г Гг Гу аг гд сг ог

Гудуть вони по-бджолиному, але меду не приносять.

Завдання: підкреслити букви, що позначають голосні звуки; поділити для переносу слова гудуть, приносять.

Вчителька початкових класів Шимковецької ЗОШ І-ІІ ступенів Т. П. Буркацька, щоб розвивати у дітей бажання, потребу каліграфічно писати, застосовує на уроках нестандартні каліграфічні хвилинки. На них розвиваються не тільки навички каліграфічного письма, а й творча уява дітей, зв'язне мовлення. Використовуючи матеріал цих каліграфічних хвилинок, учитель повторює вивчений матеріал, дає творчі завдання [1].

А ав ал ам ва на

Абетка азбука алфавіт

Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.

· *Поділити слова на склади;*

· *Зробити звуко – буквений аналіз слова азбука;*

· *Підібрати слова із звуком а.*

Б б бл об бж бу еб

Хліб батон булка

Скласти речення із словом хліб.

Диктант.

У хлібину вкладена праця багатьох людей.

· *Зробити звуко-буквений аналіз слова праця;*

В в вл во вк вс ва

Мова воля слава

Поставити запитання до слів.

Диктант.

Сонячне проміння залило землю теплом і світлом.

· *Зробити звуко-буквений аналіз слова воля;*

· *Виписати слово, в якому звуків менше, ніж букв;*

· *Поділити слова на склади.*

У період удосконалення навичок письма учні під керівництвом учителя формується власний почерк, виробляються практичні навички зразкового письма в зошиті й на класній дошці, засвоюються прийоми правильного накреслення літер, раціонального поєднання їх під час запису слів і речень.

Висновки і пропозиції. Необхідність такого підходу до удосконалення навички каліграфічного письма очевидна: протягом літніх канікул діти часто втрачають стабільність у формуванні початкових навичок письма; у багатьох школярів відображення форми літер далеке від зразка; деякі з учнів забувають, плутають написання окремих літер, їхні рухи скуті, лінії ними проводяться з великим напруженням, швидкість письма знижена.

Як наслідок, письмо молодших школярів стає неохайним, нерозбірливим, а швидкість не задовольняє навчальні потреби дітей з урахуванням їхніх вікових особливостей. Подолати ці недоліки покликана саме хвилинка каліграфічного письма – одна із форм удосконалення навички каліграфічного письма.

Ми свідомі того, що стаття не вичерпує глибини проблеми і доцільним є подальше її дослідження.

Список літератури:

1. Буркацька Т. П. Хвилинки каліграфії, повторення вивченого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://schymkivzi2.ucoz.ua/load/metodichna_skarbnicja/pochatkova_shkola/khvilinki_kaligrafiji_u_pochatkovij_shkoli_burkacka_t_p/13-1-0-15
2. Єдині зразки каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rivne-pochatkov.ucoz.ru/load/edini_zrazki_kaligrafichnogo_pisma_cifr_ukrajinskikh_i_rosijskikh_bukv_ta_jikh_zquotednan/1-1-0-3
3. Кирей І. Ф. Методика викладання каліграфії в початковій школі: навч. посібн. / І. Ф. Кирей, В. А. Трунова. – К., 1996. – 143 с.
4. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. Методичні рекомендації. – К., 2002. – С. 23–31.
5. Мовчун А. Каліграфія та етимологія? Так, цікаво і потрібно! // Поч. школа. – 2002. – №1. – С. 16–19.
6. Український педагогічний словник / [авт.-уклад. С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
7. Хоменко Т. П. Хвилинки каліграфії та доброти за творами В.Сухомлинського (для учнів 2 класу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.teacherjournal.com.ua/shkola/pochatkove-navchannya-ta-vixovannya/11759-xvilinki-kalgraf-ta-dobroti-za-tvorami-vsuxomlinskogo-dlya-uchnv-2-klasu.html

Рожнова В.Н., Демидчик Г.С.
Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

КАЛЛИГРАФИЧЕСКИЕ МИНУТКИ – ОДНА ИЗ ФОРМ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ ПИСЬМА

Аннотация
Исследовано одну из форм совершенствования каллиграфического письма – каллиграфические минутки и особенности их проведения в начальных классах. Изучен опыт ведущих учителей-методистов.
Ключевые слова: письмо, каллиграфические минутки, требования к графическим навыкам.

Rozhnova V.M., Demydchyk H.S.
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

CALLIGRAPHIC MOMENTS – ONE OF THE FORMS OF IMPROVING WRITING SKILL GRAPHICS

Summary
Studied a form of calligraphy writing improvement – calligraphic moments and their conduct in the primary school. Studied the experience of leading teachers.
Keywords: writing, calligraphic moments, demands to graphic skills.

UDK [378.147:371.26](94)

ASSESSMENT OF THE PROSPECTIVE LANGUAGE TEACHERS' LEARNING ACHIEVEMENTS AT AUSTRALIAN UNIVERSITIES

Semenchenko T.O.
Kharkiv National Pedagogical University named by G. S. Skovoroda

The article reveals the nature of the assessment of the prospective language teachers' learning achievements, the principles of assessment of the Bachelor's and Master's students' learning achievements. The types and forms of the prospective language teachers' achievements assessment are classified. The samples of assessment tasks for prospective language teachers are given.
Keywords: assessment, prospective language teachers' learning achievements, types and forms of prospective language teachers' achievements assessment, assessment tasks, portfolios.

The rationale. Ukraine aims to comply with the world standards concerning the quality of educational services provided by higher educational institutions. So far, there have been the researches mainly exploring the scope and the nature of teacher education in English speaking countries of the Western Europe and North America (N. Avsheniuk, V. Bazurina, I. Gushlevska, V. Dykan, I. Zadorozhna, L. Karpynska, T. Koshmanova, O. Leontyeva, N. Mukan, S. Nagach, T. Osadcha, A. Sokolova and N. Yatsyshyn etc). Nowadays the whole world can witness a diverse and rapid growth of Australia, and this country has already obtained the world acknowledgment of its high-class higher education. However, the issues of teacher education in Australia have not been studied yet.

The analysis of the last publications. Ukrainian and Russian scientists have only begun to scratch this surface, namely they have dealt with school education reforming (A. Volkova), gifted children teaching (A. Pereverzev), multicultural teacher education (L. Golub), the trends of higher education reforming (S. Koreshkova) etc.

The aim of the article is to reveal the scope and the nature of assessment of prospective language teachers' learning achievements assessment at Australian universities.

The delivery of the main data. In Australia, they define the quality of higher education considering the degree of the educational aim fulfillment and the value of this fulfillment [3, p. 6]. The main approaches relating to the higher education quality definition are outlined in the concept "Repositioning quality assurance and accreditation in Australian higher education", which was elaborated by Australian Ministry of Education, Training and Youth [3]. Pursuant to this concept, in the course of acquiring the high quality higher education, the students develop the features that reflect their professional competence, social values and the prospective capability to satisfy the society needs and create conducive conditions for the personal growth as well.

The analysis of the publications has shown that Australian pedagogy distinguishes between the terms "students' learning achievements" and "students' learning outcomes". The term "learning achievements" denotes the quality of the knowledge and skills obtained in the end of a module or a degree, whereas, the term "learning outcomes" is used to refer to the quality of knowledge, skills and values, which students need to acquire after a module or a degree completion [2, p. 9].

The level of the students' learning achievements is determined in the course of assessment that supposes diagnosis and record of the achievements. The

© Semenchenko T.O., 2014

students and the teachers can track the students' progress considering the assessment results that exist in the form of the feedback (oral or written teacher's remarks), a mark (quantitative point) and a grade (qualitative point) [2].

The assessment of the students' learning achievements is based on a standard-based and a ranking approaches. A standard-based approach presupposes the diagnosis and the reporting of the learning achievements in accordance to the modules' standards and accomplished teachers' standards. This approach is used in the course of providing the students with educational services. The ranking approach allows outlining the ranking curve of the learning achievements of all the students of the country, the state or the university over a definite period. This kind of the approach helps to determine the list of the candidates for the awards, grants and scholarships etc.

The learning achievements of Bachelor's and Master's students are reported differently. That is the Bachelor's students get marks that are definite sets of quantitative points, whereas the Master's students are given grades, which are the quantitative points. The rationale of this practice is underpinned by the fact that the majority of the Master's students are already in-service teachers, so that means that they have already achieved the accomplished teachers' standards. Hence, it is not reasonable to judge whether they have met these standards at 50 or 70 points.

Australian teachers collaboratively with the boards of the Faculties of Education and Arts elaborate the norms and the criteria of assessments tasks.

It is necessary to underline that Australian pedagogy prefers the tasks that teach students to express their minds explicitly, coherently, with sufficient profound underpinnings; make their own conclusions upon the analysis of the scientific publications; develop innovative and creative thinking etc.

Therefore, there are the following criteria for assessment tasks: 1) understanding of the concept of the task; 2) the meaningfulness of the supportive documents; 3) the quality of the publications' analysis; 4) the logic, clarity and originality of the delivery; 4) literacy (the work is checked for grammar, punctuation and spelling mistakes); 5) the references.

The completed assessment tasks of Master's students are granted the following grades: Fail, Pass, Credit, Distinction, High Distinction. It is up to the lecturer to award the corresponding grade. The Bachelor's students' assessment tasks are marked in accordance to the following straightforward procedure: 100 points are split among three-four summative assessment tasks, so that each task is marked pursuant to the assessment criteria, then all the points are added. The marks correspond to the grades in the following way:

- 0 – 49 – Fail;
- 50 – 64 –Pass;
- 65 – 74 – Credit;
- 75 – 84%– Distinction;
- 85 – 100 – High Distinction.

In the edge of the 21st century the educational community realized non-effectiveness of the reproducing method of learning. Due to this, the method in question was substituted by learner-centered method. The switch to the learner-centered method was determined by the acknowledgement of the concept developed by John and Black regarding the assessment as a life-long learning [1]. According to this concept, the assessment is to be combined with self-assessment and reflection of the achievements. Therefore, the acquired skills of reflection are highly welcome to turn into continuous self-assessment and hence provide the person with the opportunities for permanent personal and professional growth.

Australian educators A. Scarino and A. Liddicoat elaborated a guide to assist the deans, lecturers and tutors of the faculties that conduct language teacher training and the language teachers of schools in assessing students' language and culture learning achievements. Pursuant to these recommendations, it is essential to consider the following issues:

1. To set the criterion or a set of criteria for assessment tasks. It may be 1) the level of the foreign language knowledge (grammar, spelling rules, variety of vocabulary, complexity of syntax), 2) the level of accuracy and lexical appropriacy; 3) the quality of pronunciation; 4) the level of intercultural self-identification etc.

2. To determine and measure the students' learning achievements by means of written tasks (projects, tests, retelling, essays) and oral tasks (presentations, debates, role-plays, discussions, answers), direct communication in target language with students concerning the issues of intercultural interaction or any general topic, students' self-reflection.

3. To award the mark or the grade in accordance to the set assessment criteria and norms.

4. To verify the validity of the obtained conclusions as for students' learning achievements. The lecturer is responsible for the validity of these conclusions. Moreover, it is possible to judge the validity by means of peer-viewing, comparison of the students' assessment tasks on the level of a region or a state [4, p. 71].

We are going to characterize the types of the assessment that are widely used at Australian universities at the Faculties of Education on the grounds of the following classification:

a) subject to periodicity:

- formative assessment (conducted every session to track students' current knowledge, skills and understanding in forms of tutor's feedback on students' performance in the class);
- summative assessment (exists in the form of the assessment tasks that are to be submitted by the due date upon the module completion);

The formative assessment of the learning achievement of the prospective language teachers fulfills in Australia pedagogy, as well as in Ukrainian one, the following functions:

1) Learning, which favors deepening, broadening, improving and reinforcing the knowledge on foreign language and culture, pedagogy, in particular issues of language teaching.

2) Corrective, which helps to determine and rectify the gaps and misconceptions in students' knowledge, skills and values.

3) Educational, that spurs students towards the constant diligent work regarding foreign language level increase and maintenance; foreign language teaching skills in mainstream and special education as well; developing the responsibility for educational advocacy etc.

4) Developing, which intends to foster memory, critical thinking, organization skills, public speech confidence, creativity, learning interest, self-reflection capability development;

5) Motivational, that aims to form an adequate self-esteem, assures the chances of successful obtaining of the professional competences.

It is necessary to mention that marks and grades are awarded only for the summative assessment

tasks. The formative assessments ends up with the lecturer's / tutor's oral or written feedback. In spite of the fact that the summative assessment is carried out in the end of the module, the students work on its tasks completion within the semester. Usually students are supposed to complete three-four assessment tasks, wherein the portfolio is an obligatory part of almost all the module's tasks.

b) subject to what item of learning achievements is assessed:

· assessment of the theoretical knowledge;
· assessment of skills;
· assessment of student's personal characteristics;
· assessment of the quality of the performed task (coherency, accuracy, relevance to the topic, proper referencing, theoretical underpinnings, spelling, grammar, lexical, punctuation accuracy);

c) subject to the assessor

· assessment by the lecturer / tutor, that exists in the form of teachers feedback or awarding a mark or a grade;

· peer-assessment, that is used at tutorials, seminars, workshops and independent work and exists in the form of peer analysis of the performed tasks over the semester;

· self-assessment, which is provided by 1) reflexive journals maintained by the students over the course of their professional experience and 2) various portfolios being created over the semester time.

Now we would overview the assessment tasks for the Bachelor's students (BEd + BA (Languages)), involving the University of Sydney as an example.

PORTFOLIO

Portfolio enables the students to conduct self-reflection of their progress in terms of knowledge and skills. Moreover, portfolio helps the lecturers to trace the students' professional growth, students' paths towards the professional standards.

Australian pedagogy mainly involves the following types of portfolios:

a) growth portfolio;
b) best works portfolio;
c) working portfolio.

Growth portfolios outline students' progress in one or two definite areas. In particular, prospective language teachers reveal in growth portfolios the ways and means of maintenance and increase of foreign language level and pedagogy competence.

Best works portfolios show the most significant students' achievements over a definite period.

Students in course of work upon their individual assignments use working portfolios.

To prove their professional growth students can compile their portfolio folder with articles' analysis, conference materials, reports, essays, audio and video records of the lessons, pamphlets, leaflets, pictures, photos, letters etc. For instance, to complete the portfolio assessment task students are to prepare the following components: 1) student's profile; 2) Summary on the topic "How I see the language teaching issue in Australian schools"; 3) Summary of publications regarding languages teaching in primary schools; 4) Summary of the legislative acts that regulate languages teaching and learning in Australian schools; 5) personal view of the pros and cons of foreign language teaching methods in primary school; 6) a list of materials and resources that can be used in the course of foreign language teaching in primary school.

LESSON PLANING

Students need to prepare three interrelated lesson plans as for foreign language teaching for the students of a definite stage. They must include into the assessment task folder the following items: 1) three lesson plans with the assessment tasks; 2) materials and resources for the lesson; 3) a list of the references to assist in task completion; 4) a list of used publications to prepare this assessment task.

INTERVIEW

The students design and conduct an interview of the pupils who study foreign languages. The aim of the interview is to find out the key factors that influence pupils' motivation of languages learning, the degree of the interrelation of the marks and learning motivation. The questions for the interview are highly recommended to be negotiated with the lecturer. The completed assessment task has to contain the following components: 1) the report upon the interview; 2) the list of the interview questions; 3) the list of the publications devoted to the issues of the motivation and assessment (at least five);

PROFILE

The students write the essay where they characterize the usage of the foreign language by people of the region or the country. It is necessary to reveal the following aspects: 1) stages of the foreign language learning (pursuant to the corresponding Board of Studies documents); 2) a list of the schools where this foreign language is taught (at the level of a state and the country); 3) overview of 2 websites regarding language self-learning; 4) links to the 3-5 websites with the language learning games; 5) overview of the website that contains the resources to assist teachers in lesson planning; 6) overview of the website that keeps the info about the country, which language is being taught.

Conclusions and prospects of further researches. In conclusion, we would claim that such kind of an approach to understanding the scope and the nature of students' learning achievements allows not only to diagnose the level of students' knowledge and skills, but also avails the space for the continuous raise of teachers' professional competences. The issues of the modules' contents-wise assessment seem to the reasonable perspective of the further researches.

References:

1. Black P. Formative assessment and the learning and teaching of MFL: sharing the languages learning road map with the learners / P. Black, J. Jones // Language Learning Journal, 2006. – Issue 1. – P 4 – 9.
2. Guidelines for good assessment practice. – Revised by Centre for the Advancement of Learning and Teaching, University of Tasmania. – 2011. – Available online at: http://www.teaching-learning.utas.edu.au/__data/assets/pdf_file/0004/158674/GAG_v16_webversion.pdf
3. Repositioning quality assurance and accreditation in Australian higher education. – Centre for higher education management and policy. University of New England, 2000. – 120 p. – Available online at: http://asiapacific-odl2.oum.edu.my/C09/F409.pdf 127
4. Scarino A. Teaching and learning languages. A Guide / A. Scarino, A. Liddicoat, 2009. – 116 p. – Available online at: www.tllg.unisa.edu.au

Семенченко Т.О.
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ АВСТРАЛІЇ

Анотація
У статті розкрито сутність поняття педагогічний контроль навчальних досягнень студентів-майбутніх учителів-філологів в університетах Австралії, принципи оцінювання навчальних досягнень студентів бакалаврату та магістратури. Здійснено класифікацію видів і форм педагогічного контролю навчальних досягнень студентів-майбутніх учителів-філологів. Наведено приклади завдань для педагогічного контролю, які виконуються майбутніми вчителями-філологами.
Ключові слова: педагогічний контроль, навчальні досягнення студентів-майбутніх учителів-філологів, види та форми оцінювання навчальних досягнень студентів-майбутніх учителів-філологів, завдання для оцінювання, портфоліо.

Семенченко Т.А.
Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ СТУДЕНТОВ-БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ФИЛОЛОГОВ В УНИВЕРСИТЕТАХ АВСТРАЛИИ

Аннотация
В статье раскрыто сущность понятия педагогический контроль учебных достижений студентов-будущих учителей-филологов в университетах Австралии, принципы оценивания учебных достижений студентов бакалаврата и магистратуры. Произведено классификацию видов и форм педагогического контроля учебных достижений студентов-будущих учителей-филологов. Приведены примеры заданий для педагогического контроля, которые выполняются будущими учителями-филологами.
Ключевые слова: педагогический контроль, учебные достижения студентов-будущих учителей-филологов, виды и формы оценивания учебных достижений студентов-будущих учителей-филологов, задания для оценивания, портфолио.

УДК 371.134

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССОМ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ СРЕДСТВАМИ ПРОЕКТНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Шевчук М.А.
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

В статье рассматриваются некоторые педагогические условия управления процессом формирования профессиональной компетентности будущих учителей средствами проектных технологий. Диалектическая взаимосвязь этих условий повышает результативность управления компетентностним совершенствованием студентов на основе проектных технологий.
Ключевые слова: педагогические условия, управление, профессиональная компетентность, проектные технологии.

Актуальность проблемы. Современный этап социально – экономических преобразований в Украине не только характеризуется расширением смыслового поля профессиональной деятельности и сменой квалификационной структуры кадров с учетом реальных потребностей рынка труда, но и выдвигает новые требования к качеству подготовки специалистов, что влияет на цели, задачи и организацию системы образования. В Национальной стратегии развития образования Украины на период до 2021 года отмечается, что обновление ее целей и содержания, модернизация структуры и организации должно происходить на компетентносной основе. Реализация компетентностного подходу в системе высшего образования связана с основными положениями Болонского процесса, обеспечением конкурентоспособности специалиста. Смена целевых ориентаций высшей школы влияет и на понимание управленческой функции преподавателя. Получение высокого результата в процессе формирования профессиональной компетентности будущих учителей зависит от качества управления данным процессом. Повысить качество управления в современных условиях можно посредством использования проектных технологий. Эффективное управление процессом компетентностного совершенствования будущих учителей на основе проектных технологий возможно при выполнении определенных педагогических условий, которые отображают содержание и специфику этого процесса.

Теоретическим и практическим вопросам реализации *компетентностного подхода в образовании* посвящены работи В. Байденко, Н. Бибик, В. Болотова, Л. Ващенко, І. Гришина, Г. Даниловой, О.

© Шевчук М.А., 2014

Дубасенюк, Е. Зеер, И. Зимней, И. Зязюна,, В. Кальнея, В. Краєвського, Н. Кузьміной, А. Марковой, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равена, В. Сєрикова и др.

Проблемами *управления образованием* занимались Н. Анциперова, В. Афанасьєв, Л. Гребенкіна, О. Китов, В. Лазарєв, Є. Машбиць, Н. Тализіна, Р. Шакуров. Разнообразные аспекты управленческой деятельности с педагогическими работниками исследовали Ю.Васильев, Л.Даниленко, Г.Ельникова, Ю.Конаржевский, В.Маслов, В.Пикельная, М.Поташник, Т.Рогова, В.Симонов, В.Сластенин, П.Третьяков, Е.Хриков, Т.Шамова.

В работах Г. Батищева, М. Бахтина, В. Безруковой, В. Безпалько, О. Газман, В. Гузєєва, Дж. Джонсона, Дж. Дьюї, М. Елькина, В. Зинченко, С. Избаш, В. Килпатрика, О. Кобернюка, Е. Коллингс, І. Лернера, Н. Матяш, Е. Полат, В. Радіонова, Г. Селевко, О. Фунтиковой, И. Чечель, С. Ящука рассматриваются особенности *становления проектной культуры.*

Несмотря на это, проблема педагогических условий управления процессом формирования профессиональной компетентности будущих учителей не нашла еще надлежащего отображения в современных исследованиях.

Цель статьи – обосновать некоторые педагогические условия управления процессом формирования профессиональной компетентности будущих учителей средствами проектных технологий.

Изложение основного материала. Для достижения цели нашего исследования необходимо определить значение некоторых терминов и, в первую очередь, понятия «условие».

В Философском словаре «условие» рассматривается как универсальное отношение вещи к тем факторам, которые определяют ее существование [9, с. 703]. Условия, таким образом, переводят свойства вещей от возможностей к реальности.

В. Манько трактует педагогические условия как взаимосвязанную совокупность внутренних параметров и внешних характеристик функционирования системы, которые обеспечивают высокую результативность учебного процесса и отвечают психолого – педагогическим критериям оптимальности [3, с. 67].

В работах В. Паламарчук педагогические условия рассматриваются как система определенных форм, методов, средств, реальных ситуаций, которые объективно сложились или субъективно созданы, и необходимы для достижения конкретной педагогической цели [7, с. 2].

Педагогические условия, считает С. Высоцкий, представляют совокупность объективных возможностей содержания, методов, организационных средств осуществления процесса учебы, когда обеспечивается успешное решение поставленного задания [1, с. 92].

Под педагогическими условиями нами понимаются такие специально созданные обстоятельства, которые есть достаточными для эффективного управления процессом формирования профессиональной компетентности будущих учителей средствами проектных технологий.

На основе анализа проблемы ми выделили следующие педагогические условия:

- организация учебного пространства самостоятельной роботы;

- формирование доминанты успешности результативного поля;

- организация активной учебно – педагогической практики.

Проанализируем, каким образом выделенные нами педагогические условия влияют на эффективность управления процессом компетентностного совершенствования студентов на основе проектных технологий.

Переведению студента из пассивного потребителя знаний в активного добытчика этих знаний помогает организация самостоятельной работы будущих учителей в процессе овладения компетентностями. Это условие связано с переориентацией на современном этапе высшей школы с передачи информации от преподавателя студентам на управление учебно – познавательной самостоятельной деятельностью студентов по усвоению знаний, умений и навыков. Повышение роли самостоятельной работы в учебном процессе подтверждается основополагающими принципами Болонского процесса [4, с. 4-6].

Внедрение кредитно – модульной системы в практику работы высших учебных заведений выявило, что значительные ресурсы оптимизации процесса управления подготовкой специалистов разных сфер находятся в расширении и развитии системы самостоятельной деятельности студентов. Организация педагогического процесса за требованиями кредитно – модульной системы дала импульс развитию самостоятельной работы студентов как важному виду познавательно – практической деятельности по усвоению знаний, формированию умений и навыков.

Некоторые ученые формирование умений и навыков самостоятельной работы связывают с целенаправленностью, формулированием задач, выбором форм, методов, средств деятельности и контролем результатов. Например, В. Петрук считает, что самостоятельная работа – это учеба, которая определяет способность студентов сознательно для себя ставить задания, цели, планировать собственную деятельность и реализовывать ее [8, с. 23].

Другие исследователи самостоятельную учебную деятельность рассматривают как собственную творческую работу студента, которая может приносить плоды в результате мыслительных и психических действий. Так, Т. Картель отмечает, что умение самостоятельно работать, думать, осмысливать учебный материал, усваивать его и уметь использовать свои знания становится основным условием эффективного формирования у студентов профессиональной самостоятельности, а также успешного обучения [2, с. 78].

Таким образом, самостоятельная работа помогает переходу от поточного обучения к индивидуализированному с учетом потребностей и возможностей личности студента. При этом необходимо акцентировать, что это педагогическое условие связано с условием диалогизации учебной среди. Равноправно – партнерские отношения влияют на все психолого – педагогические и организационно – методические средства обеспечения самостоятельной работы, которая только тогда будет результативной, когда будет опираться на внутренние потребности студента и четкую организацию со стороны преподавателя. Успешность самостоятельной работы зависит от совместных действий педагогов и студентов, осознания особенностей этой работы как специфичной формы деятельности, которая отвечает определенным требованиям и приносит интеллектуальное удовольствие.

Организация самодеятельной среды студентов требует:

1. Определения степени готовности студента до самостоятельной работы, уровня самодисциплины.

2. Разработки нормативов с определением объ-

емов позааудиторной самостоятельной работы для студента.

3. Реализации календарного планирования хода и контроля выполнения самостоятельной работы;

4. Наличия специальной учебно – методической литературы, причем наряду с конспектами лекций, сборниками задач и других традиционных материалов, их электронные версии (тем более, что много студентов сегодня имеют домашние компьютеры);

5. Четкой организации работы со стороны преподавателя;

6. Систематичности и последовательности деятельности;

7. Доступности заданий и наличия инструкций до их выполнения;

8. Необходимости создания новых тренажеров, автоматизированных учебных и контрольных систем, которые б давали возможность студенту в удобное время и в комфортному для него темпы самостоятельно добывать знания.

9. Высокого обеспечения компьютерной техникой, доступной для преподавателя и студентов;

10. Постоянного педагогического контроля и коррекции;

11. Высокого уровня мотивации выполнения работы;

12. Четкого определения связи этой работы с будущей профессиональной деятельностью;

13. Организации системы индивидуальных консультаций [10, с. 116].

Таким образом, можно утверждать, что успешность управления процессом формирования профессиональной компетентности студентов в условиях кредитно – модульной системы в значительной мере зависит от организации разнообразных видов самостоятельной работы.

Следующее условие – формирование доминанты успеха результативного поля, соответствует личностно ориентированному подходу в управлении.

Внутренний успех, по мнению А. Пехоты, как субъективно – психологическое состояние удовлетворения следствием физического или морального напряжения, который приводит к результату, что совпадает с уровнем притязаний личности будущего учителя, выступает своеобразным стимулом к дальнейшим свершениям, открывая скрытые возможности студентов для реализации духовных сил [6, с. 198].

Внешний успех, как оценка социальной значимости результата окружением, является своеобразной точкой отсчета изменений во взаимоотношениях для дальнейшего движения будущих учителей вверх ступенями совершенствования и развития [6, с. 199].

Формирование доминанты успешности результативного поля в процессе управления процессом формирования профессиональной компетентности средствами проектных технологий создает психоэмоциональный комфорт, позволяет студентам раскрываться духовно, сохраняя естественную индивидуальность, мобилизует студентов на дальнейшие достижения, формирует веру в собственные возможности, благоприятствует возникновению надежд на улучшение положения и приводит к новым свершениям. Поэтому, акцентирование положительных результатов помогает сформировать в студентах уверенность в возможности успешного преодоления трудностей, выработать устойчивость в борьбе с ними на почве активизации всего предыдущего опыта преодоления проблем для оправдания ожидания радости.

При выполнении этого условия происходит акцентирование положительных качеств студента и его работы при нивелировании недостатков, как механизма, который тормозит процесс компетентностного роста.

Итак, психологическая сила успешной деятельности переводит процесс формирования профессиональной компетентности в плоскость духовности: формирование внутренних убеждений, мотивов, отношений, ценностных ориентаций, создание оптимистической установки; а управление направляет поисковую активность студентов на создание новых, ранее не учтенных шансов, открывает новые горизонты личностно – профессионального совершенствования, открывает перспективные линии развития, уменьшая количество внутренних и внешних конфликтов.

Учитывая, что компетентность большинством исследователей рассматривается как способность решать профессионально – ориентированные проблемы, еще одним условием необходимо определить организацию активной учебно – педагогической практики.

Учебно – педагогическая практика способствует овладению студентами системою профессиональных умений и навыков, обогащению теоретических знаний практическим опытом, углублению и закреплению теоретических знаний через использование их в практической деятельности, формированию внутренней потребности студента в самовыражении и самоактуализации, раскрытию творческого потенциала будущих учителей, осознанию значимости самостоятельной работы и оценке правильности ее организации, освоению определенных моделей поведения, соответствующих особенностям педагогической деятельности, формированию интереса к будущей профессии и воспитанию индивидуально – личностных качеств учителя [5, с.4].

Учебно-педагогическая практика является важным стимулом для самообразовательной деятельности студента, способствует развитию профессионального мастерства. В процессе прохождения учебно – педагогической практики особое значение приобретает формирование у будущих учителей выдержки, толерантности и артистизма, умений применять методы воздействия в соответствии с возрастными и индивидуальными особенностями учащихся.

Итак, педагогическое условие, связанное с созданием пространства практической деятельности будущих учителей, позволяет повысить эффективность управлением процессом компетентностного роста через поощрение студента к осмыслению, поиску и комплексному применению приобретенных в процессе обучения знаний и умений, реализацию возможности самооценки, проявления творческой инициативы, ответственности, артистизма, раскрытие потенциала для формирования высокого уровня профессиональной компетентности.

Выводы. Условия, рассмотренные в данной статье, способны, по нашему мнению, повысить успешность управления процессом формирования профессиональной компетентности студентов на основе проектных технологий, а их диалектическая взаимосвязь усилит действие выделенных условий. При этом, нарушение хотя бы одного из них, при соблюдении других, негативно влияет на весь процесс. Основой результативности управления процессом формирования высокого уровня профессиональной компетентности будущих учителей на основе проектных технологий может стать только комплексное обеспечение выделенных условий. Кроме того, мы считаем, что

эти условия могут быть дополнены условиями, которые отвечают принципам гуманного управления процессом компетентностного роста будущих учителей средствами проектных технологий. Результаты исследований таких условий могут быть представлены в новых публикациях с этой темы.

Список літератури:

1. Высоцкий С.В. Структура психолого – педагогических условий формирования поисково – творческой направленности личности в процессе обучения / С.В. Высоцкий // Науковий вісник Півленноукраїнського державного університету ім. К.Д.Ушинського: зб. наук. праць. – Одеса, 1999. – Вип. 8 – 9. – С. 90-94.
2. Картель Т. М. Самостійна робота студентів як умова їх професійного становлення / Т.М.Картель // Наукові праці. Серія «Педагогічні науки». – Миколаїв, 2006. – Т.50. – Вип. 37. – С. 76-81.
3. Манько В.М. Психолого – педагогічні умови підготовки студентів до засвоєння знань / В.М. Манько // Наукові записки: зб. наукових ст. Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова [укл. П.В. Дмитренко, О.Л. Макаренко]. – К., 2000. – Т.XXXVI. – Ч. 4. – С. 66-74.
4. Методика навчання і наукових досліджень у вищий школі: [навч. посіб.]; ред. С.У. Гончаренко, П.М. Олійник, В.К. Федорченко]. – К.: Вища школа, 2003. – 323 с.
5. Методичні рекомендації з організації педагогічної практики для студентів IV курсу / авт.-розробн.: Є.І.Коваленко, Н.М. Стрельнікова, Л.О.Дубровська, О.С.Філоненко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2010. – 45 с.
6. Освітні технології: [навч.- метод. посібник] / О. М. Пєхота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пєхоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
7. Паламарчук В. Інновації в сучасній освіті / В. Паламарчук // Завуч. – 2006. – № 10. – С. 1-4.
8. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін: монографія / В. А. Петрук. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 292 с.
9. Філософський словник /за ред. В.І.Шинкарука. – [2-ге вид., перероб.: доп.]. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986. – 768 с.
10. Шевчук М.О., Єршов В. Педагогічні умови ефективності самостійної роботи студентів / М.О.Шевчук, В.Єршов // Наукові записки. Серія «Психолого – педагогічні науки» / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя / за ред. проф. Є.І.Коваленко. – Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2012. – № 2. – С. 114-118.

Шевчук М.О.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація
У статті розглядаються деякі педагогічні умови управління процесом формування професійної компетентності майбутніх вчителів засобами проектних технологій. Діалектичний взаємозв'язок цих умов підвищує результативність управління компетентнісним зростанням студентів на основі проектних технологій.
Ключові слова: педагогічні умови, управління, професійна компетентність, проектні технології.

Shevchuk M.A.
Nizhyn Gogol State University

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF MANAGEMENT FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS BY MEANS OF PROJECT TECHNOLOGIES

Summary
This article discusses some pedagogical conditions of management formation of professional competence of future teachers by means of project technologies. Dialectical intercommunication of these conditions promotes effectiveness management of competency growth of students based of project technologies.
Keywords: pedagogical conditions, management, professional competence, project technologies.

МЕДИЧНІ, ФАРМАЦЕВТИЧНІ ТА ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ

УДК 612.75:611.018.2 – 007.17:616.08

СЕМЕЙНАЯ ГИПЕРМОБИЛЬНОСТЬ СУСТАВОВ: КЛИНИКО-ГЕНЕАЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ, ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РИСКА РАЗВИТИЯ ОСТЕОАРТРОЗА

Викторова И.А., Коншу Н.В., Киселева Д.С.
Омская государственная медицинская академия

Гипермобильность суставов широко распространена среди молодого работоспособного населения, являясь фактором риска развития суставных заболеваний. Установлен семейный характер гипермобильности суставов, что свидетельствует о генетической природе наблюдаемого явления. Предложена модель прогноза риска возникновения остеоартроза у лиц с семейной гипермобильностью суставов для выделения высокорискового класса пациентов и проведения у них ранних профилактических мероприятий.

Ключевые слова: гипермобильность суставов, семья, остеоартроз, синдром гипермобильности суставов, синдром Паганини.

Постановка проблемы. Гипермобильность суставов является одной из актуальных проблем ревматологии, что определяется не только распространенностью среди работоспособного населения, трудностями, возникающими при его диагностике, но и высоким риском развития раннего остеоартроза [1, 2].

Анализ последних исследований и публикаций. Гипермобильность суставов – состояние, при котором амплитуда активных и/или пассивных движений в суставах превышает условную среднестатистическую норму [1]. Синдром гипермобильности суставов – это наличие жалоб со стороны опорно-двигательного аппарата у пациентов с чрезмерно подвижными суставами [3]. СГМС выделен в международной классификации болезней 10 пересмотра, в рубрике «Системные поражения соединительной ткани», шифр М 35.7 – «Гипермобильный синдром разболтанности, излишней подвижности. Семейная слабость связок».

Эпидемиологические показатели ГМС варьируют от 6,9% до 31,5% и зависят от возраста, пола, этнических характеристик обследуемых [4]. Семейные исследования часто показывают сосуществование в одной родословной (при обследовании и по анамнестическим данным) ГМС и СГМС (часто среди родственников первой степени родства), а также бессимптомных негипермобильных «носителей» [5]. Поэтому M. Castori и коллеги определили тип наследования такого семейного признака как аутосомно- доминантное с неполной пенетрантностью, вариабельной экспрессивностью. J. Simmonds и R. Keer установили, что от 27% до 65% их пациентов были родственники с историей гипермобильности суставов. Даже если они не знали о гипермобильности своих родственников, то другие дополнительные сведения, такие как вывихи, растяжения связок, ранний остеоартроз могут указывать на наличие у них ГМС [6].

Диагностические критерии ГМС имеют общепринятый скрининг-тест Бейтона [3]. Шкала гипермобильности Бейтона была модифицирована Ф. Шиллингом для выявления «гипермобильных лиц», склонных к ОА. Суть модификации заключается в дополнении тестов Бейтона «синдромом Паганини» для рук [7]. Ф. Шиллинг даёт следующее описание «синдрома Паганини» (9 тестов): 1. активная ульнарная девиация II-V пальцев кисти за счет отклонения в пястно – фаланговых и межфаланговых суставах, иногда с подвывихом в указанных суставах; 2. активное переразгибание II-V пальцев кистей рук; 3. переразгибание запястно-пястного сустава большого пальца кисти; 4. выступание ногтевой фаланги за ульнарный край ладони при фиксации большого пальца поперек ладони; 5. пассивное приведение большого пальца к тыльной стороне кисти руки; 6. активное сгибание в дистальных межфаланговых суставах II-V пальцев кистей рук, которое может напоминать «шею лебедя»; 7. поперечное растяжение пальцев в противоположном направлении в пястно – фаланговых суставах в виде шпагата, этот тест проверяется попарно в II-III, III-IV пальцах кисти; 8. пассивное поочередное укладывание III, IV, V пальцев кистей друг на друга, «палец – улитка»; 9. поворот руки на 360 градусов в плечевом и локтевом суставе.

Синдром гипермобильности суставов характеризуется широкой панорамой симптомов. Брайтонские диагностические критерии СГМС сохраняют свою актуальность, но подвергаются модификации различными авторами. Малые критерии ГС были дополнены А.Г. Беленьким [4] и включают hallux valgus, сколиоз, сандалевидную щель, полую стопу, брахидактилию, деформации грудной клетки и пролапс митрального клапана. Ф. Шиллинг модифицировал большие критерии, добавив к ним «синдром Паганини», к малым критериям – врожденную дисплазию тазобедренного сустава, «щелкающее бедро», варусную, вальгусную деформацию коленных суставов, подростковую хондромаляцию надколенника, вросшие (апластические) мочки уха [7].

К настоящему времени накоплены факты, показывающие связь гипермобильности суставов и «суставных» заболеваний. ГМС из–за связочной слабости считается фактором риска для остеоартроза, хотя исследования имеют противоречивые результаты [8-13].

Большинство авторов придерживаются мнения, что гипермобильность суставов является фактором риска для развития остеоартроза, который развивается у этой категории лиц чаще и раньше, чем в общей популяции [8-11]. Однако другие исследования свидетельствуют о противоположном [12, 13].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Учитывая широкую распространенность гипермобильности суставов, ее склонность к семейной агрегации, нерешенность вопроса взаимосвязи ГМС и остеоартроза следует подчеркнуть необходимость исследования для персонификации риска развития остеоартроза в семьях с гипермобильностью суставов.

Цель статьи. Определение маркеров риска (клинических, генеалогических) возникновения остеоартроза у лиц с семейной гипермобильностью суставов для оптимизации его ранней диагностики.

Изложение основного материала. Для выявления

© Викторова И.А., Коншу Н.В., Киселева Д.С., 2014

клинических маркеров риска возникновения и тяжести течения остеоартроза у пациентов с гипермобильностью суставов за период с 2011 по 2013 год в исследование включен 61 пациент с диагнозом остеоартроз и наличием гипермобильности суставов. Для выявления генеалогических маркеров риска возникновения и тяжести течения остеоартроза на фоне гипермобильности суставов обследованы семьи этих пациентов: пробанды (n = 61) и 184 их родственника I, II, III степени родства. Группу контроля составили 60 пациентов с диагнозом ОА без гипермобильности суставов, а также 121 их родственник.

Исследование пациентов включало опрос жалоб, общий осмотр, оценку индекса массы тела (ИМТ), фенотипических признаков дисплазии соединительной ткани, клиническое обследование суставов и периартикулярных тканей, оценку степени ГМС при помощи теста Бейтона (в настоящий момент) и в анамнезе (опросник гипермобильности суставов Хакима и Грехема) [14]. Пациентам проводилось рентгенологическое исследование пораженных суставов в двух проекциях и ультразвуковое исследование суставов. Оценку тяжести ОА определяли при помощи альгофункциональных индексов: Lequesne, WOMAC, визуально – аналоговой шкалы боли (ВАШ). Для оценки наследственной отягощенности выявлялись родственники пробанда, подробно изучались амбулаторные карты членов семей. Воспалительные заболевания суставов были исключены на предварительных этапах амбулаторного обследования.

При создании первичной базы данных использовалась программа MS Excel 2010. Статистическая обработка данных выполнена с использованием пакетов прикладных программ Statistica 10 и SAS JMP 10. Статистическая значимость различий значений признаков в двух группах определялась с использованием непараметрического критерия Манна-Уитни. При сравнении категориальных переменных оценка значимости различия проводилась с использованием критерия хи-квадрат Пирсона. Для выявления взаимосвязей между переменными был использован коэффициент ранговой корреляции Спирмена. Статистическая значимость была зафиксирована на уровне 0,05. Для моделирования оценки риска развития ОА у гипермобильных пациентов использовались деревья классификаций. Для оценки качества построенных деревьев применялся ROC-анализ.

В основной группе пациентов с остеоартрозом на фоне гипермобильности суставов (n=61) было 54 женщины и 7 мужчин; средний возраст 50 лет (40;61). Контрольную группу (n=60) составили 49 женщин, 11 мужчин; средний возраст 52 года (47;63) с документированным диагнозом остеоартроз, без гипермобильности суставов. Пациенты были сопоставимы по полу, возрасту, ИМТ, числу обследованных поколений. Группы значимо отличались по показателям альгофункциональных индексов: боли по ВАШ (U=1114,0, p=0,000), индексу Lequesne (U=1016,5, p=0,000), суммарному индексу WOMAC (U=1272,0, p=0,003), индексу боли по WOMAC (U=1123,0, p=0,000) и функциональной недостаточности (U=1420,5, p=0,033).

Высокие значения альгофункциональных индексов характеризуют тяжесть течения остеоартроза, что наблюдалось в основной группе пациентов с остеоартрозом на фоне гипермобильности суставов.

В основной группе возраст начала остеоартроза составил 32 года [24;42], в контрольной 45,5 лет [40;49] (U=704,0, p=0,000). Это свидетельствует о том, что остеоартроз у пациентов с гипермобильностью возникает раньше, чем в общей популяции [5,8].

Самой распространенной жалобой в группах была артралгия. Пациенты с остеоартрозом на фоне гипермобильности чаще предъявляли жалобы на чувство нестабильности суставов в отличие от пациентов без гипермобильности (χ^2=12,001; p=0,000), которые чаще жаловались на ограничение объема движений (χ^2=9,601; p=0,001), увеличение размеров (χ^2=22,426; p=0,000) и крепитацию суставов (χ^2=14,071; p=0,000).

Нестабильные суставы более склонны к подвывихам или вывихам, что может быть предшественником остеоартроза [2, 8]. По локализации вывихов/подвывихов в группе пациентов с гипермобильностью суставов и остеоартрозом преобладали голеностопный сустав, коленная чашечка, плечевой, височно-нижнечелюстной, тазобедренный сустав (4,9%), сустав большого пальца кисти (Табл. 1)

Таблица 1

Локализация вывихов/подвывихов суставов пациентов основной и контрольной групп

Показатели	Пациенты основной группы, %	Пациенты контрольной группы,%	Уровень значимости Критерий Хи-квадрат
Плечевой сустав	11,5	1,7	$\chi2$ =4,713; p=0,029
Коленная чашечка	16,4	0,0	$\chi2$ =10,72; p=0,001
Голеностопный сустав	27,9	5,0	$\chi2$ =11,46; p=0,000
I палец кисти	8,2	0,0	$\chi2$ =5,130; p=0,023
Врожденный вывих бедра	4,9	0,0	$\chi2$ =3,026; p=0,082
ВНЧС	4,9	0,0	$\chi2$ =3,026; p=0,082
Рецидивирующие вывихи/подвывихи	16,4	0,0	$\chi2$ =10,722; p=0,001

Не отмечалось значимых различий по количеству пораженных суставов в двух группах. Особенностью пациентов с остеоартрозом на фоне гипермобильности суставов явилось большая распространенность коксартроза (χ^2=7,738; p=0,005) (табл. 2).

В группе пациентов с гипермобильностью суставов преобладали II (53,6%), III (54,5%), IV (100%) рентгенологические стадии, однако при сравнении с контрольной группой выявить различие при помощи метода Хи- квадрат не удалось (p=0,06).

Пациенты с остеоартрозом на фоне гипермобильностью суставов имели функциональную недостаточность суставов III (70,3%) и II (55,3%) степени по сравнению с группой без гипермобильности суставов (p=0,000). (Рис. 2)

Остеоартроз в двух группах был осложнен синовитом. В основной группе пациентов чаще наблюдался пролиферативный синовит (9,8 %) по сравнению с группой контроля (6,7%), различия приближались к статистической значимости (χ^2=0,401; p=0,526).

По характеру течения остеоартроза выявлены значимые различия в группах. У пациентов с остеоартрозом на фоне ГМС течение было быстро прогрессирующим (χ^2=51,092; p=0,000) по сравнению с пациентами без гипермобильности суставов, у которых часто наблюдался медленно прогрессирующий тип течения остеоартроза (χ^2=13,982; p=0,000). Поскольку тяжесть течения остеоартроза определяется типом прогрессирования можно сделать вывод, что в группе пациентов с гипермобильностью суставов отмечалось более тяжелое течение остеоартроза.

Таблица 2

Локализация остеоартроза у пациентов основной и контрольной групп

Локализация остеоартроза	Пациенты основной группы (n = 61)		Пациенты контрольной группы (n = 60)		Критерий Хи-квадрат Уровень значимости
	Абс.	%	Абс.	%	
Коленные суставы	51	83,6	51	85	χ^2=0,446; p=0,833
Тазобедренные суставы	29	47,5	14	23,3	χ^2=7,738; p=0,005
Голеностопные суставы	7	11,5	5	8,3	χ^2=0,334; p=0,056
Мелкие суставы стоп	6	9,8	2	3,3	χ^2=2,072; p=0,150
Плечевые суставы	4	6,6	1	1,7	χ^2=1,826; p=0,176
Сустав большого пальца кисти	0	0	1	1,7	χ^2=1,025; p=0,311
Узелки Гебердена, Бушара	11	18	10	16,7	χ^2=0,039; p=0,986
Височно – нижнечелюстной сустав	1	1,6	0	0	χ^2=0,992; p=0,986
Моноартроз	2	3,3	2	3,3	χ^2=0,000; p=0,986
Олигоартроз	40	65,6	43	71,7	χ^2=0,521; p=0,986
Полиартроз	19	31,3	15	25	χ^2=0,566; p=0,986

Методом критерия Хи – квадрат для сравнения двух групп по качественному признаку выявлено, что все тесты синдрома Паганини характерны с высокой значимостью для пациентов с остеоартрозом на фоне гипермобильности суставов (χ^2=51,101; p=0,000). Наиболее часто в основной группе встречались: тест активного переразгибания II-V пальцев кистей рук (86,9%), активного поочередного укладывания III, IV, V пальцев кистей друг на друга («палец – улитка») (77%), активной обратимой ульнарной девиация II-V пальцев кисти (60,7%), фиксации большого пальца поперек ладони с выступанием ногтевой фаланги за ульнарный край ладони (59%), активного сгибания в дистальных межфаланговых суставах II-V пальцев кистей рук («шея лебедя») (Рис.1).

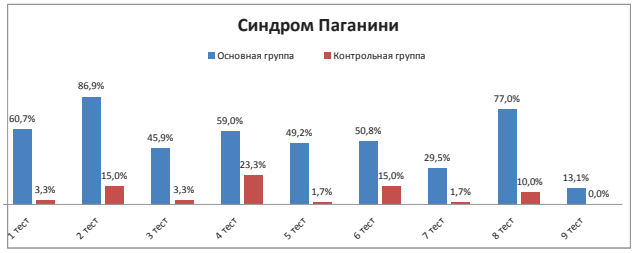

Рис. 1. Тесты синдрома Паганини в основной (n = 61) и контрольной (n=60) группах пациентов

Достаточно большое влияние в основной группе пациентов с остеоартрозом на фоне гипермобильности оказала систематическая интенсивная физическая нагрузка (χ^2=4,365; p=0,03) и статическая нагрузка (χ^2=12,979; p=0,000).

Систематические занятия физической культурой в сочетании с длительными статическими нагрузками у гипермобильных лиц, оказывают достоверное влияние на развитие остеоартроза, что согласуется с другими исследованиями [5, 9].

Факторы риска остеоартроза, как курение, остеопороз, остеопения значимо не отличались в двух группах (χ^2=0,264, p=0,607; χ^2=2,592, p=0,107 и χ^2=0,000, p=0,990 соответственно).

Наличие щелкающих суставов (пальцев, бедра, челюсти) достоверно выше в основной группе пациентов с остеоартрозом на фоне гипермобильности суставов (χ^2=22,569; p=0,012) и является значимым фактором риска возникновения остеоартроза.

Болевая дисфункция височно-нижнечелюстного сустава отмечалась в основной группе 14,8% (χ^2=6,834; p=0,009). Боль в различных отделах позвоночника была характерна для обеих групп, в основной группе преобладающими были боли в шейном (χ^2=6,274; p=0,012) и грудном отделах (χ^2=6,436; p=0,011).

Периартикулярные поражения по данным литературы считаются одним из типичных проявлений СГМС [4]. Однако эти поражения часто встречаются среди людей с нормальным объёмом движений в суставах, особенно во второй половине жизни. В нашем исследовании периартикулярные поражения по локализации статистически значимо не отличались между двумя группами. Однако в основной группе часто наблюдался синовит мелких суставов кистей и стоп (χ^2=5,130; p=0,023). Синдром запястного канала также был характерен для пациентов основной группы (χ^2=12,522; p=0,000) (табл. 3).

Преждевременный ОА может возникнуть на фоне сопутствующих ортопедических аномалий: плоскостопия, Х/О – образных искривлений нижних конечностей, дисплазии тазобедренных суставов и т.д. Доказана ассоциация гипермобильности суставов с плоскостопием [4]. Нарушение статики на уровне стоп может заметно отражаться на функции вышележащих суставов, часто развиваются осложнения плоскостопия – hallux valgus, артроз голеностопных и коленных суставов. Было показано, что варусная и вальгусная деформация коленных суставов, наблюдаемая при гипермобильности суставов связана с прогрессией медиального и латерального отдела коленного сустава [2].

В существующем исследовании ортопедические аномалии часто встречались в группе гипермобильных лиц: среди них дисплазия тазобедренного сустава (p=0,000), Х – образные ноги (p=0,000), продольное плоскостопие (p=0,006), поперечное плоскостопие (p=0,003) и его осложнение Hallux valgus (p=0,002) (табл. 4).

Поскольку гипермобильный синдром является патологией всей соединительной ткани, то у таких пациентов может быть большое разнообразие признаков дисплазии [1]. У пациентов из контрольной группы чаще встречались: нефроптоз (p=0,003), пролапс митрального клапана (p=0,000), кисты внутренних органов (p=0,02), голубые склеры (p=0,000), миопия (p=0,000), готическое небо (p=0,001), уздечка языка (p=0,03), сколиоз грудного отдела позвоночника (p=0,002), выраженный поясничный лордоз (p=0,000), воронкообразная деформация грудной клетки (p=0,009), долихостеномелия (p=0,000), арахнодактилия (p=0,000), сандалевидная щель (p=0,005), II палец стопы >I (p=0,003), астенический тип конституции (p=0,000).

Таблица 3

Периартикулярные поражения в основной и контрольной группах пациентов

Периартикулярные поражения	Пациенты основной группы (n = 61)		Пациенты контрольной группы (n = 60)		Критерий Хи-квадрат Уровень значимости
	Абс.	%	Абс.	%	
Эпикондилит	8	13,1	4	6,7	χ^2=1,408; p=0,235
Трохантерит	3	4,9	1	1,7	χ^2=1,000; p=0,317
Подошвенный фасциит	10	16,4	7	11,7	χ^2=0,560; p=0,454
Тендинит мышц вращательной манжеты	13	21,3	8	13,3	χ^2=1,342; p=0,246
Бурсит локтя	7	11,5	3	5,0	χ^2=1,673; p=0,195
Теносиновит Де Кервена	15	24,6	7	11,7	χ^2=3,396; p=0,065
Синовит коленных суставов	25	41,0	28	46,7	χ^2=0,397; p=0,528
Синовит голеностопных суставов	7	11,5	4	6,7	χ^2=0,846; p=0,357
Синовит мелких суставов кистей, стоп	5	8,2	0	0,0	χ^2=5,130; p=0,023
Киста Бейкера	8	13,1	7	11,7	χ^2=0,058;p=0,809
Грыжи Шморля	2	3,3	1	1,7	χ^2=0,325;p=0,568
Синдром запястного канала	16	26,2	2	3,3	χ^2=12,522; p=0,000

Таблица 4

Ортопедические нарушения в основной и контрольной группах пациентов

Показатели	Пациенты основной группы (n = 61)		Пациенты контрольной группы (n = 60)		Уровень значимости Критерий Хи-квадрат
	Абс.	%	Абс.	%	
Дисплазия т/б суставов	10	16,4	0	0,0	χ2 =10,720; p=0,001
Вальгус пяточной кости	12	19,7	16	10	χ2 =2,230; p=0,135
Х-деформация ног	24	39,3	7	11,7	χ2 =12,160; p=0,000
О-деформация ног	21	34,4	18	30,0	χ2 =0,270; p=0,602
Поперечное плоскостопие	31	50,8	15	25,0	χ2 =8,558; p=0,003
Продольное плоскостопие	25	41,0	8	13,3	χ2 =11,659; p=0,000
Hallux valgus	23	37,7	8	13,3	χ2 =9,428; p=0,002

При обследовании родственников пробандов основной и контрольной группы выявлено, что остеоартроз чаще обнаруживался в группе с гипермобильностью суставов у родственников I (p=0,000), II (p=0,003), III (p=0,04) степени родства, преимущественно по женской линии (p=0,04).

При проведении корреляционного анализа по Спирмену в основной группе выявлена отрицательная связь средней силы (rs= – 0,62, p=0,000) между возрастом начала остеоартроза и степенью выраженности гипермобильности суставов по Бейтон. (Рис. 5) Выявлена отрицательная связь между функциональной недостаточностью по WOMAC и степенью выраженности ГМС суставов (rs = – 0,47, p=0,000). Поэтому у пациентов с остеоартрозом и гипермобильностью суставов сохраняется в достаточном объеме способность к выполнению ряда бытовых навыков у лиц с III степенью ФНС.

В нашем исследовании был определен перечень показателей (n=154), вносящих вклад в различие между основной и контрольной группами и проведена их интерпретация. Для выявления пациентов с гипермобильностью суставов, имеющих высокий риск развития остеартроза применялся метод дерева решений с построением ROC – кривой и оценкой качества полученной модели (Табл. 5, 6). Дерево классификации позволяет построить группы пациентов с разными уровнями рисков развития остеоартроза (высоко, средне, низкорисковые классы) на основе комбинации значимых показателей. Каждая выделенная группа характеризуется достаточно простыми правилами сочетания небольшого числа показателей, легко интерпретируема и проста в применении. Само дерево решений представляет собой простую интуи-

Таблица 5

Моделирование прогноза риска развития остеоартроза у пациентов с гипермобильностью суставов

Группа	Правило	Объем	Риск
1	Возраст начала боли в суставах < 38 лет + синдром Паганини ≥ 4 тестов	34	100,0%
2	Возраст начала боли в суставах < 38 лет + синдром Паганини < 4 тестов	17	47,1%
3	Возраст начала боли в суставах ≥ 38 лет + синдром Паганини ≥ 2 тестов	23	69,6%
4	Возраст начала боли в суставах ≥ 38 + синдром Паганини < 2 тестов + «щелкающее» бедро (да)	12	25,0%
5	Возраст начала боли в суставах ≥ 38 + синдром Паганини < 2 тестов + «щелкающее» бедро (нет)	35	0,0%

Таблица 6

Качество полученной модели прогноза риска возникновения остеоартроза у лиц с гипермобильностью суставов

Показатели	Значения
AuROC	0,943
Чувствительность	82,0%
Специфичность	88,3%
Диагностическая эффективность	85,2%

тивно понятную структуру в виде дендограммы, на которой в каждом узле указаны: объем выделенной группы, риск развития остеоартроза.

Выводы:

1. У пациентов с гипермобильностью суставов остеоартроз возникает на тринадцать лет раньше, чем у пациентов без гипермобильности суставов и характеризуется тяжелым течением (быстро прогрессирующим типом течения, III степенью функциональной недостаточности суставов, высокими показателями альгофункциональных индексов: боль по ВАШ, индекс Lequesne, суммарный индекс, индекс боли и функциональной недостаточности по WOMAC). Возраст развития остеоартроза обратно коррелирует с выраженностью гипермобильности суставов по Бейтон.

2. Генеалогические маркеры риска возникновения остеоартроза у лиц с семейной гипермобильностью суставов – наличие остеоартроза у родственников всех степеней родства по женской линии.

3. Разработана модель прогноза риска возникновения остеоартроза у лиц с гипермобильностью суставов, обладающая чувствительностью 82,0 %, специфичностью 88,3 %, диагностической эффективностью 85,2 %.

4. У пациентов с гипермобильностью суставов, дебютом суставных болей в возрасте до 38 лет и наличием четырех и более тестов синдрома Паганини риск развития остеоартроза составляет 100,0 %;

5. У пациентов с гипермобильностью суставов, дебютом суставных болей в возрасте 38 лет и более, наличием двух и более тестов синдрома Паганини риск развития остеоартроза составляет 69,6%;

6. У пациентов с гипермобильностью суставов, дебютом суставных болей в возрасте 38 лет и более, наличием менее двух тестов синдрома Паганини и симптомом «щелкающего» бедра риск развития остеоартроза составляет 25,0%;

7. У пациентов с гипермобильностью суставов, дебютом суставных болей в возрасте 38 лет и более, наличием менее двух тестов синдрома Паганини при отсутствии симптома «щелкающего» бедра риск развития остеоартроза составляет 0 %.

8. Менее значимыми клиническими особенностями пациентов с остеоартрозом на фоне гипермобильности суставов являются: наличие астенического типа конституции, ортопедические аномалии (дисплазия тазобедренного сустава, Х- образные ноги, продольное плоскостопие, поперечное плоскостопие, hallux valgus).

Предложения. У пациента с гипермобильностью суставов целесообразно рассчитывать риск возникновения остеоартроза при помощи предложенной модели прогноза с целью осуществления своевременной профилактики этого социально значимого заболевания.

Список литературы:

1. Grahame R. Hypermobility: an important but often neglected area within rheumatology // Nat. Clin. Pract. Rheumatol. – 2008. – Vol. 4, № 10. – P. 522-524
2. Seidel M. F. Konstitutionelle Hypermobilitдt // Orthopдdie und nfallchirurgie. – 2013. – Vol. 8, № 3. – P. 251-264.
3. Grahame R. The revised (Brighton, 1998) criteria for the diagnosis of benign joint hypermobility syndrome (BJHS) // J. Rheum. – 2000. – Vol. 27, № 7. – P. 1777-1779.
4. Беленький А.Г. Гипермобильный синдром – системное невоспалительное заболевание соединительной ткани // Consilium medicum. – 2006. – Т. 8, № 8. – С. 28-32.
5. Castori M. Joint hypermobility syndrome (a.k.a. Ehlers-Danlos Syndrome, Hypermobility Type): an updated critique // G. Ital. Dermatol. Venereol. – 2013. – Vol. 148, № 1. – P. 13-36.
6. Keer R. J. Hypermobility and the hypermobility syndrome // Man. Ther. – 2007. – Vol. 12, № 4. – P. 298-309.
7. Schilling F. Die instabilitдt der Hand- und Fingergelenke bei der konstitutionellen Hypermobilitдt: Ein «Paganini – Syndrom» // Akt. Rheumatol. – 2007. – Vol. 32. – P. 355-357.
8. Golightly Y. M. General joint hypermobility and hip osteoarthritis: the Johnston county osteoarthritis project / Y. M. Golightly, A.E. Nelson // Osteoarthritis and Cartilage. – 2012. – Vol. 20. – P. 182.
9. Murray K. J. Hypermobility disorders in children and adolescents // Best Pract. Res. Clin. Rheumatol. – 2006. – Vol. 20, № 2. – P. 329-351.
10. D. J. Hunter et al. Trapeziometacarpal subluxation predisposes to incident trapeziometacarpal osteoarthritis (OA): the Framingham Study // Osteoarthritis Cartilage. – 2005. – Vol. 13, № 11. – P. 953-957.
11. H. Jonsson et al. High hand joint mobility is associated with radiological CMC1 osteoarthritis: the AGES-Reykjavik study // Osteoarthritis Cartilage. – 2009. – Vol. 17, № 5. – P. 592-595.
12. H. C. Chen et al. Inverse association of general joint hypermobility with hand and knee osteoarthritis and serum cartilage oligomeric matrix protein levels // Arthritis Rheum. – 2008. – Vol. 58, № 12. – P. 3854-3864.
13. V. B. Kraus et al. Articular hypermobility is a protective factor for hand osteoarthritis // Arthritis Rheum. – 2004. – Vol. 50, № 7. – P. 2178-2183.
14. Hakim A. A simple questionnaire to detect hypermobility: and adjunct to the assessment of patients with diffuse musculoskeletal pain. // International Journal of Clinical Practice. – 2003. – N. 57(3). P. 163-166.

Victorova I.A., Konshu N.V., Kiseleva D.S.
Omsk State Academy of Medicine

THE FAMILY HYPERMOBILITY OF THE JOINTS: CLINICO-GENEALOGICAL FEATURES, PREDICTION OF RISK OF DISEASE PROGRESSION

Summary
Hypermobility of the joints is widespread among yong working-age people. We have defined family character of the hypermobility of the joints which indicates genetic nature of this phenomenon. There is a model of prediction of risk of osteoarthrosis` occurrence in people with hypermobility of the joints to determine high-risk people and carry out preventive activities.
Keywords: the hypermobility of the joints, the family, the osteoarthrosis, the syndrome of hypermobility of the joints, Paganini`s syndrome, the risk of occurrence, prediction.

УДК 616-001.17

МЕХАНІЗМИ ЗАПАЛЕННЯ У ОБПЕЧЕНИХ (огляд літертури)

Нетюхайло Л.Г., Басараб Я.О.
Українська медична стоматологічна академія

Системна запальна реакція (СЗР) при тяжкій термічній травмі – це обов'язковий компонент течії опікової хвороби у різні її періоди. Щонайменше три ознаки СЗР за кла-сифікацією R. Bone – підйом температури, збільшення частоти серцевих скорочень і збі-льшення частоти дихання з достовірністю реєструються у тяжкообпечених в шоці і в пері-од гострої опікової токсемії навіть при неускладненому перебігу хвороби, а в подальшому СЗР спостерігається в залежності від наявності ран і опікової інфекції ран. Поєднання СЗР та опікової рани, що є безсумнівно вогнищем інфекції, за класифікацією R. Bone повинно розцінюватися як «сепсис», але, далеко не у всіх тяжко обпечених при цьому діагносту-ється генералізована інфекція. У 2000р. запропоновано визначення поєднання системної запальної реакції з інфекційно-запальним вогнищем як «інфекційна СЗР», проте цей тер-мін у науковій літературі не «прижився» і навіть не дискутується.

Ключові слова: опік, запалення.

Запалення – комплексна місцева судинно-мезенхімальна реакція на пошко-дження тканин, викликане дією різного виду агентів. Особливо масштабні запальні процеси розвиваються після великих термічних опіків. Запалення складається з тісно пов'язаних між собою фаз, що послідовно розвивають-ся: 1) альтерація, 2) ексудація, 3) проліферація [1]. Альтерація – пошкодження тканини, визначає початкову фазу запалення, при якій відбувається утворення і викид біологічно активних речовин (медіаторів), які є пусковим механізмом запалення [3]. Із збільшення числа клітин і накопичення білків плазми в осередку запалення медіатори продовжують виділятися і в наступні фази запалення. Джерелом медіаторів є деякі елементи плазми крові – кініни, калікреїни, XII фактор згортання крові (фактор Хагемана), компоненти комплементу та ін, а також ефекторні клітини: лаброцити, базофіли і тромбоцити, які продукують гістамін, серотонін та ін медіатори;

– нейтрофіли, що виділяють лейкокіни;

- макрофаги, що виділяють монокіни;

-лімфоцити – лімфокіни

- інші клітини (гладкі – гістамін, ендотеліальні – метаболіти арахідонової кислоти) [1,3].

Під дією медіаторів наступає і фаза ексудації, яка складається з ряду стадій: а) під впливом гістаміну настає рефлекторний спазм просвіту артеріол і прекапілярів, який швидко змінюється розширенням всієї судинної мережі зони запалення і насамперед посткапілярів і венул з подальшим уповільненням кровотоку, утворенням ділянок стазу і розвит-ком мікротромбозів; б) під впливом широкого спектра інших медіаторів відбувається підвищення судинної проникності мікроциркуляторного русла, що призводить до утворення ексудату і запального клітинного інфільтрату. В результаті дії медіаторів відбувається завершальна фаза запалення – проліферація.

Регулювання запалення здійснюється за допомогою гормональних, нерво-вих та імунних факторів. Соматотропний гормон гіпофіза, дезоксикортикостерон, альдостерон посилюють запальну реакцію (прозапальні гормони), а глюкокортикоїди і АКТГ зменшують. Холінергічні речовини, стимулюючи викид медіаторів запалення, діють подібно до прозапальних гормонів, а адренергічні речовини, пригнічуючи медіаторну активність, ведуть себе як протизапальні гормони. Отже, медіатори викликають розвиток місцевого набряку. Крім того, термічне пошкодження тканин активує велику кількість медіаторних каскадів, таких як активація комплементу, вихід і каскад перетворень арахідонової кислоти та продукція цитокінів, серед яких провідна роль належить інте-рлейкіну-1 (ІЛ-1) і чиннику некрозу пухлини (ФНПα), що сприяють скуп-ченню нейтрофілів і макрофагів в зоні ураження [15, 22].

У запаленні бере участь безліч клітин, взаємодія між якими забезпечується чотирма групами факторів: адгезивними молекулами, позаклітинним матриксом, розчинними медіаторами і онкогенами. Взаємодії між клітинами, а також між клітинами і міжклітинною речовиною забезпечують кілька сімейств адгезивних молекул: інтегринів, суперсімейство імуноглобулінів, кадгеріни, селектини, хомінгові рецептори та ін Всі ці речовини забезпечують міжклітинні взаємодії в певних умовах. Так, інтегрини функціонують як клітинно-субстратні, так і міжклітинні адгезивні рецептори. Інтегріни – це інтегральні мембранні рецептори, які через цитоскелет пов'язують одну клітину з іншою або з позаклітинним матриксом. Сімейство інтегрінових рецепторів обумовлює багато адгезивних властивостей клітини. Вони являють собою сполучну ланку між позаклітинним матриксом і цитоскелетом шляхом передачі інформації, що виникає при взаємодії позаклітинного домену з лігандами позаклітинного матриксу, всередину клітини, впливаючи на організацію цитоскелету, форму клітини і її рухливість. Кожен інтегрин може передавати різну інформацію з позаклітинного мікрооточення, визначаючи морфологію і фізіологію клітини. Залежно від зв'язків субодиниць β-1, β-2, β-3, з різними субодиницями альфа розрізняють VLA – білки (повільно реагуючий антиген), лейкоцитарні інтегрини і цітоадгезіни. Суперсімейство імуноглобулінів відіграє важливу роль в ембріогенезі, при загоєнні ран і імунній відповіді. Функції суперсемейства імуноглобулінів полягають у зв'язуванні розчинних лігандів і поверхневих лігандів клітин. Іммуноглобулінові молекули також відіграють важливу роль у процесах активації і диференціювання клітин, багато в чому сприяючи здійсненню міжклітинних взаємодій. CD2 (LFA-2, Е-розеткоутворюючий рецептор) з молекулярною масою 40000 – одно ланцюговий глікопротеїд, знайдений на всіх Т-лімфоцитах [5, 22].

Селектини забезпечують прилипання лейкоцитів до ендотеліальних клітин. Крім того,

© Нетюхайло Л.Г., Басараб Я.О., 2014

однією з найважливіших функцій їх є регулювання руху моноцитів in vivo і опосередкування ефекту нейтрофілів, що рухаються вздовж судинної стінки мікроциркуляторного русла, феномена першого «кроку» адгезії лейкоцитів до ендотелію і накопиченню їх в зоні запалення.

Кадгеріни є кальційзалежними міжклітинними адгезивними молекулами, які опосередковують клітинну адгезію тільки в присутності іонів Ca^{2+}. Вони забезпечують структурну цілісність і полярність зрілих тканин (особливо епітеліального моношару). З позаклітинним матриксом пов'язані розвиток і диференціювання клітин і, разом з ростовими факторами, цитокінами і гормонами, він може впливати на процеси, що відбуваються всередині клітин. Позаклітинний матрикс відіграє ключову роль в органогенезі, ембріогенезі, посттравматичному загоєнні, канцерогенезі, пухлинній інвазії і хомінгу метастазуючих пухлинних клітин. Спеціалізованою формою міжклітинного матриксу є базальна мембрана, яка відокремлює один клітинний шар від іншого. Вона служить місцем прикріплення клітин і впливає на їх диференціювання, міграцію та фенотипування. Нерозчинність і механічну стабільність базальних мембран забезпечують молекули колагену IV типу. Головним і найбільш постійним адгезивним глікопротеїном базальної мембрани є ламінін, другим за значимістю є фібронектин, який має розчинну (плазмову) і не-розчинну (тканинну) форму. Різні компоненти позаклітинного матриксу зв'язуються спеціальним фактором – нідогеном. Негативний заряд базальної мембрани забезпечується протеогліканами [25, 28].

Міжклітинні взаємодії, крім адгезивних міжклітинних і клітинно-матриксних молекул, забезпечуються різними розчинними медіаторами, що переважно діють локально на невеликих відстанях. Серед цих медіаторів виділяють реактивно окислені метаболіти, метаболіти арахідонової кислоти, фактор активації тромбоцитів, цитокіни та фактори росту, протеолітичні ферменти, продукти місцевих аутокринних і пара-кринних систем (ангіотензин II, ендотелін, брадикінін, аденозин) і фактор, що викликає релаксацію ендотелію, – оксид азоту (NO). Їх називають аутокоідами. Серед численних аутокоідів провідна роль в регуляції міжклітинних взаємодій належить цитокінам і факторам росту [10, 11, 14,17].

Цитокіни належать до класу сигнальних молекул, поряд з нейротрансмітерами, гормонами і аутокоідами. Цитокіни згруповані в 5 класів, об'єднаних за їх основною біологічною дією: 1) запальні, 2) антизапальні, 3) фактори, що викликають ріст і диференціювання лімфоцитів, 4) гемопоетичні колонієстимулюючі фактори, 5) фактори, що викликають ріст мезенхімальних клітин. Ростові фактори продукуються неспеціалізованими клітинами, що знаходяться у всіх тканинах і мають ендокринну, паракринну і аутокринну дію. Розрізняють епідермальний, тромбоцитарний, нервовий, гепарінзв'язуючий та інші фактори росту. Контроль проліферації клітин забезпечується головним чином протоонкогенами. Спільна експресія онкогенів і антионкогенів, цитокінів і ростових факторів, а також різних адгезивних молекул обумовлює пове-дінку клітин в нормі та патології [18].

Цитокіни та фактори росту – це високопотентні білки (активні в піко-молярних концентраціях), які надають широкий спектр біологічних ефектів. На відміну від гормонів, що підтримують гомеостатичний баланс, цитокіни та фактори росту забезпечують відповідну реакцію на впровадження чужорідних тіл, імунне ушкодження, а також запалення, репарацію і регенерацію. Вони формують мережу комунікаційних сигналів між клітинами імунної системи і клітинами інших органів і тканин. Ці білки забезпечують розвиток запалення та імунної відповіді, але їх секреція може бути у відповідь на вплив інших стимулів (мікроорганізми, продукти їх життєдіяльності). Крім секреції, цитокіни можуть експресуватися на поверхні стимульованих клітин. Вони зв'язуються зі специфічними рецепторами на клітинах-мішенях. Подібно до гормонів цитокіни діють на клітини-мішені опосередковано, змінюючи їх поведінку за допомогою вторинних месенджерів. Цитокіни можуть діяти на клітину-продуцент (аутокринна дія), на сусідні з клітиною-продуцентом клітини (паракринна дія) або, подібно гормонам, на віддалені клітини органів і тканин (ендокринна дія). Один цитокін часто викликає секрецію другого цитокіну клітиною-мішенню (цитокіновий каскад). Власні цитокіни клітини нерідко змінюють характер взаємодії інших цитокінів на ту ж саму клітину. Така взаємодія може бути синергічною, додатковою, інгібуючою або навіть може призводити до формування нового ефекту, невідомого ні для одного окремо взятого цитокіну клітини [7, 18].

Основними клітинами-мішенями для цитокінів є лейкоцити. З одного боку, лейкоцити є джерелами цитокінів, з іншого-мішенню для них. У зв'язку з цим вони отримали назву «інтерлейкіни» [7, 18].

Інтерлейкін – 1 (ІЛ-1) продукується в першу чергу моноцитами крові і тканинними макрофагами, але багато інших типів клітин, включаючи кератиноцити, також можуть виробляти цей цитокін. Він існує у вигляді з'єднання, прикріпленого до клітинної мембрани. Це забезпечує здатність активованих макрофагів індукувати проліферацію Т-клітин за допомогою клітинних контактів при неможливості визначити присутність ІЛ-1 в циркулюючому руслі. Дія ІЛ-1 на імунну систему включає Т-клітинну проліферацію шляхом стимулювання продукції ІЛ-2 і збільшення кількості рецепторів ІЛ-2 з одночасним збільшенням виходу з кісткового мозку нейтрофілів. На останню подію впливає також колоніестимулюючий фактор (GM-CSF), який утворюється у відповідь на дію ІЛ-1 на макрофаги [7, 13, 22].

Виявлені і метаболічні впливи ІЛ-1, які включають:

1) підвищення температури тіла в результаті дії утворених простаноїдів на центральну нервову систему, 2) збільшення рівня ІЛ-6 та одночасно з цим збільшення продукції печінкою гострофазних білків; 3) зниження плазмового заліза та рівня цинку; 4) посилення м'язового катаболізму, хоча аналогічна дія більшою мірою може бути обумовлена ФНП; 5) розвиток анемії в результаті того, що стовбурові клітини починають інтенсивно витрачатися на формування лейкоцитів, 6) загоєння ран і відновлення сполучної тканини. До переважної дії ІЛ-1 слід віднести його здатність підвищувати судинну проникність і збільшувати прокоагулянтну активність, особливо в присутності збільшеної продукції ФНП [18, 22, 25].

Інтерлейкін-1 – плейотропний медіатор. Зв'язування його з рецепторами викликає підвищення температури тіла, порушення сну, втрату апетиту, генералізовану міалгію, артралгію, головний біль, деякі гастро-інтестинальні порушення [22].

Фактор некрозу пухлини (ФНП) і лімфотоксин (ФНО-α, ФНО-β) – два структурно споріднених цитокіна. Багато функцій їх ідентичні функціям ІЛ-1, але для досягнення біологічного ефекту необхідна їх концентрація в 100 разів більше, ніж ІЛ-1. Вони здатні вбивати певні чутливі клітинні типи, найчастіше пухлинні, в умовах in vitro. ІЛ-1 і ФНП діють синергічно на фібробласти, підсилюючи продукцію простогландинов Е2 (PGE2). Вони викликають агрегацію нейтрофілів і синтез тромбоксанов [14].

Фактор некрозу пухлини (тумор-некротичний фактор або кахектін) продукується в основному макрофагами, а також ендотеліальними клітинами, нейтрофілами і лімфоцитами. Специфічні рецептори для ФНО має широкий спектр клітин, зокрема, клітини ретикуло-ендотеліальної системи (РЕС). Період напівжиття ФНП в плазмі становить 15 хв. У нормальних умовах продукція ФНП дуже мала, але при травмах, запаленні, опіках, ендоінтоксікації протягом декількох хвилин відбувається масивне утворення його всіма клітинами, особливо макрофагами. Хоча високий рівень ФНП в циркулюючому руслі зберігається дуже короткий проміжок часу, відповідна реакція на це підвищення залишається тривалою. Це обумовлено ініціацією вторинних каскадів, таких як ак-тивація виходу з білих клітин крові оксидантів і протеаз і ці каскади можуть тепер самозапускатися [25].

ФНП має широкий спектр дій, які можуть бути віднесені насамперед до стрес-відповіді. ФНП впливає і на формування імунологічної відповіді: 1) вихід ней-трофілов з кісткового мозку, 2) маргінація і активація нейтрофілів, включаючи вихід оксидантів і ферментів, 3) активація макрофагів до виходу оксидантів і метаболітів арахідонової кислоти, а також продукція інших цитокінів, таких як ІЛ-1 та ІЛ-6. Ці реакції корисні, оскільки вони спрямовані на антибактеріальний захист організму, але вони можуть чинити і негативний вплив у зв'язку зі здатністю викликати ауто-деструктивне запалення.

ФНП має також здатність впливати на метаболічні процеси. Цей вплив включає: 1) катаболізм, особливо скелетних м'язів, шляхом впливу в якості медіатора на вихід гормонів, 2) ініціацію продукції печінкою гострофазних білків; 3) посилення ліполізу і липогенезу в печінці. Якщо ця ФНО-індукована стрес-відповідь продовжується тривалий час, то розвивається важке м'язове виснаження і втрата ваги. ФНП впливає на розвиток анемії. Він також збільшує судинну проникність і прокоагулянтну активність, що потенційно вигідно для ініціації запальних процесів в рані необхідних для загоєння. Було показано, що аплікація ФНП на рану стимулює її загоєння. Проте, тривале збільшення продукції або гостре підвищення його секреції мають несприятливу дію. Останнє може призвести до гострої серцево-судинної недостатності, особливо, якщо воно пов'язане з ендтоксіном. Очевидна роль ФНП в розвитку септичної ендотоксемії, що підтверджується тим, що при введенні хворому антитіл до ФНП системна відповідь не розвивається. Цікавий той факт, що ендоінтоксікація у людей, що характеризується високим рівнем ФНП в плазмі, зменшується після введення ібупрофену, що побічно може служити вказівкою на те, що ФНП лише стимулює вихід вторинних медіаторів, відповідальних за прояви інтоксикації [15, 22,25].

Інтерлейкін-2 (ІЛ-2) – це цитокін, який продукується Т-лімфоцитами. Його основна роль полягає в стимуляції клітинного імунітету і посиленні цитотоксичної функції Т-клітин. Продукція ІЛ-2 залежить від виробництва ІЛ-1 макрофагами. Характер продукції і дія ІЛ-2 добре встановлені. Зниження рівня ІЛ-2 обумовлено дією комбінації сироваткових депресивних факторів, зокрема збільшеною продукцією PGE2. Низький рівень ІЛ-2 корелює зі збільшенням смертності при сепсисі у тварин. Ведення при низькому рівні ІЛ-2 ібупрофену збільшує опірність тварин до інфекції. Дефіцит цього цитокіну грає важливу роль у зниженні резистентності до інфекції опікових хворих. З іншого боку, збільшення рівня ІЛ-2 може справити негативний вплив у хворих з гіперметаболізмом та органною недостатністю. Ця дія обумовлена тим, що ІЛ-2 викликає вихід ФНП та γ-інтерферону, які сприяють посиленню катаболізму [7, 22].

Інтерлейкін-6 (ІЛ-6) – це представник сімейства різних фосфоглікопротеінов і спочатку називався гепатоцітстімулюючим фактором. Ці цитокіни продукуються в різних тканинах, крім макрофагів, включаючи нейтрофіли і фібробласти. ІЛ-6 дуже швидко виходить в кровотік у відповідь на пошкодження або інфекцію, зокрема на циркулюючий ендотоксин. Вони мають імунологічну і метаболічну дію. Імунологічна дія включає збільшення В-клітинної проліферації та продукції імуноглобулінів. Метаболічний ефект полягає в стимуляції продукції острофазних білків в печінці. У обпалених рівень сироваткового ІЛ-6 досягає піку приблизно через тиждень після отримання опіку і збігається з рівнем ендотоксинів, а дуже високий рівень його поєднується зі смертністю. IL-6 стимулює продукцію антитіл (Т-клітинний фактор або фактор, що звільняється Т-лімфоцитами). Він сприяє дозріванню В-клітин в антителопродуючі плазматичні клітини [22].

Таким чином, ІЛ-1, ІЛ-6 і ФНП-α беруть участь у регуляції запалення, імунної відповіді і гемопоезу.

Натуральний γ-інтерферон – це цитокін, що продукується людськими Т-хелперними клітинами і деякими популяціями макрофагів. Він є найпершим агентом у здійсненні макрофагальної функції. Він збільшує акти-вність інших цитокінів, зокрема ФНП [22, 25]. Колоніестимулюючі фактори – це сімейство глікопротеїнів, залучених до стимуляції утворення різних клітинних ліній в кістковому мозку. Ця група включає еритропоетин, гранулоціт-колоніестимулюючий фактор (G-CSF) і макрофагальний колоніестимулюючий фактор (GM-CSF). Останній особливо важливий при опіках .

Інтерлейкін-4 (IL-4) стимулює проліферацію Ig-активованих В-клітин, Т-лімфоцитів, тканинних базофілів і тимоцитів, регулює продукцію IgE і IgG1 В-клітинами, індукує експресію Ia і Fe-рецепторів на лімфоцитах і мо-ноцитах, підвищує антиген-представляючу здатність моноцитів, регулює утворення колоній з гемопоетичних попередників у комбінації з колоніестимулюючим фактором, гальмує утворення лімфокінактивованих кілерних клітин, інгібує продукцію ІЛ-1, ФНО-α та ІЛ-6, будучи антагоністом цитокінів запалення [22].

Малі цитокіни – це суперсімейство факторів з малою молекулярною масою, що декретуються, віднесено до суперсімейства білків тромбоцитарного фактора-4 (ТФ-4) і, поряд з іншими імунними цитокінами, регулює імунно-запальні реакції. Всі поліпептиди суперсімейства, залежно від позиції

наявних в них 4-х цистеїнових залишків, діляться на 2 гілки: С-С і С-Х-С. Гілка С-Х-С включає в себе такі молекули, як ТФ4 та ІЛ-8. Гілка С-С включає поліпептиди, об'єднані назвою «RANTES / SIS». До них відносяться 6 різних молекул: RANTES, 1-309, моноцитарний хемотаксичний фактор-1 (MCP-1), HC14, макрофагальні білки запалення (HuMIP-1a і HuMIP-1в). Відмінною рисою цих молекул є їх «індуцібельність», тобто вони майже не секретуються (не експресуються) в нестимульованих клітинах. Вони відіграють важливу роль у міграції різних популяцій лейкоцитів у місці пошкодження або впровадження інфекційного або іншого «антигенного» агента. Інший важливий компонент цього руху – хомінг циркулюючих лімфоцитів.

У розвитку запалення провідну роль мають ендотеліальні клітини, так як саме вони, після стимуляції цитокінами і бактеріальними продуктами набувають здатність «направляти» лейкоцити до місця пошкодження. Центральну роль у процесі репарації грають мононуклеарні фагоцити, які синтезують медіатори, що викликають проліферацію фібробластів [10,11, 27].

Один з головних білків сироватки крові α-2-МГ взаємодіє з великим числом цитокінів. На першому етапі нативна молекула перетворюється на «швидку» форму під впливом ендогенних білків. Потім «швидка» форма зв'язується з цитокіном і утворений комплекс взаємодіє з цитокіновими рецепторами на поверхні клітин-мішеней або з рецепторами для «швидкої» форми α-2-МГ на поверхні макрофагів, гепатоцитів або фібробластів. Молекули α-2-МГ служать для швидкої елімінації надлишку цитокінів, не пов'язаних з клітинними рецепторами, виконуючи разом з природними антитілами захисну функцію. А самі вони можуть бути видалені з крові в результаті зв'язування з рецепторами на поверхні макрофагів, фібробластів і гепатоцитів. Крім цитокінів, молекули α2-МГ здатні зв'язувати ендопептідази, мітогени, різні іони, включаючи катіони цинку та нікелю. Взаємодія нативної молекули α2-МГ з протеолітичними ферментами викликає важливі конформаційні зміни в її структурі, що супроводжуються змінами електрофоретичної рухливості: низька у нати-вної форми і висока біля її комплексу з протеазами. Гідрофобна область зв'язування з рецепторами на поверхні макрофагів, фібробластів і ге-патоцитів, що утворилася в результаті, сприяє видаленню молекул α-2-МГ з крові. Одночасно з молекулярними перетвореннями, що забезпечують запалення, починаються процеси, спрямовані на відновлення пошкоджених тканин і їх загоєння, які пов'язані з активацією і регулюванням факторів росту. Фактори росту – поліпептиди з молекулярною масою 5000-50000 є групою трофічних регуляторних субстанцій. Подібно гормонів, вони мають широкий спектр біологічної дії на багато клітин, – стимулюють або пригнічують мітогенез, хемотаксис, диференціювання. На відміну від гормонів вони продукуються неспеціалізованими клітинами, що знаходяться у всіх тканинах, і володіють ендокринною, паракринною, аутокринною і інтракринною дією і віграють істотну роль в регуляції гіпоталамічної і гипофизарної функцій [1-5].

Фактор активації тромбоцитів (ФАТ). Його основним джерелом є активовані тромбоцити. Він сприяє агрегації, хемотаксису, дегрануляції поліморфно-ядерних лейкоцитів, еозинофілів і моноцитів і утворенню вільних кисневих радикалів. ФАТ стимулює скорочення гладком'язових клітин. In vivo ФАТ регулює судинний тонус, залежно від концентрації надаючи судинорозширювальну та судинозвужувальну дію, викликає локальну інфільтрацію запальними клітинами і набряк. Простагландини та лейкотрієни діють синергічно з ФАТ, тобто ФАТ є медіатором гострого запалення. ФАТ виділяють і тканинні базофіли, що вказує на участь ФАТ в анафілактичних реакціях.

Зростання клітин здійснюється під дією різних факторів росту і цитокінів. Клітинні гени, які відіграють провідну роль в проліферативному відповіді на фактори росту, самі продукують ці чинники. Клітинна проліферація контролюється головним чином протоонкогенами. Зміна їх експресії або активності призводить до зміни клітинного росту. Існують гени, які діють як супресори клітинної проліферації. Вони можуть контролювати зростання нормальних клітин і брати участь в процесі клітинної трансформації. Втрата цих генів є важливим моментом у розвитку різних пухлин [1, 2, 5].

Запалення характеризується локальним екстравазальним накопиченням лейкоцитів кров'яного русла та інших мезенхімальних клітин, білків плазми і рідини в місцях пошкодження, інфікування або антигенної стимуляції [1-3].

Першим помітним етапом гострого запалення є розширення судин в місці запалення. Там відбувається уповільнення кровотоку, стаз і вихід лейкоцитів з кров'яного русла в місці пошкодження органу або тканини. Розширення судин обумовлюють вазодилататори. Однак, виявилося, що ін'єкція таких вазодилататорів не викликає вираженого запалення. Лише поєднання хемоаттрактантов і вазодилататоров помітно посилювало проникність стінки судин і накопичення лейкоцитів. У свою чергу, хемоаттрактанти без вазодилататоров не здатні викликати запалення. Хемоатрактантами нейтрофілів є f-Met-Leu-Phe або С5а. Більшість вазодилататоров діє опосередковано, стимулюючи ендотеліальні клітини до виділення медіаторів, здатних зменшувати тонус гладенько-м'язових клітин, що знаходяться нижче. На даний момент описано 2 ендотеліальних фактори, що викликають виражену вазодилатацію. По-перше, простациклін (PGI2), який утворюється з арахідонової кислоти при стимуляції ендотеліальних клітин такими агоністами, як тромбін, гістамін і лейкотрієн С4 (LTC4). Вони викликають підйом рівня вільного кальцію в цитоплазмі. Збільшення кількості Са активує фосфоліпазу А2, яка сприяє виділенню арахідонової кислоти з фосфоліпідів плазматичної мембрани. Синтез PGI2 залежить від дози агоніста, активності фосфоліпази А2 в ендотеліальних клітинах і концентрації ферментів, що перетворюють арахідонову кислоту в простациклін. Їх рівень підвищується при обробці ендотеліальних клітин ІЛ-1 або ФНО-α. Цітокінактивований ендотелій під дією гістаміну або тромбіну виділяє набагато більше простакикліну, ніж необроблений. Механізм відповіді ендотеліальних клітин на вплив гістаміну і тромбіну, з одного боку, та ІЛ-1 і ФНОα, з іншого, різний. Цитокіни ІЛ-1 і ФНОα викликають в цих клітинах зміну білкового синтезу, в результаті чого клітини набувають нових функціональних здібностей. Цей процес, що триває кілька годин, а іноді і днів, отримав назву ендотеліальної активації. Відповідь на дію агоністів (гістаміну, тромбіну) розвивається швидко і не залежить від білкового синтезу. Він названий ендотеліальної стимуляцією [7, 14].

Другий основний дилататор, що продукується

стимульованими ендотеліальними клітинами, названий ендотеліальним релаксуючим фактором (EDRF). Провідним компонентом EDRF є оксид азоту (NO), який утворюється так само, як його агоніст простациклін, при підйомі рівня вільного цитоплазматичного Са. Крім того, ендотеліальні клітини продукують речовини, які сприяють скороченню гладенькоm'язових клітин. Такими вазоконстрикторами є ендотелін (ЕН-1) і ТцФР. ТцФР виділяється з ендотеліальних клітин (ЕК) під дією певних стимулів, таких як тромбін. Синтез ТцФР посилюється при впливі на ЕК ІЛ-1 і ФНОα. Стимульовані ЕК синтезують також ФАТ – ліпідний медіатор, що володіє як релаксуючою, так і констрікторною дією залежно від ефекторної концентрації. Хоча ендотеліальні клітини здатні продукувати як релаксанти, так і конструктори, в зоні запалення переважає вазо-дилататорний ефект, що підсилюється дією ІЛ-1 і ФНПα. Виділення медіаторів, які запускають синтез ендотеліальних дилататоров, залежить від запальних стимулів. Інфільтруючі зону пошкодження базофіли або периваскулярні тканинні базофіли є важливими джерелами гістаміну. Нейрони здатні стимулювати тканинні базофіли. (Тому реакція уповільненого типу інтенсивніша в іннервованих, ніж в денервованих тканинах). Ендотоксини мікроорганізмів можуть активувати коагуляцій ну систему і систему комплементу, викликаючи продукцію тромбіну і білкового анафілаксіну, наприклад, С5а. У зоні запалення сповільнюється кровотік і підсилюється судинна проникність. Спостерігається 4 види змін ендотеліальних клітин, пов'язаних з посиленням проникності судин: 1) скорочення клітин, 2) реорганізація цитоскелета і контактів цих клітин, 3) пошкодження ендотелію з ретракцією, лізисом і відшаруванням, 4) відшарування ендотелію без лізису [10, 11, 24, 28].

Агоністи, дія яких призводить до збільшення кількості вільного цито-плазматичного Са, викликають скорочення ЕК і їх відділення один від одного. Скорочення ендотеліальних клітин відбувається дуже швидко (хвилини) і призводить до посилення проникності для рідини і плазмових білків (але не клітин крові). Плазморагія, що супроводжує дилатацію, сприяє розвитку стазу крові. Цей процес одержав назву «маргінація» або «крайове стояння лейкоцитів». Агоністи мають різний термін дії на ендотелій. Гістамін, наприклад, викликає ефект, який триває не більше 30 хвилин, тобто час, що дорівнює періоду існування самого медіатора. У той же час ефект від дії інших агоністів, наприклад, LTB4, триває 1 годину і більше [10, 11, 14] .

Цитокіни викликають структурну реорганізацію цитоскелету ендотеліальних клітин, що підвищує судинну проникність, що супроводжується довготривалим ефектом [2, 7].

Лейкоцити, особливо нейтрофіли, можуть пошкоджувати ендотеліальні клітини. Механізм цього пошкодження неясний, можливо, радикали кисню і протеолітичні ферменти залучаються до цього процесу. Лімфоцити, включаючи цитолітичні Т-лімфоцити і лімфокінактивовані кі-лерні клітини, також можуть пошкоджувати ендотеліальні клітини, ймовірно, через кисеньнезалежні механізми, що використовуються лі-мфоцитами для лізису інших клітин-мішеней. Пошкоджені ендотеліальні клітини можуть скорочуватися чи лізуватися, в інших випадках, відділятися від базальної мембрани, що лежить нижче. Нарешті, пошкодження ендотелію може призводити до оголення судинної стінки внаслідок значного відшарування ендотелію без лізису клітин під дією факторів ендотеліально-матриксної взаємодії [1, 2, 28].

Таким чином, зміни, що виникають в ендотеліальних клітинах, супроводжуються посиленням ендотеліально-лейкоцитарних взаємодій. Крім стимуляції цитокінами або бактеріальними продуктами, ендотеліальні клітини мікроциркуляторного русла поблизу зони запалення набувають здатність «ловити» лейкоцити, що близько проходять. Після зупинки (захоплення) в мікроциркуляторному руслі лейкоцити активуються, в результаті чого контакт з ендотелієм стає тіснішим, а потім лейкоцити мігрують крізь судинну стінку. Лейкоцити, що мігрували під дією хемоаттрактанта, прямують до місця впровадження патогенного агента.

Взаємодію між лейкоцитами і ендотелієм забезпечують три суперсі-мейства адгезивних молекул: інтегрини, імуноглобуліни та селектини. Інтегрини і селектини лейкоцитів забезпечують адгезію циркулюючих клітин до ендотелію, а селектини та члени сімейства імуноглобулінів на ендотелії служать лігандами (контррецепторамі) для лейкоцитарних рецепторів.

Адгезія нейтрофілів до ендотеліальних клітин є найбільш ранній етап гострого запалення. Ступінь вираженості акумуляції нейтрофілів і число адгезірованних клітин залежать від природи запального агента. Активація нейтрофілів у запаленні строго регулюється, але виділення протеаз, утворення вільних радикалів кисню і метаболітів арахідонової кислоти все ж сприяють пошкодженню судинної стінки. Нейтрофіли постійно експресують на своїй поверхні адгезивні молекули, число і функціональний статус яких швидко змінюються у відповідь на дію специфічних стимулів. Серед цих молекул виділяють β-2 інтегринів і L-селектин. У плазматичній мембрані лейкоцитів присутні 3 інтегрини. Адгезію нейтрофілів до ендотеліальної мембрани інгібують моноклональні антитіла до цих інтегринів. Після активації нейтрофілів хемотаксичними факторами, іонофорами або форболовим ефіром їх адгезивна здатність різко підвищується. Ця адгезія транзиторна і опосередкована інтегринами CD11α \ CD18 і CD11β \ CD18 [5, 7]. Останній є у гранулах нейтрофілів і швидко транслокується після активації клітин на їх поверхню, причому при цьому відбувається якісна зміна його структури, в результаті якої від-бувається швидке зростання його функціональної активності (авідності). Потім посилення адгезії досягається за рахунок появи нових копій CD11β\ CD18. CD11α \ CD18, також бере участь в адгезії нейтрофілів, в кількісному відношенні не приростає. Крім того, для адгезії нейтрофілів потрібне функціональне підвищення авідності β-2 інтегринів [5].

У адгезії нейтрофілів до ендотеліальних клітин беруть участь і L-, P-і E-селектини. β-2 інтегрини і L-селектин можуть синергічно взаємодіяти при міграції нейтрофілів в зону запалення. Клітини активованого ендотелію синтезують ряд біологічно активних молекул, зокрема, ФАТ, що забезпечують адгезію гранулоцитів до ендотеліальних клітин. ФАТ постійно не присутній у ендотеліальних клітинах, що знаходяться у спокої, але синтезується протягом декількох хвилин після їх стимуляції тромбіном, гістаміном, LTC4 та іншими агоністами. На відміну від інших клітин ФАТ не виділяється ендотеліальними клітинами в позаклітинний простір, а експресується на їх поверхні у вигляді

мембрано-зв'язаного медіатора. ФАТ, пов'язаний з ендотелієм, активує нейтрофіли при взаємодії з поверхневим рецептором нейтрофілів, який є членом сімейства семи мембрано-зв'язаних G-білків. Зв'язування цього рецептора з ФАТ підсилює експресію інтегринів CD11α \ CD18 і CD11β \ CD18. Таким чином, ФАТ діє як сигнал, що індукує адгезивність нейтрофілів чере β-2 інтегринову систему [5].

Під впливом іншої групи агоністів, ІЛ-1, ФНОα і ЛПС, ендотеліальні клітини синтезують іншу сигнальну молекулу, раніше відому як нейтрофілактивуючий фактор (NAF, NAP-1) – ІЛ-8. Після стимуляції ендотеліальних клітин синтез ІЛ-8 здійснюється протягом 4-24 годин. ІЛ-8 є потенційним хемоаттрактантом для нейтрофілів і може впливати на трансміграцію лейкоцитів у випадку синтезу його ендотеліальними клітинами. На відміну від ФАТ він виділяється в рідкій фазі, але може бути пов'язаний з базальної поверхнею ендотеліальних клітин. ІЛ-8 активує нейтрофіли, зв'язуючись зі специфічним рецептором, також належить до сімейства G-білків. В результаті дії ІЛ-8 підвищується густина β-2 інтегринів, посилюється адгезія нейтрофілів до ендотеліальних клітин, що знаходяться в спокої, і субендотеліальному ЕЦМ, але зменшується адгезія до цитокінактівованого ендотелію, експресує Е-селектин. Є й інші сигнальні молекули, які синтезуються активованим ендотелієм. Подібно нейтрофілам ендотеліальні клітини експресують на своїй поверхні ряд адгезивних молекул. Крім лігандів для L-селектину і β-2 інтегринів, на цих клітинах ідентифіковані Р-і Е-селектини. Р-селектин транслокується з ендотеліальних секреторних гранул і поверхні клітини після стимуляції її тромбіном або гістаміном, потім відбувається швидка інтерналізація. Це відбувається одночасно з адгезією нейтрофілів до активованого ендотелію. Р-селектин може зв'язуватися з неактивованими нейтрофілами без участі β-2 інтегринів. Р-селектин опосередковує транзиторну оборотну адгезію ней-трофілів до гістамін \ тромбін активованого ендотелію в кооперації з ФАТ [1-7]. Ендотеліальні клітини, стимульовані ІЛ-1, ФНОα і ЛПС, синтезують Е-селектин. Для поверхневої експресії Е-селектину потрібно близько 1 години. Адгезія нейтрофілів до ендотелію, обумовлена Е-селектином, має важливу особливість, – після зникнення Е-селектину спостерігається локальне посилення адгезії. Е-селектіновая адгезія здійснюється без акти-вації β-інтегринової системи. При ендотеліально-лейкоцитарній взаємодії окремі молекулярні системи діють комплексно, в певній комбінаційній послідовності. Комбінація молекулярних систем може бути використана також для специфічної адгезії та інших гранулоцитів. Еозинофіли і базофіли, подібно нейтрофілам, при активації зв'язуються з ендотелієм за допомогою β-інтегрінової системи. Крім того, еозинофіли також зв'язуються з VCAM-1, присутньої тільки на цітокінактівірованому ендотелії, за допомогою VLA-4 (β-1 інтегринів), якого немає на нейтрофілах. Запалення є дуже динамічним процесом. Вже через 4 години на запальному інфільтраті і судинному руслі починаються зміни: зменшується число нейтрофілів і зростає число мононуклеарних дейкоцітів (моноцитів і лімфоцитів). Ці зміни корелюють зі зміною фенотипу ад-гезивних молекул, які експресуються ендотеліальними клітинами. Так, че-рез 6-8 годин після дії запальних цитокінів експресія Е-селектину (ELAM-1) починає зменшуватися за рахунок як зниження його синтезу, так і посилення процесів інтерналізації і деградації. Синтез ICAM-1), навпаки, постійно збільшується і виходить на стабільний рівень експресії через 24 години після початку запалення. Паралельно з підвищенням експресії ICAM-1 на поверхні ендотеліальних клітин з'являється інша адгезивна молекула VCAM-1, що відноситься, як ICAM-1 і ICAM-2, до суперсімейство імуноглобулінів. Лігандом для VCAM-1 служить молекула β-1 інтегрінового сімейства – VLA-4, яка експресується на мононуклеарних лейкоцитах, але не на нейтрофілах. Т-лімоціти, мігруючі у вогнище запалення, є клітинами пам'яті, тобто клітинами, попередньо стимульованими антигеном. Поряд з VLA-4, вони експресують іншу адгезивную молекулу CD44, також забезпечує зв'язок Т-клітини пам'яті з ендотелієм. Подібно до нейтрофілів, Т-клітини з'являються у відповідь на дію ІЛ-8, який посилює взаємодію CD11α \ CD18 (LFA-1) з ICAM-1 [1, 2, 5].

На відміну від лімфоцитів, моноцити у вогнищі запалення з'являються пізніше. Моноцити нечутливі до дії ІЛ-8, але реагують на продукт гена JE людини або моноцитарний хемотаксичний білок (MCP-1). ІЛ-1 і ФНОα стимулюють ендотеліальні клітини до синтезу JE \ MCP-1. Активовані моноцити експресують на поверхні β-1 (VLA-4) і β-2 (LFA-1, Mac-1)-інтегріновие молекули, що зв'язуються з ICAM-1 і VCAM-1. ІЛ-1 і ФНОα в цьому процесі служать активаторами експресії адгезивних молекул як на лейкоцитах, так і ендотеліальних клітинах. Крім цих цитокінів, в осередку експресії утворюється ІФНγ. Він підсилює експресію ICAM-1, особливо, в пізні терміни запалення (24-72 год.), індукує продукцію JE \ MCP-1 і підвищує здатність ФНОα індукувати експресію ELAM-1 і ICAM-1 на ендотеліальних клітинах.

У процесі міграції, як і в процесі адгезії, також спостерігається взаємодія лейкоцитів з ендотелієм. Незважаючи на те, що лейкоцити здатні синтезувати ферменти, що руйнують базальну мембрану, ендотеліальні клітини також сприяють посиленню проникності бар'єру. Цитокіни, такі як ІЛ-1, ФНОα, ІФНγ, ТФРβ, змінюють протеазно / антипротеазний баланс, що призводить до пошкодження білків базальної мембрани ферментативною системою ендотеліальних клітин [14, 27].

Посилення або послаблення експресії різних цитокінів та адгезивних молекул має тимчасову залежність, що регулює еволюцію запального процесу. Зміна авідності одних адгезивних молекул, поява або зникнення інших, синтез і продукція різних медіаторів призводять до міграції певних клітинних пулів в різні відрізки часу. При опіках в зоні термічного ураження відбувається утворення великої кількості біологічно високо активних речовин, – медіаторів [27], які є пусковим механізмом для розвитку місцевих судинно-мезенхімальних змін, які є суттю запалення. Вони включають гістамін, серотонін, кініни, оксиданти, метаболіти арахідонової кислоти, цитокіни та ін Найбільш рано з'являється гістамін, який вивільняється з тканинних базофілів і серотонін з тромбоцитів, пошкоджених термічним впливом. Серед оксидантів важлива роль належить кисневим радикалам – нестабільним метаболітам кисню, які мають непарний електрон і тому володіють потужним окислювальним потенціалом. Одним з основних таких радикалів є гідроксильний аніон. Він утворюється в результаті ферментативних реакцій. Відразу

після опіку його утворення відбувається в тканинах при ішемії та погіршенні їх перфузії внаслідок порушень мікроциркуляції в області ураження. В результаті дії ксантиноксидази на субстрати ксантину і гіпоксантину в присутності кисню відбувається утворення супероксиду кисню ($O2^-$) і перекису водню (H_2O_2). Гістамін, що вийшов із тканинних базофілів ураженої шкіри, підсилює місцеву ксантіноксидазную активність. Пізніше гідроксильний аніон утворюється нейтрофілами. Супероксид кисню і перекис водню продукуються білими клітинами під дією міє-лопероксидази. Надалі, і в тому, і в іншому випадку, в результаті реакції перекису водню з іоном заліза утворюється гідроксильний аніон, який активно взаємодіє з ненасиченими жирними кислотами мембран, перш за все з арахідонової, з утворенням перекисів ліпідів і пошкодженням клітинних мембран, порушуючи таким чином їх функцію. Вони також посилюють запалення, продукуючи хемоаттрактанти і можуть порушувати функцію білих клітин. При опіках оксиданти беруть велику участь у запуску різних реакцій. Під їх впливом порушується судинна проникність, пошкоджується функція клітин в результаті процесів переокислення їх ліпідів, ініціюється і підтримується локальна і системна запальна відповідь, розривається інтерстиціальний матрикс, послаблюється фагоцитуюча здатність макрофагів, пошкоджується клітинна ДНК, ініціюється метаболічний каскад арахідонової кислоти [10, 11, 27].

Відомо й безліч системних відповідей, викликаних оксидантами: 1) збільшення перекисів ліпідів в циркуляції, 2) гемоліз еритроцитів, 3) системна запальна відповідь після локального опіку також обумовлена активацією комплементу гідроксильним аніоном. Крім того, відразу ж після опіку починається ліпідне переокислення в легенях, печінці, нирках та інших тканинах.

Антиоксиданти знижують інтенсивність системних реакцій. В експеримен-тальних роботах було показано, що підвищену проникність при локальних опіках можна послабити інгібіторами ксантиноксидази. Їх застосування в інфузійної терапії знижує потребу в рідинній терапії, так само, як і рівень оксидантів [1-4].

З розвитком місцевого запального процесу в області термічного ура-ження продукція місцевих і системних медіаторів збільшується. В резуль-таті вивільнення у зоні термічного ураження фосфоліпази А2 відбувається запуск каскадних перетворень арахідонової кислоти з утворенням продуктів циклооксигеназного і ліпоксігеназного шляхів реакції (тромбоксанів, простациклінів, простагландинів і лейкотрієнів), які володіють сильною вазоактивною дією і сприяють підвищенню проникності мембран шляхом її пошкодження. Джерелами лейкотрієнів (ЛТ) є лейкоцити в зоні термічного ураження. ЛТС4, ЛТД4 і ЛТЕ4 викликають звуження судин і бронхів і підвищують судинну проникність в 1000-5000 разів сильніше, ніж гістамін. Застосування в експерименті інгібітора лейкотрієнів ICI-198, 615 сприяло зменшенню проникності мембран і екстравазації, однак, цей результат спостерігався в тому випадку, якщо введення препарату проводилося не пізніше, ніж протягом 15 хв. після опіку [20, 21]. Зниження інтенсивності ферментативних перетворень арахідонової кислоти, а отже зменшення кількості вазоактивних медіаторів в зоні термічного ураження, викликають аспірин та інші нестероїдні протизапальні препарати, застосування яких при отриманні опіку цілком доступно в порядку першої само-та взаємодопомоги. Однак, позитивний результат може бути досягнутий тільки при прийомі їх відразу після отримання опіку [24].

У розвитку запалення при опіках важлива роль належить цитокінам і насамперед фактору некрозу пухлини (ФНП) і інтерлейкіну-1 (ІЛ-1). Встановлено, що відразу після великих глибоких опіків рівень ФНП-α в сироватці крові підвищується, причому це підвищення у померлих хворих більше, ніж у тих, що вижили. Здатністю активувати макрофаги і тим самим збільшувати продукцію ФНП-γ та ІЛ-1 володіє тканинна рідина, взята з-під опікового струпа [8]. ІЛ-1 одним з перших впливає на активацію Т-лімфоцитів, сприяючи підвищенню адгезії нейтрофілів і лімфоцитів з ендотеліальними клітинами. Встановлено, що рівні сироваткових ФНП-α, ІЛ-1-β, та ІЛ-6 відразу після опіку значно зростають, а потім до 2-3-го тижня після опіку знижуються, але до моменту повного загоєння ран знову підвищуються, не досягаючи, однак, того рівня, який був відразу після опіку [22, 23].

Пік спонтанної проліферації та продукції цитокінів, зокрема ІЛ-1, ІЛ-2 та ІЛ-6, в клітинах лімфатичних вузлів, дренуючих зону термічного ураження, спостерігається на 3-й день після опіку [2,12].

Величина і динаміка змін ФНП-α, ІЛ-1-β та ІЛ-6 відображає тяжкість перебігу опікової хвороби і характер загоєння опіків, а по зміні рівня циркулюючого ІЛ-8 можна судити про ступінь ураження дихальної системи [16, 25].

Надалі при великих глибоких опіках, ускладнених органною недостатністю та інфекцією, рівень ІЛ-1 в крові знижується, що, очевидно, зумовлено виснаженням моноцитів, якими продукується цей цитокін [15]. Навпаки, рівень ФНП-α, ІЛ-6 та ІЛ-8 у таких хворих підвищується і досягає дуже високих значень при синдромі системної запальної відповіді (сепсисі) [26]. Ці цитокіни стимулюють продукцію адгезивних молекул CD 11α, CD 11β, CD 18, які з'являються у великих кількостях у хворих з обширними глибокими опіками при поліорганній недостатності, септичному шоці. Їх високий рівень в крові був виявлений у всіх загиблих [18].

Циркулюючі імуносупресивні сполуки, такі як простагландин Е2, мо-жуть негативно вплинути на утворення і дію інтерлейкіну-2. Дефіцит цього цитокіну відіграє важливу роль у зниженні резистентності до інфекції опікових хворих. З іншого боку, роботами A.Kowal-Vern [13] показано, що ІЛ-2 сприяє у обпалених мультисистемному органному набряку, нейтрофільній секвестрації в легенях і активації тромбоцитів. Нейтрофільна акумуляція, активація та екстравазація в шкірі і в легенях посилюється в результаті підвищення рівня інтегрину ICAM-1 (міжклітинна адгезивна молекула), який впливає на проникність судин шкіри і легенів [14].

При опіках відбувається вихід інтерлейкіну-6, який ініціює утворення в печінці білків гострої фази. Розвивається гіперметаболізм з одночасним посиленим розпадом м'язової тканини. У обпалених рівень сироваткового ІЛ-6 досягає піку приблизно через тиждень після отримання опіку і цей підйом співпадає зі збільшенням рівня ендотоксинів. Дуже високий вміст його в плазмі спостерігається у хворих, які гинуть. IL-6 стимулює продукцію антитіл (Т-клітинний фактор або фактор, що звільняється Т-лімфоцитами). Він сприяє дозріванню В-клітин в антителопродукуючі плазматичні клітини.

Подальший розвиток запальної реакції та інфекції при опіках пов'язаний з оксидантами, що утворюється в більшій мірі в лейкоцитах, ніж у результаті ішемії та порушенні перфузії уражених тканин. Поява оксидантів пов'язано також і з дією ендотоксину, який є ще одним ініціатором запалення. Він з'являється в циркуляції через кілька днів після отримання опіку. Дослідженнями C. K. Ogle [19] показано, що у обпалених поява токсичних ознак збігається з продукцією ентероцитами великої кількості ФНП та ІЛ-6, які, як вважають автори, зумовлюють токсичні прояви. У відповідь на ендотоксин також відбувається вихід великої кількості медіаторів, що включають метаболіти арахідонової кислоти, оксиданти і цитокіни, особливо ФНП. Встановлено, що вихід групи медіаторів, таких як оксиданти і метаболіти арахідонової кислоти, ініціюється цим цитокіном, головним чином у фазі післяопікого запалення з ендотоксемією та/або інфекцією.

Ендотоксин веде також до імуносупресії, хоча механізм цього впливу залишається нез'ясованим. Вважається, що основним джерелом ендотоксину є поверхня рани і шлунково-кишковий тракт [28].

У даний час для клінічних цілей використовується безліч антиоксидантів, інгібіторів каталази, супероксіддсмутази і ксантин оксидази, а також новий клас засобів, званих 21-аміностероідами, з антиоксидантними властивостями. Щодо останніх показано, що засто-сування їх після опіку не попереджає змін судинної проникності, що настають після опіку, а введення, зокрема U75412E, до опіку істотно зменшує порушення проникності мікросудин [9].

Відразу після пошкодження тканини починається процес репарації. Початкова фаза характеризується інфільтрацією зони пошкодження запальними, імунними і мезенхімальними клітинами. На наступних етапах відбувається проліферація мезенхімальних клітин і відкладення компонентів ЕЦМ, спрямовані на заміщення виниклого дефекту. В цьому процесі важливу роль відіграють секреторні медіатори, які продукують запальні та мезенхімальні клітини. Мононуклеарні фагоцити відіграють центральну роль в процесі репарації, оскільки продукують медіатори, багато з яких викликають проліферацію фібробластів і посилення ними продукції компонентів позаклітинного матриксу (ІЛ-1, ФНПа, ТФРв, ТцФР, ФРФ, ЕФР, ІФНв, ІФНу). У зоні пошкодження зазвичай спостерігається також скупчення тромбоцитів, які, поряд з моноцитами / макрофагами, служать основним джерелом ТФРв – провідного цитокіну репарації. Дегрануляція цих клітин призводить до вивільнення даного цитокіну в навколишнє середовище і викликає розвиток складного про-цесу, що включає посилення хемотаксису нейтрофілів, моноцитів і фібробластів, індукцію ангіогенза, контроль продукції інших цитокінів та різних запальних медіаторів [10, 11, 27].

У рідині опікових міхурів виявлено велику кількість цитокінів і факторів росту, які стимулюють загоєння рани. Так, у значних кількостях там є тромбоцитарний фактор росту, ІЛ-6 і трансформуючий фактор росту. У невеликих кількостях виявлені епідермальний фактор росту і фактор росту фібробластів і дуже низькі рівні мали ІЛ-1а, ІЛ-1в та ІЛ-8. Додавання 1% міхурової рідини до середовища для культивування клітин сприяло кращому росту кератиноцитів [20].

Т-клітини також відіграють важливу роль в процесі репарації. Вони накопичуються в зоні пошкодження і при цьому відбувається зсув співвідношення хелпери \ супресори в бік Т-хелперів. Моноцити / макрофаги, активовані медіаторами Т-хелперів, виділяють фіброгенні цитокіни, що викликають проліферацію фібробластів і синтез колагену [17].

У розвитку гіпертрофічних рубців після опіків важливу роль відіграють порушення імунологічного характеру, які виникають в результаті порушення біосинтезу деяких цитокінів і призводять до масивної інфільтрації шкіри активованими Т-лімфоцитами. Ці клітини, поряд з макрофагами, посилюють експресію ІЛ-2, який активно впливає на проліферацію і дозрівання деяких клітин. Встановлено, що на кератиноцитах і фібробластах в гіпертрофічних рубцях має місце ненормальна експресія HLA DR і ICAM-1 (CD-54), а також CD-36 [6]. При дослідженні профілю цитокінів Т-клітинних клонів, які перебували в дермі і епідермісі гіпертрофічних рубців, виявлено, що в активній фазі ці рубці сильно інфільтровані лімфоцитами Тип-0 – Тип1, які продукували велику кількість IFN-гамма і невеликі ІЛ-4. У виділенні інтерферону в рівній мірі брали участь клони CD4 + TCR і CD-8 TCRa / b. У стадії ремісії рубця рівень інтерферону був в 4-6 разів нижче [4].

Послідовне вивчення молекулярних механізмів відновлення втраченого в результаті опіку шкірного покриву дає надію на розробку методів лікування, заснованих на контролі молекулярної фізіології запалення і репарації.

Список літератури:

1. Оглоблина О.Г. Биохимические механизмы участия нейтрофилов в реакциях острого воспаления / О.Г. Оглоблина // Вопросы мед. химии. – 1988. – №5. – С. 2-9.
2. Клименко М.О., Нетюхайло Л.Г. Опікова хвороба (патогенез і лікування) / М.О. Клименко, Л.Г. Нетю-хайло. – Полтава, 2009. – 118 с.
3. Arturson G. How are prostaglandins and leukotrienes involved in immunological alterations? / G. Arturson // J. Trauma.-1984.-№9.- P.128-136.
4. Bernabei P., Rigamonti L., Ariotti S. Functional analysis and T-lymphocytes infiltrating the dermis and epidermis of post-burn hypertrophic scar tissues / P. Bernabei, L. Rigamonti, S. Ariotti // Burns. – 1999. – № 24. – P. 8-43.
5. Castagnoli C., Stella M., Menegatti E. CD 36 is one of the immunilogical markers expressed by keratinocytes in active hypertrophic scars / C. Castagnoli, M. Stella, E. Menegatti // Ann. of burns and fire disasters. – 1995. – №4. – P. 214-219.
6. Castagnoli C., Stella M., Maglicani G. Similar ectopic expression of ICAM and HLA Class II molecules in hypertrophic scars following thermal injury / C. Castagnoli, M. Stella, G. Maglicani // Burns. – 1994. – Vol.20. – P. 403-408.
7. Castagnoli C., Trombotto C., Stella M. Expression of functional interleukin 2 receptor in post-burn hypertrophic scars / C. Castagnoli, C. Trombotto, M. Stella // Ann. of burns and fire disasters. – 1996. – №.4. – P. 216-221.
8. Chen J., Zhon Y., Rong X. An experimental study on systemic inflammatory response syndrome induced by subeschar tissue fluid / J. Chen, Y. Zhon, X. Rong // Burns. – 2000. – Vol. 26. – P. 149-155.

9. Dyess D., Collins J., Ardell J. Modulation of microvascular permeability by 21-aminosteroids after burn injuries / D. Dyess, J. Collins, J. Ardell // J. Burn Care Rehabil. – 2000. – Vol. 21. – P. 406-413.
10. Friedl H., Till G., Trentz O. Role of histamine, complement and xanthine oxidase in thermal injury of skin / H. Friedl, G. Till, O. Trentz // Am. J. Pathol. – 1989. – № 1. – P. 203-218.
11. Guilbaud J. Burn and sepsis: Immunological overview. In «Lipid mediators in the immunology of shock» / J. Guilbaud // Life Sciences. – 1987. – Vol. 137. – P. 3-21.
12. Kataranovski M., Kucuk J., Colic M. Post-traumatic activation of draining lymph node cells II. Proliferative and phenotypic characteristics / M. Kataranovski, J. Kucuk, M. Colic // Burns. – 1994. – Vol. 20. – P. 403-408.
13. Kowal-Vern A., Walenga J., Sharp-Pucci M. Post-burn oedema and related changes in interleukin-2, leukosytes, platelet activation, endothelin-1 and C1 esterase inhibitor / A. Kowal-Vern, J. Walenga, M. Sharp-Pucci // J. Burn Care Rehabil. – 1997. – Vol. 18. – P. 99-113.
14. Lewis R. How are prostaglandins and leukotrienes involved in immunological alterations? / R. Lewis // J. Trauma. – 1984.- № 9. –P. 125-128.
15. Lin X., Yang Z., Luo Z., Li A. Clinical significance of the change of blood monocytic interleukin-1 production in vitro in severely burned patients / X. Lin, Z. Yang, Z. Luo, A. Li // Burns. – 1994. – № 4. – P. 302-306.
16. Marano M., Fong Y., Moldawer L. Serum cachectin / tumor necrosis factor in critically ill patients with burns correlates with infection and mortality / M. Marano, Y. Fong, L. Moldawer // J. Surg. Gynecol. Obstet. – 1990. – Vol. 170. – P. 328.
17. Nakajima N., Utsunomiya T., Kobayashi M. In vitro induction of anti-type 2 T-cells by glycyrrhizin / N. Nakajima, T. Utsunomiya, M. Kobayashi // Burns. – 1996. – №.8. – P. 612-617.
18. Nakae H., Endo S., Yamada Y., Inada K. Bound and solution adhesive molecule and cytokine levels in patients with severe burns / H. Nakae, S. Endo, Y. Yamada, K. Inada // Burns. – 2000. – Vol. 26. – P. 139-44.
19. Ogle C., Mao J., Hasselgen P., Alexander J. Production of cytokines and prostaglandin E2 by subpopulations of guinea pig enterocytes: effect of endotoxin and thermal injury / C. Ogle, J. Mao, P. Hasselgen, J. Alexander // J. Trauma. – 1996. Vol.41. – P. 298-305.
20. Ono I., Gunji H., Zhang J. A study of cytokines in burn blister fluid related to wound healing / I. Ono, H. Gunji, J. Zhang // Burns. – 1995. – № 5. – P. 352-355.
21. Santos X., Castilla C., Martin M. Role of leukotrienes in the physiopathology of the response to experimental burn / X. Santos, C. Castilla, M. Martin // Ann. of burns and fire disasters. – 2000. – № 2. – P. 90-93.
22. Shehab El-Din S., Aref S., Salama O., Shouman O. Serum cytokines following thermal injury / S. Shehab El-Din, S. Aref, O. Salama, O. Shouman // Ann. of Burns and Fire Disasters. – 1996. – №.1. – P. 18-22.
23. Shehab El-Din S., Aref S., Salama O. Assessment of certain neutrophil receptors, opsonphagocytosis and soluble intercellular adhesion molecule-1 (ICAM-1) following thermal injury / S. Shehab El-Din, S. Aref, O. Salama // Ann. of Burns and Fire Disasters. – 1998. – №1. – P. 27-33.
24. Warden G. Burn shock resuscitation / G. Warden // World J. Surg. – 1992. – № 16. – P. 16-23.
25. Yamada Y., Endo C., Inada K. Tumor necrosis factor-a and TNF receptor I, II levels in patients with severe burns / Y. Yamada, C. Endo, K. Inada // Burns. – 2000. – № 26. – P. 239-244.
26. Yeh F., Lin W., Shen H., Fang R. Changes in circulating levels of interleukin 6 in burned patients / F. Yeh, W. Lin, H. Shen, R. Fang // Burns. – 1999. – № 25.- P. 131-136.
27. Yeo-Kyu Y., Demling R. The role of mediators in the response to thermal injury / Y. Yeo-Kyu, R. Demling // World J. Surg. 16, 30-36, 1992.
28. Zimmer S., Pollard V., Marshall G. Effect of endotoxin on Th1/Th2 response in humans / S. Zimmer, V. Pollard, G. Marshall // J. Burn Care Rehabil. – 1996. – № 17. – P. 491-496.

Нетюхайло Л.Г., Басараб Я.А.
Украинская медицинская стоматологическая академия

МЕХАНИЗМЫ ВОСПАЛЕНИЯ У ОБОЖЕННЫХ (обзор литературы)

Аннотация
Системная воспалительная реакция при тяжелой термической травме – это обязательный компонент течения ожоговой болезни в разные ее периоды. Три признака системной воспалительной реакция по классифика-ции R. Bone – подйом температуры, увеличение частоты сердечных сокращений и частоты дыхания регистрируются у тяжелообожженных в периоды шока и острой ожоговой токсемии даже при неусложненном течении болезни, а в дальнейшем системная воспалительная реакция нааблюдается в зависсмости от наличия ран и ожоговой инфекции ран. Объединение системной воспалительной реакция и ожоговой раны, что безусловно является очагом инфекции, по классификации R. Bone должно расцениваться как «сепсис», но, далеко не у всех тяжело обоженных при этом диагносцируется генерализованая инфекция. В 2000 году предложено объединенное определение системной воспалительной реакции с инфекционно-воспалительным очагом как «инфекционная системная воспалительная реакция», но этот термин в научной литературе не «при-жился» и даже не дискутируется.
Ключевые слова: ожог, воспаление.

Netyukhaylo L.G., Basarab Y.A.
Ukrainian Medical Stomatological Academy

MECHANISMS OF INFLAMMATION IN DEIFICATION (a review of the literature)

Summary
Systemic inflammatory response in severe thermal injury – is a mandatory component of the course of burn disease in its different periods. Three signs of systemic inflammatory response classification R. Bone – podyom temperature, increased heart rate and respiratory rate are recorded in the periods in tyazheloobozhennyh shock and acute toxemia Ojo – govoy even neuslozhnennom course of the disease, and further systemic inflammatory response in naablyudaetsya zavissmosti to availability burn wounds and wound infections. Combining systemic inflammatory imple – Ktsia and burn wounds, which certainly is a hotbed of infection, according to the classification of R. Bone should be regarded as «sepsis», but not all hard deification while being diagnosed generalizovanaya infection. In 2000 he proposed a unified definition of the system inflammatory phase reaction with infectious and inflammatory lesions as «infectious by a system inflammatory response», but this term in the scientific literature does not «caught» and not even debated.
Keywords: burn, inflammation.

УДК 616.24-002.5:616.36/.37]:575.113

ПОЛІМОРФІЗМ ГЕНІВ ГЛУТАТІОН-S-ТРАНСФЕРАЗИ У ХВОРИХ НА ТУБЕРКЛУЛЬОЗ ЛЕГЕНЬ ІЗ СУПУТНІМ УРАЖЕННЯМ ГЕПАТО-ПАНКРЕАТО-БІЛІАРНОЇ СИСТЕМИ

Тодоріко Л.Д., Сем'янів І.О., Сака А.А.
Буковинський державний медичний університет

Досліджено теоретичні питання визначення асоціації між наявністю поліморфізму генів глутатіон-S-трансферази (GSTT1, GSTM1) та перебігом туберкульозу легень із супутньою патологією гепато-панкреато-біліарної системи. Виявлено негативний вплив GSTM-null і GSTT-null генотипів у хворих на туберкульоз на процеси детоксикації та нагромадження в організмі метаболітів, які зумовлюють інтоксикацію та алергізацію організму [3, с. 4]. Подальші дослідження у цьому напрямку дозволять встановити нові ланки патогенезу легеневого туберкульозу із супутньою патологією гепато-панкреато-біліарної системи, знання яких може мати значення для розробки методів профілактики та більш ефективного лікування хворих на туберкульоз, у т.ч. і мультирезистентний.
Ключові слова: глутатіон-S-трансфераза, GSTT1, GSTM1, генний поліморфізм, мультиплексна полімеразна ланцюгова реакція.

Постановка проблеми. При туберкульозі легень (ТБ) перебіг захворювання залежить від дії значної кількості чинників. Суттєву роль при цьому відіграють генетичні чинники як хворого, так і патогенного збудника. Результати окремих досліджень показали, що потенційними генами-модифікаторами для ТБ-інфекції є гени метаболізму ксенобіотиків [1, с. 33].

Особливої актуальності набуває питання досліджень системи генів метаболізму ксенобіотиків, у зв'язку з тим, що ферментами цієї системи здійснюється метаболізм не тільки більшості різноманітних за хімічною структурою екзогенних молекул, але й багатьох ендогенних речовин, зокрема, медіаторів запалення та лікарських препаратів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз цілого ряду досліджень показав, що найважливішими ферментами метаболізму ксенобіотиків є сімейство глутатіонтрансфераз [2, с. 7]. Глутатіон-S-трансферази (GST) – це родина ферментів II фази детоксикації, які каталізують детоксикацію значної частини ксенобіотиків, інтермедіатів запальних процесів – простагландинів та відіграють важливу роль у забезпеченні резистентності клітин до пероксидного окиснення ліпідів (ПОЛ). Легеневі GST відіграють важливу роль у первинному метаболізмі багатьох речовин (атмосферні полютанти, тютюновий дим тощо), які потрапляють в організм через дихальні шляхи. Цілий ряд досліджень виявив кореляцію між ступенем забрудненості атмосферного повітря та характером перебігу туберкульозу з підвищенням деструктивних та бацилярних форм серед хворих з вперше діагностованим туберкульозом [5, с. 1346]. Беручи до уваги зазначене вище, можна сформулювати робочу гіпотезу, яка передбачає, що наслідки активації процесів перексидного окиснення ліпідів при токсичній дії атмосферних сполук та пошкоджую чого впливу активних форм кисню, що утворюються при оксидативному вибуху в процесі реалізації імунної відповіді, у хворих з мулевим алелем корегується менш ефективно. Суттєві відмінності в розподілі делеційних варіантів гена GSTM1 у хворих з наявністю та відсутністю деструктивних процесів у легенях, які виявили в обстежених хворих, дозволяють розцінювати делецію гена ферменту GSTM1 як фактор ризику розвитку деструкції легень [5, с. 12].

Система ферментів метаболізму ксенобіотиків – це сформований у процесі еволюції механізм адаптації організму до дії токсичних екзогенних і ендогенних речовин [1, с. 35].

За результатами багатьох досліджень поліморфізм GST, зокрема, гомозиготних делецій (null-алель) GSTM1 і GSTT1 є однією з причин підвищеної чутливості до шкідливої дії факторів оточуючого середовища, легеневої системи. Пока-

© Тодоріко Л.Д., Сем'янів І.О., Сака А.А., 2014

зана роль поліморфних варіантів генів GST у формуванні резистентності МБТ [2, с. 9].

Отже, вивчення поліморфізму генів GST, що відповідають за метаболізм лікарських препаратів, який проявляється різною ефективністю хіміотерапії і наявністю різноманітних побічних ефектів медикаментозного навантаження, є достатньо перспективними в практичному застосуванні у хворих на ТБ легень з різною чутливістю до МБТ.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Не вивчено вплив поліморфізму за генами глутатіонтрансфераз GSTT1 і GSTM1 на особливості перебігу туберкульозу легень із супутньою патологією гепато-панкреато-біліарної ситеми.

Мета роботи. Дослідити вплив поліморфізму генів глутатіон-S-трансферази на перебіг туберкульозу легень із супутньою патологією гепато-панкреато-біліарної системи.

Викладення основного матеріалу.

У вивченні питань еволюції патоморфозу туберкульозу (ТБ) легень і, зокрема, формування хіміорезистентності, одним із завдань є дослідження поліморфізму відомих генів-кандидатів, а також пошук нових генів, білкові продукти яких беруть участь у патогенетичних механізмах розвитку не тільки захворювання, але й супутньої патології травної системи, що значно ускладнює перебіг і лікування цієї недуги [7, с. 2].

Оскільки, система метаболізму ксенобіотиків бере участь як в захисті організму від наслідків розгортання запальних реакцій при ТБ, так і в метаболізмі більшості протитуберкульозних препаратів (ПТП), то надзвичайно цікавим є вивчення активності ферментів, що входять до цієї групи.

Слід зазначити, що глутатіонтрансферази (ГТ) – це родина багатофункціональних білків, що використовують вільний глутатіон (ВГ) для кон'югації з різноманітними гідрофобними речовинами. У ході більшості цих реакцій утворюються тіоефіри (кон'югати) [3, с. 11]. ГТ каталізує реакції, пов'язані не тільки з реактивною SH-групою, а із гамаглутамільним залишком (каталізує взаємодію глутамата з електрофільними атомами N, C, S, O і відповідає за кон'югацію сульфгідрильної групи з молекулами ксенобіотиків). Глутатіон-опосередкована детоксикація відіграє ключову роль у забезпеченні резистентності клітин до ПОЛ, вільних радикалів, алкілуванні білків і в попередженні пошкодження структури ДНК. ГТ запускає гамаглутамільний цикл, під час якого відбувається розпад ВГ на амінокислоти і його ресинтез, тому цей фермент є лімітуючим для катаболізму ВГ. Однією з характерних особливостей ферментів глутатіонтрансфераз, зокрема глутатіон-S-трансферази-μ1 (CSTM1) та глутатіон-S-трансферази-т1 (GSTT1), є обумовлений генотипом поліморфізм, з яким пов'язані міжіндивідуальні відмінності у швидкості детоксикації ксенобіотиків та ендогенних субстратів. Один з поліморфних варіантів генів GSTM1 і GSTT1 обумовлює повну відсутність відповідних ферментів унаслідок протяжної делеції ділянки гена (близько 20 т.п.н.) [2, с. 9].

Установлено, що вихідними патогенетичними механізмами формування специфічного запалення при легеневому туберкульозі на субклітинному рівні є порушення метаболізму клітинних мембран, яке призводить до зміни їх структурно-регуляторних властивостей [4, с. 99]. Динамічно зв'язаними з цим є порушення внутрішньоклітинного метаболізму. Найбільш принциповими з них є ступінь роз'єднання окиснювального фосфорилювання і зниження співвідношення внутрішьоклітинної рівноваги глутатіону відновленого і окисненого (ГВ-ГО). Дія цих факторів призводить до адаптативного підвищення інтенсивності пентозо-фосфатного шляху окиснення, з іншого боку – до посилення метаболізму через цикл Кребса на фоні лабілізації окиснювального фосфорилювання, що призводить до підвищеної потреби, а у хворих літнього віку (особливо з глюкокортикоїдною недостатністю) – і дефіциту глюкозо-6-фосфатдегідрогенази (Г-6-ФДГ) [4, с. 101]. Якщо запаси глікогену у клітині невеликі і не можуть компенсувати посиленого вживання Г-6-ФДГ, можливе включення інших механізмів регуляції. Одним із них є зниження співвідношення β- і α-адренорецепторних одиниць, оскільки відомо, що стимуляція β-адренорецепторів гальмує транспорт глюкози у клітину. При цьому ендогенна гіперкатехоламінемія, яка має місце при ТБ, може погіршувати внутрішньоклітинний метаболізм глюкози, сприяючи не використанню, а накопиченню глікогену на фоні відносного посилення α-адренорецепції [4, с. 104]. Іншим компенсаторним механізмом може бути посилення глюконеогенезу і відносне зниження інтенсивності гліколізу, чому також сприяє зменшення співвідношення ГВ-ГО.

Одним з основних принципів антимікобактеріальної терапії туберкульозу є тривалий і безперервний прийом протитуберкульозних препаратів (ПТП), що обумовлює підвищення токсичного впливу їх метаболітів. Ступінь вираженості гепатотоксичності значною мірою обумовлена індивідуальним поліморфізмом хворого за генами біотрансформації ксенобіотиків.

Відомості про зв'язок поліморфних варіантів генів ферменту метаболізму ксенобіотиків G-S-T з показниками печінкової функції можуть бути враховані при призначенні програм хіміотерапії з метою попередження проявів гепатотоксичності.

Цілим рядом досліджень показано, що гідразин, який утворюється внаслідок гідролізації ізоніазиду, має тенденцію до нагромадження власне у хворих з GSTM1-null генотипом і може призвести до гепатотоксичності [2, с. 10].

Дослідження асоціації серед осіб європеоїдної раси виявили підвищену частоту гепатотоксичних ускладнень у хворих на легеневий ТБ із GSTT1-null генотипом, а в разі гена GSTM1 подібний ефект не спостерігається.

Висновки. Актуальним залишається питання щодо вивчення ролі поліморфних варіантів генів системи метаболізму ксенобіотиків глутатіон-S-трансферази у хворих на ТБ легень залежно від супутньої патології гепато-панкреато-біліарної системи та профілю резистентності мікобактерій туберкульозу.

Список літератури:

1. Бажора Ю.І. Патогенетичні особливості взаємодії у системі «паразит-хазяїн» при інфікуванні M. Tuberculosis родини Beijing / Ю.І. Бажора, М.М. Чеснокова, Н.А. Левицька // Одеський медичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 33-36.
2. Бажора Ю.І. Зв'язок поліморфізмі генів GST та NAT2 з типом перебігу туберкульозного процесу / Ю.І. Бажора, О.О. Сметюк // Журнал Інтегративна Антропологія. – 2011. – №2 (18). – С. 7-10.
3. Коржов В.И. Роль системы глутатиона в процессах детоксикации и антиоксидантной защиты (обзор литературы) / В.И. Коржов, В.Н. Жадан, М.В. Коржов // Журнал АМН Украины. – 2007. – Т.13, № 1. – С. 3-19.

4. Полиморфизм в генах человека, ассоциирующихся с биотрансформацией ксенобиотиков / В.А. Спицын, С.В. Макаров, Г.В. Пай, Л.С. Бычковская // Вестник ВОГиС. – 2006. – Т. 10, № 1. – С. 97-105.
5. Роль процессов свободнорадикального окисления в патогенезе инфекционных болезней / А.П. Шеепев, И.В. Корниенко, А.В. Шестопалов [и др.] // Вопросы медицинской химии. – 2008. – № 2. – С. 12-16.
6. Das P. Meta-analysis study of glutathione-S-transferases (GSTT1, GSTM1) gene polymorphisms and risk of acute myeloid leukemia / P. Das, A.P. Shaik, V.K. Bammidi // Leuk. Lymphoma. – 2009. – Vol. 50, # 8 . – P. 1345-1351.
7. Huang Y.S. Genetic polymorphisms of drug-metabolizing enzymes and the susceptibility to antituberculosis drug-induced liver injury / Y.S. Huang // Expert. Opin. Drug Metab. Toxicol. – 2007. – Vol. 3, № 1. – P. 1-8.

Тодорико Л.Д., Семьянив И.А., Сака А.А.
Буковинский государственный медицинский университет

ПОЛИМОРФИЗМ ГЕНОВ ГЛУТАТИОН-S-ТРАНСФЕРАЗЫ У БОЛЬНЫХ ТУБЕРКЛУЛЬОЗ ЛЕГКИХ С СОПУТСТВУЮЩИМ ПОРАЖЕНИЕМ ГЕПАТО-ПАНКРЕАТО-БИЛИАРНОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация
Исследованы теоретические вопросы определения ассоциации между наличием полиморфизма генов глутатион-S-трансферазы (GSTT1, GSTM1) и течением туберкулеза легких с сопутствующей патологией гепато-панкреато-билиарной системы. Выяснено негативное влияние GSTM-null i GSTT-null генотипов у больных туберкулезом на процессы детоксикации и накопления в организме метаболитов, обусловливающих интоксикацию и аллергизации организма [3, с. 4]. Дальнейшие исследования в этом направлении позволят установить новые звенья патогенеза легочного туберкулеза с сопутствующей патологией гепато-панкреато-билиарной системы, знание которых может иметь значение для разработки методов профилактики и более эффективного лечения больных туберкулезом.
Ключевые слова: глутатион-S-трансфераза, GSTT1, GSTM1, генный полиморфизм, мультиплексная полимеразная цепная реакция.

Todoriko L.D., Semianiv I.O., Saka A.A.
Bukovina State Medical University

GENE POLYMORPHISM OF GLUTATHIONE-S-TRANSFERASE IN PATIENTS WITH PULMONARY TUBERKLULOSIS CONCOMITANT DEFEAT OF HEPATO-PANCREATIC-BILIARY SYSTEM

Summary
The theoretical problem of determination of the association between the presence of gene polymorphism of glutathione-S-transferase (GSTT1, GSTM1) and course of pulmonary tuberculosis with concomitant pathology hepato-pancreatic-biliary system. Clarified the negative impact of GSTM-null i GSTT-null genotype in patients with tuberculosis in the detoxification process and the accumulation of metabolites in the body that cause toxicity and allergy of the body [3, c. 4]. Further research in this direction will set new pathogenesis of pulmonary tuberculosis with concomitant pathology hepato-pancreatic-biliary system, knowledge of which may be important to develop methods of prevention and better treatment of tuberculosis.
Keywords: glutathione-S-transferase, GSTT1, GSTM1, genetic polymorphism, multiplexed polymerase chain reaction.

УДК 616.61+616.36]-06:546

КОРРЕГИРУЮЩЕЕ ДЕЙСТВИЕ МЕЛАТОНИНА ХРОНОРИТМИЧЕСКИХ НАРУШЕНИЙ ФИБРИНОЛИЗА И ПРОТЕОЛИЗА ТКАНЕЙ ПОЧЕК

Хоменко В.Г.
Буковинский государственный медицинский университет

В экспериментальных исследованиях на половозрелых крысах проводили коррекцию хроноритмических нарушений фибринолитической и протеолитической активности тканей почек, вызванными воздействием стресса и действием металлов. Установлено, что мелатонин имеет протекторный эффект и обладает нормализующим хроноритмичною способностью на процессы фибринолиза и протеолиза тканей почек при воздействии иммобилизационного стресса на фоне интоксикации животных хлоридами талию, свинца и алюминия.
Ключевые слова: ткани почек, хроноритмы, фибринолиз, протеолиз, стресс, соли металлов.

Постановка проблемы. Конкурентные преимущества в коррекции мелатонином хроноритмических нарушений фибринолитической и протеолитической активности тканей почек, вызванными воздействием стресса и действием металлов.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ систем неограниченного протеолиза и фибринолиза показал, что для патогенеза тубуло-интерстициального синдрома свойственно торможение протеолитической активности на уровне коры, мозгового вещества и сосочка почек [4, 5, 7]. Это в свою очередь может способствовать развитию дисбаланса между протеолизом и колагеногенезом в сторону усиления синтеза коллагена с развитием диффузного фиброза почек. Неограниченный протеолиз в почках имеет достоверные корреляционные связи с показателями функции почек, в том числе с основным энергозависимым процессом – реабсорбцией ионов натрия [3, 5]. Торможение фибринолитической системы при формировании тубуло-интерстициального синдрома является наиболее важным на уровне почечного сосочка и мозгового вещества почек, что может привести к развитию тромбоза, уротромбозу с последующей заменой фибрина на коллаген [3, 10].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Изучить хроноритмы местного фибринолиза и неограниченного протеолиза почек при интоксикации металлами и стресса позволит более глубоко понять биохимические и физиологические процессы, которые проходят в организме человека и животных.

Цель статьи. Главной целью этой работы является выяснить влияние мелатонина на циркадианные особенности тканевого фибринолиза и протеолиза почек белых крыс при воздействии на организм стрессу и солей металлов.

Изложение основного материала. В опытах на 248 половозрелых нелинейных самцах белых крыс массой 0,15-0,20 кг изучали влияние (14-суточное) действие хлоридов таллия, свинца и алюминия на функциональное состояние почек.

С целью коррекции циркадианных нарушений фибринолитической и протеолитической активности тканей почек подопытные животные получали экзогенный препарат вита-мелатонин (фармацевтический препарат "Вита-мелатонин", ЗАО "Киевский витаминный завод", г. Киев), который вводили в дозе 0,3 мг/кг массы тела (1 табл. содержала 0,003 г мелатонина, ее растворяли в 30 мл изотонического раствора натрия хлорида) однократно внутри-желудочно через зонд за 1 ч до иммобилизационного стресса [1, 2, 6, 8, 11].

В конце эксперимента с интервалом в 6 ч проводили эвтаназию животных под легким эфирным наркозом (соблюдая Европейскую конвенцию о защите позвоночных животных) с последующим изучением фибринолитической и протеолитической активности коркового, мозгового и сосочкового шаров почек. Протеолиз низко- и высокомолекулярных белков и коллагена определяли с помощью наборов реактивов "Simko Ltd." (Львов). Ферментативный и неферментативной протеолиз определяли по оригинальной методике, принцип которой основан на том, что при инкубации азофибрину со стандартным количеством плазминогена в присутствии активаторов фибринолиза, которые в тканях, образуется плазмин, активность которого оценивается по степени окраски раствора в щелочной среде в присутствии ε-аминокапроновой кислоты (неферментативной фибринолиз) или без нее (суммарная фибринолитическая активность). Разница между ними отражает состояние ферментативного фибринолиза [9]. Статистическую обработку результатов экспериментов проводили по методу "косинор-анализа": определяли мезор ритма и амплитуду колебаний (в % к мезору), и использовали методы вариационной статистики.

Результаты исследований и их обсуждение. Подобной была и динамика фибринолитических процессов в почках. На фоне введения мелатонина снижался суммарный фибринолитический потенциал коркового слоя вследствие угнетения неферментативного лизиса фибрина, который круглосуточно удерживался на низком уровне. Ферментативный фибринолиз превышал контрольные показатели в период с 08.00, 14.00 и 20.00 ч. Отметим, что коррекция мелатонином достоверно меняла ФФА в кортикальном шаре почек в 14.00 ч по сравнению с группой, которая не получала мелатонин. Амплитуда ритма существенно снижалась относительно контроля (табл. 1).

В мозговом слое суммарная фибринолитическая активность удерживалась примерно на таком же уровне, как и при действии иммобилизайного стресса на фоне комбинированного воздействия хлоридов металлов без введения мелатонина. Амплитуда показателя имела тенденцию к уменьшению по сравнению с контрольными показателями. Мезор и амплитуда неферментативного фибринолиза оставались почти стабильными, а среднесуточный уровень ферментативной фибринолитической активности существенно ниже, чем контрольный уровень (табл. 1).

Максимальный фибринолитический потенциал наблюдали в почечном сосочке. Характерно, что при вводе мелатонина возрастала суммарная фибринолитическая активность. Подавлялась амплитуда ритма. Ритм неферментативного фибри-

© Хоменко В.Г., 2014

Таблица 1

Мезор и амплитуда почечного тканевого фибринолиза при коррекции мелатонином изменений вызванных стрессом на фоне комбинированного влияния хлоридов таллия, свинца и алюминия (M±m, n=24)

Показатели		Интактные животные		Мелатонин+ иммобилизационный стресс+ соли металлов	
		Мезор	Амплитуда (%)	Мезор	Амплитуда (%)
корковое вещество почек, Е440 нм/г/ час	СФА	26,3±3,69	33,3±9,81	21,13±0,331	4,1±0,70 p<0,01
	НФА	16,1±1,72	26,2±8,82	10,28±0,273 p<0,01	7,3±0,58 p<0,05
	ФФА	10,2±1,97	45,3±10,41	10,92±0,161	3,4±0,97 p<0,001
мозковое вещество почек, Е440 нм/г/час	СФА	16,2±0,90	15,9±5,48	29,93±0,342 p<0,001	3,2±0,43 p<0,05
	НФА	9,5±0,29	8,0±2,26	11,45±0,361 p<0,001	8,4±1,81
	ФФА	35,2±5,22	34,4±10,49	18,49±0,322 p<0,01	4,9±1,65 p<0,01
сосочковое вещество почек, Е440 нм/г/ час	СФА	91,4±11,5	30,3±9,76	88,12±1,264	3,9±0,59 p<0,01
	НФА	56,2±6,28	28,5±9,30	42,54±0,741 p<0,05	4,7±1,34 p<0,05
	ФФА	35,2±5,22	34,4±10,49	45,58±0,742 p<0,05	4,4±0,18 p<0,01

Таблица 2

Мезор и амплитуда неограниченного протеолиза в ткани почек у крыс при коррекции мелатонином изменений, вызванных действием стресса на фоне комбинированного воздействия солей металлов (M±m, n=24)

Показатели		Интактныеживотные		Мелатонин + иммобилизационный стресс + соли металлов	
		Мезор	Амплитуда (%)	Мезор	Амплитуда (%)
корковое вещество почек, Е440 нм/г/ час	азоальбумин	27,8±0,79	7,1±2,43	17,93±0,501 p<0,001	7,8±1,57
	азоказеин	23,1±2,46	29,5±9,93	13,52±0,823 p<0,001	17,2±4,75
	азоколаген	6,5±0,61	27,4±4,33	3,22±0,281 p<0,001	20,8±5,64
мозковое вещество почек, Е440 нм/г/час	азоальбумин	13,3±0,63	12,8±3,94	9,85±0,310 p<0,001	7,5±1,90
	азоказеин	25,2±0,85	8,3±1,85	30,65±0,672 p<0,001	5,8±1,46
	азоколаген	7,4±0,31	11,8±3,87	3,20±0,081 p<0,001	6,4±2,11
сосочковое вещество почек, Е440 нм/г/ час	азоальбумин	51,5±0,63	3,0±0,95	38,87±1,223 p<0,001	7,7±2,53 p<0,05
	азоказеин	52,9±0,57	3,0±0,96	76,81±2,080 p<0,001	6,4±1,59 p<0,05
	азоколаген	3,9±0,27	21,9±6,73	4,72±0,261 p<0,05	13,5±3,16

нолиза находился в противофазе контрольной хронограми. По сравнению с группой животных, которой не проводили коррекции мелатонином у крыс, которым вводили мелатонин показатели НФА достоверно изменялись в 08.00 и 14.00 ч. Относительно ферментативной фибринолитической активности в сосочковом веществе её уровень достоверно изменялся в 02.00 ч, по сравнению с нелеченной группой животных.

Течение хроноритмов неограниченного протеолиза в корковом веществе почек – монотонное с низкой амплитудой. Снижение лизиса азоальбумину регистрировали в 02.00 ч, в результате чего уменьшался мезор ритма. Мелатонин потенцировал активность расщепления азоказеина, особенно в 14.00 и 20.00 ч. Лизис азоколагену достоверно изменялся в 20.00 ч по сравнению с нелеченной группой, но не достигал контрольных показателей. Амплитуда показателей приближалась к контрольным показателям (табл. 2).

В мозговом шаре почек мелатонин менял уровень неограниченного протеолиза низкомолекулярных белков, но не существенно. Амплитуда и мезор ритма приближались к контрольным показателям. На фоне коррекции мелатонином изменений показателей достоверно снижался лизис азоказеина сравнительно с группой животных, которым не проводили коррекцию. Низкую активность процесса регистрировали в 08.00, 14.00 и 20.00 ч суток. Колагеназная активность, наоборот,

росла относительно нелеченной группы животных. Вероятны изменения значений приходились в 08.00 и 20.00 ч. Характерная низкая амплитуда ритма для показателей.

Под влиянием мелатонина резко возрастала протеолитическая активность в почечном сосочке сравнительно с группой, которой не проводили коррекцию мелатонином. В 08.00 и 02.00 ч суток наблюдали высокие уровни лизиса азоальбумину относительно нелеченной группы животных. Также достоверно изменялись показатели азоказеина в 02.00 ч суток. Азоколаген приближался к контрольным величинам. Мезор расщепления низкомолекулярных белков увеличивался относительно контроля почти в 2,5 раза, высокомолекулярных – в 2 раза (табл. 2).

Итак, несмотря на отсутствие полной коррекции временной организации системы гемостаза, мелатонин имеет протективный эффект на процессы фибринолиза и протеолиза при действии иммобилизационного стресса на фоне интоксикации животных хлоридами таллия, свинца и алюминия. В связи с изложенным можно предположить, что активация ферментативного фибринолиза крови и почек, как и восстановление функциональной способности неограниченного протеолиза биологических систем – направлены на эффективный лизиз внутрисосудистого и внутритканевой фибрина.

Однако изменения фазово-амплитудных соотношений хроноритмов одновременно указывают на недостаточность коррекции мелатонином изменений, вызванных иммобилизационном стрессом и токсическим действием хлоридов металлов.

Выводы и предложения. Таким образом, исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что четко установлена эффективность применения мелатонина для коррекции патологического десинхроноза фибринолитической и протеолитической активности тканей почек в утренние, дневные, вечерние и ночные периоды суток, который может быть использован как протекторное средство для предупреждения токсических эффектов металлов и стресса.

Список литературы:

1. Арушанян Э. Б. Иммунотропные свойства эпифизарного мелатонина / Э. Б. Арушанян, Э. В. Бейер // Экспериментальная и клиническая фармакология. – 2002. – Т. 65, № 5. – С. 73-80.
2. Анисимов В. Н. Мелатонин: перспективы применения для профилактики рака и преждевременного старения / В. Н. Анисимов // Вестник восстановительной медицины. – 2007. – № 1 (19). – С. 4-7.
3. Гоженко А. І. Вплив аргініну на функціональний стан нирок щурів при сулемовій нефропатії / А. І. Гоженко, О. С. Федорук, І. В. Погоріла // Фізіологічний журнал. – 2002. – Т. 48, № 6. – С. 26-30.
4. Магаляс В. Н. Общие закономерности нефротоксического действия хлористых соединений таллия, кадмия, платины и ртути : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. мед. наук / В. Н. Магаляс : Одесский государственный медицинский университет. – Одесса, 1999. – 16 с.
5. Пат. 24921 Україна, МПК (2006) A61K 38/00. Спосіб корекції віта-мелатоніном комбінованої нефротоксичної дії солей талію, свинцю і алюмінію [Текст] / В. Г. Висоцька, В. П. Пішак, В. М. Магаляс ; заявник та патентовласник Буковинський державний медичний університет. – № u 200613405 ; заявл. 18.12.2006 ; опубл. 25.07.2007, Бюл. № 11. – 5 с.
6. Пішак В. П. Імуногістохімічна характеристика мелатонінових рецепторів 1А у нейронах супрахіазматичних ядер гіпоталамуса / В. П. Пішак, Р. Є. Булик, І. С. Давиденко // Патологоанатомічна діагностика хвороб людини: здобутки, проблеми, перспективи : Всеукр. наук.-практ. конф., присв. 100-річчю з дня нар-ня Н. М. Шінкермана 21-22 трав. 2007 р. : тези доп. – Чернівці : Бук. держ. мед. ун-т, 2007. – С. 136-140.
7. Пішак В. П. Хроноритми функціонального стану нирок при інтокси-кації хлоридами талію, свинцю та алюмінію / В. П. Пішак, В. Г. Висоцька, В. М. Магаляс // Бук. мед. вісник. – 2006. – Т. 10, № 4. – С. 136-138.
8. Рапопорт С. И. Эпифиз – орган-мишень биотропного действия естественных магнитных волн / С. И. Рапопорт, Н. К. Малиновская // Бук. мед. вісник. – 2006. – Т. 10, № 4. – С. 14-16.
9. Сучасні методики експериментальних та клінічних досліджень центральної науково-дослідної лабораторії Буковинської державної медичної академії : навчально-методичний посібник / В. М. Магаляс, А. О. Міхєєв, Ю. Є. Роговий [та ін.] ; Бук. медуніверситет. – Чернівці : БДМА, 2001. – 42 с.
10. Circadian rhythm of melatonin, corticosterone and phagocytosis: effect of stress / C. Battiga, M. J. Martin, R. Tafla [et al.] // J. Pineal Res. – 2001. – V. 30, № 3. – P. 180-187.
11. Effect of melatonin on oxidative status of rat brain, liver and kidney tissues under constant light exposure / G. Baydas, E. Ercel, H. Canatan [et al.] // Cell Biochem. Funct. – 2001. – № 19. – P. 37-41.

Хоменко В.Г.
Буковинський державний медичний університет

КОРЕГУЮЧИЙ ВПЛИВ МЕЛАТОНИНУ ХРОНОРИТМІЧНИХ ПОРУШЕНЬ ФІБРИНОЛІЗУ ТА ПРОТЕОЛІЗУ ТКАНИН НИРОК

Анотація
В експериментальних дослідженнях на статевозрілих щурах проводили корекцію циркадіанних порушень фібринолітичної та протеолітичної активності тканин нирок, викликаними впливом стресу і дією важких металів. Встановлено, що мелатонін має протективний ефект та володіє нормалізуючою хроноритмічною здатністю на процеси фібринолізу та протеолізу тканин нирок при дії іммобілізаційного стресу на фоні інтоксикації тварин хлоридами талію, свинцю і алюмінію.
Ключові слова: тканини нирок, циркадіанність, фібриноліз, протеоліз, стрес, солі важких металів.

Khomenko V.G.
Bukovinian State Medical University

REMEDIAL EFFECT OF MELATONIN THE HRONORITMICAL DISTURBANCES OF FIBRINOLYSIS AND PROTEOLYSIS KIDNEY TISSUE

Summary
In experimental with research adult rats was conducted correction of circadian disturbances of fibrinolytic and proteolytic activity of renal tissues which was course by influence of stress and metals salts. It has been rstablished that melatonin has protective effect and has a command of normalizing chronorhythms activity for process of fibrinolysis and proteolysis tissues under the influenses of stress on the backgraud of intoxication by tallium, lead and aluminium chloridi.
Keywords: renal tissues, circadian disturbances, fibrinolysis, proteolysis, stress, metals salts.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 325.1

ЩОДО ПРОБЛЕМ ВТІЛЕННЯ ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СВІТОВІ ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

Гордієнко А.В.
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Дана стаття присвячена вивченню та узагальненню основних проблем та перешкод на шляху втілення політики мультикультуралізму. Автором аналізуються міжнародний та український досвід. Крім того, у статті надаються прогнози щодо перспектив становлення даної політики на українських та світових теренах.
Ключові слова: мультикультуралізм, міграція, Україна, політика, глобалізація.

Актуалізація проблематики, пов'язаної з культурним плюралізмом і реалізацією різних моделей мультикультурної політики значною мірою зумовлена економічними і політичними перетвореннями, спричиненими глобалізаційними процесами. Адже глобалізація веде до постійного розширення взаємодії між різними людьми, групами та спільнотами. На початку XXI століття світ однаково потребує як підвищення поваги до розмаїття, так і зміцнення єдності.

Саме тому нині, щоб стати повноцінними членами суспільств, побудованих на різноманітті, сприймати і втілювати загальнолюдські цінності толерантності і поваги до прав людини, індивіди повинні вийти за жорсткі рамки своєї ідентичності. Так, в умовах глобалізації все більшого значення набуває формування мультикультурної єдності, і окрема культурна ідентичність може бути перешкодою в процесі комунікації, адже в ній є певне обмеження, засноване на особливостях тієї чи іншої культури.

Теорію мультикультуралізму, що отримала свій розвиток саме у західному суспільно-політичному дискурсі, можна вважати одним зі специфічних проявів глобалізаційних процесів, тобто їх відображенням у сучасній науці. Щодо наукових розробок, присвячених виявленню багаторівневої сутності поняття «мультикультуралізм», варто відзначити таких західних авторів, як: С. Бенхабіб, У. Кімлика, Р. Ле Кодіак, Ч. Кукатас, Дж. Ролз, Е. Сміт, Ч. Тейлор, Р. Терборн, Ю. Хабермас та інші. Саме ці дослідники у межах своїх переважно філософських концепцій заклали підґрунтя для подальшого визначення вказаного феномену та, у подальшому, виявлення таких його різновидів, як «м'який» та «жорсткий» мультикультуралізм.

Варто відзначити, що глобалізація – це процес, що в значній мірі визначає історичний розвиток XXI століття. Багато дослідників бачать його витоки в ще у давнині, відносячи до них об'єднання людей у світові імперії, багатонаціональні держави тощо. Крім того, глобальність в різні часи втілювалася у повсюдному поширенні знань, технічних і технологічних нововведень, світових релігій [1].

Водночас, незважаючи на численну кількість публікацій щодо означеної проблематики, чимало труднощів і протиріч пов'язані з неточністю та розмитістю розуміння і тлумачення феномена глобалізації на категоріальному рівні. Адже питання вияву закономірностей і тенденцій глобалізації, оцінка ступеня її невідворотності й корисності для світової спільноти, пошук засобів, ідей, норм та інститутів, що здатні пом'якшити соціальні протиріччя і конфлікти, якими вона супроводжується, й дотепер чітко не розроблені науковою спільнотою [2, с. 327]. Єдине, в чому дослідники нині загалом дійшли згоди, це те, що глобалізація виявляється, насамперед, у значному ускладненні світу, стиранні меж між зовнішньою та внутрішньою політикою, економікою. Сучасна глобалізація є незавершеним процесом, а її нерівномірний розвиток супроводжується різного роду контртенденціями та суперечливими суміжними явищами. Водночас більшість авторів вважає, що глобалізація сьогодні постає перед нами, як неминучий етап історичної динаміки.

Отже, основним завданням даної статті є вивчення та узагальнення проблемних аспектів становлення мультикультурної політики саме у добу глобалізації.

Очевидно, що політика мультикультуралізму та її принципи в кожній окремо взятій країні у своєму розвитку мають враховувати тенденції глобалізації. Адже, в той час як мультикультурні стратегії формують суспільство де культурні кордони будуть визнаватися, глобалізація веде до розмивання цих кордонів, в результаті чого можуть виникати гострі міжетнічні конфлікти (Пакистан та Бангладеш, Палестина та Ізраїль).

Треба зазначити, що у XXI столітті, окремі групи суспільства повинні мати право вибирати шлях, який відповідає їхнім історичним традиціям і майбутнім амбіціям цивілізованого розвитку. Особливої важливості це набуває в разі якщо світове співтовариство рухається у напрямку демократії, визнаючи реальну полікультурність, що спостерігається нині в багатьох країнах світу. Незважаючи на суперечливі оцінки мультикультуралізму, його основні ідеї та принципи вже фактично втілені в багатьох державах світу.

У даному форматі під терміном «глобалізація» дослідники розуміють розширення, поглиблення та прискорення взаємозв'язків у світовому просторі в усіх аспектах сучасного людського життя. Глобалізація, таким чином, являє собою ідею інтегрованості держав у світове співтовариство та їх спільного розвитку.

З-поміж усіх її різновидів в даному контексті найважливішою виступає культурна глобалізація, що безпосередньо стосується міжкультурних відносин та взаємодій в межах світової системи. Так, культурна глобалізація – це інтенсивний, хоча і не завжди еквівалентний культурний обмін між людськими спільнотами, обумовлений небувалим розвитком засобів комунікації в сучасному світі, а також постійними переміщеннями (легальними і нелегальними) світом величезних мас людей, які вже не замкнуті в просторі тільки своєї культури.

Специфікою сьогодення є те, що західні дослідники нині зазначають про важливість підвищення інтересу до локального на тлі тенденцій до глобального. В даному аспекті, локальне має

© Гордієнко А.В., 2014

відродитися і розумітися як аспект глобального. Німецький вчений У. Бек виокремлює чотири основні способи сприйняття людьми в локальних культурах глобального культурного змісту:

1) повстання;
2) паралельне співіснування;
3) пасивна інтеграція;
4) автентичне засвоєння [3].

Враховуючи те, що етнокультурним групам властива реакція на будь-які тенденції розвитку людських спільнот, особливо якщо це світові, останнім часом все частіше говориться про формування так званих «глокальних» культур, які не прив'язані ні до місця, ні до часу. Крім того, важливим аспектом є збереження культурної єдності в умовах глобалізації. Тут перетинаються два феномени – глобалізація і мультикультуралізм. Процес глобалізації актуалізував проблему збереження своєї культурної ідентичності. Саме завдяки небезпеці її втрати, що позначилася в глобалізованому світі, багато хто вперше усвідомив існування своєї власної культурної ідентичності. На практиці політика мультикультуралізму намагається відповідати на виклики та адаптуватися до глобалізаційних процесів, проте саме локальний рівень функціонування тих чи інших суспільств є для мультикультуралізму найважливішим. Конфліктність загострюється, коли глобалізаційні процеси пересікаються із слабкими (недосконалими) механізмами впровадження політики мультикультурної демократії на місцях.

Відповідно, одним з найбільш актуальних питань, що стоїть сьогодні перед ліберальною демократією є проблема ефективності політичного регулювання етнокультурного розмаїття в багатонаціональних країнах. Культурні меншини все частіше вимагають суспільного визнання їх самобутності, більшої свободи, можливості реалізовувати свої особливі культурні практики та захищати свої права та свободи. У відповідь на ці вимоги, держави змушені створювати нові механізми регулювання міжнаціональних проблем та суперечностей, що потенційно ведуть до латентної небезпеки всередині суспільства.

Демократія, що історично реалізувалася як одна з найбільш бажаних форм правління, теоретично здатна забезпечувати захист прав як окремої особистості, так і етнокультурних меншин. Однак нині все частіше постає проблема бездієвості та неефективності виконання ліберально-демократичними режимами різних країн своїх функцій стосовно гармонізації культурного розмаїття та підтримання стабільності й цілісності суспільства за умов поліетнічності. Виходячи з цих позицій, нагальною постає проблема в існуванні демократії з більш широким визнанням суспільного розмаїття.

Дійсно, світова практика підтверджує, що багато культурних меншин в окремих країнах чинять опір нелояльній культурній політиці та прагнуть досягнення можливостей реалізації своїх суспільно-політичних прав та долучення до процесу прийняття політичних рішень у суспільстві. Таким чином, зародження та швидка популяризація концепції «мультикультурної демократії» є досить обґрунтованими. Адже вона має на меті не подолання, а власне регулювання міжетнічних конфліктів, і є більш адекватною та дієвою відповіддю на виклики сучасного суспільства.

Вже на початку XXI століття вчені висувають різні варіанти інтерпретації цього суперечливого поняття. Дослідженням даного питання займаються сучасні автори, серед яких: І. Берлін, Дж. Д'юї, У. Кімлика, В. Малахов, А. Маррі та ін. Так, Т. Флейнер у роботі «Конституційна демократія в мультикультурному та глобалізованому світі» визначає формою нової мультикультурної держави саме демократичну [4, с. 344]. А. Маррі у праці «Мультикультурна демократія: щодо кращої демократії» пише про те, що мультикультурна демократія поєднує в собі та сполучає соціально-економічне, політичне та культурне розмаїття та є більш досконалою, ніж всі інші різновиди демократії, розроблені раніше [5].

Проаналізувавши їх погляди, можна запропонувати таке визначення: мультикультурна демократія – це є теоретико-прикладна модель політичної системи держави, яка не є статичною і постійно еволюціонує, для якої характерними є демократичні інститути прийняття рішення в умовах культурного, політичного, ідеологічного, релігійного та мовного плюралізму. Принципово, що вона включає не лише політику, направлену на вирішення наслідків розколу між культурами. Мультикультурна демократія спрямовує свої зусилля головним чином на те, щоб ці відмінності не ставали небезпечними у майбутньому.

Водночас, вже сьогодні стає очевидним той факт, що не всі культурні відмінності стануть частиною глобальної культури. Про це говорить У. Еко, проводячи паралелі між теперішнім часом і Середньовіччям, бо й тоді, і зараз відбулося грандіозне культурне змішання [6]. Він відзначає, що в сучасній Європі відбувається міграція, порівняна з ранньою індоєвропейською міграцією зі Сходу на Захід або ж із вторгненням варварів в Римську імперію та утворенням романо-германських держав. Років через сто, вважає У. Еко, Європа може стати «континентом кольорових». Це ще одна причина, через яку треба бути готовим у культурному відношенні прийняти різноманіття, прийняти змішання різних народів, прийняти цей безлад, – інакше нас чекає повний провал [7, с. 40].

Більш того, глобалізація супроводжується не тільки культурними, але й мовними проблемами та дилемами. Мультикультуралізм і нерозривно пов'язаний з ним мультилінгвізм вже давно сали реальністю для багатьох регіонів світу. «Не в тенденції до мовної уніфікації, а в плутанині мов та ідентичностей б'ється вавилонське серце світового співтовариства», заявляє У. Бек [8]. Очікування «перемоги» глобалізації супроводжується виникненням міфів, наповнених песимізмом з приводу майбутнього мультилінгвізму. З цього приводу Х. Хаартман виокремлює два найбільш поширених: 1) глобалізація – це процес, який сильно змінює комунікативні умови нашого світу; 2) у процесі глобалізації мовне різноманіття сильно зменшиться, настане епоха масового вимирання мов [9, с. 176].

Існування цих міфів виправдано багатьма факторами, в тому числі і конфліктами, викликаними міжкультурними контактами на всіх рівнях і неефективною мовною політикою різних країн. Однак, на думку деяких вчених, саме глобальна спільнота здатна взяти на себе важливу функцію зі збереження мов.

В основному, впровадження моделі мультикультурної демократії в умовах глобалізації характеризується певними тенденціями, до яких можна віднести:

– інтеграція великої кількості емігрантів у державі, встановлення умов прийому і регулювання конфліктів;

– універсалізація всіх етнокультурних груп для забезпечення рівності між ними, відсутність дискримінації як корінними так і корінних мешканців;

– етнокультурна локалізація як протидія глобалізаційним світовим процесам;

– на глобальному рівні демократичні норми мають істотне значення для забезпечення участі в ухваленні рішень і права голосу бідних країн, маргінальних співтовариств і меншин, що дискримінуються;

– транскультурна глобалізація – позиціонування та відстоювання етнокультурними групами своїх прав на світовій арені;

– втрата етнічними культурами базових характеристик, наслідком чого є трансформація моделей етнокультурної ідентичності;

– самоорганізація різних етнокультурних груп та індивідів, у тому числі політична самоорганізація;

– «розмивання» ядра національної мови в результаті лінгвоінформаційних запозичень, необхідних для комунікації у світовому просторі;

– визнання необхідності формування єдиного глобального культурно-, економіко-, інформаційного простору;

– встановлення механізмів підтримки демократичних принципів у світовому міжкультурному діалозі.

Поряд з визначенням перспектив політики мультикультуралізму, слід визначити і перспективи глобалізації. У цьому відношенні багатообіцяючим є визначення шведським вченим У. Ханнерцом явища «креолізації» як одного з основних процесів у межах розгортання глобалізації. «Креолізація» – заохочення державою культурного різноманіття, що базується не на автономії культур, а на їхні пов'язанності та взаємодії є особливо актуальною для подальшого становлення і розвитку моделей мультикультурної демократії в різних країнах світу [10].

Підсумувавши треба зазначити, що глобалізація сьогодні є невідворотною реальністю, в той час, як формування мультикультурних демократій є лише початковим етапом винайдення дієвого механізму культурного співіснування. Щодо перспектив впровадження моделей мультикультурної демократії в умовах глобалізації можна навести наступні:

1. Усім державам, спільнотам та індивідам – належить зробити вибір, чи слід прагнути до насадження гомогенної національної ідентичності? Або вони повинні сприяти різноманіттю і не відкидати «культурне зрощування» в умовах глобалізації;

2. В умовах глобальної мережевої культури модернізується ідентичність, формуються нові види ідентичності та політичні інтереси;

3. Збереження різноманітності культур, принцип демократії підтримувати різноманітність, тому необхідний пошук збереження цього багатства;

4. Головною метою мультикультурної демократії повинно стати не зберігання традицій, а захист культурної свободи і розширення свободи вибору – способу їх життя і самосвідомості;

5. У міру зменшення диспропорцій і нерівності в економічній і політичній областях зменшується і загроза культури бідніших і слабкіших співтовариств.

Таким чином, глобалізація є складним явищем і включає в себе як привабливі, так і досить суперечливі процеси. Привабливість її пов'язана, наприклад, з високим рівнем свободи, якої набуває людина в своїй діяльності. Прикладом ж тих проявів глобалізації, які викликають питання у їх доцільності, може слугувати вестернізація культур з якою найчастіше асоціюють глобалізацію, і побоювання втратити свою культурну ідентичність. У цих умовах виникає необхідність переосмислення ролі і значення мультикультуралізму, покликаного в ідеалі забезпечувати безконфліктність мультикультурних суспільств

Зважаючи на глобальний характер майже усіх світових процесів, очевидно, що проблеми становлення та розвитку української держави неможливо аналізувати поза європейського та глобального контексту. Враховуючи те, що нинішні глобалізаційні процеси сприяють значній культурній та етнічній мобільності представників різних суспільств, важливим стає досвід вирішення зростаючих міжкультурних протиріч, з якими наразі стикаються багато демократичних країн світу. Більш того, приклади впровадження і функціонування моделі мультикультурної демократії в різних регіонах світу довели свою ефективність, а отже можуть бути запозичені та частково втілені для вирішення проблем у сфері міжкультурних відносин в Україні.

Що стосується нашої держави, то Україна етнічно є порівняно однорідною країною. За даними національного перепису, що відбувся у 2001 році можна зробити висновок, що Україна поліетнічна держава. Відповідно до перепису, у країні мешкають представники 130 національностей. Кількість українців становила 37,5 млн. осіб (77,8 % всього населення), традиційних етнічних меншин: росіян – 8,3 млн. осіб (17,3 %), білорусів – 276 тис. (0,4 %), молдаван – 259 тис. (0,5 %), кримських татар – 248 тис. (0,5 %), болгар – 205 тис. (0,4 %), угорців – 157 тис. (0,3 %), румун – 151 тис. (0,3 %), поляків – 144 тис. (0,3 %), євреїв – 104 тис. (0,2 %), вірмен – 100 тис. (0,2 %), греків – 91 тис. (0,2 %), німців – 33,3 тис. (0,1 %). Інші народи представлені в Україні меншими групами (окрім ромів – 47 тис., азербайджанців – 45 тис. та грузин – 34 тис.) чи поодинокими респондентами [11, с. 21].

Варто відзначити, що подібна однорідність не завжди має місце у мовному відношенні. За даними нещодавнього перепису – 62 % населення України визначили українську мову як свою рідну, майже 30 % – російську. Приблизно 3 % населення вважає рідною іншу мову [12, с. 37].

Здобуття Україною незалежності стало першим викликом для нашої держави у впроваджені політики мультикультуралізму, яка, варто наголосити, не отримала офіційного визнання та існує в основному на рівні неофіційних намагань та законодавчих зусиль щодо гармонізації міжетнічної ситуації у країні. В даному випадку першочерговим завданням стало створення основних засад державотворення, у тому числі поєднання різних етнокультур у новому форматі незалежної держави. Реалізація етнонаціональної політики в Україні, починаючи з періоду 1980-1990-х років, відбувалася у межах трансформації національних відносин радянських часів з вкрапленням елементів ліберально-мультикультурної парадигми, направленої на гармонізацію взаємин титульної нації з представниками інших етносів, заснованої на толерантному ставленні до етнічних груп чи окремих представників інших етносів, їх активній участі в суспільно-політичному житті [13, с. 20].

Саме на сучасному етапі розвитку української державності прийшов вдалий час для вироблення

нової за підходами та якістю політики українського мультикультуралізму та напрацювання стратегій гармонізації міжетнічних культурних взаємовпливів. У цьому зв'язку завданням політики мультикультуралізму є поєднання інтересів розвитку української культури з іноетнічними культурами, зокрема, російською, представники якої часто не вважають себе національною меншиною.

При розробці стратегічних напрямів етнокультурного розвитку країни слід враховувати також динаміку трансформації етнічного складу населення. Це має велике значення для розробки загальної соціально-економічної стратегії, з'ясування та оцінки майбутніх показників ринку праці та економічного розвитку, визначення системи пріоритетів соціального захисту з врахуванням прогнозованих змін ментальності населення, а також для впровадження ефективної політики мультикультуралізму.

Досить різноетнічна мапа України свідчить про те, що держава має свою унікальну історію впровадження елементів мультикультурної політики на своїх теренах. Здавалося, що народ який був довгий час розділений та не мав своєї держави не здатний до швидкого та безболісного об'єднання. Проте, практика засвідчила, що таке об'єднання можливе. Адже у результаті з'явилося виключне сплетіння різних етнокультурних традицій, звичаїв, обрядів, толерантності та культури спілкування в рамках однієї держави. Режими, під час правління яких довелося жити українцям, без власної концепції державності, наклали помітний відбиток на менталітет українського етносу. Прагнення Російської та Австро-Угорської імперії розколоти цілісність української нації призвело до того, що на рівні підсвідомості заклалася недовіра частини західних українців до східних і навпаки.

Доцільно наголосити на тому, що багатоманітність етнічних, культурних, конфесійних спільнот і меншин України не є непереборною перешкодою формуванню єдиної української нації та спільної громадянської ідентичності. В свою чергу, повсюдне розпалювання міжетнічних протиріч на теренах нашої держави є переважно проявами політиканства.

Є підстави вважати, що саме демократія створює умови для зовнішнього визнання та внутрішнього самоусвідомлення України як полікультурної держави. Враховуючи українську спрямованість на шлях європейської демократизації, перейняття деяких принципів мультикультурної політики Заходу, очевидно, може бути вдалим підготовчим моментом у процесі інтеграції України у Європейське співтовариство. В даному разі слід враховувати, що одним із нових шляхів функціонування такого суспільства постає модель мультикультурної демократії, що вже є повністю або частково втіленою в ряді західних країн.

Водночас в даному разі, необхідно приймати до уваги і негативний досвід впровадження ідей мультикультуралізму, що призвів до того, що ряд європейських політиків змушені були (Німеччина, Італія, Британія, Нідерланди) визнати абсолютну «поразку» мультикультурної політики у їхніх країнах [14].

З цих позицій, важливим питанням стає виокремлення пріоритетних цілей та напрямків часткового впровадження та налагодження механізмів функціонування моделі мультикультурної демократії в Україні. Зважаючи на те, що така необхідність, в принципі, існує з огляду на вдалі приклади реалізації такої політики у досліджуваних у попередніх підрозділах країнах (Швейцарії, Бельгії).

Першочерговим в даному разі вважається адаптація української законодавчої бази стосовно даної проблематики до західних її аналогів. Адже наявність етнокультурного та мовного розмаїття ще не може бути підставою для визнання суспільства мультикультурним. Для цього Україні необхідне нормативне затвердження такої політики. Так, попри чималу напрацьовану законодавчу базу щодо мовно- та етно-національних відносин в Україні, деякі важливі питання досі залишаються неврегульованими, або врегульвоаними, але не на рівні європейських стандартів.

До напрямків реформування українського законодавства стосовно означеного питання можна віднести такі:

– реальне, а не декларoване впровадження принципів Європейської конвенції регіональних мов та мов меншин;

– посилення відповідальності фізичних та юридичних осіб, політичних партій та ЗМІ за прояви ксенофобії, розпалювання міжнаціональної та міжконфесійної ворожнечі;

– урегулювання правового статусу національних меншин на території України;

– правове забезпечення потреб колишніх депортованих народів (кримських татар тощо).

Треба усвідомлювати, що мультикультурна політика не є механізмом впровадження та сприяння розвитку мультикультурності. Навпаки, вона є тим механізмом, який не дає поліскладовій (у культурному, національному, мовному відношеннях) державі стати контрастно багатокультурною, а отже роздробленою. В даних умовах, коли умисне роздроблення держави в Україні є лише проявом політичної некомпетентності, існують широкі можливості та сприятливі фактори для здійснення неупередженого та критичного аналізу досвіду функціонування різних варіантів мультикультурної політики з окремих держав. Це надасть можливість змоделювати саме такий різновид мультикультурної демократії, що буде ефективним та доцільним з огляду на українську суспільно-політичну реальність [15].

В ідеалі, модель мультикультурної демократії в Україні має стати новою політичною стратегією, що визначатиме якісно нові засади організації політичного процесу, які базуються на тому, що особистість повинна бути вільною від негативних етнокультурних стереотипів і володіти розвинутим почуттям розуміння та прийняття інших культур. Сьогодні дані цілі закладаються багатьма спільними (у співпраці з західними партнерами) освітніми програмами та проектами, міжнародними стажуваннями, формуванням мультикультурного та мультинаціонального середовища в закладах освіти та культури тощо.

Одним з перших завдань на шляху втілення ефективної мультикультурної політики для України є винайдення важелів для врегулювання конфліктів двох найбільших регіонів Україні (Захід-Схід), в яких історично проживають різні етноси, з різними мовами, культурами і світоглядом. Навіть незважаючи на те, що дані культури є досить спорідненими. З цього приводу, М. Бердяєв зауважував, що споріднені й близькі між собою народи менш схильні розуміти один одного та швидше відштовхуються, ніж далекі або чужі один одному народи [16, с. 54]. Це підкреслює важливість становлення мультикультурної демократії в Україні як найменш радикальної політики, хоч і

в не сильно диференційованому, але все ж багатоскладовому українському суспільстві.

Сьогодні ж в українській політиці широко використовується монокультурний підхід, який укорінює створені ідентифікаційні групи «Захід», «Схід» для політичного маніпулювання на ціннісному рівні. Це, в свою чергу, є негативним аспектом для консолідації України. Адже багатокультурність українського суспільства є системою складної організації з власною (історично-регіональною, світоглядною, етносоціальною) специфікою. Створення демократичної та правової держави, процес формування української ідентичності зумовлює необхідність консолідації українського суспільства шляхом мирного і толерантного співіснування.

В даному випадку, показово, що попри фактичну відсутність серйозних міжнаціональних конфліктів, рівень толерантності у психологічному вимірі громадської свідомості постійно знижується, натомість мають місце тенденції до зростання таких форм нетерпимості, як ізольованість та ксенофобія.

З цих позицій, процес впровадження мультикультурної політики для «перехідної» України повинен на першому етапі супроваджуватися вихованням загальнолюдських норм і цінностей: толерантності, терпимості, взаємодопомоги, сприймання відмінностей і ставлення з інтересом до інших культур. Проблема «інакшості», як базова для мультикультуралізму має вирішуватися в Україні як першочергова стратегія не поверхневої, а корінної реформації не лише сфери політики, але й всього світогляду загалом. Крім того, соціально-політична і економічна нерівність етнічних спільнот, що складають державу, гальмує сталий розвиток України загалом.

Проблемною постає ситуація щодо власне культурної політики в Україні. Сама культура в Україні не лише втратила відповідне місце серед пріоритетів державної політики, але й опинилася на периферії державних інтересів. Як наслідок, утворився розрив між так званою «офіційною культурою», що фінансується з бюджету, і такою, що орієнтована на сучасні суспільні потреби культурної діяльності [17]. Модель мультикультурної демократії якраз є поєднанням вирішення актуальних проблем суспільного життя України і водночас дотримання вектора демократичної політики, надаючи змогу Україні долучатися до світового культурного процесу.

Враховуючи це, треба водночас зазначити, що формування української мультикультурної політики неможливе без дієвого громадянського суспільства, про необхідність побудови якого останні роки дискутують представники вітчизняної суспільно-політичної думки та політикуму.

Беззаперечно важливим фактором для становлення мультикультурного суспільства є освітня політика держави. Принципи мультикультуралізму повинні вкорінюватися і пропагуватися не радикальними шляхами, а лояльними. Вони, перш за все, повинні визнавати перспективність у майбутньому, а не зараз одразу. Основними напрямками розвитку мультикультурного виховання у сучасному українському соціумі, є такі напрямки виховної роботи: 1) національно-патріотична, 2) політична, 3) громадська; 4) правова; 5) естетична, 6) духовна та ін., які можна реалізувати через реформування навчальних програм, підручників та спеціальні системи навчальних закладів.

Тим не менш, сьогодні модель мультикультуралізму не обговорюється українським політикумом, очевидно, головним чином через суперечності, що випливають з її реальної несумісності з домінуючими принципами української національної єдності. Водночас цю «єдність» керманичі нашої держави обіцяють українцям вже понад 20 років, запевняючи, що Україна знайде її коли вступить в європейську (ЄС) та загальносвітову сім'ю. Попри це, мало хто дійсно усвідомлює, що сьогодні Європу і світ поряд з економічним потенціалом держави, цікавить ефективність внутрідержавної демократії у регулюванні культурних розбіжностей і міграційних процесів.

В Україні існує і інший підхід, який можна назвати підходом «гнучкої інтеграції» з елементами стратегії мультикультуралізму, проте лише «з елементами». Це, в першу чергу, проявляється в таких сферах, як релігія і відносини із сусідніми країнами. Вона полягає у відмові держави від втручання у міжцерковні стосунки, особливо між православними конфесіями. Адже просування ідеї єдиної помісної православної церкви, наприклад, скоріше зашкодить інтеграції країни, ніж допоможе їй. По-друге, збереження дружніх партнерських стосунків із Росією та іншими сусідніми країнами. Адже прояви русофобії, тощо в зовнішній політиці роз'єднуватимуть країну і створюватимуть низку внутрішніх та зовнішніх конфліктів [18].

Крім того, аналізуючи чинне законодавство України, дослідниця С. Дрожжина зазначає, що сучасне право спрямоване на поєднання національного розвитку культури з розвитком загальнолюдських цінностей, з визнанням пріоритету міжнародних правових норм регулювання культури [19]. Дуже важливо в даному разі, що українське законодавство не обмежує розвиток національних меншин як в культурному, так і в політичному плані, і не тяжіє до ведення монополітики, що є позитивом для розбудови мультикультурної демократії.

Щодо конструктивних аспектів моделі мультикультурної демократії, що доцільно було б (зрозуміло, із деякими доповненнями та змінами) прийняти та впровадити в Україні, то до них можна віднести:

– налагодження співпраці державних експертів (Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин) та організацій національних меншин з приводу розробки та втілення спільного бачення загальнонаціональних пріоритетів у етно-політичній сфері;

– запровадження освітніх програм щодо формування толерантності та взаємоповаги представників різних національних, мовних та релігійних груп. Водночас подолання шляхом виховання аспектів ксенофобії та дискримінації за національними та іншими ознаками;

– удосконалення існуючого та формування системи модернізованого вітчизняного законодавства у сфері етнополітики (з урахуванням практики розвинутих багатоскладових держав Заходу);

– підвищення якості державного етнополітичного менеджменту, його відкритість і висвітлення у ЗМІ.

– запозичення позитивного досвіду впровадження механізмів координації дій уряду та меншин під час реалізації державної політики на центральному та місцевому рівнях, у сприянні задоволення потреб національних меншин у місцях компактного їх проживання;

– на практиці формування нового вектора національної політики, що б враховував не тільки

декларації, але й регламентував практичні механізми реалізації прав національних меншин.

Аналізуючи досвід та підходи бельгійського та швейцарського уряду в реалізації політики мультикультуралізму, варто зауважити, що для України приклади цих держав є реальними прикладами економічної, культурної, політичної єдності людей на шляху побудови мультикультурної демократії. Проте в даному разі не треба забувати про їх історично сформовану поліскладовість в усіх сферах життя. Набагато важливішим для нас є приклади Німеччини, Франції та Великобританії. Німеччина – це одна нація і дві мови (верхньонімецька та нижньонімецька), що співвідносяться не більше не менше, як українська та російська. Їх регіональні розбіжності так само дуже виразні (досить пригадати Баварію), проте, в країні існує одна (спільна) свідомість – німецька. Дослідження досвіду врегулювання міжкультурних протиріч даних країн для України було б набагато корисніше.

Таким чином, Україні, не зважаючи на наявність як внутрішніх так і зовнішніх загроз, поки вдається проводити в цілому дієву політику мультикультуралізму. Законодавство України щодо регулювання прав національних меншин загалом відповідає міжнародним стандартам. Конституція України та Закон «Про національні меншини» забороняють дискримінацію за національними, мовними, расовими чи релігійними ознаками. Україна ратифікувала Рамкову конвенцію про захист прав національних меншин та Європейську хартію регіональних мов або мов меншин. Однак є значні розбіжності між термінологією національного законодавства і міжнародних конвенцій, що ускладнює виконання положень документів, спричиняє виникнення низки проблем юридичного та політичного характеру. Україна має потужну законодавчу базу, яка регулює етнокультурні та етнонаціональні взаємини у державі. Однак у багатьох випадках ця база не забезпечує належного вирішення певних проблем, які назріли у соціумі. Воно гальмується значною мірою через неусталеність окремих положень і термінів, через відсутність певних концептів в українському законодавстві, а також через невідповідність, яка існує між задекларованими настановами та реальним їх впровадженням.

Список літератури:

1. Шипилов А. Судьба демократии в эпоху глобализации [Електронний ресурс] / А. Шипилов // Философские науки. – 2005. – № 11. – Режим доступу до ресурсу : http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2006/06/09/0000279280/shipilov3.pdf
2. Democracy's Century: A Survey of Global Political Change in the 20th Century. NY: Freedom House [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.freedomhouse.org/reports/century.htm
3. Афанасьевский В. Мультикультурализм и процессы глобализации в современном мире / В. Афанасьевский. – М. : – 2005. – С. 38.
4. Fleiner T. Constitutional Democracy in a Multicultural and Globalised World / T. Fleiner, L. Fleiner. – Springer. – 2005. – 670 p.
5. Marri A. Multicultural Democracy: toward a better Democracy [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://pdfserve.informaworld.com/6624713665437.pdf
6. Колесников А. С. Мультикультурализм, глобализация, толерантность / А. С. Колесников // Толерантность и и нтолерантность в современном общества. – СПб. : – 2007. – С. 45–47.
7. Democracy's Century: A Survey of Global Political Change in the 20th Century. NY: Freedom House [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.freedomhouse.org/reports/century.htm
8. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек [пер. с нем. А. Григорьевой, В. Седельника, послесловие В. Федотовой, Н. Федотовой]. – М. : Прогресс-Традиция; Издательский дом «Территория будущего» (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»). – 2007. – 464 с.
9. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории : [в 2-х т.] / О. Шпенглер; [пер. с нем., **Вступ.** ст. и примеч. К. А. Свасьяна]. – М.: Мысль. – 1993. – Т. 2. – 606 с.
10. Ушанова И. А. Глобализация и мультикультурализм: пути развития [Електронний ресурс] / И. А. Ушанова – 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf/all/B5474AE10A352555C3256F1F0049D1F2/$file/%D0%98.%D0%90.%D0%A3%D1%88%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf
11. Калакура О. Я. Мультикультуралізм: сутність і перспективи для україни [Електронний ресурс] / О. Я. Калакура. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chl/2010_2/2-2.pdf
12. Дрожжина С. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: Монографія / С. В. Дрожжина. – Донецьк, 2005. – 196 с.
13. Калакура О. Я. Мультикультуралізм: сутність і перспективи для україни [Електронний ресурс] / О. Я. Калакура. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chl/2010_2/2-2.pdf
14. Антонюк О. Історичні основи етнополітики України / О. Антонюк // Людина і політика. – 2003. – № 2. – С. 25–31.
15. Бондарук С. Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток України [Електронний ресурс] / С. Бондарук. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: www. edportal.org.ua/books/Conference_2002/Bondaruk.pdf
16. Там само.
17. Малахов В. Культурный плюрализм versus мильтикультурализм / В. С. Малахов // Скромное обаяние расизма и другие статьи. – М., 2001. – 203 с.
18. Латигіна Н. Передумови демократизації суспільства: основні підходи / Н. Латигіна // Політичний менеджмент. – 2009. – № 19. – С. 15–18.
19. Дрожжина С. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: Монографія / С. В. Дрожжина. – Донецьк, 2005. – 196 с.

Гордиенко А.В.
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

К ВОПРОСУ О ПРОБЛЕМАХ ВОПЛОЩЕНИЯ ПОЛИТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: МИРОВЫЕ И УКРАИНСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация
Данная статья посвящена изучению и обобщению основных проблем и препятствий на пути реализации политики мультикультурализма. Автором анализируются международный и украинский опыт. Кроме того, в статье приводятся прогнозы относительно перспектив становления данной политики на украинском и мировых просторах.
Ключевые слова: мультикультурализм, миграция, Украина, политика, глобализация.

Gordienko A.V.
Petro Mohyla Black Sea State University

TOWARDS THE PROBLEM OF MULTICULTURAL POLICY REALIZATION AT THE AGE OF GLOBALIZATION: WORLD AND UKRAINIAN PROSPECTS

Summary
This article deals with the study and generalization of the main problems and obstacles to implementation of the multicultural policy. The author analyzes the international and Ukrainian experience. In addition, the article provides predictions about prospects of this policy development on Ukrainian and international territory.
Keywords: multiculturalism, migration, Ukraine, policy, globalization.

УДК 342

ПРОБЛЕМА ФЕДЕРАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Корольова Ю.М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена питанню можливості та доцільності запровадження федеративного державного устрою в Україні. Автором аналізуються позиції прихильників та противників формування України як федеративної держави. На основі цього автор визначає власні висновки щодо даного питання.
Ключові слова: федералізація, федерація, державний устрій, федеративна держава.

Постановка проблеми. У сучасних умовах важливою складовою успішного державотворення незалежної України є оптимальна побудова державного устрою. Проблема практичної оптимізації державного устрою України є багатогранною і комплексною, її вирішення опосередковує необхідність здійснення загальнотеоретичного, організаційного, фінансово-економічного, соціально-ментального та етнічно-національного багатовимірного наукового пошуку. Крім того, реформування державного устрою має відбуватися на чіткій нормативно-правовій основі.

Виникає питання про те, яка форма державного устрою є найбільш оптимальною для України – унітарна чи федеративна, у якому форматі можна не лише безболісно і швидко подолати національно-політичні та соціально-економічні проблеми українського суспільства, але й створити міцну політико-правову основу як для розбудови Української держави, так і посилення її ролі у міждержавних відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема федералізації Української держави стала предметом дослідження таких вітчизняних вчених як С. В. Адамович, Я. В. Верменич, М. С. Грушевський, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, М. І. Михальченко, О. Саліковський, В. Ф. Погорілко, С. О. Телешун, В. М. Шаповал, С. Шелухін та інші. Однак, на основі аналізу позицій як прихильників, так і противників питання щодо федералізації України сформулюємо власні погляди на цю проблему.

Метою даної статті є висвітлення поглядів прихильників федеративної та унітарної форми державного устрою в Україні, а також висловлення власної позиції автора щодо даної проблеми.

Результати дослідження. Варто зазначити, що проблема федералізації України як держави не є новою. Вона була актуальною як у період національної революції 1917-1921 року, так і обговорювалась у працях українських вчених у міжвоєнний період, а також в період зародження української незалежної держави.

Так, в історії Центральної Ради можна виділити два етапи: автономістський (березень – жовтень 1917 р.) і державно-уенерівський (жовтень 1917 – квітень 1918 рр.). Перший пов'язаний зі спробами реалізувати ідею національно-територіальної автономії, юридичним констатуванням означеного статусу щодо українських земель, характеризується «політичною війною» між Центральною Радою і Тимчасовим урядом. Державно-

© Корольова Ю.М., 2014

уенерівський період, у свою чергу, був позначений невідомими кроками утвердження автономії та перетворенням Центральної Ради на центр боротьби за перебудову Росії на федералістських і демократичних засадах.

Головним ідеологом федеративної перебудови колишньої російської імперії був голова Центральної Ради М. С. Грушевський, який вважав, що українське громадянство не зрозуміє нового устрою держави без «федерації і ніколи від цього гасла не відступить...». У своїх публіцистичних працях «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть», статтях «Велика хвиля» і «Повороту немає» М. Грушевський доходить висновку, що «широка автономія України з державними правами українського народу у федеративному зв'язку – це та програма даного моменту, від котрої не може бути уступлення назад» [2, с. 131].

У розглядуваний період ідея федералізації та автономізації України була поширена й на інших рівнях. У 1917 р. конференція соціал-робітничої партії висловилася за федеративну перебудову Росії як союзу національно-територіальних одиниць, здійснення автономії України та закликала до виявлення народної ініціативи. До вимог автономно-федералістичного ладу приєдналися Українська радикально-демократична партія та партія українських есерів. Питання федеративного устрою Росії та забезпечення національно-територіальної автономії України було в центрі обговорення Всеукраїнського Національного конгресу 6-8 квітня 1917 р.

З'їзд поневолених народів Росії у вересні 1917 р. ухвалив резолюцію про необхідність перебудови Росії у федеративну демократичну республіку і прийняв постанову «Про федеративний устрій Російської держави», в якій зазначалося, що «республіканський лад може міцно стояти тільки у федеративній державі», яка заснована на національній підставі.

Поділяв автономістсько-федералістську концепцію державного розвитку України й Гетьман Української Держави Павло Скоропадський, світогляд якого сформувався на українській етнічній та російській імперській основах. У листопаді 1918 р. він проголосив федераційну грамоту, в якій наголошувалося на особливій ролі України «у справі утворення всеросійської федерації...» [2, с. 132].

Таким чином, можемо дійти висновку про те, що у період 1917-1921 років на території нашої держави вищі кола української влади, що постійно змінювались (Центральна Рада, УНР, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія УНР) відстоювали позицію щодо автономного устрою України у складі Росії, що свідчило, на наше переконання, про доволі низький рівень національної самосвідомості та відсутності достатньої відповідальності за долю України.

На думку О. Івасечко, витоки федералістичних ідей необхідно шукати у програмних документах Кирило-Мефодіївського товариства. Саме вони мали вирішальний вплив на ідеологію українського національно-визвольного руху другої половини XIX – початку XX ст. Ідея федералізму завжди була в українській політичній думці не лише принципом державного устрою, але й вирішенням глобальнішого питання організації нових суспільних відносин. Розвинуту народниками, зокрема і М. Драгомановим, традицію федералізму на початку XX ст. продовжили розвивати і їх послідовники – М. Грушевський, Р. Лащенко, С. Шелухін, О. Саліковський та О. Мицюк [3, с. 20].

У міжвоєнний період у концепціях федералізму як форми міждержавного об'єднання можна виділити принаймні дві основні тенденції. Зміст першої полягав у трактуванні федералізму як механізму децентралізації влади Російської імперії. Друга розуміла його як вищу форму кооперації та солідарності людей, здійснення якої можливе лише за умови досягнення Україною державної самостійності.

Перш ніж перейти до характеристики проблеми України як федеративної держави, варто зупинитися на розумінні сутності федерації.

Так, М. С. Кельман та О. Г. Мурашин зазначають, що федерація – це складна держава, суб'єкти якої володіють державним суверенітетом, мають юридично визначену політичну самостійність. Вона наділена наступними ознаками: характеризується наявністю двох систем законодавчої, виконавчої і судової влади: федеративної і суб'єктів федерації; федеративні органи і суб'єкти федерації володіють своєю сферою повноважень, у яку ніхто не може втручатися; суб'єкти володіють політичною самостійністю у тій мірі, в якій це відповідає їх статусу; статус суб'єктів федерації не може бути змінений без їх згоди; суб'єкти федерації мають територіальну цілісність [6, с. 130].

М. В. Цвік та В. Д. Петришин, у свою чергу, вказують на наступні характерні риси федеративного устрою: кожна федерація має дуальну організацію державного апарату: дві системи вищих органів влади (органи федеральні і органи суб'єктів федерації), а також відповідно дві системи інших державних органів (судових, контрольно-наглядових та ін.); вони мають вертикальну систему законодавства (законодавство федеральне і законодавство суб'єктів федерації; в той же час ніякі доповнення не можуть бути внесені до конституції, якщо вони не схвалені суб'єктами федерації); кожна особа має, крім громадянства федеративної держави, також громадянство суб'єкта федерації (штату, землі, провінції тощо); суб'єктом міжнародно-правових відносин може виступати, як правило, не тільки держава в цілому, але й суб'єкти федерації; існує двоканальна податкова система (державні податки, загальнофедеральні і податки суб'єктів федерації); суб'єкти федерації самостійно вирішують питання свого адміністративно територіального устрою; суб'єкти федерації мають, як правило, рівний обсяг прав; для федерації, як правило, характерна наявність двопалатних парламентів: головний законодавчий орган федерації (парламент) повинен бути бікамеральним (двопалатним), а суб'єкти федерації мають рівне представництво в його палатах; федеральна влада має виключне право контролювати впровадження зовнішньої політики; федеральна влада не має права в однобічному порядку змінити кордони суб'єктів федерації [4, с. 122].

Таким чином, можна визначити федерацію як форму політико-територіального та державного устрою, яка відзначається розділенням компетенції між центром та суб'єктами федерації, які мають деякі ознаки державності, однак не можуть вийти зі складу держави.

Проблема запровадження федералізму в Україні має як своїх прихильників, так і тих, хто не підтримують дану ідею. Зокрема, прихильники федеративного устрою аргументуються тим, що він призведе до збільшення повноважень територіальних громад, можливості вибору шляхів і механізмів розвитку конкретних регіонів, ретельнішого і ефективнішого обороту коштів, а також

допоможе вирішити історичні та культурні відмінності серед українського населення. Важливим аргументом, також, вважається сприяння федералізації наближення влади до народу, уникнення надмірної концентрації влади в руках центру, наданні потужного імпульсу розвитку регіонів, забезпеченні різноманітних умов для розвитку суспільства (в культурному, мовному проявах) та, врешті-решт, сприяння зміцненню демократичних засад у функціонуванні державного механізму та суспільному житті [10, с. 38].

У свою чергу, В. Є. Матвєєв вказує на такі переваги федералізму для України: федералізація допоможе зняти напругу у питанні вибору мови та розвитку локальної культури; федералізм сприяє підвищенню прозорості механізму формування та видатків бюджету, знижує корупційну складову цього процесу; федералізм дозволить посилити контроль над владою за допомогою інституту виборів та референдуму; надасть можливість регіонам легально відстоювати свої інтереси на загально федеральному рівні, за допомогою представництва у верхній палаті парламенту [8, с. 81].

В. В. Колесніченко та Р. О. Бортнік також зазначають, що федералізація – це об'єктивний та прогресивний процес, своєрідний виклик XXI ст., який у разі поширення його досвіду на Україну і поступового, поетапного здійснення міг би: зміцнити державну єдність та зберегти територіальну цілісність; запобігти відцентровим сепаратистським проявам; зняти соціально-культурні протиріччя між регіонами (щодо мови, історії, тощо); спонукати економічний розвиток регіонів; полегшити перехід до демократичної правової держави; закріпити політичну та етнополітичну стабільність; забезпечити активну участь народу в політичних процесах на кількох рівнях влади (реалізацію конституційного принципу народного суверенітету) [7, с. 90].

Г. Ю. Каніщев як прихильник федеративного устрою України навіть розробив «проект» Української федеративної держави. Так, Українська держава перетвориться до Федеративної Республіки України (ФРУ) шляхом надання всім нині існуючим областям статусу автономних регіонів – суб'єктів федерації на підставі нової Конституції країни. Нова Конституція затверджується на всеукраїнському референдумі. Усі суб'єкти ФРУ рівноправні. Кожен автономний регіон – суб'єкт ФРУ – є державним утворенням, автономним в межах своєї компетенції, визначеної Конституцією України та Статутом регіону. Він не має права сецесії – виходу зі складу федерації. Всі регіональні Статути і прийняте на їх основі законодавство регіону повинні відповідати Конституції України. Елементи автономії регіону: Статут (Конституція); виборні органи законодавчої, виконавчої та судової влади; самоназва (область, край, земля) відповідно до історичною традицією (Слобожанщина, Таврія, Галичина і т. д.); символіка (герб, прапор, гімн). Будь-які зміни території автономного регіону – його об'єднання з іншими регіонами в автономну республіку (про що мова піде нижче), роз'єднання на декілька регіонів, передача території від одного регіону до іншого – здійснюються після проведення референдуму на відповідній території. Для представництва автономних регіонів на федеральному рівні створюється верхня палата парламенту України – Рада Федерації, де кожен автономний регіон представлений двома-чотирма представниками залежно від кількості населення. У цьому полягає солідарність усіх регіонів України в рамках єдиного і нероздільного української держави [5, с. 119].

Визначивши погляди прихильників запровадження федеративного устрою в Україні, варто зауважити, що основними для цього підставами вчені виділяють: різноманітність соціально-економічного, культурного та етнічного розвитку регіонів України; можливість завдяки запровадженню федералізму забезпечити ширше представництво громадян щодо управління справами держави та посилення їх участі у виборах і референдумах, прозорість даних процесів; підвищення економічного добробуту регіонів через бюджетний децентралізм та існування самостійних баз доходів та видатків у суб'єктів федерації, уникнення корупційних схем у таких процесах.

Однак, дозволимо собі не погодитися із вказаними вище твердженнями.

По-перше, що стосується різноманітності соціально-економічного, культурного та етнічного розвитку регіонів України, то територія України складалась протягом всієї своєї історії з регіонів, що були різними, у першу чергу етнічно, ментально, культурно, але це не перешкодили постійним прагненням українців до єдності та формування соборної незалежної Української держави після розпаду СРСР. У даній сфері достатнім буде прийняття Закону, який би закріпив принцип «єдність у різноманітті», визначив би можливість культурного, мовного тощо розвитку регіонів за відсутності принципу дискримінації, що неважко здійснимо у межах демократичної держави.

Більше того, слід зауважити, що розподіл держави на суб'єкти федерації ще більше антагонізує та створить ще більше протиріч між останніми, консолідація за рахунок самостійності не відбудеться. У кінцевому рахунку, вказане може призвести до сепаратистських настроїв окремих суб'єктів федеративної Української держави.

По-друге, що стосується ширшого представництва громадян в управлінні справами держави та посилення їх участі у виборах і референдумах, а також прозорості даних процесів, варто зауважити, що для досягнення вказаного достатньо розробити та прийняти «адекватні» закони про вибори, які б забезпечили представництво у парламенті делегатів від всіх регіонів держави, а також забезпечив прозорість виборчого процесу, закон про місцевий референдум, який би забезпечив можливість громадам самостійно вирішувати питання місцевого значення за рахунок апробованого механізму тощо. Для посилення активності громадян у виборах повинна відбутися зміна політичної еліти, перехід «від слова до справи», а також підвищення рівня політичної та правової культури громадян.

По-третє, щодо підвищення економічного добробуту регіонів через бюджетний децентралізм та існування самостійних баз доходів та видатків, то запровадження федеративного устрою й у даному випадку не є «панацеєю». Виходом із такої ситуації буде формування на «нових» засадах податкового та бюджетного законодавства, які б забезпечили можливість регіонам та місцевим громадам самостійно розпоряджатися своїми доходами, а також мати достатній обсяг фінансування на реалізацію місцевих програм розвитку. Що стосується корупційних схем, то останні аж ніяк не залежать від форми державного устрою. Для вирішення цього питання необхідне залучення широкого кола спеціалістів, правоохоронних органів, формування законодавства тощо, які будуть спрямовані на протидію корупції загалом.

У свою чергу, прихильники унітарної Української держави вказують на такі переваги даної форми устрою: відносна економічність, простота й оперативність в прийнятті рішень, легкість нагляду та контролю за виконанням прийнятих рішень, значна стійкість в екстремальних умовах, ефективність у період становлення і державного будівництва. Україну не можна перекроювати в федерацію: ми не маємо неосяжної території, котрою складно керувати з одного центру, щоб бути федерацією територіальною, ми не маємо таких чітких відмінностей у національному складі, щоб проводити межу між україномовними українцями та російськомовними українцями, створивши федерацію національну. Практично всіх переваг федерації, якими її прибічники аргументують свою позицію, можна досягнути без зміни територіального устрою країни [10, с. 38].

В. Міщук приходить також до висновку про те, що федеративна форма державного устрою є неприйнятною для України, що може бути поясненим рядом вагомих причин:

– в умовах політичної нестабільності, низького рівня правосвідомості українських політиків, державних діячів федералізація України може призвести не лише до порушення її територіальної цілісності, але й до розколу та поступової втрати державного суверенітету;

– утвердження національного державотворення на федеративних засадах в умовах відсутності реального народовладдя призведе як до нового витка політичної нестабільності, так і до соціально-економічного розбалансування держави;

– відсутність єдиної загальноприйнятної програми економічного розвитку Української держави, розробленої з урахуванням регіональних виробничих потужностей, розрахованої на тривалий період (15-20 років), опосередковує функціональну невизначеність федералізації України з економічних позицій. Отже, федералізація передбачає значні фінансові затрати, проте перспективи економічної вигоди політико-правової реформи є невизначеними, що в умовах утвердження ринкової економіки, постійного зростання зовнішнього боргу України є не лише неприйнятним, але й антидержавним процесом;

– федералізація України є безпідставною з етнічно-національних позицій, позаяк утвердження української державності відбувається на етнічних землях української нації [9, с. 72].

Із подібними поглядами прихильників унітарної форми устрою в Україні цілком погоджуємося. Більше того, на наше переконання, федералізація України стане початком для розколу нашої держави на велику кількість державних утворень.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши проблему федералізації України, було зроблено наступні висновки. Федерація є формою політико-територіального та державного устрою, яка відзначається розділенням компетенції між центром та суб'єктами федерації, які мають деякі ознаки державності, однак не можуть вийти зі складу держави.

Запровадження федеративного устрою в Україні є неприйнятним явищем, яке стане початком для розколу нашої держави на велику кількість державних утворень, які будуть прагнути самостійності. Ті причини та проблеми, на які посилаються прихильники запровадження в Україні федеративної форми устрою, можуть бути вирішені без відповідного процесу. Для цього необхідним є консолідація суспільства, розробка та прийняття належного законодавства, створення механізмів для забезпечення можливостей для економічного, соціального, культурного, етнічного розвитку регіонів України.

Список літератури:

1. Андрощук О. В. В. Чорновіл та ідея федералізації України: еволюція поглядів / О. В. Андрощук // Український історичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 22–34.
2. Барановська Н. М. Актуалізація ідей автономізму та федералізму в умовах національної революції 1917-1921 рр. як шлях відстоювання державницького розвитку України / Н. М. Барановська // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». – 2012. – № 724. – С. 130–134.
3. Івасечко О. Від автономії до самостійності: ідея федералізму в теоретичних працях вітчизняних учених демократично-народницького напряму (міжвоєнний період) / О. Івасечко // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2009. – Вип. 21. – С. 18–25.
4. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 432 с.
5. Канищев Г. Ю. Украина как солидарное государство / Г. Ю. Канищев // Гуманітарний часопис. – 2013. – № 1. – С. 117–121.
6. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г.Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
7. Колесніченко В. В. Федеративна Україна: безальтернативна альтернатива розвитку української держави / В. В. Колесніченко, Р. О. Бортнік // Український федералізм на сході Європи : збірник статей. – К., 2010. – С. 86–108.
8. Матвеев В. Е. Этно-историческая составляющая украинского федерализма / В. Е. Матвеев // Вестник КемГУ. Политические науки и социология. – 2013. – № 4. – Т. 2. – С. 80–83.
9. Міщук В. Перспективи розвитку та удосконалення державного устрою України: унітаризм чи федералізм / В. Міщук // Воєнна історія. – 2012. – № 4-6. – С. 68–74.
10. Мотрюк А. Проблемні питання територіального устрою України / А. Мотрюк, Ю. Сінченко // Актуальні проблеми правової системи України : матеріали науково-технічної конференції викладачів, аспірантів та студентів юридичного факультету, Суми, 11 травня 2012 р. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 37–39.

Королева Ю.М.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ПРОБЛЕМА ФЕДЕРАЛИЗАЦИИ УКРАИНЫ

Аннотация
Статья посвящена вопросу возможности и целесообразности введения федеративного государственного устройства в Украине. Автором анализируются позиции сторонников и противников формирования Украины как федеративного государства. На основании этого автор определяет собственные выводы по данному вопросу.
Ключевые слова: федерализация, федерация, государственный строй, федеративное государство.

Korolyova Y.M.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROBLEM OF FEDERALIZATION OF UKRAINE

Summary
The article is devoted to the possibility and desirability of making the federal government in Ukraine. The author analyzes the positions of supporters and opponents of the formation of Ukraine as a federal state. On this basis, the author defines its own conclusions on the matter.
Keywords: federalization, federation, political system, a federal state.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

УДК 376–056.262:615.825

КОМПЛЕКСНАЯ ПРОГРАММА ФИЗИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ ДЛЯ СЛАБОВИДЯЩИХ ДЕТЕЙ 13-15 ЛЕТ

Бутов Р.С.
Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко

Физическая реабилитация слабовидящих допускает комплексное действие на три главных фактора: соматический, психический и социальный, что формируют единство человеческого лица, человека индивидуума, человека как члена общества со свойственными ему социальными связями. Первоочередной важностью из реабилитационных позиций является развитие адаптационно-компенсаторных возможностей слабовидящих детей, которые касаются как органа зрения, так и других систем. Поэтому вся комплексная программа физической реабилитации слабовидящих детей школьного возраста должна строиться не только на потерянных зрительных функциях, а также на показателях функционального состояния и использовании сохраненных резервов компенсации зрительного анализатора и возможности компенсации за счет других анализаторов.

Ключевые слова: физическая реабилитация, слабовидящие дети, массаж, физиотерапия, компьютерные программы, физическая нагрузка.

Постановка проблемы. Нарушение зрения негативно влияет на овладение детьми движениями, ориентированием в пространстве, отражается на общем физическом развитии детей и состоянии здоровья. [3]

Физическая реабилитация слабовидящих детей в условиях специализированного учебного заведения являет собой влияние на три главных фактора: соматический, психологический, социальный, которые формируют единство человеческой личности.

Разработка реабилитационных программ для слабовидящих детей в наше время формируется в многогранный комплекс исследований.

Повышение эффективности реабилитационного потенциала контингента детей школ-интернатов, для слабовидящих связано с необходимостью совершенствования организации физической реабилитации, максимального использования современных видов консервативного лечения патологии глаз, оптической коррекции дефектов зрения.[5]

Анализ последних исследований и публикаций. Чрезвычайно актуальным является вопрос разработки специальных методик физической реабилитации с целью интенсивной интеграции детей-инвалидов в социальную сферу.(С.П. Евсеев 2001, Е.И. Сидоренко 2002, Л. В. Шапкова 2003, В.М. Ремажевська 2004, Д.Тейлор, К.Хойт 2007.)

Высокое качество процесса реабилитации обеспечивает дифференцированный подход к его проведению в зависимости форм, степени выраженности клинических проявлений. Подсистема физической реабилитации слабовидящих детей школьного возраста является частью системы охраны зрения детей. Ее заданиями является профилактика и реабилитация слабовидящих детей для пополнения трудовых ресурсов и гармоничного развития личности.(Р.А. Толмачев 2004, Т. В. Зозуля 2005, В.В. Марунич 2006, Е. Н. Великородная 2007, Л. Н. Ростомашвили 2009 А.А. Лузина 2010)

Выделения не решенные ранее частей общей проблемы. Невзирая на то, что за последние годы накоплен определенный теоретический и экспериментальный материал по вопросам, связанным с реабилитацией, развитием и формированием двигательной сферы детей с изъянами зрения, проблеме физической реабилитации у детей школьного возраста с нарушением зрения в условиях специализированного учебного заведения не уделено достаточного внимания, хотя она является чрезвычайно сложной и важной для решения вопросов, связанных с проблемой развития детей с патологией зрения. Именно поэтому изучение всех аспектов проблемы физической реабилитации развития детей этого векового периода с патологией зрительного анализатору представляет особенный интерес и является одним из актуальных заданий нашего общества.

Цель статьи. На основе анализа литературных источников обосновать особенности применения разных средств физической реабилитации при нарушениях зрения у детей 13-15 лет.

Изложение основного материала. При применении ЛФК у детей со зрительной патологией необходимо учитывать специфические особенности их психического и физического развития, придерживаться общепринятых дидактичных принципов:

1. Индивидуализация в методике и дозировании физических упражнений в зависимости от первичного дефекта и вторичных отклонений в развитии.

2. Системность действия с обеспечением определенного подбора упражнений (с учетом состояния зрительного анализатора и возможности использования остаточного зрения) и последовательности их приложения.

3. Регулярность действия. Регулярное применение физических упражнений обеспечивает развитие функциональных возможностей организма, накопления необходимого запаса представлений о предмете, движении или упражнении у слабовидящих детей. Эти представления в дальнейшем становятся основой для формирования понятий. Установлено, что сохранение представлений зависит от остроты зрения.

4. Длительность применения физических упражнений. Коррекция нарушенных функций и основных систем организма возможна только при длительном и настойчивом повторении физических упражнений. Есть многочисленные факты, которые свидетельствуют, что представления памяти у слабовидящих при отсутствии подкреплений обнаруживают тенденцию к распаду. Даже небольшие промежутки времени (1-3 месяца) негативно отражаются на их воображении. Быстрое забывание усвоенного материала объясняется не только недостаточным количеством повторений, но и недостаточным значимостью объектов и понятий, которые означают их, о каких незрячих могут получить только вербальные знания.

5. Увеличение физической нагрузки на протяжении учебного года. Необходимо учесть, что у многих детей в период каникул наблюдается снижение двигательной активности.

6. Разнообразие и новизна в подборе и применении физических упражнений (10-15 % упражнений обновляются, а 85-90 % повторяются для закрепле-

© Бутов Р.С., 2014

ния ранее приобретенных умений и навыков) учитывая, что запоминание у слабовидящих точных и простых движений требует 8-10 повторений, тогда как в одногодков, которые нормально видят, – 6-8 повторений.

7. Умеренность действия физических упражнений. Используется умеренное, но более длительно или дробная физическая нагрузка, которая учитывает ограничение при некоторых заболеваниях и быструю утомляемость детей с нарушенным зрением.

8. Соблюдение цикличности. Чередование выполнения физических упражнений с отдыхом (упражнения для глаз, упражнения на обучение правильному дыханию, релаксация). Этот принцип нужен для предупреждения и профилактики переутомления. Нужно помнить, что у детей с патологией зрения усталость наступает быстрее, чем у одногодков, которые нормально видят.

9. Всестороннее действие с целью совершенствования нейрогуморального механизма регуляции и развития адаптации организма.

10. Учет возрастных особенностей (функциональных, физиологичных, развитие мускульного аппарата глаза) детей школьного возраста, а также учет специфических особенностей развития ребенка с зрительной недостаточностью [6].

Формы проведения занятий по ЛФК. Основной формой коррекции зрительных отклонений в физической реабилитации слабовидящих детей является специальное занятие, предусмотренное учебным планом и включение его в специальный раздел (коррекционно-адаптационная часть). Содержание урока, равно как и уроку физкультуры, определяется заданиями программного материала. Результативность усвоения программного материала не оценивается по пятибалльной системе, как это принято на общеобразовательном уроке, поскольку невыполнение той или другого упражнения может быть обусловлено тяжестью дефекта развития ребенка. При этом учитель прослеживает динамику развития физических качеств, которые корректируются и совершенствуются в процессе учебы. Степень усвоения умений и навыков соотносится с требованиями программного материала, учитывается характер самостоятельного выполнения заданий и перенесения в свободную самостоятельную деятельность [2].

Реализация программы по ЛФК предусматривает активное участие учителей, ведущих общеобразовательные предметы (физкультминуты на общеобразовательных уроках с использованием специальных упражнений для зрительного анализатора). Занятия могут быть подгрупповыми и индивидуальными.

Схема построения занятия из ЛФК. Занятие из ЛФК отличается от общеобразовательного урока физкультуры тем, что он несет коррекционную направленность на компенсацию вторичных отклонений с учетом состояния первичного дефекта. Содержание его обусловливается заданиями программного материала из ЛФК для детей со зрительной патологией. Занятие по ЛФК состоит из трех частей: подготовительная часть, основная и заключительная. Подготовительная часть занимает 1/6 – 1/8, основная – 3/4 и заключительная -1/8 часть общего времени урока [3].

Повышение эффективности реабилитационного потенциала контингента детей школ-интернатов для слабовидящих связано с необходимостью совершенствования организации процесса физической реабилитации, максимального использования современных видов консервативного лечения патологии глаз, оптической коррекции дефектов зрения внедрения информационных технологий. С помощью компьютерных программ можно получать объективную информацию о физическом развитии ребенка, наличии функциональных нарушений, определить приоритетные направления восстановительного лечения, контролировать динамику изменений.

В последнее время начинается компания по использованию разнообразных компьютерных программ для усовершенствования системы реабилитационных мероприятий для лиц с ослабленным зрением [1].

В первую очередь компьютерные программы, особенно лечебные, начали использоваться в детской офтальмологии, так как зрительная система ребенка в большей степени хранит пластичность, а компьютерные игры и упражнения вызывают у детей повышенный интерес. В то же время использование компьютеров с целью реабилитации слабовидящих детей имеет как свои преимущества, так и недостатки. С одной стороны, компьютер может выступать как достаточно универсальный генератор разнообразных зрительных стимулов и одновременное устройство, которое регистрирует реакции зрительного анализатора на действия разнообразных зрительных стимулов. Обеспечивая активное сенсомоторное взаимодействие человека с виртуальными объектами, диагностическая или лечебная программа может анализировать его реакции, предоставлять информацию об особенностях его зрительной системы и адаптировать к ним свойства этих объектов. При соответствующей организации такая схема позволяет не только значительно повысить информативность диагностики и эффективность терапии, но и автоматизировать эти процессы. С другой стороны, изображение на мониторе имеет специфический характер. Оно дискретно по всем параметрам: пространству, времени и яркости цветовых составляющих. Это препятствует построению равномерных измерительных шкал или плавной регуляции параметров стимулов. Однако много характеристик видеокарт и мониторов до сих пор не стандартизировано. Есть и ряд принципиальных ограничений. Например, строго говоря, пока нельзя предъявить ребенку разные части изображения из разных расстояний: с точки зрения оптической дальности изображения всегда находится в плоскости экрана. Нужно большое искусство и умение разработчиков, чтобы использовать все преимущества компьютера и минимизировать влияние ограничений [4].

Компьютерная программа «ЕУЕ» (АЙ). Программа предназначена для диагностики и лечения амблиопии и косоглазия, возобновления и развития бинокулярного зрения. Разделение поля зрения осуществляется с помощью красно-синих очков.

Упражнения «Тир» и «Погоня» – это игры, содействующие развитию правильной локализации и фиксации, повышению остроты зрения. Во время игры происходит локальное и общее раздражение сетчатки яркими цветовыми динамическими стимулами.

Разнообразные упражнения на "сочетание" и "слияние" развивают совместную деятельность обеих половин зрительного анализатора. Среди заданий есть и короткие тесты, и интересные "конструкторы". Многочисленные регуляции позволяют подобрать наиболее эффективный способ предъявления тестовых объектов для каждого пациента.

Одноразовый курс лечения состоит из 10-15 сеансов, которые проводятся ежедневно. Длительность сеанса – 20-30 минут [1].

Компьютерная программа «*ТАБЛИЦА ШУЛЬТЕ*». Таблица Шульте используется для тренировки расширения поля зрения, также назначается в комплексном лечении остроты зрения у детей. Действие

таблицы основано на предъявлении глазу частотно пространственных контрастных решеток, которые вращаются, где стимуляция проводится структурированными динамическими изображениями. Игровое задание побуждает, пациента удерживать взгляд вблизи центров подвижных радиальных или спиральных решеток. Разные настройки и цветовые переходы позволяют стимулировать все типы фоторецепторов, а также on- и off-нейроны. Таблица Шульте является квадратами размером 20-20 см, разделенные на 25 частей, в каждую из которых вписаны числа от 1 до 25 в произвольном порядке. Упражнение заключается в том, чтобы показать в таблице чисел по порядку натурального ряда (1,2,3,4,5,6,7, и так далее), не перемещая за пределы центральной клетки таблицу. Среднее время выполнения задания обычно около минуты. Цель упражнения заключается в том, чтобы добиться прочитывания таблицы за время, что не превышается 25 секунд. Чтобы исключить возможность запоминания расположения чисел в таблице, используют 20 таблиц.

Физиотерапия в переводе с греческого означает лечение силами природы; естественные факторы – солнце, воздух, вода; искусственные физические факторы получают путем трансформации электрической энергии в разные виды и формы энергии для активного действия на организм человека.

В реабилитационной практике достаточно широко используются методы физической терапии, цель которых – увеличение функциональных возможностей и работоспособности элементов нервной и мускульной системы, которые уцелели и сохранились, развитие компенсаторных возможностей, симптоматическое действие на такие проявления заболевания, как боль и отек [7].

Аппарат для низкоинтенсивной лазерной терапии. Лечебное действие. Механизм, стимулирующий действия низкоэнергетического лазерного излучения, по данным ряда исследователей может быть представлен таким образом: энергия кванта красного когерентного света (1,96 ЕВ) очень мала для разрушения энергетических связей молекулы (больше 40 ЕВ), одновременно достаточная для возбуждения электрона. При поглощении света клеточной молекулой фоторецептора возникает фотодинамический эффект, который реализуется активацией ядерного аппарата и усилением активности ДНК, РНК рыбосом. Важную роль играет активация каталазы, супероксидимутазы и цитохромоксидазы, а также трансформацию кислорода в одну из активных форм – синглетное состояние. Указаные изменения в клетке обеспечивают усиление регенерации поврежденной органеллы, способствуют образованию фаголизосом, переварке патогенных агентов и повышают уровень энергетических процессов в митохондриях.

Последующие исследования в этом направлении показали, что лазерное излучение малой интенсивности усиливает фагоцитарную и митотическую активность. Цитохимические исследования показали, что при аналогичных действиях на глаз, а также при использовании энергий на 20-30% ниже ("субпороговая" энергия), в ганглиозных и биполярных клетках сетчатки активируется синтез ДНК. Первые признаки увеличения синтеза ДНК отмечались уже через несколько часов после облучения, до конца суток синтез ДНК достигал максимального уровня, в последующие дни снижался, достигая начального уровня до конца недели. Содержание ДНК в ядрах клеток за это время повышалось на 25-30%. Реакция клеток сетчатой оболочки на лазерное облучение не исчерпывалось активацией синтеза ДНК, одновременно усиливался и синтез РНК. Максимального уровня эта реакция достигает через 24 – 48 часов после действия [6].

Аппаратный комплекс «Амблиокор» (возобновление остроты зрения). Метод, который реализовывается прибором «Амблиокор», называется видео – компьютерным аутотренингом (ВКА). В его основу положена условно рефлекторная технология, что позволяет возобновить контроль со стороны нервной системы за процессами, которые протекают в зрительном анализаторе. Цель метода заключается в развитии естественной способности мозга возобновлять обезображенное на сетчатке глаза изображение. Даже в норме изображения на сетчатке не бывает полностью качественным. Но мозг владеет целым набором рефлекторных механизмов, с помощью которых изображение корректируется: именно поэтому мы видим объекты выразительно. При близорукости, дальнозоркости и других патологических состояниях качество изображения на сетчатке ухудшается настолько, что естественные мозговые механизмы не исправляются со своим заданием и потому острота зрения падает. Применение метода ВКА приводит к более активному включению естественных механизмов мозга в процесс возобновления изображения, которое усиливает способность мозга возобновлять зрительный образ [8].

Выводы. Таким образом в процессе занятий осуществляются не только общие задания – развитие, учеба, воспитания, которые совпадают с образовательными заданиями здоровых детей и отраженные в программных документах, но и специальные задания. Они имеют коррекционную, компенсаторную, профилактическую, лечебно восстановительную направленность.

Анализ причин нарушений основных жизненно важных функций организма офтальмологических больных свидетельствует о том, что они возникают не только через тяжесть основной патологии, а и следствии несвоевременного их обнаружения, поздний период лечения, отсутствие профилактическим мер и недооценка роли функционального восстановительного лечения с использованием разнообразных средств и методов физической реабилитации.

Развитие осложнений в следствии травм и заболевание зрительного аппарата, особенно в детском возрасте, приводят недостаточно эффективное восстановительное лечение, а также медленный поиск надежных профилактических мер в виде дозированных упражнений, массажа, физиотерапии. Поэтому в реабилитационных программах офтальмологических больных должны быть предусмотрены комплексные лечебные меры, что будут способствовать восстановлению остроты зрения, бинокулярных функций, поля зрения, двигательных функций, улучшения общего физического состояния.

Список литературы:

1. Аветисов С. Э. Зрительные функции и их коррекция у детей: Руководство для врачей / Под ред. С. Э. Аветисова, Т.П. Кащенко, А.М. Шамшиновой. – М.: ОАО “Издательство Медицина”, 2005. – 872 с.
2. Винник Д.П. Адаптивное физическое воспитание и спорт / Под ред. Д.П. Винник; пер с англ. И. Андреева, – К.: Олимп. Литеретура, 2010. – 608 с.
3. Лисовский В. А. Евсеев С. П. Голофеевский В. Ю. Мироненко А. Н. Комплексная профилактика заболеваний и реабилитация больных и инвалидов / Сергей Петрович Евсеев. – М. : Советский спорт, 2001. – 319 с.

4. Ростомашвили Л. Н. Адаптивное физическое воспитание: учебно-метод. пособие. / Людмила Николаевна Ростомашвили. – М.: 2002. – 41, [3] с. (Авторская программа по лечебной физкультуре для детей с тяжелой зрительной патологией).
5. 5. Тейлор Д. Детская офтальмология / Д.Тейлор, К.Хойт.; пер. с англ. А.В. Овчинникова. – М.: «Издательство БИНОМ», 2007. – 248 с.
6. Толмачов Р.А. Адаптивная физическая культура и реабилитация слепых и слабовидящих / Р.А. Топлачов. – М.: Советский спорт, 2004. – 108 с.
7. Чудна Р.В. Адаптивне фізичне виховання дітей з вадами розвитку: Навчально-методичний посібник / Р.В. Чудна. – Донецьк: Норд-Пресс, 2011. – 312 с.
8. Ballinger R. Veterans Affairs Multicenter Low Vision Enhancement System (LVES) study: clinical results. Report 1: effects of manual–focus LVES on visual acuity and contrast sensitivity./ R. Ballinger, P. Lalle, J. Maino, J. Stelmack, K. Tallman, R. Wacker // Optometry. – 2000. – V.71. – Pg. 764-774.

Бутов Р.С.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДЛЯ СЛАБОЗОРИХ ДІТЕЙ 13-15 РОКІВ

Анотація
Фізична реабілітація людей з вадами зору допускає комплексну дію на три головні чинники: соматичний, психічний і соціальний, що формують єдність людського обличчя, людини індивідуума, людини як члена суспільства з властивими йому соціальними зв'язками. Першочерговою важливістю з реабілітаційних позицій є розвиток адаптаційно-компенсаторних можливостей слабозорих дітей, які стосуються як органу зору, так і інших систем. Тому вся комплексна програма фізичної реабілітації слабозорих дітей шкільного віку повинна будуватися не тільки на втрачених зорових функціях, а також на показниках функціонального стану і використанні збережених резервів компенсації зорового аналізатора і можливості компенсації за рахунок інших аналізаторів.
Ключові слова: фізична реабілітація, слабозорі діти, масаж, фізіотерапія, комп'ютерні програми, фізичне навантаження.

Butov R.S.
Kamyanets-Podilskiy National Ivan Ogienko University

COMPLEX PROGRAM OF PHYSICAL REHABILITATION FOR CHILDREN OF 13-15 YEARS WITH BAD SIGHT

Summary
Physical rehabilitation of people with bad sight presumes complex effect on three main factors: somatic, phychological and social, which forms unity of human being, human personality, person as a member of society with corresponding social links. The most important among rehabilitation items is development of adaptive and vicarious possibilities of children with bad sight which refer organ of sight and the other systems. That is why the whole program of physical rehabilitation of schoolchildren with bad sight must be built not only upon lost sight functions but also upon figures of functional state and using preserved reserves of compensation of sight analyzer and possibility of compensation due to the others analyzers.
Keywords: physical rehabilitation, children with bad sight, massage, physiotherapy, computer program, physical exercise.

УДК 547.814.5:616.61

ВИВЧЕННЯ ГОСТРОЇ ТОКСИЧНОСТІ ЦУКЕРОК ІЗ ВМІСТОМ L–КАРНІТИНУ ТА ГЛЮКОЗАМІНУ

Нездолій А.О.
Київський національний торгівельно-економічний університет
Малецька З.В.
Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика

Опрацьовані цукерки зі вмістом L–карнітину та глюкозаміну та вивчена їх гостра токсичність на щурах та мишах. Встановлено, що середньосмертельна доза ($ЛД_{50}$) опрацьованих цукерок при одноразовому надходженні до шлунково-кишкового тракту теплокровних тварин – білих щурів та мишей становила > 5000 мг/кг. Тобто, запропоновані цукерки за показником «середньосмертельна доза при надходженні до шлунку» відносяться до класу відносно нешкідливих.
Ключові слова: цукерки, L–карнітин, глюкозамін, середньосмертельна доза, щурі, миші.

При заняттях фізичною культурою і спортом істотно змінюються енерговитрати та обмін речовин у людському організмі. Тому і харчування під час заняття спортом має організовуватися за певними правилами, що враховують специфічні зміни метаболізму людини, що випробовує підвищені фізичні навантаження. Однією з основних відмінних рис організації харчування при заняттях

© Нездолій А.О., Малецька З.В., 2013

спортом є потреба в підвищеній калорійності раціону, що обумовлено необхідністю компенсації витрат енергії під час виконання фізичних вправ. Добові енерговитрати при заняттях різними видами спорту трохи відрізняються, що зумовлено інтенсивністю виконуваних фізичних навантажень. Під час тренувань організм спортсмена відчуває потребу практично у всіх вітамінах та мінеральних елементах. Правильно організований процес харчування під час заняття спортом дозволяє знизити ризик схильності багатьох захворювань, забезпечує високу працездатність і сприяє оздоровленню.

Сучасна наука про харчування – нутріциологія доказує, що крім білків, жирів та вуглеводі кожній клітині нашого організму для повноцінного функціонування потрібно біля 500 різноманітних поживних речовин – нутрієнтів.

Тому, на сьогоднішній день вчені всього світу розробляють спеціальні комплекси для заповнення дефіцитних нутрієнтів в харчуванні спортсменів [10, с. 75, 11, с. 271].

Метою роботи було вивчення гострої токсичності цукерок, що містять L – карнітин та глюкозамін.

У комплексі майже всіх досліджень, які супроводжують створення нового функціонального харчового продукту (ФХП), біологічні дослідження мають вирішальну роль, адже основна ціль – отримання безпечного та ефективного засобу. Результати біологічних тестів дають підгрунття щодо безпеки та максимальної ефективності здійснених досліджень, а також визначення спектру фармакологічної дії ФХП та, найголовніше, виявлення можливих токсичних наслідків при його застосуванні.

На сьогодні загальноприйнятою методикою тестування є вивчення гострої токсичності та специфічної активності ФХП.

Фармакологічні дослідження розробленого ФХП проводили на базі лабораторії фармакології інституту проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського під керівництвом доктора біологічних наук Малової Н.Г.

На сучасному фармацевтичному ринку України багато препаратів та біологічно активних засобів або ФХП для спортсменів, але засобу, який поєднує біологічно активні сполуки, що вельми необхідні для підтримки працездатності при постійних фізичних навантаженнях, які відповідають високій ефективності та мають низький профіль безпеки майже відсутні.

Виходячи з актуальності тематики нами опрацьована склад та технологію ФХП у вигляді цукерок, що містять L – карнітин та глюкозамін.

L-карнітин – амінокислота, природна речовина, споріднена вітамінам групи В. На відміну від вітамінів, карнітин синтезується в організмі. Він є фактором метаболічних процесів, що забезпечують підтримку активності КоА. L-карнітин у медичної практиці використовується для корекції метаболічних процесів. Чинить анаболічну, антигіпоксичну та антитиреоїдну дію, активує жировий обмін, стимулює регенерацію, підвищує апетит.

В організмі людини і тварин L-карнітин синтезується в печінці та нирках, з яких транспортується в інші тканини і органи. Синтез левокарнітіна вимагає участі вітамінов С, В3, В6, В9, В12, заліза, лізину, метіоніна та ряду ферментів [1, с. 3].

Поряд з білками і вуглеводами основними джерелами енергії є жири. Отримання енергії з жирів залежить від узгодженої роботи безлічі ферментів і переносників. Кінцевою і однією з найважливіших стадій цього процесу є окислення жирних кислот і синтез АТФ в мітохондріях. Рівень синтезу АТФ залежить від надходження жірних кислот всередину мітохондрій. Ключовим учасником цього процесу є L-карнітин, який транспортує довголанцюгові жирні кислоти в мітохондрії через внутрішню мембрану останніх [2, с. 4], в яких відбувається їх β-окислення до ацетил-КоА з наступною його утилізацією. У старих органелах – оксісомах, пероксисомах, карнітин забезпечує і човниковий механізм з доставки ацетил-КоА в цитоплазму для пластичних цілей. З молодих органел – мітохондрій, мембрана яких у зворотному напрямку непроникна для карнітину, транспорт ацетил-КоА в цитоплазму здійснюється за допомогою цитрату, а надходить у мітохондрії карнітин декарбоксилируется до β-метілхоліна з подальшим видаленням [3, с. 4].

L-Карнітин відіграє також важливу роль у збереженні стабільного рівня коферменту А (СоА, КоА), який необхідний для активування карбоксилсодержащими метаболітів [2, с. 4].

Анаболічний ефект L-карнітину був встановлений експериментально, а також досвідом тривалого застосування в медичній та спортивно-медичній практиці без пояснення механізму дії. Можливо, анаболічні функції L-карнітину здійснюються шляхом участі у метаболізмі фосфоліпідів за рахунок підтримки оптимального співвідношення ацил-СоА/CoASH [4, с. 4]. Анаболічну дію L-карнітину обумовлено як підвищенням секреції і ферментативної активності шлункового і кишкового соків, у зв'язку з чим підвищується засвоюваність їжі, зокрема білка, так і збільшенням продуктивності при фізичних навантаженнях.

Важливою перевагою для спортсменів є той факт, що вживання L-карнітину в якості жиросжигаючої добавки, не призводить до руйнування білків і вуглеводів.

На підставі вищезазначеного можна зробити таке узагальнення, що L-карнітин має досить важливу перевагу для включення його до складу цукерок для підтримки повноцінного фізичного потенціалу спортсменів.

Глюкозаміну гідрохлорид – сіль природного аміно-моносахарида глюкозаміну, який присутній в організмі людини.

Екзогенний глюкозамін може компенсувати недостатність ендогенного глюкозаміну, стимулювати біосинтез протеоглікану, живити хрящову тканину суглоба і покращувати S-зв'язку в синтезі хондроїтинсірчаної кислоти. В результаті чого сповільнюється руйнування хрящової тканини людини, що призводить до артозу. Також було виявлено, що глюкозамін інгібує активність ферментів, що руйнують хрящ, таких як коллагеназа і фосфоліпаза А2, а також синтез інших речовин, що ушкоджують тканину, таких як радикали супероксиду або активність лізосомальних ферментів. На відміну від нестероїдних протизапальних препаратів, глюкозамін не пригнічує синтез простагландинів, чим пояснюються кращі характеристики безпеки глюкозаміну [4, с. 5].

Точний механізм дії глюкозаміну гідрохлорид при лікуванні артрозу не відомий. Однак глюкозамін є звичайною складовою полісахаридних ланцюжків хрящової основи і глюкозаміногліканов синовіальної рідини. Фармакологічні дослідження показали, що екзогенний глюкозамін є первинним і необхідним субстратом у синтезі глюкозаміногліканів і протеоглікану хряща і може покращувати ці процеси біосинтезу. Глюкозаміну гідрохлорид може in vitro стимулювати культивовані клітини хряща людини, синтезувати протеоглікани з нормальною полімерної структурою і зв'язками гіалуронової кислоти. Ці по-

зитивні анаболічні ефекти глюкозаміну гідрохлориду в хрящі можна спостерігати in vivo при морфологічних або функціональних пошкодженнях матриксу, викликаних кортикостероїдами. Крім того, глюкозаміну гідрохлорид сприяє утворенню гіалуронової кислоти в синовіальній рідини, яка змащує суглоб і живить хрящ [5, с. 5].

Глюкозаміну гідрохлорид має інший механізм дії, ніж нестероїдні протизапальні препарати і безпечніше.

Відомо, що в бодібілдингу, пауерліфтингу та інших важких видах спорту тренування проводяться з великими вагами, які викликають перевантаження суглобів і микротравматизации зв'язок і сухожиль. Дослідження показали, що пошкоджені зв'язки і суглобові поверхні вимагають значно більші кількості глюкозаміну для збереження нормальних властивостей. Крім випробувань препарату, пов'язаних з лікуванням захворювань суглобів, було проведено дослідження, в ході якого вчені виявили позитивні ефекти при використанні у атлетів з болями в колінних суглобах [6, с. 6].

Крім цього, глюкозамін входить до переліку БАДів з встановленою дією згідно Української Академії Медичних Наук.

Звідси можна зробити висновок, що розроблені жувальні цукерки будуть корисні для всіх видів суглобів при активному фізичному навантаженні, для профілактики травм, укріплень зв'язок, прискорення відновлення після отриманої травми, а також в якості жиросжигаючої добавки, яка не призводить до руйнування білків і вуглеводів в комплексній підготовці спортсменів.

Метою даного дослідження стало вивчення гострої токсичності опрацьованих цукерок із вмістом L-карнітину 250 мг та глюкозаміну 200 мг на одну цукерку.

Дослідження виконані згідно до Методичних рекомендацій ДФЦ МОЗ України [7, с. 6].

За даними авторів [8, с. 6] L-карнітин можна віднести до класу відносно нешкідливих. Загибелі тварин не спостерігається при введенні дози 20 г/кг. При цьому зазначається лише загальне пригнічення, скуйовдженість, зниження рухової активності та відсутність апетиту протягом тривалого часу.

Експериментальними дослідженнями доведено, що глюкозаміну гідрохлорид при дозі 15000 мг/кг добре переноситься без явних токсичних ефектів [9, с. 7].

Таким чином, глюкозаміна гідрохлорид за параметрами гострої токсичності також відноситься до класу відносно нешкідливих.

Гостру токсичність опрацьованих цукерок вивчали на мишах масою 17-22 г і щурах масою 200-240 г при введенні внутрішньошлунково з дотриманням правил доклінічних досліджень. В кожній із досліджуваних груп було по 6 тварин різної статі (всього в кожній групі 12 тварин).

Упродовж усього періоду спостереження (14 діб) у тварин після отримання цукерок не було відмічено будь-яких клінічних симптомів інтоксикації. Зовнішній вигляд, поведінка тварин, споживання ними їжі та води не відрізнялись від таких у тварин контрольної групи.

При проведенні досліджень встановлено, що середньо смертельна доза ($ЛД_{50}$) опрацьованих цукерок при одноразовому надходженні до шлунково-кишкового тракту теплокровних тварин – білих щурів та мишей становила > 5000 мг/кг (табл. 1).

Тобто, запропоновані цукерки за показником «середньосмертельна доза при надходженні до шлунку» відносяться до класу відносно нешкідливих.

Таблиця 1

Показники токсичної дії запропонованих МЛЗ при одноразовому надходженні до шлунку піддослідних тварин

Вид тварин	Доза, мг/кг	ФХП		
		Кількість тварин у групі		Летальність, %
		До введення	Після введення	
Щурі / самці	1000,0	12	12	0
	3000,0	12	12	0
	5000,0	12	12	0
Щурі / самиці	1000,0	12	12	0
	3000,0	12	12	0
	5000,0	12	12	0
Миші / самці	1000,0	12	12	0
	3000,0	12	12	0
	5000,0	12	12	0
Миші / самиці	1000,0	12	12	0
	3000,0	12	12	0
	5000,0	12	12	0

Таблиця 2

Показники морфологічного стану крові тварин після одноразового введення цукерок

Назва показника	Контроль	Дослід
Гемоглобін, ммоль/л	16,4 + 0,55	18,6 + 0,44
Еритроцити, 10^{12}/л	7,9 + 0,46	7,8 + 0,15
Лейкоцити 10^9/л	28,8 + 2,40	30,2 + 2,70
Сегментоядерні нейтрофіли, 10^9/л	20,2 + 1,41	22,3 + 0,88
Лімфоцити	74,2 + 2,78	77,8 + 3,45
Моноцити	7,66 ± 1,40	6,3 ± 1,05
Еозинофіли	3,0 ± 0,70	3,5 ± 0,50

Примітка. Кількість вимірів n = 5; P = 95 %.

Таблиця 3

Показники функціонального стану нирок

Доза, мг/кг	Діурез, мл	Питома густина	pH
Контроль	3,8 ± 0,7	1,038 ± 0,003	6,5 ± 0,7
Дослід	4,0 ± 0,5	1,032 ± 0,003	6,4 ± 0,6

Примітка. Кількість вимірів n = 5; P = 95 %.

Таблиця 4

Абсолютна маса внутрішніх органів (г/кг) піддослідних тварин

Назва органу	Контроль	Дослід
Печінка	9,7 ± 0,02	9,63 ± 0,63
Легені	1,50 ± 0,07	1,44 ± 0,07
Селезінка	1,20 ± 0,10	1,10 ± 0,10
Серце	0,81 ± 0,01	0,91 ± 0,04
Мозок	1,69 ± 0,05	1,65 ± 0,07
Гонади	3,22 ± 0,03	2,95 ± 0,20
Наднирки	0,04 ± 0,004	0,028 ± 0,004
Нирки	1,65 ± 0,02	1,67 ± 0,06
Тимус	0,35 ± 0,02	0,32 ± 0,03

Примітка. Кількість вимірів n = 5; P = 95 %.

При дослідженні морфологічного стану периферійної крові (табл. 2.) не встановлено суттєвого впливу на систему крові, що свідчить про абсолютну небезпечність обраних доз активних фармацевтичних інгредієнтів (L-карнітин, глюкозамін), що входять до складу цукерок.

Також не відмічалося змін функціонального стану нирок (табл. 3) та абсолютної маси внутрішніх органів тварин (табл. 4).

Проведені фармакологічні дослідження дають підставу стверджувати про безпечність застосування цукерок, адже за показником «середньо-смертельна доза при надходженні до шлунку» вони відносяться до класу відносно нешкідливих. Перспективою створення цукерок із вмістом L – карнітину та глюкозаміну є вирішення проблеми недостатності у харчуванні для людей, які активно займаються спортом.

Список літератури:

1. Seim H, Eichler K, Kleber H. Carnitine and its precursor, gamma-butyrobetaine / Nutraceuticals in Health and Disease Prevention. – New York: Marcel Dekker. – 2001. – P. 217 – 256
2. Кузин В. М. Карнитина хлорид (25 лет в клинической практике) / РМЖ. – 2003. – № 10. – С. 4 – 6
3. Николаева Е. А. Общие принципы коррекции энергетической недостаточности и дефицита карнитина у детей / «Современные технологии в педиатрии и детской хирургии»: Тез. докл. I Всероссийск. конгр. – М. – 2002. – С. 129.
4. Яковлева Л. В., Шаповал О. Н., Зупанец И. А. Механизмы фармакологического действия ненаркотических анальгетиков и нестероидных противовоспалительных препаратов. Современные аспекты рационального обезболивания в медицинской практике: Практическое руководство / Под ред. А. И. Трещинского, Л. В. Усенко, И. А. Зупанца – К.: МОРИОН. – 2000. – С. 6 – 12.
5. Anderson, J. W. Glucosamine effects in humans: a review of effects on glucose metabolism, side effects, safety considerations and efficacy / Food Chem Toxicol. – 2005. – Vol. 43. – P. 187 – 201.
6. Herrero-Beaumont G, Ivorra J. A, Del Carmen Trabado M / «Glucosamine sulfate in the treatment of knee osteoarthritis symptoms: a randomized, double-blind, placebo-controlled study using acetaminophen as a side comparator». Arthritis Rheum. – 2007. – Vol. 56. – P. 555 – 567.
7. Доклінічні дослідження лікарських засобів (методичні рекомендації) / За ред. О.В. Стефанова. – К.: Авіцена. – 2001. – 528 с.
8. Залялютдинова Л.Н., Насыбуллина Н.М. Изучение токсичности и противовоспалительной активности невитаминных кофакторов // Актуальные проблемы биологии, медицины и экологии Сибирский гос. мед. Ун-т, Сборник научных работ. Томск – 2004. – 145 с
9. Anderson, J.W. Glucosamine effects in humans: a review of effects on glucose metabolism, side effects, safety considerations and efficacy / Food ChemToxicol. – 2005. – Vol. 43. – P. 187-201.
10. McAlindon T, et al Glucosamine and Chondroitin for Treatment of Osteoarthritis / Food ChemToxicol. – 2000. – Vol. 283. – P. 1469.
11. Reginster JY, et al Long-term effects of glucosamine sulfate on osteoarthritis progression: a randomized, placebo-controlled clinical trial / Food Chem Toxicol. – 2001. – Vol. 27. – P. 357.

Нездолий А.О.
Киевский национальный торгово-экономический университет
Малецька З.В.
Национальная медицинская академия последипломного образования имени П.Л. Шупика

ИЗУЧЕНИЕ ОСТРОЙ ТОКСИЧНОСТИ КОНФЕТ С СОДЕРЖАНИЕМ L–КАРНИТИНА И ГЛЮКОЗАМИНА

Аннотация
Разработаны конфеты, содержащие L–карнитин и глюкозамин и изучена их острая токсичность на крысах и мышах. Установлена, что среднесмертельная доза (ЛД50) разработанных конфет при одноразовом поступлении в желудочно-кишечный тракт теплокровных животных – белых крыс и мышах составила > 5000 мг/кг. Следовательно, предложенные конфеты по показателю «среднесмертельная доза при поступлении в желудок» относятся к классу относительно безвредных.

Ключевые слова: конфеты, L–карнитин, глюкозамин, среднесмертельная доза, крысы, мыши.

Nezdolii A.O.
Kyiv National Universiti of Trade and Economics
Maletska Z.V.
Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education

STUDY OF SHARP TOXICITY OF CANDIES CONTAINING L-CARNITINE AND GLUCOSAMINE

Summary
Worked out candy to the content of L-carnitine and glucosamine and study of acute toxicity in rats and mice. Found that, the medium lethal dose (LD 50) of processed chocolates in a single receipt to the gastrointestinal tract arm-blooded animals – rats and mice was > 5000 mg / kg. That offered candy in terms of "average lethal dose on admission to the stomach" refers to a class of relatively innocuous.

Key words: candy, L-carnitine, glucosamine, medium lethal dose, rats, mice.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 130.2:75.03(477:497)

ЕТНОСТИЛІСТИЧНА ЛІНІЯ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ТА БАЛКАНСЬКОГО НАЇВНОГО ЖИВОПИСУ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Дем'янова Н.О.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Досліджено етностилістичну лінію в українському та балканському наївному живописі XX – початку XXI століття. Визначено художні особливості українського та балканського наїву. Виявлено спільні та відмінні риси, які репрезентують етнічний характер творчості наївних художників.

Ключові слова: етнічний характер, стилістика, український наївний живопис, балканський наївний живопис, наїв, примітив.

Наївне малярство, яке, за визначенням мистецтвознавців, є одним із видів художнього примітиву, органічно входить у контекст етностилістичного живопису і образотворчого мистецтва загалом. Наїв у кожній країні набуває своєрідного звучання на фоні єдиної основи, що базується на загальних першопочатках примітиву. Для того, щоб визначити етностилістичні особливості українського наїву, необхідно порівняти його з аналогічними явищами інших країн. В рамках статті ми обмежимося зіставленням українського та балканського наївного живопису XX – початку XXI ст.

Метою статті є виявлення стилістичних особливостей українського та балканського художнього наїву XX – початку XXI ст., а також репрезентація подібності художньої мови на основі спільності розвитку образотворчого мистецтва цих регіонів.

Порівнюючи наївний живопис України та балканських країн XX – початку XXI століття, варто звернутися до передумов його виникнення. Першочергову роль у розвитку етно-живопису вказаних територій зіграла візантійська іконописна традиція. Середньовічні канони сакрального живопису, синтез архаїчних елементів із неоелліністичними, а пізніше поєднання їх із новими західноєвропейськими віяннями та народним мистецтвом, визначили обличчя як українського, так і балканського живопису, що мали подібні, часто не сприятливі, культурні та соціальні умови розвитку. Наївний живопис існував паралельно із професійним, час від часу перетинаючись або конфронтуючи.

Тема наївного малярства озвучується іще в радянських мистецтвознавчих працях у контексті народного мистецтва. Нове розуміння цього феномену розкривається у роботах Т. Пошивайло-Марченко, у статтях та дисертації О. Кириченко, С. Власенко. Історію розвитку мистецтв колишньої Югославії узагальнив В. Овсійчук у книзі «Образотворче мистецтво Югославії». Тему ролі образотворчого мистецтва в україно-балканських відносинах розкрито у монографії К. Колибанової.

Носіями етноренесансних ідей стали авангардні та поставангардні течії, а серед них і наївний живопис. На початку XX століття відбувається зміна парадигми сприйняття та розуміння цього спрямування. Наїв виступає в іншій мистецькій іпостасі – не як аматорське другорядне малярство, а як феномен зовсім іншого естетичного виміру. Наївний живопис має загальнокультурні закономірності. В першу чергу – це ознаки архаїчного художнього мисленя, присутність моделей архетипних конструктів, наявність міфопоетичних уявлень, символічне наповнення картини.[3] Тут людські образи, далекі від ідеальних пропорцій, а навколишнє середовище ірреальне у будь-якому ракурсі, ідилічне, фантазійне. Уявлення ідеального світу проявляється інтуїтивно із надр колективної свідомості, містить загальнокультурний, етнічний та індивідуальний компоненти. Ця течія, як зазначає Т. Пошивайло-Марченко, має зовсім інші закони й іншу природу буття порівняно із професійним живописом.[4] В той же час, в межах наївного малярства існує свій стилістичний діапазон від різкої експресивної манери до меланхолійно-ліричного спокою, від спрощено-архаїчного зображення до рафіновано-вишуваної лінеарності, колорит картин коливається від скупої, майже графічної тональності до яскравої різнобарвної палітри. Етно-живопис перебуває в площині між загальнокультурним та індивідуальним у мистецтві, базується на традиційності та спадковості. Наїв органічно входить в сферу етно-живопису, адже його представники є автохтонними носіями тієї чи іншої локальної культури.

О. Данченко у книзі «Народні майстри», розглядаючи творчість М. Приймаченко, пише, що за характером та задумом її твори близькі до традиційних народних картинок, що раніше були поширеними в Україні.[1, 54]. Домінуючою стильовою ознакою «приймаченківського письма» є плавна масивна архітектоніка, уже потім здрібнена та розчленована. Характерним для мистецтва Марії та її сина Федора є персоніфікація тварини, розкривається тема празвіра. Це властиво наївному малярству загалом, а також притаманно професійним мистцям, що працюють в напрямі «примітиву». Та ж плавність округлих ліній, яскравість локальних кольорів, увага до деталей, декоративність, концептуальність твору – усі ці риси характеризують образотворчий наїв. Самобутньою художницею була й П. Райко. Її інтуїтивні твори сповнені експресії та наївного світовідчуття, розуміння вічної боротьби добра і зла, прагнення гармонії між людиною та природою. Скромна холодна палітра контрастує з багатством антропоморфних та зооморфних символічних образів. Живопис П. Райко тяжіє до примітивної архаїки, лаконізму. Домінантою робіт наївного художника Н. Дровняка є лінія. Творам характерне інтуїтивне й лаконічне потрактування форми та образу. Його роботи стоять де-що осторонь від етно-наїву, але в дусі народного малярства відображають межовий стан свідомості майстра. На відміну від більшості наївних художників, чиї твори є виразниками, в першу чергу, колективного підсвідомого, роботи Н. Дровняка містять егоцентричне начало – він приміряє на себе інші ролі, інтерпретує зовнішній світ через призму власного «я». Іще один представник наївних художників-самородків – А. Ліпатов, який частину своїх робіт називав «фольк-наївом». Його манера письма вишукана, колорит яскравий, контрастний, простір картини заповнено по-максимуму, присутня дрібна деталізація. Роботи нагадують манеру хлебінської школи наїву, але з

© Дем'янова Н.О., 2014

українськими мотивами. Потрактування людського образу та побутових сценок наближене до народної картини, але більш іронічне, ігрове. А. Шматок – представник наївного живопису, тяжіє до узагальнених архаїчних форм на зразок П. Райко. Але його картини відображають, в першу чергу, ідею космічного порядку, астральної гармонії. С. Стародубцева є представницею класичного українського наїву. Її оригінальна манера – білий контур нагадує розписи кераміки, писанки та тканини, образи перегукуються із народною картиною.

Балканський наїв – типова та одночасно самобутня сторінка примітивного живопису. Як зазначає спеціаліст в області балканської культури та мистецтва Н. Злиднєва, південно-слов'янський примітив відкрито наративний. Тут домінують сцени сільського побуту, присутні картини на міфопоетичну тему, зустрічаються роботи в таких жанрах, як іконопис, портрет, натюрморт, пейзаж, батальні сцени. Загальною ідеєю творів, на думку, Н. Злиднєвої, є «утопічна інтонація загубленого раю, ідилічного щастя селянина-трудівника на лоні природи», тісний зв'язок із матір'ю-землею [2,125]. Особливе місце в царині хорватського образотворчого мистецтва XX-початку XXI ст. займає Хлебінська школа наївного живопису (здебільшого на склі). Архітектоніка картин практично всіх представників школи дуже подібна між собою, відрізняється вишуканою лінеарністю, граничною деталізацією та здрібненістю елементів, що надає творам специфічного декоративного звучання. Кольорова гама зазвичай яскрава та контрастна. Тематика творів спільна для представників цієї школи: це пейзажі, натюрморти, побутові сценки із сільського життя, релігійні та міфологічні теми, примітивізовані портрети, зображення тварин та фантастичних істот. Метафізичне сприйняття зовнішнього та внутрішнього світу виявляється у поєднанні хтонічного та сакрального, де за наївним зображенням сільської ідилії криється глибоке розуміння нерозривної космічної впорядкованості всесвіту. Хлебінську школу представляють чотири покоління мистців: перше покоління – це І. Генераліч, М. Віріус, Ф. Мраз; друге – І. Веченай, М. Ковачич, М. Мехкек, Ф. Филипович, Д. Гажі, І. Лацкович, Й. Генераліч; третє покоління –художники, що творили в 1960-70 роках і четверте покоління – сучасні хорватські мистці.

Ім'я І. Генераліча стоїть біля витоків хорватського наївного малярства. Його мистецтво пройшло еволюцію від спрощено-лаконічних площинних форм та приглушеної палітри до більш досконалої передачі відшліфованих образів та багатої кольорової гами. Незмінними залишилися м'які округлі обриси людей, тварин та краєвиду. Тема сільського життя, єдності з природою стала провідною для Хлебінської школи наївного живопису. Звичайні побутові сценки на картинах доповнюються елементами фантазії, сакралізуються та підносяться до рівня ритуального дійства. Живопис на склі відомого наївного художника І. Веченая представляє сплав фантастичного колориту, враження світлових ефектів, деталізації. С. Секуліч – представник сербського архаїчного наїву. Його образи перегукуються із образами П. Райко, але ще більш примітивізовані та спрощені до первісної чистоти форми.

Етно-наїв відзначається радісним колоритом, гумористичним потрактуванням сюжету, оптимістичним позитивним наповненням, зв'язком із попередніми традиціями народної картини. Тут відсутні зображення нижчих інстинктів на відміну від поширених подібних мотивів у представників українського або закордонного арт-брюту, а натомість чітко виявлено сакральний зміст, духовна домінанта. В роботах простежується наявність етнічних архетипів та стереотипів.

Наївне українське мистецтво розвиває ширший стилістичний діапазон, в той час, як балканський наїв доведений до досконалості, рафінований в межах певної художньої концепції, школи, яка базується на перманентній базовій іконографії, що допускає всередині меж безліч комбінацій та інтерпретацій. Це робить балканський наїв (особливо представників хлебінської школи) впізнаваним, і часто картини різних майстрів важко розрізнити, настільки однорідними є їх тематика та манера виконання. Українські художники не прагнуть у своїх роботах до такої граничної деталізації, як їх балканські колеги, водночас містять більший коефіцієнт архаїзмів та візантизмів. Наївний живопис України та Балкан формально-стилістично різниться між собою, однак містить спільну філософію буття, спільне розуміння триєдності «людина-природа-космос». Спільним є й зображення побутових сценок, яскравий колорит, деталізація, плавність контурної лінії та переважно мажорний настрій картини, щира передача незавуальваних почуттів, демонстрація духовного макрокосму через мікрокосм картинної площини. Український та балканський наїв характеризуються особливою поетикою передачі світовідчуття, схильністю до метафізики, символічністю, екофілійністю, поєднанням язичницького та християнського світогляду.

Список літератури:

1. Данченко, О. С. Мати й син. / О. С. Данченко // Народні майстри.– (серія «У світі прекрасного»). – Київ: Рад. Школа, 1982. – 128 с.
2. Злыднева, Н. В. Югославянский примитив как модель поведения. – Homo Balcanicus./ Н. В. Злыднева// Поведенческие сценарии и культурные роли. Балканские чтения – 6: тезисы и материалы. – Москва, 2001. С. 124-126.
3. Кириченко, О. І. Вивчення українського народного примітиву XX століття в курсі історії образотворчого мистецтва для художніх спеціальностей вищих навчальних закладів (до постановки проблеми).[Електронний ресурс]/ О. І. Кириченко// Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії: вибрані матеріали. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Київ, 2007. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/kns1_4.php
4. Пошивайло-Марченко, Т. М. Український наїв: особливості народної картини кінця XIX – XX століття. [Електронний ресурс]. / Т. М. Пошивайло-Марченко// Сучасний стан та перспективи розвитку народознавчої науки в Україні: збірник матеріалів Круглого столу, присвяченого пам'яті В. Т. Скуратівського. – Київ, 2008. – 250 с. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_6_10.php

Демьянова Н.А.
Восточноевропейський национальний университет имени Леси Украинки

ЭТНОСТИЛИСТИЧЕСКАЯ ЛИНИЯ В КОНТЕКСТЕ УКРАИНСКОЙ И БАЛКАНСКОЙ НАИВНОЙ ЖИВОПИСИ XX – НАЧАЛА XXI ВЕКА

Аннотация
Исследована этностилистическая линия в украинской и балканской наивной живописи XX – начала XXI века. Определены художественные особенности украинского и балканского наива. Выявлены общие и отличительные черты, которые представляют этнический характер творчества наивных художников.
Ключевые слова: этнический характер, стилистика, украинская наивная живопись, балканская наивная живопись, наив, примитив.

Demyanova N.O.
Lesya Ukrainka Eastern European National University

ETHNIC LINE IN CONTEXT TO THE UKRAINIAN AND BALKAN NAIVE ART 20 – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Summary
Ethnic line in Ukrainian and Balkan naive art 20 – beginning of the 21st century investigated. Defined artistic features Ukrainian and Balkan naive. Discovered the common and different features that represent the ethnic character of art naive artists.
Keywords: ethnic character, style, Ukrainian naive art, Balkan naive art, naive, primitive.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 070

НОВЕЙШИЕ РЕКЛАМНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ГАЗЕТЕ «BILD» (ГЕРМАНИЯ)

Колесникова В.В.
Научно-исследовательский университет «Белгородский государственный университет»

Автор статьи доказывает, что на рекламных полосах германской газеты «Bild» получили отражение новейшие тенденции, характерные для немецкой рекламы, вскрытые Х. Глюком.
Ключевые слова: Bild, реклама, тенденции, словообразование, игра слов, адаптация иноязычных слов, рекламная поэзия.

«Bild» как одна из газет, входящих в «шестерку» самых крупных газет мира, с начала 1970-х гг. стала печататься в полноцветном варианте. До перехода на полноцветную печать только особые оформительские элементы (сначала только логотип газеты, а позднее наиболее важные заголовки или реклама) выделялись на полосах издания красным и голубым цветом. Введение цветной печати было дорогостоящим новшеством, но редакция предусмотрела этот шаг в своей политике дальновидно: с начала своего существования будущий концерн Шпрингера уже умел зарабатывать на рекламе.

Вплоть до 2005 г. в рекламной политике «Bild» видна динамика роста процентного содержания рекламы по отношению к общей площади изданий.

Таблица 1

Реклама в «Bild»

Номера	Количество полос	Объем номеров ($см_2$)	Процентное соотношение рекламы от объема всего номера (%)	Объем рекламы ($см_2$)
28.06.1952	4	8360	-	-
15.09.1965	8	17854	25,7	4589,12
8.08.1977	8	17854	16,4	2924,94
9.05.1988	12	27360	20,2	5528,55
28.10.1994	8	18240	34,8	6349,03
1.09.2005	32	72960	38,7	28203,22
1.08.2011	16	36480	18,8	6856,06
4.08.2011	16	36480	26,0	9511,98
6.08.2011	12	27360	9,1	2494,76
10.08.2011	12	27360	10,1	2775,00

Источник: разработка автора

Далее же эта тенденция меняется. Причиной тому исторические этапы развития издания: открытие новых издательств в других регионах после 2005 г., на которые тратилась бульшая часть бюджета компании. Финансовая политика издательского концерна изменилась, вследствие чего количество страниц ежедневных выпусков стало зависеть от количества размещаемой рекламы и от статуса самих рекламодателей.

Так, за последние три года периода, на страницах «Bild» регулярно выходит реклама (порой полосного типа) сетей различных гипермаркетов Германии: таких, как «C&A», «ALDI», «Netto», «Kaufland», «Penny Markt», «Lidl» и др. Это еще раз говорит о популярности издания среди широкой аудитории.

В. В. Ворошилов отмечает важность фактора повторяемости как условия эффективности рекламы [1], беря во внимание результаты исследования специалистов: с момента первого знакомства с рекламой до момента покупки, рекламная информация должна воздействовать на читателя не менее семи раз [2]. Далее автор приводит данные с высчитанным коэффициентом заметности рекламы на полосе:

Таблица 2

Коэффициент заметности рекламы на газетной полосе

Объявление в 1 полосу	Помещенное 1 раз	Заметность – 0,55
S полосы	2 раза	1,2
j полосы	4 раза	2,9
1/8 полосы	8 раз	2,3
1/12 полосы	12 раз	2,4

По даннъм В.В. Ворошилова [1]

Но не только частотность рекламы воздействует сегодня на читателя, в человеческой памяти всегда остаётся нечто созданное креативно, и, как считает немецкий исследователь Хельмут Глюк, рекламные материалы сегодня подаются в диапазоне «от плоской банальности до остроумных намёков» [3]. Мало того, «благодаря массмедиа распространение рекламы в языковой общности обеспечено», а следовательно «её влияние на разговорную речь значительно», поэтому «нередко она становится темой диссертаций». Далее в своём исследовании автор приводит виды креативных (новейших) способов создания рекламы. Главная цель этой работы – доказать, что все перечисленные тенденции характерны для современной «Bild». Постановка цели требует решения следующих задач:

1. Привести примеры новых тенденций словообразования прилагательных, используя выпуски «Bild».
2. Рассмотреть примеры словообразование существительных в современной рекламе на страницах германской газеты.
3. Описать, как адаптируются иноязычные слова в рекламе, публикуемой современной «Bild».
4. Проследить игру слов в современной рекламе на страницах «Bild».
5. Указать специфику орфографических обозначений в рекламных текстах исследуемой газеты.
6. Найти и показать наличие рифмы в рекламных текстах газеты как эксклюзивный инструмент копирайтеров «Bild».

В качестве эмпирического материала мы будем использовать выпуски газеты «Bild» с 2011 по 2013 гг. (некоторые примеры приводятся из выпусков за 1991 г., 2005 г., чтобы продемонстрировать начало появления данных тенденций).

1. Словообразование прилагательных

В отрывке книги об актуальных тенденциях деривации и состава прилагательных Х. Глюк руководствуется конъюнктурой в суффиксах: *-mäßig*, *-bar*, *-voll* и *–ig*. Число этих конъюнктур быстро растёт, но даже принимая во внимание только эти суффиксы, в исследуемой нами газете уже можно найти

© Колесникова В.В., 2014

примеры: «*teleskopierbar*» (*Teleskop-Heckenschere*) в номере от 10.09.2012 (ножницы, пригодные для телескопических вещей), «*waschbar*» (bei 40˚C) (в рекламе одеяла, которое подлежит стирке только при 40 градусах по Цельсию) в выпуске, вышедшем немного позже, 24.09.2012, «*faltbar*» (Gartensack) («складываемый» садовый мешок) в выпуске от 10.09.2012.

Также автор говорит и о процветающих сложных прилагательных, где он предлагает классификацию типов словообразований: типы «существительное + прилагательное», «глагол + прилагательное», «прилагательное + прилагательное», «существительное + причастие II».

«*Versandkostenfrei*» в номере от 12.08.2012 («*рассылка, свободная от стоимости*») в рекламе литературы для пляжного чтения. Но здесь не подразумевается, что она не подлежит оценке стоимости. Скорее речь идёт о том, что если читатель позвонит по указанному ниже телефону (07953/883-707), то книги для него будут доставлены бесплатно. Один из видов офисной бумаги рекламирует слово «*holzfrei*» («*очищенная от древесины*») («*Bild*», 12.07.2012): то есть это бумага, которая очищена от всяких примесей и произведена с совершенной белизной.

Feder- und daunendicht («с перьевой и пуховой набивкой») – к той же рекламе одеял («Bild» от 24.09.2012). Dicht («густой, плотный») – это в общем-то прилагательное, которое в основном значении применимо к жидкостям, а здесь с нарушением «лексической солидарности» оно передает оптическую составляющую. В течение продолжительного времени это слово также часто употребляется в значении «отсутствия понимания, тёмная лошадка». В образовании слова *daunendicht* подразумевают, что с другой стороны это покрывало пуховое набито пухом. Возможно, подразумевали также, что это покрывало очень плотно простегали цельным пухом, что является маловероятным.

К образованиям типа «глагол + прилагательное) можно отнести «*körpergerecht Drehstuhl*» («принимающее форму тела, поворачивающееся офисное кресло», «Bild» от 12.07.2012) и «atmungsaktiv» («воздухопроницаемые, позволяющие дышать телу») одеяла всё в том же номере от 24.09.2012.

«Прилагательное + прилагательное»: «*Rostfarbene Tweed-Weste*» («пиджак из твида цвета ржавчины») на рекламной полосе одежды модных трендов в номере «Bild» от 11.03. 2013.

Реже встречаются в исследуемой нами газете образования типа «существительное + причастие ll», например «*Teflon-Antihaftbeschichtet* («покрытая тефлоном, препятствующим обгоранию»), «Bild» от 10.09.2012.

2. Словообразование существительных

Ненарушенная конъюнктура господствует у производных на –i/-y и -s. (Глюк/Зауер 1990a:76-87):

«*SKY bis Ende Oktober Gratis*» («*пакет телеканалов СКАЙ до конца октября в подарок*») в номере от 7.07.2012 и 11.07.2012 (воздействие на читателя ведется и за счет частотности); «*Gratiseis fьr alle Kinder*» («*Всем детям мороженое в подарок*») – от 13.07.2012; «*Reifen-Montage Gratis*» («*шиномонтаж в подарок» от фирмы А.Т.И.*) – от 24.09.2012.

Это трижды встретившееся слово «Gratis» может употребляться и в таком эквиваленте: «*Фирма может сократить Grati*» (один из заголовков «Bild» от 22.11.1991). Имеется в виду распоряжение о возмещении особых издержек, другими словами денежный бонус для рождества, который в Германии определен тарифом в рабочем контракте.

Характеристика функций душевого рассеивателя в рекламе сантехники указывается при помощи слова «*Multi*» («Multi-funkzions-duschkopf» в номере от 24.09.2012).

Х. Глюк также описывает «печально известные сложные составляющие немецкого языка», которые во французском языке, например, должны выражать атрибуты или подчиненные предложения. По его словам, это объясняется тем, что с областью распространения рудиментарных знаний любого рода в широких кругах населения также распространяются соответствующие технические языки. Приведем примеры из «Bild»: *Handarbeittischdecke* (скатерть для стола ручной работы) в номере от 10.09.2012; *Feinbiber-Spanbettlaken* (одеяло с «вшитой простыней из изысканного бобра») и *Feinbiber-Wendebettwдsche* («реверсивный пододеяльник из изысканного бобра»), а также *Duschabstreifer* («душевой очистительный скребок») от магазина «LIDL» в выпуске от 24.09.2012; «*Die Hцffner Kochmeisterschaft*»(общество мастеров готовить им. Хофнера) – от 13.07.2012.

Через рекламу распространяются также гибриды обычной составляющей с многосложной. Как правило, их составные части нередко образуются от английской или французской основы, в то время, как в других языках это вряд ли происходит: *Wald–und-Wiesen-Fitness-Camps* («групповой фитнесс на открытом пространстве (в лесу или на лугу)») в номере от 4.09.2012 (рубрика «In&Out») или *SuperSnack* (суперснэк – еда для быстрого перекуса) в том же номере.

3. Адаптация иноязычных слов

По наблюдениям Хельмута Глюка, начиная с середины прошлого столетия немецкий стал доступен для заимствований из других языков; времена экстремального пуризма прошли вместе с националистическим режимом и больше не возвращаются после 1945 года. Конечно, были и существуют такие тенденции, но они давно не имели такого влияния и практической действенности, как в первое десятилетие прошлого века [4]. В противоположность: в настоящее время обычно в качестве доказательства современной молодости слов применяются выражения из других языков. Подавляющая часть этих лексических и фразеологических заимствований уже давно родом из английского, но не все. Увеличивается количество заимствованных слов из восточных и южных стран-соседей Германии, даже если они остаются по количеству незначительными. Приведем примеры: «Kann ich mir mit **Elektro**-Zigarette das Rauchen abgewцhnen?» («Могу ли я с электронными сигаретами бросить курить?») (12.08.2011), «Der Opel Astra „**Design Edition**“ mit Komfort Paket» («Опель Астра «Дизайнерская версия» в комфортабельной упаковке») (12.08.2011), «Lesen Sie heute auf **STYLEBOOK**.de» («Читайте сегодня на Стильная книга.de»)(17.07.2012, 24.07.2012 и др.), «Die **MEGA-SHOW** der **STARS**» («Мега-шоу звёзд»)(8.09.2012), «Die 100 besten Weine aus dem **Supermarkt**» («100 лучших вин в супермаркетах») (1.09.2012), «**Elektro**statische Spannung» («электростатическое напряжение» в рекламе приборов, 24.09.2012), реклама зубной пасты «Eurodont» обещает «**Whitening-brillant**» (бриллиантовую белизну) зубов (24.09.2012), «Meine Mode – mein Style!» («Моя мода – мой стиль!») ,«**Longschirt**» («удлиненная футболка»), «**Pantoletten**» («летние шлёпанцы»), «**Wave Musik PUBLIC CHILL**» («волновая музыка для общественного отдыха») (12.07.2012), «Das neue **Super Star**» («Это новая Суперзвезда») (5.01.2013).

Копирайтеры могли не совсем в состоянии решить, как правильно обозначать слово «compakt» в выражении «Mit sportlichem **kompakt**-lehkrad, Ihren Hdnde werden es lieben» («Bild», 24.09.2012), потому что фактически, с 1990-х годов, по словам Х. Глюка, нужно было ожидать такое написание «compact». Гибрид написания «compakt», а теперь уже вовсе «kompakt» большинством немцев воспринимается некрасивым или даже смешным.

Англоамериканизмы, как говорят, имеют высокий престиж в областях употребления. Новые лексемы образуются в соответствии с высокой частотой заимствований или (псевдо-) англоамериканских шаблонов. Социологической предпосылкой того, что эти заимствования в процессе словообразования так процветают, явилось утверждение английского как обязательного языка во всех общеобразовательных школах. Та часть населения взрослых (западногерманских) граждан, которая моложе 45 лет и старше 10 лет, преимущественно обладает уверенными знаниями английского языка и находится в таком положении, в котором им разумно и понятно фонетически удаётся распознавать и реализовывать английское написание (в качестве утвержденного). Этого нельзя сказать о восточных граждан Германии; поскольку там в качестве обязательного языка выступал русский язык.

Стоит отметить употребление степени сравнения прилагательного *top* («другими словами, что-то очень хорошее, превосходное) в качестве наречия в «Sport-Bild Top-Angebot» («превосходная распродажа от журнала «Спорт-Bild», 20.03.2013).

Также Х.Глюк говорит о распространенной методике, базирующейся на фонетической сходности с омофонией, которая уже долгое время не зависит от вопроса, используются ли иноязычные материалы. Nutella (шоколадная паста с орехами, которая намазывается на хлеб, для детей, с англ. Nut «орехи», с итал. –ell-a – уменьшительно-ласкательный суффикс) (11.01.2013 в рекламе на первой полосе магазина «Penny Markt»).

«Итальянизмы распространены в основном в области продуктов питания, потому что итальянская еда начиная приблизительно с 1960 годов была очень распространена в Германии через итальянские рестораны, а также через домашнюю кухню.» – поясняет Глюк. Пицца, лазания, другие названия макаронных изделий, соусов и приправ принадлежат сегодня к пассивному словарному запасу большинства немцев. Они примечательны только в супермаркетах, в соответствующих группах товаров, зачастую итальянских и по-итальянски звучащих. Примеры: «Die besten Bolognese-Sausen» в эксперт-опросе «Bild» (31.08.2012), десерты «Almighurt, Cornetto von Lind» (10.09.2012), десерт «Rondessa von BISCOTTO» (24.09.2012), «Mozarella Mini (leicht (кстати, омофонично измененное от англ. «light») oder classico» (21.07.2012).

4. Игра слов.

Часто предполагается, что рекламе соответствуют бессмысленные тексты низкого интеллектуального уровня, которые, как высказываются разные большие группы населения, формируют новый образовательный слой. Это бесспорно подтверждается многими текстами, но есть примечательные тенденции, по словам Х. Глюка, для которых это суждение было бы неверным. В следующем абзаце мы обязуемся проиллюстрировать это на примере игр слов. Они покажут, что язык рекламы может быть подчас изобретательным, веселым и эстетичным. «*SONNTAG ist SONGTAG!*», рекламный слоган на полполосы – рекламная компания передачи о молодых певцах по воскресеньям в 20.15 (в номере от 21.07.2012), или «*Fairer Tarif, faire 9 Cent*» в рекламе системы Bild-mobil (тот же номер). Настойчивое «*Raten statt warten!*» следует в рекламе приложения «Bild-Rdtsel» с головоломками в номере воскресного номера «Bild» от 22.07.2012. Интересно пронаблюдать переводы выражений: «*Alle man zum Ballermann!*» (наверняка речь идёт о туристическом агентстве, поскольку ниже на этой же полосе в номере от 22.07.2012 предлагаются 40% скидка на Майорку и Средиземное море), «*Hier gehtŕs drunter und drüber*» (речь идёт о дезодорантах марки AXE, 7.07.2012). Игра слов использована также в заголовке (своеобразная реклама для последующего текста): «GroЯer Rocker als kleiner Racker» (28.04.2012).

5. Орфографические обозначения.

Недавно, по словам исследователя, в немецком языке в целом появилась мода использовать прописные буквы внутри слова. Произносить написанное нужно с внутрисловной паузой и закрытым голосом. Между тем, «внутрисловные прописные буквы распространены на городских предприятиях и в рекламе; по правилам они находятся в группах слов, которые пишутся слитно, но по применяемым нормам они стали писаться и раздельно» (в том числе и через дефис). Вместо внутрисловных дефисов границу показывает прописная буква. После мнения редакции Дудена всё это стало неприемлемым, но креативных рекламных агентств это не беспокоит. Примеры: *MasterCard* (официальный спонсор UEFA в Спорт-Bild, 20.03.2013; *SWMCard* (имя собственное карты)(в номере от 1.09.2013), голосование в пользу охраны природы и животных «*Bio-Betrag*» (4.09.2012), возможность экономить 50% с *O2Genion-Card-Tarif* (01.09.2013).

6. Поэтические тексты в рекламе

Рифма в современном духе слышалась с самого начала рекламы продуктов, по словам уже известного нам Х.Глюка, и создается она такими методами, которые более или менее всегда популярны и не вышли из употребления. К классическим куплетам относится что-то вроде «*Denksport, der sich lohnt!*» («Головоломки, на которых зарабатывают!») (снова реклама приложения «Bild-головоломки», встречаемая в номерах от 27.07.2012, 13.07.2013, 4.08.2012) или «*Haribo macht Kinder froh/und Erwachsne ebenso*» («Харибо делает ребенка радостным, а также и взрослого») (Харибо – жевательный мармелад в форме мишек) в номере воскресного приложения газеты от 22.07.2012, или «*Das stinkt doch gar nicht!*» («Это больше не воняет!»), если опять же таки приобретешь карту SWMCard, 1.09.2012), здесь же реклама бокса по телеканалу SAT1 в 22.12 «*Es kann nur einen geben. Die Titel VEREINIGUNG*» («Может быть выбран только один. Титул ассоциации»), или реклама сети магазинов строительных и отделочных материалов «Fischer» «*Fischer hat immer eine Lösung parat: Was nicht fest ist, wird fest gemacht!*»(«Фишер всегда найдет готовое решение: что было некрепким, станет крепким») (в номере от 24.07.2012), или реклама онлайн-магазина «Tipico» «*Wetten wie noch nie*» («Ставки как никогда раньше»)(24.09.2012), или слоган рекламной акции магазинов «REWE», «toom», «PENNY», «ProMARKT» и др. «F*ür unsere Meere Machen wir die Welle!*» («Давайте сделаем волны для наших морей!») (4.09.2012), или здесь же слоган нового вида фаствуда «Kьnftig wirdŕs zьnftig!» («Будущее станет реальностью!»), или реклама сыра «*Der hefthafte Geschmack fьr GenieЯer: Leerdammer Caractere Leger*» («*Притягивающий вкус для гурманов: лердаммер характере леже*») (12.08.2011).

«Рифмы встречаются в газетах, товарных каталогах и рекламных проспектах начиная приблизительно с 1880 года», как пишет Х.Глюк, видимо поэтому поэзия не устаревает не только в рекламе, но и в заголовках: «MEGA Mьller zum Dank droht die Bank» («МЕГА Мюллер благодарностью грозит банку») (24.09.2012, об одном из известных футболистов Германии), «Als die Hauptstdterndеn Harz entdeckten» («На краю столицы обнаружили смолу») (27.07.2012), «Kein Bier vor vier? Von wegen» («Никакого пива до 16.00? От чего это?») (сплетни о фрау Шпехт в Сан-Тропез, 24.07.2012).

В заключение отметим, что для рекламы германской газеты «Bild» характерны новые тенденции словообразования прилагательных и существительных в современной рекламе, адаптация иноязычных слов, игра слов, наличие рифмы в рекламных слоганах исследуемой газеты, трансформация орфографических обозначений в её текстах. Таким образом, все перечисленные новейшие тенденции в рекламе (по Х. Глюку) характерны для современной «Bild».

Список литературы:

1. Фильчикова Н. Б. Реклама в газете. / Н. Б. Фильчикова– М., 1997. – с. 55.
2. Ворошилов В. В. Журналистика. Базовый курс. / В. В. Ворошилов Учебник. 5-е издание. – СПб.:Изд-во Михайлова В. А., 2006 – 640 с.
3. Glьck H. Reklama im DaF-Unterricht/ H. Glьck Bamberg 2012
4. Glьck H./Sauer, Wolfgang W. (1985): «La crise de l'allemand.» In MAURAIS, Jacques, La crise des langues. Quebec und Paris, 219-279

Kolesnikova V.V.
Research University «Belgorod State University»

THE LATEST TRENDS ON THE ADVERTISING PAGES OF THE GERMAN NEWSPAPER «BILD»

Summary
The author proves that advertising pages of German newspapers «Bild» received reflected the latest trends of the German advertising, opened H. Gluck.
Keywords: Bild, advertising, trends, word formation, word play, an adaptation of foreign words, advertising poetry.

УДК 070

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

Шаванов С.В.
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

У статті досліджуються інформаційні війни у медійному просторі України. Аналізуються факти внутрішніх і зовнішніх інформаційних війн проти України з метою виявлення причин уразливості України в інформаційній війні. Пропонується ряд відповідних заходів протидії іноземній інформаційній експансії.
Ключові слова: інформаційна війна, інформаційні атаки, внутрішня і зовнішня інформаційна війна, інформаційна політика України.

Актуальність статті обумовлена тим, що в умовах кардинального оновлення суспільства, маю на увазі події Доби Майдану, відкриваються його інформаційні границі. Це означає, що все більше доступними для негативного зовнішнього інформаційного впливу стають масова свідомість, соціальна психіка, мораль і моральність як головні цілі нанесення інформаційно-психологічних ударів.

Україна виявляється перед загрозою широкомасштабних акцій інформаційної війни, спрямованих на її інформаційні ресурси, систему прийняття рішень органами державної влади, а також на масову свідомість населення. І дійсно, останнім часом у світовому інформаційному просторі значно збільшилася кількість негативної інформації про Україну, що зачіпає різноманітні аспекти політичного, економічного, соціально – гуманітарного життя українського суспільства. Ця інформація є не випадковою, а цілеспрямованою, створеною за певним сценарєм. Мета такої інформації – маніпулювання суспільною думкою українців. Інформаційні атаки проти України проводить не тільки Росія, але й інші країни, наприклад, Румунія, Бельгія і, звичайно ж, США.

Мета статті: досліджувати інформаційні війни у медійному просторі України. Завдання статті: розглянути приклади інформаційних атак на Україну; проаналізувати факти внутрішніхі зовнішніх інформаційних війн проти України; виявити причини вразливості України в інформаційній війні; запропонувати ряд відповідних заходів протидії іноземній інформаційній експансії.

Спочатку розглянемо конкретний випадок по темі дослідження, де відносно легко можно встановити факт того, як російський журналіст спотворює зміст повідомлення на протилежний. Це дуже показова історія, що ґрунтується на прикладі, зафіксованому у соціальній мережі «Твіттер» відносно недавно, 1 квітня 2014 року о 2:32 – дата і час розміщення

© Шаванов С.В., 2014

першого повідомлення. Учасниці панк-групи «Pussy Riot» Надія Толоконнікова та Марія Альохіна, після виходу з тюрми займаються останнім часом також і правозахисною діяльністю, зокрема, 31 березня 2014 року Надія Толоконнікова виступила в Європарламенті з доповіддю про стан справ із свободою слова в Росії.

Надія заявила, що вона гаряче підтримує санкції проти окремих корумпованих чиновників в РФ і запропонувала додати туди, наприклад, Д.А. Медведєва, – прем,єр-міністр РФ, але категорично проти поширення санкцій на звичайних росіян. Після цього в «твіттері @ gruppa_voina» з'явився «твіт» такого змісту: «Толокно» в Европарламенте: Каждый раз подчеркиваем, что санкции должны ударять по путинской елите, а не по россиянам. // pic.twitter.com/fDUsdQ1frl»: 2:32 – 1 апр. 2014 г.

Через півгодини дане повідомлення ретвітнув у своєму «твіттері @ DenPimanov» Денис Піманов – головний режисер програми «Людина і Закон», яка виходить на Першому російському каналі федерального телебачення. Денис Піманов є сином відомого ведучого цієї програми – Олексія Піманова, який з 1996 року керує телекомпанією «Останкіно». Ретвіт і досі там, під ним купа коментів ненависті. Ось іще й скріншот цього ретвіту: «Денис Пиманов: Вот уроды: «Толокно» в Европарламенте:Каждый раз подчеркиваем, что санкции должны ударять по россиянам. // pic.twitter.com/o298GSyCzA»: 3:00 – 1 апр. 2014 г.

Як можна бачити, Денис Піманов вельми грубим чином вніс зміни у першоджерело, навіть не спромігшись прибрати зайвий пробіл, чим безповоротно змінив вихідний сенс повідомлення на діаметрально протилежний, піддавши Толоконникову потокам смердючої та у цьому випадку абсолютно необгрунтованої критики.

Але річ не тільки в тому, що ця дія головного режисера популярної програми російського федерального телебачення є умисним розпалюванням ненависті між людьми. Це вельми очевидно і, на жаль, в сьогоднішніх реаліях стало вельми буденною поведінкою в російському суспільстві. Річ іще й у тому, що, вважає автор посту, дана подія вельми точно характеризує стан справ у федеральних засобах масової інформації (ЗМІ) Росії на сьогоднішній день.

Саме в такому стилі ці, цілком залежні від влади, ЗМІ подають більшість новин про події, що відбуваються в Росії та в усьому світі. І якщо виникне необхідність на простому прикладі продемонструвати упередженість і некоректність російських федеральних ЗМІ, можете сміливо використовувати цей «пост» на «твіттері».

Тим часом урбаніст Макс Кац не так давно організував чудовий проект під назвою «Антипропаганда», який займається вимірюванням рівня достовірності інформації у випусках новин на федеральних каналах Росії. Дослідження, які вже вони провели, в цілому підтверджують дуже плачевний стан справ у сфері федеральних ЗМІ Росії.

Саме через інтелектуальну складову на перше місце поступово виходять інформаційні війни та некінетична зброя – як новий тип зброї, на яку ніхто ще не готовий реагувати адекватно. І в тому і в іншому випадку виникає нова філософія війни через появу асиметричної зброї. Адже тепер слабкий у традиційному розумінні опонент може виявитися сильним у кібератаці чи навіть у використанні традиційної зброї, але в терористичному акті. Інтелектуальний компонент також зсунувся в сферу цілей сучасної війни. Адже тепер військові вбачають свої цілі у центрах прийняття рішень супротивника. Тобто система війни обрала сьогодні нові типи цілей замість старої людської маси. Ба більше: армія тепер виконує поліцейські функції – як у випадку патрулювання, так і у випадку пошуку конкретних осіб, що належать до режиму супротивника, як це було у Лівії.

До цього слід також додати звертання до антропологів, які актуалізують культурну чи етнографічну інформацію. І це знову засвідчує, що відбувається відхід від простого застосування сили в фізичному просторі. До речі, Дж. Най взявся до розробки так званої розумної сили, яка існує в системі сил жорсткої й м'якої. Інтелектуальний інструментарій застосовували і в післявоєнний період. Є досить серйозні дослідження стосовно того, чому вдалося реконструювати після війни Японію чи Німеччину і нічого не виходить із Афганістаном чи Іраком.

Інформаційні війни базуються на інтелектуальному інструментарії, бо немає однозначної відповіді на основні питання стосовно їхньої підготовки: яка аудиторія найкраще підійде, який саме меседж зможе виконати поставлені завдання, якою може бути форма для потрібного в цьому випадку контенту.

Нові соціальні медіа теж принесли новий тип читача й автора. Нова епоха задала нових персонажів для любові й ненависті. Емоції стали більш штучними й прогнозованими. Бо емоції стали комерційним продуктом, на якому базується не лише кіно й література, а й збирачі лайків в інтернеті.

Емоції активно освоює й армія. Американська армія вирішила пропустити через ментальні тренування всі 1,1 мільйона військовослужбовців. Це дасть змогу знизити й рівень самогубств, і полегшити лікування у випадку посттравматичного синдрому. За основу взято когнітивну терапію А. Бека. Тобто відбувається освоєння ще одного інтелектуального інструментарію. До речі, британці теж збиралися активно вдаватися саме до когнітивної психотерапії для лікування депресії.

Новий метод у виборчих технологіях, що отримав назву мікротаргетингу, було вперше використано під час двох кампаній Дж. Буша. Ідеться про персоналізовані повідомлення на рівні окремої людини. На це витрачають 10–15% бюджету, позаяк більша частина коштів усе одно йде на телерекламу. Та ефективність мікротаргетингу значно вища. Вже сьогодні в окремі штати надходить різна реклама, але йдеться про можливість ще більше індивідуалізувати ситуацію. Це поширення технології директ-маркетингу, яку політтехнологи запозичили з бізнесу.

Основним стає індивідуальний контент, підібраний під інтереси й цінності конкретної людини. А її світ визначається за часописами, яка вона читає, продуктами, які купує, фільмами, які дивиться, навіть напоями, які вона вживає. Єдиним мінусом підходу вважається те, що тепер намагаються працювати не з усіма, а лише з тими, хто потрібен, особливо з огляду на участь чи неучасть людини в попередніх виборах.

Для цього наперед вивчаються стилі життя американців. Потім ці стилі життя починають прив'язувати до політичних симпатій. Наприклад, Г. Клінтон мала найбільший рейтинг серед тих, хто полюбляє McDonald's, Wal-Mart и Starbucks. У вподобаннях напоїв теж виявили розбіжності: Dr Peper п'ють республіканці, а Pepsi Cola і Sprite — демократи.

Heineken в іншому дослідженні було названо пивом демократів, тим часом як республіканці, за його результатами, п'ють американське пиво. В магазини Whole Foods ходять демократи. У часи обрання Буша ще працювали волонтери, які могли постукати в двері будинку, щоб поговорити з виборцем.

З інтернетом усе стало простішим, адже всі сайти, які ви відвідуєте, зафіксовано у вашій персональній історії. Інтернет-реклама важить 70 мільярдів, і політики просто підключилися до вже перевірених методів. Першим такий нішевий підхід запропонував для Б. Клінтона М. Пенн (Penn M.J. Microtrends. The small forces behind tomorrow's big changes. – New York — Boston, 2007). Це він віднайшов нішу «футбольних мам». До речі, можна згадати, що саме так визначала себе і С. Пейлін. Це самостійні мами, що возять дітей у спортивні гуртки. І їхні симпатії могли відрізнятися від симпатій їхніх чоловіків. Тож заради них Клінтон запровадив ініціативи із захисту дітей у школі (від наркотиків, від насильства тощо). І вони зробили свій внесок у його перемогу.

Фірма TargetPoint, яка співпрацює з республіканцями, запропонувала перелік питань, що розкривають її підхід: Хто хоче купувати мої продукти й послуги? Хто розділяє мої політичні погляди й ідеологію? Чому вони куплять мої продукти і послуги? Чому вони проголосують за мого кандидата чи підтримають актуалізовану мою проблему?

У кампанії Буша мікротаргетинг було запропоновано М. Даудом (Sosnik D.B., Dowd M.J., Fournier R. Applebee's America. How successful political, business and religious leaders connect with new American community. – New York etc., 2006). І в результаті К. Роув, головний стратегіст Буша, почав активно спиратися на нього. Список американських фірм, що спеціалізуються на мікротаргетингу, можна побачити на сторінках часопису «Кампанії та вибори». І все це можна вважати новим варіантом інтелектуального інструментарію в сфері, яка нас цікавить. Адже виборчі технології є варіантом тих же інформаційних війн у цілком мирний період. Інтелектуальний інструментарій має серйозну позитивну характеристику: він забезпечує нелінійний перехід, тимчасам як звичайні методи базуються на лінійних переходах. Тобто результат у цьому випадку може бути «проривним» і непередбачуваним. А саме такі результати нині й потрібні, бо людство свій час на очікування вже вичерпало.

Інформаційні війни налаштовані не лише на військові цілі, а й на цілі в економічному, соціальному, політичному, релігійному просторах. Приклад виборів як цілей політичних є в голові в кожного. Але реально війна ідей, у якій людство живе все своє життя, є прикладом нескінченої інформаційної війни. Першим ще в роботі 1976 р. заговорив про інформаційну війну Томас Рона. Він був науковим радником президента Буша-старшого, а до цього теж займав різні урядові позиції. Дехто вважає, що саме йому належить термін «інформаційна війна». Для нас тут важливий рік — 1976-й. Саме тоді вперше на думку досліднику спадає термін. І це відображає входження інформаційного простору на новий технологічний рівень.

М. Лібікі критикує визначення інформаційної війни, що надав Рона, як занадто загальне, в результаті чого під нього підпадає будь-яка людська активність (Libicki M.C. What is information warfare? – Washington, 1995). Однак слід зауважити, що це може бути нормою для перших визначень, адже вони повинні охопити все, навіть те, чого ще взагалі немає. Сам Лібікі в цій своїй книзі 1995 р. включає до проблематики інформаційних війн і економічну інформаційну війну, розглядаючи її як синтез інформаційної та економічної воєн. Тобто в 1995 р. виникає деталізація можливих застосувань, якої не було при виникненні ідеї.

З його точки зору, інформаційна економічна війна має два варіанти: інформаційна блокада та інформаційний імперіалізм. Інформаційну блокаду він розглядає в контексті того, що в майбутньому виникне така ж залежність держав від інформаційних потоків, яку вони мають сьогодні у вигляді залежності від матеріальних поставок. Щоб ця блокада мала успіх, країна повинна бути залежною від зовнішніх інформаційних потоків.

В інший своїй роботі Лібікі каже про протилежний бік того, що він розглядав як блокаду — інформаційне домінування. Його він визначає так: «Переваги в породженні, маніпуляції і використанні інформації, достатньої для того, хто це має, воєнного домінування». Однак він підкреслює, що це домінування інше, ніж це було в різних сферах. Він перераховує три відхилення:

- якщо авіація може примусити залишити на землі літаки супротивника, інформаційна сила не може не дати працювати супротивнику у відповідь, якщо це не радіоелектронні дії;

- кожна сторона конфлікту має власні потреби в інформації, можна досягти тактичних переваг, але програти стратегічно;

- найбільш важливим знанням, за Сунь-цзи, є знання себе, а потім супротивника, людське знання задає стратегію, знання машин — тактику, погану стратегію не врятують тактичні інформаційні переваги.

Цікаво, що ці зауваження радше висувають нове правило: стратегічний, оперативний і тактичний рівні задають самі по собі нові правила інформаційної взаємодії. Інформаційний імперіалізм нагадує монополізм у торгівлі. Він підкреслює, що США не намагаються перевести на свою позицію завдяки розповсюдженню фільмів чи поп-культури. Триває ринкова торговельна боротьба. Однак і тут слід зауважити: в цій сфері чітко виявилися поєднаними економічні й ідеологічні інтереси. Економічно вигідне дає також ідеологічно потрібний результат.

Взагалі США мали власний досвід зі створення з країни іммігрантів єдиний економічний простір, де всі думають однаково і купують однакові речі. Треба було створити і єдиного громадянина, і єдиного покупця. Потім цей досвід транснаціональні корпорації змогли перенести на весь світ. І роль американської віртуальної героїки, яка просувається за допомогою кіно, стала дуже суттєвою в світі. При цьому кращі зразки інших відразу перехоплюються. Наприклад, англійський Гаррі Поттер стає американським комерційним продуктом у вигляді кіно.

Економічна війна може вести до справжньої війни. Сьогодні підкреслюється, що торговельні санкції, які США застосували проти Японії, давали їй тільки один вихід — входження у війну. І саме тому стала можливою японська атака на Перл Харбор. Японцям просто перекрили постачання сталі, енергії тощо.

Застосування економічних упливів ззовні стало практикою останнього періоду, коли країна стає здобиччю для зовнішніх гравців (див., наприклад, книгу Дж. Перкінса – Perkins J. Confessions of an economic man. – San Francisco, 2006). Н. Клейн теж видала широко відому нині книгу «Шокова доктрина», я якій продемонструвала, що ліберальний капіталізм по всьому світові входив за допомогою шоку: від Чилі до Росії (Klein N. The shock doctrine. The rise of disaster capitalism. – New York, 2007). І це мало чітку аргументацію: без шоку соціосистема має звичку повертатися до висхідних станів. Все це засвідчує, що йдеться про справжні війни, тільки ведуть їх люди у краватках, а не в шоломах і бронежилетах. Тому має бути проявлено нові моделі такої боротьби. Особливо тому, що, як правило, вона ведеться з-поза меж країни.

Деякі дослідники навіть закликають взагалі не бути прив'язаним до військового контексту, а дивитися в бік соціального чи економічного. Ми можемо з цього дійти висновку, що військові просто захопили тематику. Відповідно, вони диктують у ній свої моделі, хоча в деяких випадках типу війни ідей уже визнається, що силовий варіант поведінки вимагає суттєвої корекції. Наприклад, дискусія, яка може вестися в систематиці війни ідей, уже не вирішується методами блокування опонента. Навпаки, він повинен отримати свою частку в діалозі.

Дж. Стейн теж спирався на включення економічних цілей у перших, зроблених у системі ВПС США, розробках поняття інформаційної війни. Бо тоді визначення інформаційної війни виглядало як знання вразливості політичної, економічної, військової інфраструктури для того, щоби зруйнувати інформаційну активність ворога.

Україна теж отримує постійні інформаційні атаки саме з економічними цілями. Наприклад, кожна газова війна з Росією несе серйозний негатив іміджу країни як торгового партнера для Заходу. Причому Росія добре знає як свої сильні сторони, так і слабкі місця України. Тому Україна щоразу опиняється в ситуації виправдовування. А добре відомо, що звинуватити набагато легше, ніж виправдатися. Останнім прикладом інформаційної війни з економічним присмаком (на додаток до політичного) стала також інформаційна війна 2012 року стосовно проведення в Україні чемпіонату з футболу. Перед початком Євро-2012 Україна отримала цілу низку негативних публікацій у західній пресі, які застерігали туристів від відвідань футбольного чемпіонату.

Якщо у випадку економічних війн більшу роль відіграють корпоративні цілі, які подекуди одночасно намагається захищати держава (наприклад, інтереси «Газпрому» у випадку економічної війни з Україною захищає російський державний апарат та підпорядковані йому федеральні канали), то інформаційні війни в соціальній сфері, які можуть змінювати цінності суспільства, ведуться виключно державами. Достатньо згадати перебудову, яка повністю змінила і політичний, і економічний, і соціальний устрій країни. Але використовувала при цьому майже виключно інформаційні механізми.

За однотипною інформаційною стратегією велася і холодна війна, досвід якої тепер хочуть знову застосувати американці, оскільки війна з терором у них змінилася на війну ідей. Це складніший варіант інформаційної гри, адже він розрахований на довгі роки (Osgood K. Total cold war. Eisenhower's secret propaganda battle of home and abroad. – Lawrence, 2006; Snyder A.A. Warriors of desinformation. American propaganda, Soviet lies, and the winning of the cold war. – New York, 1995). Це була нішева війна, бо багато в чому базувалася на інформуванні населення за допомогою закордонних радіоголосів із тих питань, про які уникала говорити радянська пропаганда.

СРСР і Захід говорили про різні точки реальності. І цим підтримувався інтерес до зарубіжного інформування. Інформаційні війни сьогодні мають найширше застосування. Тому можливим стає перенесення досвіду з одних професійних сфер в інші. Якщо військові активно беруть досвід бізнесу, то бізнес теж підгодовується ідеологією інформаційної війни, яку утримують військові.

Список літератури:

1. О сути федеральных СМИ // сайт «Моя реальная сущность»: © Дмитрий Куминов Engined by Postach.io // April 1st, 2014 // http://true.dmik.org/o-suti-federalnykh-smi
2. Кузьменко Анатолій Інформаційно-психологічна війна епохи глобалізації (Частина 10. Доктринальний підхід Російської Федерації) // http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2930
3. Олександр Маруненко Зовнішні і внутрішні інформаційні війни у медійному просторі України // http://www.social-science.com.ua/article/626
4. Почепцов Георгій Інформаційна війна як інтелектуальна війна // http://osvita.mediasapiens.ua/material/13303
5. Почепцов Георгій Информационные операции и Крым: причины и следствия. Часть 2 // http://osvita.mediasapiens.ua/material/29356
6. Почепцов Георгій Інформаційні війни в мирному житті // http://osvita.mediasapiens.ua/material/12365

Шаванов С.В.
Сумской областной институт последипломного педагогического образования

СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ВОЙН

Анотация
В статье исследуются информационные войны в медийном пространстве Украины. Анализируются факты внутренних и внешних информационных войн против Украины с целью выявления причин уязвимости Украины в информационной войне. Предлагается ряд соответствующих мер противодействия иностранной информационной экспансии.
Ключевые слова: информационная война, информационные атаки, внутренняя и внешняя информационная война, информационная политика Украины.

Shavanov S.V.
Sumy Regional Institute of Postgraduate Education

SOCIAL PSYCHOLOGY OF MODERN INFORMATION WARFARE

Summary
The article examines the information war in the media space of Ukraine. Analyzed the facts of internal and external information warfare against Ukraine in order to identify the causes of vulnerability of Ukraine in the information war. Proposes a number of relevant measures to counter foreign information expansion.
Keywords: information warfare, information attacks, internal and external information warfare, information politika Ukrainy.

ДЛЯ НОТАТОК

НАШІ АВТОРИ

1. **Акулова Юлія Олегівна –** аспірант кафедри «Міжнародна економіка» Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
2. **Александренко Олена Віталіївна –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри досудового слідства Національної академії внутрішніх справ
3. **Антіфєєва Христина Олександрівна –** аспірантка кафедри філософії, викладач кафедри практичної психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
4. **Басараб Ярослав Олексійович –** лікар-інтерн Української медичної стоматологічної академії
5. **Бахов Іван Степанович –** кандидат педагогічних наук, професор Міжрегіональної Академії управління персоналом
6. **Веклич Владислав Олександрович –** кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки Національного університету харчових технологій
7. **Веселовська Наталія Олександрівна –** магістрант Національної академії управління
8. **Викторова Инна Анатольевна –** доктор медицинских наук, профессор, заведующая кафедрой внутренних болезней и поликлинической терапии Омской государственной медицинской академии
9. **Випасняк Галина Олегівна –** кандидат філологічних наук, викладач Івано-Франківського національного медичного університету
10. **Височан Леся Михайлівна –** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математичних та природничих дисциплін початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
11. **Губа Наталія Олександрівна –** кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Запорізького національного університету
12. **Дацева Альона Володимирівна –** студентка Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
13. **Дем'янова Наталія Олександрівна –** аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
14. **Демидчик Галина Степанівна –** кандидат педагогічних наук, доцент Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
15. **Желіховська Юлія Віталіївна –** кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права, приватний нотаріус
16. **Киселева Дарья Сергеевна –** кандидат медицинских наук, ассистент кафедры внутренних болезней и поликлинической терапии Омской государственной медицинской академии
17. **Колесникова Виктория Владимировна –** магистрант Научно-исследовательского университета «Белгородский государственный университет»
18. **Коншу Надежда Вячеславовна –** аспирант кафедрой внутренних болезней и поликлинической терапии Омской государственной медицинской академии
19. **Кулик Ліна Олександрівна –** магістрант Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
20. **Малецька Зоряна Володимирівна –** аспірант Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика
21. **Нездолій Андрій Олексійович –** аспірант Київського національного торгівельно-економічного університету
22. **Малинівська Людмила Іванівна –** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри охорони праці та цивільної безпеки Житомирського державного університету імені Івана Франка
23. **Мішедченко Валентина Василівна –** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
24. **Нгуен Мань Кионг –** аспірант Міжрегіональної Академії управління персоналом
25. **Нетюхайло Лілія Григорівна –** доктор медичних наук, професор Української медичної стоматологічної академії
26. **Писанка Крістіна Олегівна –** здобувач кафедри теорії і методики виховання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
27. **Радченко Сергій Валерійович –** студент Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
28. **Рожнова Вікторія Миколаївна –** студентка Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
29. **Сака Антоніна Аркадіївна –** студентка Буковинського державного медичного університету
30. **Семенченко Тамара Олександрівна** - викладач кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
31. **Сем`янів Ігор Олександрович –** магістр медицини, аспірант Буковинського державного медичного університету
32. **Соломахіна Юлія Федорівна –** аспірант кафедри світової літератури та культури імені професора Олега Мішукова Херсонського державного університету
33. **Тодоріко Лілія Дмитрівна –** доктор медичних наук, професор Буковинського державного медичного університету
34. **Хоменко Виолета Георгиевна –** кандидат медицинских наук, доцент кафедры медицинской биологии, генетики и фармацевтической ботаники Буковинского государственного медицинского университета
35. **Царькова Ольга Вікторівна –** кандидат психологічний наук, доцент кафедри практичної психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
36. **Чижаєв В'ячеслав Ігорович –** студент Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка

37. **Шаванов Сергій Валентинович –** кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, керівник лабораторії «Медіаосвіта», голова правління «Сумського психологічного клубу» - міська громадська організація
38. **Шаферюк Тетяна Анатоліївна –** студентка Запорізького національного університету
39. **Шевчук Марина Александровна –** старший преподаватель кафедры педагогики Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя
40. **Шкурідін Євген Євгенович –** здобувач Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 25.04.2014 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Друк на дуплікаторі.
Ум.-друк. арк. 20,46. Тираж 100 прим.
Зам. 0314-05.

Видавництво: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.